

**A Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának
Doktori Iskolája**

Szabó András

**A RESZTORATÍV IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS ELTERJEDÉSE
KELET-EURÓPÁBAN**

Témavezető:

Dr. Nagy Zoltán András PhD
egyetemi docens

Pécs

2021

Tartalomjegyzék

I. BEVEZETÉS.....	8.
1. A témaválasztás indoka és a disszertáció célja	8.
2. Hipotézisek.....	10.
3. Kutatási módszerek.....	10.
II. A HELYREÁLLÍTÓ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS FOGALMA, FAJTÁI	12.
1. A helyreállító igazságszolgáltatás definíciói.....	12.
2. A resztoratív igazságszolgáltatás határterületei.....	19.
III. A HELYREÁLLÍTÓ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS FOGALMI ELEMEI, ERÉNYEI.....	22.
1. A konfliktus	22.
1.1. Konfliktusfogalmak az ókorban és a középkorban	22.
1.2. Konfliktusfogalmak a XVI-XIX. században.....	24.
1.3. XX. századi elméletek	24.
1.4. A konfliktuskezelés módszerei.....	27.
1.5. A konfliktuskezelés jelentősége.....	29.
2. Az aktív részvétel.....	32.
2.1. Történelmi példák az aktív részvételre	32.
2.1.1. Ókori példák a helyreállításra.....	32.
2.1.2. Törzsi kultúrák, vallási közösségek, etnikai kisebbségek	33.
2.1.2.3. Felügyelők kontra cellatársak	36.
2.2. A helyreállító igazságszolgáltatás mai modelljei	36.
2.2.1. Tettes-áldozat mediáció.....	36.
2.2.2. Konferencia-modellek	38.
2.2.3. Körmodellek.....	39.
2.3. Az aktív részvétel jelentősége.....	41.
2.3.1. Az elkövető	41.

2.3.2. A sértett	42.
2.3.3. A közösség	44.
3. A felek érdekének érvényesülése.....	45.
3.1. Az elkövetői érdekes	45.
3.2. A sértett.....	46.
3.3. Egyéb érdekek.....	48.
3.4. A bíróságok szemszögéből.....	48.
4. A jóvátétel	49.
4.1. A jóvátétel fogalma	49.
4.2. A jóvátétel csoportosítása annak fajtái szerint.....	51.
4.2.1. Bocsánatkérés, sajnálat kifejezése, szimbolikus jóvátétel.....	52.
4.2.2. Közösségi jóvátétel.....	53.
4.2.3. Természetbeni, illetőleg tevékenységgel megvalósuló jóvátétel.....	54.
4.2.4. Anyagi jóvátétel	54.
4.3. Jóvátétel csoportosítása az eljárásban elfoglalt helye szerint	55.
4.3.1. Jóvátétel a büntetőeljárás megindítását megelőzően.....	55.
4.3.2. Büntetőeljárési modellek	55.
4.3.3. Jóvátétel az anyagi büntetőjogban	57.
4.4. A jóvátétel jelentősége	59.
IV. A HELYREÁLLÍTÓ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS KRITIKÁJA.....	63.
1. Részigazságok a resztoratív igazságszolgáltatás kapcsán.....	63.
2. Ellenérvek a resztoratív igazságszolgáltatással szemben.....	63.
2.1. A fogalmi elhelyezés problémái	66.
2.2. Az érzelmek láthatatlansága	67.
2.3. Az önkéntesség dilemmája	68.
2.4. Büntetőjogtól idegen fogalmak és módszerek használata	69.
2.5. A hagyományos büntető igazságszolgáltatás célja és létjogosultsága.....	70.
2.6. Az áldozatsegítés más módszerei	71.

2.7. Következetlen következmények.....	72.
2.8. Elnyomás lehetősége, társadalmi különbségek fokozása.....	73.
2.9. A közvélemény.....	73.
2.10. Alkalmazhatóság hiánya egyes bűncselekményeknél.....	75.
3. A retributív és a resztoratív igazságszolgáltatás egymáshoz való viszonya.....	76.
4. Helyreállító igazságszolgáltatás kiskorúak esetén.....	79.
V. A HELYREÁLLÍTÓ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS ÚTJA KELET-EURÓPÁIG.....	83.
1. A resztoratív igazságszolgáltatás XX. századi megjelenése.....	83.
2. Az Európai Unió legfontosabb jogforrásai.....	86.
3. Útban Kelet-Európa felé.....	88.
4. Felmerülő jogalkotói dilemmák.....	91.
VI. A KELET-EURÓPAI MEGOLDÁSOK ÖSSZEHASONLÍTÁSA.....	93.
1. Bevezetés.....	93.
2. A büntetőeljárás mely szakaszában kerül sor a közvetítői eljárás alkalmazására?.....	93.
3. Bűncselekmények köre, ahol alkalmazható.....	95.
4. Az eredményes eljárás következményei.....	98.
5. Egyéb resztoratív vagy részben resztoratív jogintézmények.....	100.
6. A közvetítői eljárások hatékonysága a gyakorlatban.....	101.
7. A fiatalkorúak aránya.....	103.
8. Konklúzió.....	106.
VII. NÉHÁNY KELET-EURÓPAI ORSZÁG BEMUTATÁSA.....	109.
1. A helyreállító igazságszolgáltatás Lengyelországban.....	109.
1.1. Bevezetés.....	109.
1.2. A közvetítői eljárás jogi szabályozása.....	111.
1.3. A mediáció számokban.....	112.
1.4. A rendszer értékelése.....	113.
2. A helyreállító igazságszolgáltatás Romániában.....	114.
2.1. A román büntetőjogi kodifikáció legfontosabb feladatai.....	114.

2.2. Resztoratív kísérletek az ezredfordulót követően	116.
2.3. Jótételi elemek a Román Bntető Törvényknyvben	117.
2.3.1. A magánindítvány visszavonása	117.
2.3.2. A kibékülés	119.
2.3.3. A közvetítói eljárás	121.
2.4. Jótételt elősegítő egyéb jogintézmények a román büntetőjogban.....	124.
2.4.1. A jótétel, mint enyhítő körülmény	124.
2.4.2. Polgári követelés teljesítése, mint feltétel	125.
2.4.3. A közösség érdekében végzett munka helye a jogrendszerben.....	127.
2.5. A rendszer értékelése.....	129.
3. A közvetítói eljárás Csehországban.....	130.
3.1. Bevezetés	130.
3.2. A közérdekű munka Csehországban.....	132.
3.3. A közvetítói eljárás jogi szabályozása	134.
3.4. A rendszer értékelése.....	137.
VIII. A HELYREÁLLÍTÓ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS MAGYARORSZÁGON	139.
1. Történelmi áttekintés	139.
1.1. Resztoratív intézmények a középkori magyar igazságszolgáltatásban.....	139.
1.2. Helyreállító igazságszolgáltatás a cigány kultúrában.....	142.
1.3. Egy speciális helyreállítási igény – a párbaj	144.
2. Jótételi lehetőségek Magyarországon	151.
2.1. Magatartási szabályok megállapítása feltételes ügyési felfüggesztés esetén ...	151.
2.2. Közérdekű munka és jótételi munka.....	152.
2.3. Személyes meghallgatás a magánvadás eljárásban.....	153.
3. A közvetítói eljárás.....	154.
3.1. A büntetőjogi mediáció célja, narratívái.....	154.
3.2. A közvetítói eljárás előzménye, viták, vélemények	155.
3.3. Jogi háttér alakulása.....	158.

3.4. Változások az új Be. megjelenéséig	160.
3.5. Az új Be. hatása a közvetítői eljárásokra.....	162.
4. Felmerülő kritikák az eljárás kapcsán.....	165.
4.1. Ellentmondásos célok a jogszabályokban	165.
4.2. Ellentmondásos célok a gyakorlatban.....	167.
4.3. A felelősség elismerése körüli probléma	167.
4.4. Az eljárás alkalmazhatósági köre.....	168.
4.5. Ügyvéd-mediátorok körüli dilemma	169.
4.6. Az anyagi jóvátétel körüli dilemmák	170.
4.7. Néhány gondolat a közlekedési bűncselekmények kapcsán.....	171.
IX. A KÖZVETÍTŐI ELJÁRÁS SZÁMOKBAN	174.
1. Országos statisztikák	174.
2. A fiatakorúak aránya.....	178.
3. Megyei eltérések	180.
3.1. Budapest	181.
3.2. Bács-Kiskun megye.....	181.
3.3. Baranya megye	182.
3.4. Békés megye.....	183.
3.5. Borsod-Abaúj-Zemplén megye	183.
3.6. Csongrád(-Csanád) megye	184.
3.7. Fejér megye	184.
3.8. Győr-Moson-Sopron megye	185.
3.9. Hajdú-Bihar megye.....	185.
3.10. Heves megye	186.
3.11. Jász-Nagykun-Szolnok megye.....	187.
3.12. Komárom-Esztergom megye.....	187.
3.13. Nógrád megye.....	188.
3.14. Pest megye	188.

3.15. Somogy megye	189.
3.16. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye	189.
3.17. Tolna megye.....	190.
3.18. Vas megye	190.
3.19. Veszprém megye	191.
3.20. Zala megye.....	191.
4. Konklúzió	192.
X. ÖSSZEFOGLALÓ	193.
1. A kutatás értekezése, áttekintése	193.
2. A kutatás hipotéziseire adott válaszok	194.
3. A kutatás eredményeinek hasznosíthatósága	195.
3.1. A kutatás eredményeinek hasznosíthatósága a jogelméletben.....	195.
3.2. A jogalkotás számára hasznosítható eredmények.....	196.
3.3. A jogalkalmazás számára hasznosítható eredmények.....	197.
XI. SUMMARY	198.
FELHASZNÁLT IRODALOM	203.

I. Bevezetés

1. A témaválasztás indoka és a disszertáció célja

„nem olyan rendszer létrehozása szükséges, amely a büntetés helyett alkalmazza a helyreállítást, nem is olyat, ami a helyreállítás helyett büntetést, hanem amely a helyreállítást a büntetés révén éri el.” – R.A. Duff

Jelen tanulmány témaválasztásának oka többértű. Az egyik egy olyan általános dilemma, amely azóta jelen van, amióta az emberi közösségek léteznek a Földön: miként lehet reintegrálni a közösség szabályait megszegő tagokat, hogyan érhető el, hogy ezek az emberek ismét a közösség – szélesebb értelemben a társadalom – hasznos tagjává váljanak. Ebben a kérdésben az évezredek során megszámlálhatatlan mennyiségű, különböző nézet, tézis, teória született, az eredményességük pedig legalább ugyanilyen széles skálán mozog.

A resztoratív igazságszolgáltatás eszméje szintén ennek a kérdésnek a megválaszolására született, egy olyan időszakban, amikor sem az elrettentésen alapuló, sem a reszocializáció szükségességét hirdető, az elkövető személyét középpontba helyező módszerek nem bizonyultak sikeresnek a bűnözés és a visszaesés elleni véget nem érő harcban. A helyreállító szemlélet céljait tekintve javarészt nem különbözött a korábbi nézetektől, módszerekben azonban – legalábbis XX. századi mércével mérve – egészen új megoldásokat hozott be, nem makro szinten próbálta a bűnözés problémáját kezelni, hanem arra konfliktusként tekintve megpróbálta részben vagy egészben visszaadni annak a közösségnek, ahol a sérelem történt, az eljárás során pedig kiemelt szerepet szánt a sértettnek, a felek közvetlen hozzátartozóinak, valamint a közösség tagjainak.

A resztoratív igazságszolgáltatás a 80-as évek második felétől kezdett elterjedni Európában. Ez azonban további kérdéseket vetett fel. Eleve egy a tengeren túlról induló jogintézmény harmonizációja Európa kontinentális jogrendszerével nem egy problémamentes folyamat, ráadásul a 90-es és 2000-es években a közösség fogalma is átértékelődött, hiszen a közösségek is változtak. Ezért a mellett, hogy a resztoratív igazságszolgáltatásnak meg kellett találni a helyét a már működő jogrendszerekben, az eljárási normák is változtak. Így

kijelenthető, hogy mire a leggyakrabban alkalmazott resztoratív módszer, a büntetőjogi mediáció bekerült az európai államok jogrendjébe, addigra országról országra nemzeti karaktert kapott¹, és annak megfelelően alakult át, hogy milyen célok elérését kívánták a jogintézménytől. Ezek a célok pedig nem mindig egyeztek az eredeti célokkal. A közösségi szankcionálás, a gyors kompenzáció, a problémamegoldó szemlélet és az aktív részvétel mellett (és néha sajnos ezek helyett) megjelentek olyan igények is, mint az eljárás időtartamának csökkentése, az ügyészségek és bíróságok tehermentesítése, valamint a bünfelderítési és kártérítési statisztikák javítása.

A kérdés ugyanakkor óhatatlanul felmerül, hogy vajon ezek a lehetséges előnyök és új célok nem mennek-e az eredeti célok rovására? Lehetséges, hogy a gyors eljárás és a tehermentesítés pont a lényegét veszi el az eredetileg megbánás és megbocsátás elérését célzó intézménynek? Vajon az elkövető szívből jövő megbánásból vagy a büntetés elkerülése végett vállalja a resztoratív eljárásokon való részvételt? Felmerülhet ugyanakkor az a kérdés is, hogy mennyire szükséges egyáltalán az eredeti célokhoz ragaszkodni, hiszen ha a konfliktusfeloldó cél nem is valósul meg, de más területeken az eljárásnak hatékony és mérhető eredménye van, akkor összességében a jogintézménynek van létjogosultsága.

Jelenleg igen széles körű hazai és külföldi szakirodalom áll rendelkezésre a resztoratív technikák – kiváltképp a büntetőjogi mediáció – lényegéről, elterjedéséről és szabályairól, azonban a vizsgálatok döntő többsége a mai napig elsősorban az Amerikai Egyesült Államokra, Ausztráliára, valamint Nyugat-Európára terjed ki, kelet-európai kitekintés lényegesen kevesebb található. Pedig a keleti országokban a resztoratív igazságszolgáltatás elterjedésének van egy speciális, nem figyelmen kívül hagyható tényezője is: a 2001. március 15-i 2001/220/IB tanácsi kerethatározata gyakorlatilag kötelezővé tette az Európai Unió valamennyi országában a közvetítői eljárások bevezetését.² Ez pedig felveti azt a kérdést is, hogy vajon a külsődleges körülmények hatására a jogrendszerbe integrált módszer mennyire éri el a valódi célját, és milyen gyakorisággal kerül alkalmazásra?

Disszertációmban azt vizsgálom, hogy a resztoratív technikák hogyan és milyen mértékben terjedtek el Magyarországon és más kelet-európai országokban, az egyes rendszerek között mik a különbségek, és milyen hatással vannak ezek az intézmény hatékonyságára, valamint, hogy melyek azok a problémák, amelyek az egyes országokban felmerülnek, továbbá, hogy

¹ JULESZ Máté: Mediáció Nyugat-Európában. In: Magyar Jog, 2013. (60. évfolyam) 6. sz. 380. o.

² 2001. március 15-i 2001/220/IB tanácsi kerethatározat a büntetőeljárásban a sértett jogállásáról 10. § (1): „Minden tagállam gondoskodik róla, hogy a büntetőügyekben való közvetítést elősegítse olyan bűncselekmények esetében, amelyeknél ezt megfelelőnek tartja.”

ezek a problémák egyedi vagy általános jellegűek-e. A vizsgálatom során a resztoratív igazságszolgáltatás elméleti hátterének feltárása mellett nagyobb súlyt szeretnék fektetni a gyakorlatban megjelenő problémákra, amelyek kezelése a jövőben szükségessé válik.

2. Hipotézisek

Disszertációm során az alábbi hipotézisek, illetőleg felvetések alátámasztására, illetőleg cáfolására keresem az érveket:

1. A közvetítői eljárásnak és más resztoratív megoldásoknak helye van a büntetőjogban és más eljárásokban.
2. A resztoratív eljárások során az elkövetőnek és a sértettnek az érdekeltsége is megjelenik.
3. A resztoratív igazságszolgáltatás elterjedése Kelet-Európában alapvetően sikeres, ám az eljárások céljai és módszerei némiképp eltérnek a resztoratív igazságszolgáltatás eredeti céljaitól.
4. A közvetítői eljárás intézménye továbbfejleszthető az európai példák alapján.

3. Kutatási módszerek

Disszertációm elsősorban a hazai és külföldi szakirodalom feldolgozásával elemzi a resztoratív igazságszolgáltatás fogalmát, terjedését, valamint a használatának pozitív, illetve negatív oldalát. E téren fontos számomra az objektív és reális kritikai megnyilvánulás, melyben a támogató és az ellenző oldal releváns érveit is feltárom és ezekre törekszem gyakorlati példákat találni. Az idegen nyelvű irodalom tekintetében elsősorban az angol forrásokat használom fel, ugyanakkor német- és román nyelvű irodalom elemzésére is sor kerül (kolozsvári vendégoktatói tevékenységem során közvetlenül volt lehetőségem megismerni néhány romániai, a helyreállítást célzó jogintézményt, ezeket a tapasztalataimat a disszertáció készítése során felhasználom).

E mellett a hazai elterjedés kapcsán széleskörű statisztikai elemzést készítek a közvetítői eljárás hazai alkalmazásáról, mely során az esetek száma mellett a bűnözés alakulását és a

számok alakulását befolyásoló egyéb tényezőket is igyekszem figyelembe venni. A statisztikai fejezet a Központi Statisztikai Hivatal³, a Legfőbb Ügyészség⁴ és az Országos Rendőr-főkapitányság⁵ adatainak felhasználásával készült.

Ha csak kis részen is, de a disszertáció részét képezi egy olyan empirikus felmérés is, amelyet magam készítettem. A felmérés még 2015-ben készült és arra a kérdésre kereste a választ, hogy a kitöltők milyen bűncselekmények elszენvedése esetén lennének hajlandók találkozni az elkövetővel, milyen jóvátételt éreznének reálisnak és mi az a kedvezmény, amit a jóvátétel esetén biztosítának a terheltnek, ha a döntés az övék lenne!

³ https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_zji001c.html letöltés dátuma: 2020.12.21.

⁴ <http://ugyeszseg.hu/statisztikai-adatok/ugyeszsegi-statisztikai-tajekoztato-buntetojogi-szakterulet/> letöltés dátuma: 2020.12.21.

⁵ <http://www.police.hu/a-rendorsegrol/statisztikak/bunugyi-statisztikak> letöltés dátuma: 2020.12.21.

II. A helyreállító igazságszolgáltatás fogalma, fajtái

1. A helyreállító igazságszolgáltatás definíciói

A resztoratív igazságszolgáltatás definíciója nem egységes, sokféle értelmezése van, ezek nem korlátozódnak a büntetőjogra, a fogalom a szó szoros értelmében nem is jogi kategória.⁶ Éppen ezért mielőtt a rendszer mélyebb elemzésébe belekezdénék, szükséges megvizsgálni a helyreállító igazságszolgáltatás kapcsán megjelenő legfontosabb definíciókat, és értelmezési kérdéseket.

Az első ilyen dilemma, hogy milyen tágon értelmezzük az igazságszolgáltatást. E téren két álláspont képviselteti magát. A purista felfogás szerint hollisztikusan kell megközelíteni az igazságszolgáltatás kérdését. Ez alapján az igazságszolgáltatási rendszeren belül egy ideális állapot, amely egyformán fókuszál az elkövetőkre, áldozatokra és a közösségre egyaránt.⁷ A maximalista álláspont ezzel szemben jóval tágabban értelmezi, álláspontjuk szerint minden olyan eljárás helyreállító, amely a bűncselekménnyel okozott kár reparálásával kíván igazságot szolgáltatni, függetlenül attól, hogy az elkövető bekapcsolódik-e.⁸

Az egyes szakvélemények alapján eltérő vélemények alakultak ki a helyreállító igazságszolgáltatás tekintetében annak céljairól és funkcióiról is. A resztoratív igazságszolgáltatás egy alternatív, diverziós eszköz, amely által elkerülhető a büntetőeljárás? Vagy talán egy a szankciórendszert színesítő jogintézmény, amely a jogalkalmazó számára ad egy új lehetőséget a büntetőeljárás elkerülésére? Vagy egy a büntetés végrehajtása során alkalmazandó eszköz, amely lehetőséget ad a jóvátételre és a börtönártalmak csökkentésére? Esetleg egy módszer, ami a büntetőeljárást részben visszahelyezi a közösségekhez és ezzel tehermentesíti a bíróságot? Vagy egy alternatíva az áldozatok számára a gyorsabb jóvátétel eléréséhez? A különböző szakmai álláspontok ezeknek a véleményeknek valamelyikét – vagy akár többet egyidejűleg – képviselnek. Ugyanakkor a különböző alapokon nyugvó teóriákból a szakemberek mégis ugyanazon alapelveket fektették le. Így ahogy a gyakorlat finomodik,

⁶ IVÁNY borbála: Magyarországi kezdeményezések, jó gyakorlatok az iskolai erőszak megelőzésében. Új Pedagógiai Szemle 2008. (58. évfolyam) 6. szám, 207. o.

⁷ SCHWEIGHARDT Zsanett: Kritikai kérdések a helyreállító igazságszolgáltatás elméletével összefüggésben. Magyar Jog, 2009. (56. évfolyam) 6. sz. 365. o.

⁸ SCHWEIGHARDT (2009), i.m., 365. o.

akként válik a resztoratív igazságszolgáltatás fogalma egységgé.⁹

Hans Boutellier álláspontja szerint – Gordon Bazemore és Lode Walgrave véleménye alapján – helyreállító igazságszolgáltatásnak tekintendő minden olyan cselekmény, amely elsősorban a bűncselekmény által okozott sérelem helyreállításával törekszik az igazság érvényre juttatására.¹⁰ Álláspontja szerint a bűncselekménynek több perspektívája van:

- a) Jogi perspektíva – a bűnözés az, amit a jog annak tart,
- b) Szociális perspektíva – a bűncselekmény valamilyen társadalmi viszony következménye,
- c) Morális perspektíva – a bűncselekmény egy erkölcsi norma megsértése, ami a büntetőjogban jelenik meg.¹¹

Különösen ez utóbbi megközelítésben kap szerepet a resztoratív igazságszolgáltatás, mint a morális értékek helyreállítására is alkalmas szankció, melynek egyik útja az áldozati kár helyreállítása.

Tony Marshall a helyreállító igazságszolgáltatást egy olyan eljárásként értelmezi, amely során a bűncselekményben érintett valamennyi fél együttesen dönt arról, hogy miként kezelik a bűncselekmény hatásait, és annak jövőbeni következményeit.¹² Az eljárás legfontosabb alapelveinek az alábbiakat tekintette:

- a) Teret engedni a bűncselekménnyel érintettek személyes bevonásának;
- b) A bűncselekmény társadalmi kontextusban való megközelítése;
- c) Előrettekintő, problémamegoldó felfogás;
- d) Rugalmas gyakorlat.¹³

Howard Zehr is hasonló alapokra helyezi definícióját. Álláspontja szerint a helyreállító igazságszolgáltatás egy olyan eljárás, amely lehetőség szerint minden olyan személy bevonásával történik, aki érintett abban, hogy az adott bűncselekmény eredő károkat,

⁹ MARSHALL, Tony: Restorative Justice: An Overview. London, Home Office Research Development and Statistics Directorate, 1999. 7. o.

¹⁰ BOUTELLIER, Hans: Victimization and restorative justice: moral backgrounds and political consequences. In: Walgrave Lode (szerk.): Restorative justice and the law. Willain Publishing, 2002. 19. o.

¹¹ BOUTELLIER (2002), i.m., 20. o.

¹² MARSHALL (1999), i.m., 5. o.

¹³ MARSHALL (1999), i.m., 5. o.

igényeket, kötelezettségeket együttesen azonosítsák és kezeljék azok rendezése és mielőbbi megoldása érdekében.¹⁴

Zehr a lényegi különbséget abban látja a retributív és a resztoratív igazságszolgáltatás között, hogy amíg a hagyományos igazságszolgáltatás felfogása szerint a bűncselekmény a jogrend és az állam megsértése, addig a helyreállító igazságszolgáltatás szerint emberek és kötelezettségek megsértése, amely maga is újabb kötelezettségeket keletkeztet.¹⁵ A resztoratív igazságszolgáltatás véleménye szerint 3 alappillérre épül:

- a) Sérelmek és szükségletek (elsődlegesen az áldozaté, de szóba kerül az elkövetői és a közösségi szükséglet is).
- b) Ebből fakadó kötelezettségek keletkezése és teljesítése.
- c) Érintettek bevonása (azoké, akiknek a bűncselekménnyel kapcsolatban jogos érdekük van, vagy akiknek szerepük lehet annak rendezésében)¹⁶

Zehr a resztoratív igazságszolgáltatásnak további 5 alapelvét is meghatározza:

- a) A sérelemre és az ebből következő szükségletekre történő fókuszálás.
- b) Foglalkozás az e sérelmekből keletkező kötelezettségekkel.
- c) Befogadás, együttműködés.
- d) Jogos érdekeltek bevonása.
- e) Törekvés a (múltbéli) hibák kiküszöbölésére.¹⁷

Zehr ugyanakkor nem választja el végletesen az egyes eljárásokat abból a szempontból, hogy egy eljárás resztoratívnak tekintendő-e vagy nem. Ezek a kategóriák¹⁸ között megkülönbözteti a többnyire helyreállító, részben helyreállító és potenciálisan helyreállító eljárásokat is annak függvényében, hogy a fenti alapelvekből mennyi érvényesül az eljárás során.

Daniel Van Ness és Karen Heetderks Strong szerint a helyreállító igazságszolgáltatás egy olyan igazságszolgáltatási elmélet, amely az elkövetői magatartás által okozott sérelem kijavítását hangsúlyozza, amely leginkább olyan kooperatív folyamatok révén valósulhat meg,

¹⁴ ZEHR, Howard – GOHAR, Ali: The little book of restorative justice. Published by Good Books, Intercourse, Pennsylvania, USA, 2003, 40. o.

¹⁵ ZEHR – GOHAR (2003), i.m. 19., o.

¹⁶ ZEHR – GOHAR (2003), i.m., 23. o.

¹⁷ ZEHR – GOHAR (2003), i.m., 33. o.

¹⁸ ZEHR – GOHAR (2003), i.m., 56. o.

amelyben minden érdekelt fél részt vesz.¹⁹ A szerzőpáros három fontos alapelvet nevez meg, amely a helyreállító igazságszolgáltatás nélkülözhetetlen feltétele:

- a) Sérelmek helyreállítása
- b) Aktív részvétel
- c) A közösségi és kormányzati szerep átgondolása²⁰

A sérelmek helyreállítása alatt elsősorban a sértett által elszenvedett sérelmeket értik, ugyanakkor az eljárás során a közösségi, és az esetleges elkövetői sérelmek orvoslása is szükséges. Az aktív részvétel alatt valamennyi érintettet (sértett, elkövető, közösség) érti, az eljárás lehető legkorábbi szakaszától a lehető legteljesebb körben. A közösségi és kormányzati szerep átgondolásán az értendő, hogy míg a jogrend biztosítása kormányzati feladat, addig az életközösség működtetése a helyi közösségeké, és az igazságszolgáltatás felosztása is ennek megfelelően szükséges.²¹ Van Ness a resztoratív igazságszolgáltatás érvényesülését akként határozza meg, hogy az eljárás során mennyire érvényesülnek az alábbi alapelvek: befogadás, a részt vevő felek érdekeinek egyensúlya, önkéntesség, probléma-megoldó szemlélet.²²

A helyreállító igazságszolgáltatás értékek mentén történő meghatározása gyakori a szakirodalomban. Schweighardt Zsanett is ilyen értékek mentén határozza meg a helyreállító igazságszolgáltatás jellemzőit. Ezek az értékek nála az alábbiak:

- a) Inklúzió (az érdekeltek bevonása)
- b) Demokrácia
- c) Felelősség
- d) Reparáció
- e) Biztonság
- f) Gyógyítás
- g) Reintegráció²³

¹⁹ NESS, Daniel – STRONG, Karen Heetderks: Restoring Justice: An Introduction to Restorative Justice, Fourth Edition, Matthew Bender & Company, Cincinnati, 2006, 41. o.

²⁰ NESS – STRONG (2006) i.m., 43-44. o.

²¹ NESS – STRONG (2006) i.m., 43-44. o.

²² NESS – STRONG (2006) i.m., 43-44. o.

²³ SCHWEIGHARDT (2009), i.m., 365. o.

Az inklúzió ebben a kontextusban azt jelenti, hogy az ügy megoldása során valamennyi érintett jelen van, hiszen ez szolgálja hatékonyan a legfőbb célt, a konfliktus feloldását.²⁴ A demokrácia a felek önkéntes részvételét jelenti, vagyis, hogy az eljárás kifejezetten az ő kérésükre, vagy legalábbis az önkéntes beleegyezésükkel jön létre.

A felelősség lényege, hogy az érintett felek a tettért vállalják a saját felelősségüket, felróható magatartásukat. A hatékony működés érdekében ennek a felelősségnek nem csupán az elkövetett cselekményre, hanem a bűnösségre is ki kell terjednie. A felelősség elsősorban az elkövetőnél kell, hogy meglegyen, a mélyebb konfliktusok rendezése érdekében ugyanakkor a sértettnek is át kell gondolnia a cselekményhez vezető folyamatot és az ebben betöltött szerepét. A felelősség nagyban kapcsolódik a resztoratív igazságszolgáltatás, mint kvázi szankció eltérő céljához is. Nem a hátrány okozása a legfontosabb a cél, hanem, hogy az elkövető felismerje tetteinek súlyát és vállalja fel ezért a felelősséget. Kerezsi Klára ebből a célból kifolyólag is nevezi a helyreállító igazságszolgáltatást a hagyományos igazságszolgáltatás „pszichológiájának”.²⁵

A reparáció elsősorban az elkövető és a sértett közötti viszony helyreállítását jelenti, de a közösségben és a sértettnél bekövetkezett károk csökkentése is ebbe a kategóriába tartozik.

A biztonság elsődlegesen a sértett biztonságérzetének a helyreállítását jelenti, de adott esetben az elkövető közösségen belüli biztonságának szavatolását is jelentheti.

A gyógyulás főként nem a fizikai, hanem a lelki sérelmek kezelését, valamint a bűncselekmény pszichikai következményeinek (másod- és harmadlagos viktimizáció) csökkentését jelenti.

Szintén értékek mentén alapul John Braithwaite megközelítése, aki a helyreállító igazságszolgáltatás értékeit 3 kategóriába sorolta:

- a) Magának az eljárásnak az értékei – itt olyan kritériumokat fogalmaz meg, mint az átláthatóság, az önkéntesség, a résztvevők érdekeinek figyelembe vétele, az alapvető emberi és humanitárius jogok tiszteletben tartása. De ide tartozik az okozott sérelmek közvetlen jóvátétele is.²⁶
- b) A helyreállítás – itt nem közvetlenül a feleket ért sérelmek helyreállítására gondol a szerző, hanem olyan társadalmi értékekre, amelyek a bűncselekmény során sérültek,

²⁴ IVÁNY (2008), i.m., 207. o.

²⁵ KEREZSI Klára: A párbeszéd hatalma, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2018, 11. o.

²⁶ BRAITHWAITE, John: In search of restorative jurisprudence. In: WALGRAVE, Lode (szerk.): Restorative justice and the law. Willain Publishing, 2002, 135. o.

mint például a szabadság, a biztonság, emberi kapcsolatok, közösség, béke.²⁷

- c) „Önkéntes értékek” – olyan megnyilvánulások, amelyek nem követelhetők meg egy büntetőeljárás során (mert ezzel elveszne az értékük), ugyanakkor a résztvevők számára mégis nagyon fontosak lehetnek. Ide tartozik például a büntudat, bocsánatkérés, a megbocsátás vagy a köszönetnyilvánítás.²⁸

A helyreállító igazságszolgáltatás céljait Carrie Menkel-Meadow a resztoratív igazságszolgáltatás „4R-je”-ként határozza meg: kijavítás (repair), helyreállítás (restore), kibékítés (reconcile) és reintegráció (reintegration).²⁹

Kerezsi Klára megközelítésében azt mondja, hogy mind a hagyományos, mind a resztoratív igazságszolgáltatás céljai között szerepel a 3 „R”: a rehabilitáció (rehabilitation), ami főleg a jogi értelemben vett helyreállítás, a reparáció (reparation), vagyis az elkövető megjavítása és a helyreállítás (restoration), ami a felek közötti konfliktus és a bűncselekménnyel okozott sérelmek helyreállításaként értendő. A célok valamennyi eljárási típusban megegyeznek, de az időbeli és fontossági sorrend eltér: míg a hagyományos igazságszolgáltatás a rehabilitációból indul ki, melynek következménye az elkövető megjavulása, amely alapja lehet a helyreállításnak, addig a resztoratív igazságszolgáltatás épp ennek ellenkezőjéből: a konfliktus helyreállításából következik a reparáció, mindezek pedig alapját jelentik a rehabilitációnak.³⁰

Az idők során a helyreállító igazságszolgáltatásnak különböző kategorizálásai is kialakultak. Paul McCold a helyreállító igazságszolgáltatásnak 3 jellemzőjét állapítja meg:

- a) Elkövetői felelősségvállalás
- b) Sértetti reparáció
- c) A „gondozó” közösséggel való egyeztetés.³¹

²⁷ BRAITHWAITE (2002) i.m., 164. o.

²⁸ BRAITHWAITE (2002), 165. o.

²⁹ MENKEL-MEADOW, Carrie: Restorative Justice: What Is It and Does It Work? In: The Annual Review of Law and Social Science, 2007, 162. o.

³⁰ KEREZSI Klára: The scope of application and competence of restorative justice. In: KOZÁRY Andrea (szerk.) Police – minority relations: Policing – Ethnic minorities. Restorative justice in police practice. L'Harmattan, 2014, 91. o.

³¹ MCCOLD, Paul: Toward a Holistic Vision of Restorative Juvenile Justice: A Reply to the Maximalist Model In: Contemporary Justice Review Vol 3(4), 2000, 33. o.

McCold elgondolása alapján a helyreállító gyakorlatokat három kategóriába lehet sorolni: teljesen (maximálisan) resztoratív, ahol mindhárom feltétel megvalósul, többnyire (hollisztikusan) resztoratív, ahol kettő és részben resztoratív, ahol egy.³²

Célja és működése alapján Martin Wright helyreállító igazságszolgáltatás 3 kategóriáját különíti el:

- a) Tekintélyelvű helyreállító igazságszolgáltatás – egyfajta sajátos középútnak tekinthető a hagyományos és a resztoratív igazságszolgáltatás között, amely formálisan ugyan tartalmazza a helyreállító igazságszolgáltatás kritériumait, valójában azonban inkább a büntetőeljárás részeként, és nem egy azt elterelő megoldásként tekint rá. Jellemzője, hogy a döntéseket általában a hatalom képviselői hozzák, és a mediáció inkább csak egy szembesítő eszköz, a hangsúly az eredményén van és nem az addig elvezető folyamaton. Elsődleges cél nem a sértett érdekeinek képviselete, hanem az eljárás hatékonyabbá tétele. A felek megállapodhatnak jóvátételben, azonban előfordul, hogy ennek mértékét a hatóságok felülírják. A cél elsősorban a gyorsaság, az eljárás mielőbbi lezárása, amelynek azonban gyakran az a következménye, hogy éppen a lényeg, a felek közötti konfliktus feloldása az, amire nem marad idő. Összességében ez a módszer bár tartalmaz helyreállító igazságszolgáltatással kompatibilis elemeket, mégsem tekinthető resztoratív igazságszolgáltatásnak, ugyanis a cél továbbra is a megtorlás és a tettarányos szankcionálás, ráadásul időnként mindez a resztoratív igazságszolgáltatás alapvető kritériumainak (pl. önkéntesség elve) sérülésével jár.
- b) Demokratikus helyreállító igazságszolgáltatás – ebbe a kategóriába sorolható a legtöbb sértett-elkövető párbeszéden alapuló technika és módszer. Általános jellemzőjük, hogy a felek az eljárás megindításáról és a jóvátétel mértékéről maguk dönthetnek (ami viszont nem jelenti azt, hogy a jóvátétel következményeit is ők határozzák meg). Maga az eljárás az elkövető és a sértett körülményeihez és nem az elkövető személyéhez vagy az elkövetett bűntetthez igazodik (a gyakorlatban ez nem mindig érvényesül, a legtöbb ország korlátozza azoknak az elkövetőknek és bűncselekményeknek körét, ahol ezek a technikák alkalmazhatók, de ettől még nem válik tekintélyelvűvé a rendszer). A felek önkéntessége alapvető kritérium, és az eljárás lefolytatására megadják a megfelelő időt, hogy a hangsúly valóban a konfliktus-feloldáson legyen.

³² McCOLD (2000), i.m. 34. o.

- c) Egyoldalú helyreállító igazságszolgáltatás – azoknak a helyreállító módszereknek a körét tartalmazza, amelyek nem a sértett és az elkövető megállapodása során jönnek létre. Szűk értelemben ide tartozik minden elkövető által önként teljesített jóvátétel, tágabb felfogásban minden sértett által kapott kompenzáció, függetlenül attól, hogy azt kitől kapja.

Összegzésként megállapítható, hogy a helyreállító igazságszolgáltatás definíciója valóban nem egységes, egyes jellemzők tekintetében fellelhető egyetértés. Ezek az alábbiak: a helyreállító igazságszolgáltatás középpontjában a felek között létrejött konfliktus áll, az eljárás az érintettek aktív részvételén alapul, melynek során a résztvevők a múlt helyett a jövőre koncentrálnak. Az igazságszolgáltatás során a sértett, az elkövető és a közösség érdekét alapul vevő módszerről beszélünk, melyben kiemelt szerepe van a jóvátételnek.

2. A resztoratív igazságszolgáltatás határterületei

Számos olyan jogintézmény van, melynek működésében fellelhetők a resztoratív igazságszolgáltatás céljai, de mégsem – vagy legalábbis nem minden esetben tekinthetők – helyreállító igazságszolgáltatásnak. Ezek általános jellemzője, hogy a resztoratív igazságszolgáltatás egyes jellemzői közvetlenül megvalósulnak benne, mások azonban nem vagy nem teljes körűen, így elméleti és gyakorlati szinten sem egyértelmű, hogy a módszer tekinthető-e resztoratívnak. A következőkben néhány ilyen módszer kerül ismertetésre.

A leggyakoribb ilyen a közérdekű, közösség javára végzett munka. Noha ez a fajta helyreállítás nem közvetlenül a sértett irányába történik, de a helyreállító igazságszolgáltatás képviselői abból indulnak ki, hogy minden bűncselekmény egyben egy közösséget ért sérelmet is okoz, amelyet helyre kell hozni (sőt, egyes bűncselekményeknél – mint mondjuk egy környezetkárosításnál vagy egy közterület megrongálásánál – az egyéni sérelemnél ez jóval relevánsabb). Ebből a szempontból pedig a helyreállító célú, a köz érdekében végzett munka abszolút a helyreállító igazságszolgáltatás részének tekinthető, amennyiben azt megelőzte a megfelelő, aktív részvételen alapuló eljárás. Ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy az önálló szankcióként kiszabott büntetés nem tartozik ebbe a körbe, ugyanis az önkéntesség

alapelve, mint az egyik legfontosabb kritérium nincs jelen³³, és maga a munkavégzés sem mindig a megsértett közösség javára történik. Így az, hogy a szankciórendszerekben szereplő munkavégzés mennyiben tekinthető a helyreállító igazságszolgáltatás részének, mindig egyedileg vizsgálendő. Összességében tehát az mondható el erről, hogy az elkövetői oldalról jelen vannak a resztoratív elemek, áldozati oldalról viszont kevésbé. Ugyanez igaz az áldozat részvétele nélkül zajló konferenciákra, melyeken az elkövető és az érintett közösség vesznek részt és próbálnak a jövőre nézve előremutató megoldásokat kitalálni a további bűncselekmények elkerülése céljából.

Éppen ellentétes módon valósulnak meg a resztorativitás követelményei az áldozatvédelmi programokban, amelyek funkciója, hogy a sértett vagyoni és nem vagyoni sérelmeinek a helyreállításában nyújtsanak segítséget. Ugyanakkor, amennyiben ez állami vagy civil szervezeten keresztül, az elkövető közreműködése nélkül történik, akkor nem tekinthető a helyreállító igazságszolgáltatás részének (vagy legalábbis nem teljes körűen), ugyanis sem a konfliktus-központú eljárás, sem a felek együttes részvétele nem valósul meg. Valamivel jobban érvényesülnek a resztorativitás feltételei az ún. áldozatsegítő körökben, amelyek során az áldozat és a közössége vesz részt és szintén a bűncselekményekkel okozott károk mérséklése a cél. Elkövetői részvétel hiányában azonban teljes körűen ez sem tekinthető resztoratív módszernek.³⁴ Amennyiben viszont van lehetőség a jóvátételi folyamat során az elkövető bevonására, és a felek közötti direkt vagy indirekt kommunikációra³⁵, akkor ezek a külső kompenzációs tevékenységek is tekinthetők resztoratívnak.

Szintén a resztoratív módszerek határterületének tekinthetők azok az esetek, amikor az elkövetői jóvátétel a sértett részére mindenféle harmadik személy közreműködése nélkül valósul meg. Ide sorolhatók az önkéntes jóvátétel mellett azok a zömmel büntethetőséget kizáró okként megjelenő jogintézmények, amelyek ugyan a felek egybehangzó akaratán alapulnak, de hiányzik mögülük a formális eljárás. Ilyen például a Romániában vagy Litvániában működő kibékülés (megbékélés) intézménye, ahol meghatározott bűncselekmények esetén a felek szóbeli vagy írásbeli nyilatkozatát – mely a megbékélésről és az eljárás megszüntetéséről szól – követően a büntetőeljárás a törvény erejénél fogva megszűnik. Egy ilyen kibékülés bejelentése utalhat arra is, hogy a felek megbeszélték a

³³ FELLEGI Borbála: Helyreállító szemlélet a gyakorlatban – Modellek Európában és Magyarországon. In: GYÖKÖS Melinda - KLOPPER Judit - LÁNYI Krisztina (szerk.): A helyreállító igazságszolgáltatás európai jó gyakorlatai a büntetőeljárásban – konferenciakötet, OKRI, 2010, 50. o.

³⁴ McCOLD (2000), i.m., 34. o.

³⁵ FELLEGI (2010), i.m., 51. o.

bűncselekményt, a köztük lévő konfliktust megszüntették, és megállapodtak, hogy a jövőben törekednek a békés együttélésre. Amennyiben ez történik, akkor a resztoratív igazságszolgáltatás feltételei tulajdonképpen megvalósulnak. Mivel azonban a folyamat nem egy hivatalos szerv vagy személy előtt zajlik le, ezért sohasem lehet biztosan tudni, hogy valóban ez történt-e. Emiatt álláspontom szerint ezek a módszerek nem tekinthetők a helyreállító igazságszolgáltatás részének, még akkor sem, ha sokan elismerik annak és a praktikus előnyei sem vitathatóak el.

III. A helyreállító igazságszolgáltatás fogalmi elemei, erényei

Az előző fejezetben megállapítást nyert, hogy a helyreállító igazságszolgáltatás definíciója valóban nem egységes, vannak azonban olyan jellemzők, amelyek tekintetében a tudomány egységesnek tekinthető. Ezek az alábbiak:

- a) Közepontjában a konfliktus és annak feloldása áll, a múlt helyett a jövőre koncentrálnak,
- b) az érintettek aktív részvételén alapul,
- c) a sértett, az elkövető és a közösség érdekét alapul vevő módszer,
- d) kiemelt szerepe van a jóvátételnek.

A továbbiakban az alábbi fogalmi elemek vizsgálatára kerül sor.

1. A konfliktus

A resztoratív igazságszolgáltatás koncepciója az Amerikai Egyesült Államokból indult ki az 1970-es években.³⁶ A koncepció alapján az igazságszolgáltatás középpontjában az eddigi büntetőjogi paradigmáktól eltérő fogalom, mégpedig a konfliktus áll. Nils Christie norvég kriminológus ezt az alábbiak szerint fogalmazza meg: *„A bűncselekmény olyan interperszonális konfliktus, amely zavart, károkat és sérelmet okoz az emberi kapcsolatokban, és ez a konfliktus a bevont érintettek tulajdona. A bűncselekmény tehát nem más, mint az emberek és az emberi kapcsolatok megsértése.”*³⁷

Mivel a resztoratív igazságszolgáltatás a bűncselekményt egyfajta sajátos konfliktusként kezeli, a téma megfelelő kontextusba helyezése szempontjából nem nélkülözhető a konfliktus fogalmának részletes elemzése.

1.1. Konfliktusfogalmak az ókorban és a középkorban

³⁶ KEREZSI Klára: Kontroll vagy támogatás: az alternatív szankciók dilemmája, Budapest, Komplex Kiadó, 2006, 257. o.

³⁷ VASKÚTI András: A jóvátételi munka - A bírósági szervezetrendszer jogalkalmazásának javítása az ítélkezési tevékenység hatékonyságának fokozása érdekében, Magyar Igazságügyi Akadémia, 2013, 5. o.

A konfliktus eredeti jelentése a latin *confligere* szóra vezethető vissza³⁸, ami fegyveres összeütközést jelentett, legtöbbször nem személyek, hanem népcsoportok, törzsek vagy államok között³⁹. Az idők során azonban a konfliktus fogalmát a szociológia, a filozófia, illetőleg a pszichológia mind vertikális mind horizontális szinten kibővítette, a kutatási területek között megjelent a személyek közötti konfliktus, valamint a belső pszichikai konfliktus is. Az ókorban főleg ez utóbbi terület vált relevánssá a korabeli filozófusok számára.

Görögországban Herakleitosz foglalkozott mélyebben a konfliktus fogalmával. Elmélete szerint a konfliktus nem egy negatív, nemkívánatos jelenség, hanem a világ természetes állapota, a változás szükséges velejárója. Elmélete abból indul ki, hogy a változás a létezés mindent átfogó törvénye. A változás magában foglalja az ellenállást, az ellenállás pedig magában hordja a konfliktust.⁴⁰

Arisztotelész egészen más aspektusból és kevésbé pozitív módon közelítette meg a konfliktus kérdését. Az ókori görög tudomány kiemelkedő alakja a konfliktust az ember értelmi és érzelmi ellentétének metaforájában mutatta be. Az érzelmek az ember primitív, unintelligens és ösztönös reakciója, ennek megtestesítője a „szolga”, akit el kell nyomni⁴¹, míg az értelmi oldal a tudatos, átgondolt, az „úr”, amely kézben tartja a szolgát. A kettő összeütközése, a konfliktus, egy nemkívánatos magatartás, amit ki kell küszöbölni és fel kell cserélni az értelemmel.⁴²

A resztoratív igazságszolgáltatásban tulajdonképpen mindkét értelmezés valamilyen szinten megjelenik. Nem tekinti a konfliktust egy negatív, nemkívánatos tényezőnek, hiszen ezen keresztül lehet feloldani akár mélyebb problémákat is, és elősegíteni egy megfelelő megoldás kialakítását. Viszont az a cél, hogy az érzelmek helyett racionálisan, mindegyik fél számára megfelelően zárják le az eljárásokat, a resztoratív igazságszolgáltatás egyik lényegi eleme.

A középkori elgondolás a konfliktust elsősorban az angyali és az ördögi én, a bűn és az erény közötti harcnak tekintette.⁴³ Hasonlóan Arisztotelészhez itt is nemkívánatos magatartásnak tekintették, amelyet egyoldalúan a jósággal kell helyettesíteni. Ennek az elméletben jól

³⁸ NÉMETH Zsolt: A konfliktuspedagógiai elméleti és gyakorlati háttere a testnevelőtanárok munkájában. Link: <http://tamop-sport.ttk.pte.hu/tananyagfejlesztes/a-konfliktuspedagogia-elmeleti-es-gyakorlati-hattere/02#fejezet2-1> letöltés dátuma: 2020.10.12.

³⁹ KEREZSI Klára: Konfliktus és helyreállítás. In: Kriminológiai Közlemények 49., OKRI, 2010, 11. o.

⁴⁰ STRASSER, Freddie – RANDOLPH, Paul: Mediáció – a konfliktusmegoldás lélektana. Ford.: BUDA Júlia, Nyitott Könyvműhely Kiadó, 2005, 23. o.

⁴¹ STRASSER – RANDOLPH (2005), i.m., 23. o.

⁴² STRASSER – RANDOLPH (2005), i.m., 23. o.

⁴³ STRASSER – RANDOLPH (2005), i.m., 24. o.

hangzó kijelentésnek azonban teljes ellentétét tapasztalhattuk, amikor ezeket a dogmákat ideológiai alapon használták fel háborúk megindítására.

1.2. Konfliktusfogalmak a XVI-XIX. században

René Descartes bár közvetlenül a konfliktus fogalommal nem foglalkozott, ám a test-lélek kettősség tekintetében igen nagy szemléletbeli váltást idézett elő. Descartesra jellemző volt, hogy korábbi filozófusokkal ellentétben kiemelten foglalkozott a racionális, tudományos, bizonyítható megközelítésekkel és a morális kérdésekkel egyaránt.⁴⁴ A Descartes-i filozófia a természet dualisztikus megközelítéséből indul ki, mely a világot két részre osztja, a testre és a szellemre. Előbbi a mechanikus működésben felelős, a másik meg rejtélyes módon kapcsolódik ehhez.⁴⁵

A korábbi duális megközelítésekhez képest George Hegel egy harmadik szempontot is behozott a konfliktus-elméleteibe. A folyamat első lépése a probléma felvetése, a tézis. Az arra adott ellentétes tartalmú válasz az antitézis, és ezek megoldása az irracionalitás kizárásával a szintézis.⁴⁶ A resztoratív igazságszolgáltatás módszere során is megfigyelhető ez a gyakorlat, a sértetti problémafelvetés tekinthető tézisnek, az elkövetői válasz az antitézist testesíti meg, a szintézis meg a remélhetőleg mindegyik fél számára kielégítő megoldás.

Charles Darwin elméletében a konfliktus, a versengés az evolúciós fejlődés része. A fajok közül az erősebbek fennmaradnak, továbbfejlődnek, a gyengébbek meg fogynak (és végül kipusztulnak), egyrészt, mert a betegségekkel képtelenek megküzdeni másrészt, mert az erőteljesebb 'szomszédokkal' képtelenek versenyezni.⁴⁷ Itt tehát az eddigi negatív konfliktus-megközelítések után a konfliktus kapott egy sokkal pozitívabb, evolúciós szempontból szükséges értelmezést.

1.3. XX. századi elméletek

⁴⁴ DESCARTES, René: Discourse on the Method, 8. o. Link: <https://genialebooks.com/ebooks/discourse-on-the-method-rene-descartes/> Letöltés dátuma: 2020.11.18.

⁴⁵ STRASSER – RANDOLPH (2005), i.m., 25. o.

⁴⁶ STRASSER – RANDOLPH (2005), i.m., 26. o.

⁴⁷ DARWIN, Charles: A fajok eredete – Természetes kiválasztás útján Ford.: KAMPIS György, Neumann Kht., Budapest, 2004, 35. o.

Sigmund Freud a konfliktusban a tudatos és a tudattalan elme összeütközését értette.⁴⁸ A pszichoanalízis kutatóival összhangban Freud is azt az elvet vallotta, hogy az emberi lelki folyamatok három tartományban zajlanak. Az „id” a legősibb, a természetünk által meghatározott személytelen, primitív szükségleteket, elemi hajtóerőket, az „ego” az olyan lelki funkciókat, ami az embert tudatos személyiséggé teszi (emlékezés, észlelés, gondolkodás), míg a „superego”, a felettes én a kulturális, társadalmi és lelkiismeretet, valamint a morál- és értékrendszereket, valamint a gátlásokat tartalmazza.⁴⁹ A konfliktus tulajdonképpen nem más, mint az ösztönös én küzdelme a tudatos énnel, melyre a superego is hatással van. Freud a neurózis egyik okát is abban látja, hogy ezekben a konfliktusokban a vágymotívumokat ugyan látszólag elfojtotta, ám az elfojtott vágykielégülés tovább él a tudatban, amely ezzel a pótképződménnyel jár.⁵⁰

Carl Rogers tevékenysége nem csupán elméleti szinten jelentős, a tudomány őt tekinti a terapeuta és kliens közötti személyközi kommunikációs irányzat úttörőjének⁵¹, és modernkori értelemben az első mediátornak is.⁵² Állítása szerint a konfliktust számos „szabad-nem szabad” paradigma váltja ki, amelyek gyakran egy család vagy közösség elvárásából adódnak. Rogers tézisei között szerepel egy nagyon vakmerő állítás is, amit a mediátorok a mai napig fontosnak tartanak: *„empátiával, melegséggel, leleménnyel, kongruenciával és egy feltétel nélküli pozitív figyelemmel olyan terápiás kapcsolatot lehet kialakítani, amely nem csupán gyógyító hatású, de képessé teszi a páciens konfliktusainak önálló megoldására.”*⁵³ Fontos Ars Poetica, más kérdés, hogy egyes területeken a valóságtól kissé elrugaszkodottnak bizonyult, amit Rogers maga is megtapasztalt, amikor Dél-Afrikában próbált csoportos konfliktuskezelő konferenciákat szervezni.

Louis Coser, a bostoni főiskola szociológusa a korábbi felfogásokkal ellentétben nem a belső, pszichikai konfliktusokra helyezte a hangsúlyt, hanem a külső, társadalmi jelenségeként próbálta értelmezni azt. Elgondolása alapján a konfliktus egy csoport tagjai és azok között keletkezik, akik a csoportnak nem tagjai és ennek gyökere a korlátozott erőforrásokért való küzdelem.⁵⁴ Coser szintén nem negatívumként tekint a konfliktusra, ezek az ellentétek akár

⁴⁸ STRASSER – RANDOLPH (2005), i.m., 26. o.

⁴⁹ GÖNCZÖL Katalin – KEREZSI Klára – KORINEK László – LÉVAY Miklós: Kriminológia-Szakkriminológia Cmplx Kiadó, Budapest, 2006, 83. o.

⁵⁰ FREUD, Sigmund: Pszichoanalízis ford.: FERENCZI Sándor, II. előadás, link: <https://mek.oszk.hu/01100/01160/html/> letöltés dátuma: 2020.11.19.

⁵¹ STRASSER – RANDOLPH (2005), i.m., 29. o.

⁵² STRASSER – RANDOLPH (2005), i.m., 30. o.

⁵³ STRASSER – RANDOLPH (2005), i.m., 30. o.

⁵⁴ STRASSER – RANDOLPH (2005), i.m., 30. o.

támogathatják is a társadalom egységét, és a megfelelő irányú változásokat⁵⁵, sőt, akár a jogalkotót is új jogi szabályozások kidolgozásában, illetőleg kikényszerítésében.⁵⁶

Hasonlóképpen társadalmi aspektusból vizsgálja a konfliktus jelenlétét Morton Deutsch is. Konfliktusok tekintetében megkülönbözteti a konstruktív és destruktív konfliktusokat. Előbbi jellemzője, hogy a résztvevők megvitatják a különbségeket, igyekeznek tisztázni azokat, és megkísérelnek olyan megoldást találni, amely integrálja a különböző nézőpontokat.⁵⁷ Ennek alapján a konfliktus nem felesleges jelenség, mindinkább az ember természetének része és megvan a szerepe a faj fenntartásában⁵⁸. Nem így a destruktív helyzetekben, ahol a cél a másik legyőzése, amely rendszerint igazságtalan helyzethez vezet.⁵⁹ Ezeket Deutsch is nemkívánatos jelenségeként tekinti. Összességében azonban megállapítható, hogy az amerikai szociálpszichológus szerint nem a konfliktusok kiküszöbölése, hanem annak termékenysége a legfőbb cél.⁶⁰

Jean-Paul Sartre is társadalmi szempontból közelítette meg a kérdést. Elgondolása szerint a konfliktus eredeti jelentése a „*másokért való lét*”. Azzal ugyanis, hogy másokat egyenrangú személynek tekintünk, már megteremtjük a konfliktus lehetőségét.⁶¹ Ahogy Sarte példája rámutat, egy mester-szolga viszonylatban nehezen lehet konfliktusról beszélni, hiszen már tekintély-elven megszüntethető a kialakult ellentét.⁶² Elgondolása alapján az egzisztencia kialakulása önmagában magába foglalja a konfliktus lehetőségét, azonban mint az indeterminizmus képviselője, úgy gondolta, az embereknek megvan a lehetősége arra, hogy a konfliktushelyzetben a jó megoldás mellett döntsenek.

Jonathan Sacks konfliktus-elmélete még tágabb körben világít rá a konfliktus eredőjére. Hasonlóan Herakleitoszhoz komoly konfliktusforrásnak tekinti a változásokat, amelyek a 20. században felgyorsultak és ez szorongást vált ki az emberekből. Elgondolása szerint a konfliktus maga lehet pozitív és negatív is, és a vallásról is azt gondolja, hogy mind konfliktusfeloldó, mind konfliktusgeneráló funkcióval rendelkezhet.⁶³

⁵⁵ NAGY Zsolt: A konfliktusok társadalmi előnyei és hátrányai jogszociológiai perspektívából. In: Acta Universitatis Szegediensis, 2016, 160.o.

⁵⁶ COSER, Lewis A.: The Functions of Social Conflict. Free Press. New York. 1956. 126. o.

⁵⁷ DEUTSCH, Morton – COLEMAN, T. Peter – MARCUS, C. Erik: The Handbook of Conflict Resolution Theory and Practice Second Edition, Jossey-Bass, 2006, 30. o.

⁵⁸ STRASSER – RANDOLPH (2005), i.m., 32. o.

⁵⁹ DEUTSCH – COLEMAN – MARCUS (2006), i.m., 30. o.

⁶⁰ STRASSER – RANDOLPH (2005), i.m., 32. o.

⁶¹ STRASSER – RANDOLPH (2005), i.m., 33. o.

⁶² SARTRE, Jean-Paul: Being and Nothingness, 239. o. Link:

http://www.ahandfulofleaves.org/documents/BeingAndNothingness_Sartre.pdf Letöltés dátuma: 2020.11.10.

⁶³ STRASSER – RANDOLPH (2005), i.m., 36. o.

Fink Clinton szerint konfliktusnak tekinthetők a kettő vagy több személy között különálló, ellenséges attitűdök, érzelmek alapján lezajló folyamatok, valamint társadalmi helyzetek.⁶⁴ A resztoratív igazságszolgáltatás ezeknek a konfliktusoknak a feloldását tekinti az igazságszolgáltatás fő céljának, és ettől várja a büntetés további céljainak elérését. Fink Clinton Felhívja a figyelmet ugyanakkor arra, hogy egyes nézetek szerint nem szerencsés ugyanazok a keretek között kezelni mindenféle konfliktushelyzetet, ugyanis a különböző konfliktustípusoknak megvannak a saját egyedi tulajdonságai, így ezek egységes módon történő kezelése könnyen kudarcot vallhat.⁶⁵

A konfliktusnak egy viszonylag egyszerű fogalmát adta meg Lovas Zsuzsa és Herczog Mária. Értelmezésük szerint a konfliktus *„egyét nem értés, vita vagy feszültség emberek vagy csoportok között. Ez az állapot vélt vagy valós ellentéteken alapul.”* Álláspontjuk szerint, bár a közvéleményben a konfliktus negatív fogalomként szerepel, valójában nem az jelent problémát, ha a felek egymással konfliktusba kerülnek, vagy vitába szállnak, hanem, ha ezt rosszul kezelik.⁶⁶

Ami a fenti definíciókból és magyarázatokból egyértelműen kiderül, hogy a konfliktusoknak két különböző fajtája különíthető el: az egyénen belüli konfliktus és az egyének közötti konfliktus.⁶⁷ Jelen tanulmány azonban a továbbiakban elsősorban a resztoratív igazságszolgáltatás szempontjából releváns egyének közötti konfliktusokkal kíván foglalkozni, a belső konfliktusokról csupán érintőlegesen, az egyének közötti okaként megjelenő belső konfliktusok tekintetében foglalkozik.

1.4. A Konfliktuskezelés módszerei

A konfliktuskezelés számos módon történhet. Lehet – a teljesség igénye nélkül – tekintély alapú, amikor az egyik fél a hatalmát felhasználva oldja meg, vagy jogi alapú, amikor a döntést egy független harmadik személy hozza meg, amelybe a felek kötelesek beleegyezni, mégha nem is feltétlenül elégedettek vele.⁶⁸ A szakirodalom azonban a tekintetben nagyjából

⁶⁴ FINK, Clinton F. (1968): Some Conceptual Difficulties in the Theory of Social Conflict. Journal of Conflict Resolution, Vol. 12, No. 4. 433. o.

⁶⁵ FINK (1968), i.m., 413. o.

⁶⁶ LOVAS Zsuzsa – HERCZOG Mária: A mediáció, avagy a fájdalommentes konfliktuskezelés, Wolters Kluwer Hungary Kft., Budapest, 2019, 26. o.

⁶⁷ STRASSER – RANDOLPH (2005), i.m., 21. o.

⁶⁸ LOVAS– HERCZOG (2019), i.m., 34-35. o.

egyért, hogy legoptimálisabb azonban az érdek alapú, felek döntése alapján történő konfliktuskezelés.

A konfliktusban ugyebár két (vagy több) álláspont, két (vagy több) érdek ütközik egymással. Így a legtöbb konfliktuskezelés-csoportosítás az veszi alapul, hogy kinek az érdeke teljesül. Fentiek alapján 5 kategóriába sorolhatók a konfliktuskezelési módszerek⁶⁹:

- a) Elkerülő: A konfliktus meglétének tagadása vagy a konfliktussal való foglalkozás elutasítása. Ebben az esetben sem a saját érdekeinket nem tudjuk megvalósítani, sem a másik fél érdekeiért nem teszünk semmit. Emiatt viszonylag ritkán célszerű alkalmazni, meddő vitákban, triviális tények esetén azonban lehetséges, hogy a jó kapcsolat fenntartása miatt érdemesebb ezt az utat választani. Szintén célszerű lehet olyankor, amikor a konfrontálódó felek valamelyike (vagy mindkettő) olyan állapotban van, ami nem alkalmas a vita lebonyolítására.
- b) Alkalmazkodó: Jellemzője, hogy a további viszályok elkerülése érdekében a megadjuk a másik félnek, amit szeretne. Ekkor a saját érdekünket egyáltalán nem érvényesítjük, a másik félét viszont igen. Hasonlóan az előzőhöz, ennek alkalmazása is akkor célszerű, ha a jó kapcsolatot fenn szeretnénk tartani, amennyiben tudjuk, hogy neki van igaza, vagy számunkra lényegesen kisebb jelentőséggel bír az ügy, mint a másik fél számára. Gyakori alkalmazása viszont az érdekérvényesítő képesség rovására megy.
- c) Versengő: Éppen az alkalmazkodó ellenkezője: bármi áron a saját célunkat szeretnénk megvalósítani. Kizárólag a saját érdekünk megvalósulása a fontos, a másik félét egyáltalán nem az. Rövidtávon ez a módszer gyakran kecsegtet haszonnal, hosszútávon viszont az emberi kapcsolatok megromlásával jár. Az üzleti életben azonban gyakran alkalmazzák ezt a módszert. Ugyanígy célszerű a használata akkor is, ha mások érdekében kell vagy gyorsan kell valamilyen – esetleg népszerűtlen – döntést hozni egy hosszútávú cél elérése érdekében.
- d) Együttműködő: Optimális problémamegoldó módszer, amelyben olyan megoldást sikerül találni, amely során mind a saját, mind a másik fél érdeke érvényesül. Ez lehetőséget ad arra, hogy a konfliktus mindkét fél számára előnyösen záruljon, és akár a konfliktus mélyebb okainak feltárásának a háttere is lehet. Hátránya viszont, hogy

⁶⁹ A kategorizálás alapja: LOVAS – HERCZOG (2019), i.m., 35-36. o.

messze nem minden konfliktushelyzetben van olyan módszer, amely mindkét fél megelégedését szolgálja.

- e) Kompromisszumkereső: tipikusan olyan esetekre alkalmazandó, amikor mindkét fél érdeke teljes körűen nem tud érvényesülni, viszont a felek a megegyezés érdekében hajlandóak kölcsönösen engedni. Így mindkét érintett érdeke részben érvényesül. Optimális megoldás minden olyan konfliktushelyzetben, ahol a hosszútávú kapcsolat és a gyors döntés meghozatala fontos szempont, de teljesen az egyik fél sem akar lemondani az érdekeiről.

Összességében megállapítható, hogy amikor a resztoratív igazságszolgáltatás kapcsán beszélünk konfliktuskezelésről, akkor elsődlegesen az együttműködő, illetőleg szükség esetén a kompromisszumos megoldás kerülhet előtérbe, míg egy bírósági eljárás esetén rendszerint a versengő stílus dominál.

1.5. A konfliktuskezelés jelentősége

A konfliktus kezelésének elsősorban a felek jövőbeni viszonya, a viktimizáció mérséklődése, és az elkövető stigmatizációjának elkerülése miatt van jelentősége. A hagyományos igazságszolgáltatás során a jogalkalmazót kizárólag a bűncselekmény foglalkoztatja, a tényállás rekonstruálása folyamán kirekeszt minden más mozzanatot, nem érdekli sem a vádlott, sem a sértett személyes motívuma.⁷⁰ Ennek pedig egyenes következménye, hogy az elkövető a bűnözői megítélést nem vagy csak nagyon nehezen tudja a jövőben lemosni magáról. Nem javítanak ezen a problémán a büntetés-végrehajtás intézményei sem, amelyeknek az elsődleges célja a büntetés-végrehajtás feltételeinek biztosítása, nem törekednek arra, hogy az elkövetők a felelősségüket felismerjék.⁷¹ További problémát jelent, hogy pszichológiai kutatások eredményei alapján a kívülről kiszabott retorzió a helytelen tett miatt érzett büntudat átélését is megakadályozza, illetve az esetleges felelősségvállalás, valamint jóvátételi szándék is szertefoszlik, hiszen a büntetés lehetőséget biztosít arra, hogy egyszerűen letudjuk a viselkedésünk következményeit.⁷²

⁷⁰ KISS Anna: A sértett szerepe a büntetőeljárásban, OKRI, Budapest, 2018, 79. o.

⁷¹ ZEHR – GOHAR (2003), i.m., 14. o.

⁷² SZŐNYI Lidia: Megtorlás vagy jóvátétel? In: Képmás, 2016., 5. sz. 48. old.

Amennyiben viszont az elkövető és a sértett közötti konfliktust sikerül tisztázni és rendezni, továbbá a közösség maga is részt vesz a szankció kiszabásában és végrehajtásában, akkor sokkal nagyobb az esélye, hogy az elkövetőt a közössége visszafogadja, így mentesül a stigmatizáció, a kollektív elutasítás alól és ezáltal ismételten a társadalom hasznos tagjává válik, nem fog újabb bűncselekményt elkövetni. Bárd Petra szavaival élve, a resztoratív igazságszolgáltatás a cselekményt ítéli el, nem az embert, aki elkövette azt.⁷³

Egy másik fontos érényként jelenik meg, hogy a vizsgálat tárgya a múlt helyett a jövőre irányul. A hagyományos igazságszolgáltatás elsődlegesen a múltra koncentrál: megismerni azt a múltbéli esetet, ahol a jogalkalmazó nem volt jelen. A jogszabály pedig a tények feltárásához segítséget nyújt azáltal, hogy a *Btk.* meghatározza azokat az emberi magatartásoknak az általános jellemzőit, amelyek ellen a büntetőjogi védelem indokolt.⁷⁴ A büntetés céljai között ugyan szerepel, hogy az elkövető a jövőben ne kövessen el újabb bűncselekményt, ugyanakkor a büntetés kiszabása a múltra tekintettel történik, abban a reményben, hogy az elkövetőt a büntetés a jövőben visszatartja újabb bűncselekmények elkövetésétől.

A „*helyreállítás*” felismeri, hogy a cél a kapcsolatok restaurálása, és nem egyszerűen a bűnösség kimondása.⁷⁵ Ugyan kétségkívül foglalkozik a múlttal, de mélyebben, a felek közötti konfliktus alapjait próbálja kideríteni és erre szeretne reagálni. Nem a tényekre koncentrál, hanem az okokra, az eljárás alapelve a konfliktusban részt vevők kölcsönös elismerése, valamint a konfliktusok önálló megoldásának képessége.⁷⁶ A fő kérdés nem a „*mi történt*”, hanem, hogy „*minek kellett volna történnie*”?⁷⁷ E modellek mindegyike úgy tekint a bűncselekményre, mint amely lehetőséget teremt arra, hogy a közösség tagjainak segítségével oldódjanak meg a konfliktusok, és közösen dolgozzák ki a megegyezés formáit.⁷⁸ Ez a szemlélet nagyban segítséget nyújthat az eredményes problémamegoldásban, az eredményes problémamegoldás pedig mind a résztvevők, mind a társadalom szempontjából sokkalta pozitívabb következményekkel jár, mint a puszta büntetés.

⁷³ BÁRD Petra: Helyreállító igazságszolgáltatás. In KEREZSI Klára – BORBÍRÓ Andrea szerk.: A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve I. Budapest, Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium, 2009, 200. o.

⁷⁴ KISS (2018), i.m., 78. o.

⁷⁵ KEREZSI (2018), i.m., 79. o.

⁷⁶ BÖHM, Bernhard: Methoden der Mediation III.: Der Einsatz von Fragetechniken in der Mediation. In: AKV Európai Szemle 2017/1. 112. o.

⁷⁷ KISS (2018), i.m., 79. o.

⁷⁸ KEREZSI (2018), i.m. 87. o.

Az sem elhanyagolható tényező, hogyha elfogadjuk, hogy a bűncselekmény egy konfliktus, és a probléma okait vizsgáljuk, akkor nagyon gyakran az okok nem feketék és fehérek, és nem lehet az egyik felet kizárólagosan áldozatnak vagy elkövetőnek tekinteni.⁷⁹ A hagyományos igazságszolgáltatás ezzel a helyzettel nem tud mit kezdeni, a resztoratív ellenben alkalmas a mélyebb konfliktusok feloldására.

Végül az sem elhanyagolható, hogy a bosszú, mint cél megszűnik az eljárás során. A sérelmet szenvedő felet az életben gyakorta a bosszúállás hajtja: mindenáron megtorolni az őt ért sérelmet. A megtorlás azonban nem állítja helyre a sérelmeket, általánosságban kijelenthető, hogy a bosszú legtöbbször csak újabb bosszút szül. Ezenfelül reprezentatív vizsgálatok szignifikáns együttjárást mutattak ki a harag és ellenséges indulat éveken át való fenntartása és bizonyos megbetegedések között, úgy, mint krónikus fájdalom, kardiovaszkuláris betegségek és gyomorfekély.⁸⁰

A helyreállító igazságszolgáltatás ezzel ellentétben valóban a problémára igyekszik reagálni, és annak megoldását tartja szem előtt. Ez pedig mindkét fél számára előnyösebb megoldás, főleg annak tükrében, hogy bár a büntető igazságszolgáltatás során általában a sértetti traumáról beszélnek, de az elkövető tette is gyakran egy korábbi traumára adott válasz.⁸¹ A büntetés ilyenkor nem oldja meg a problémákat, csupán mélyíti a már amúgy is meglévőket.

Ez a probléma sajnos társadalmi szinten is megjelenik. Kis és Kovács szavaival élve *„egyre szaporodnak azok a — sérelmekre adott — túlzó válaszureakciók, melyek képtelenül túlfeszítik a társadalmi elfogadhatósági, érthetőségi kereteket: gondoljunk csak a társaikat sértődöttség okán kínzó gyerekekre vagy a közösségükbe nem integrálódott, sérült énképű fiatalokra, akik ámokfutással, mások életére törve torolják meg sérelmeiket, élik át egy röpke pillanat erejéig hatalmukat.”*⁸² Az ilyen típusú konfliktushelyzetekben a megtorló jellegű szankcionálás csak növeli a dühöt és a kirekesztettség érzetét, amely hosszú távon egy olyan mély konfliktushelyzetté alakulhat, amelynek az eredetéig nem lehet visszaenni, és amely feloldása kilátástalanná válik. Az ilyen helyzeteket pedig egy megfelelően kivitelezett konfliktuskezeléssel sokkal hatékonyabban lehet megoldani, mint bármilyen bírósági

⁷⁹ PAVLICH, George: Towards and ethics of restorative justice. In: WALGRAVE, Lode (szerk.): Restorative justice and the law. Willain Publishing, 2002, 15. o.

⁸⁰ KIS Médea – KOVÁCS Judit: A bosszú pszichológiai összetevői. Mentálhigiéné és Pszichoszomatika, 2010, 11. évf. 2. sz. 129–150. Link: <http://real.mtak.hu/58270/1/mental.11.2010.2.3.pdf>, 141. o. letöltés dátuma: 2020.04.24.

⁸¹ ZEHR, Howard – GOHAR, Ali: The little book of restorative justice. Published by Good Books, Intercourse, Pennsylvania, USA, 2003, 30. o.

⁸² KIS– KOVÁCS (2010), i.m., 136. o.

eljárással.

2. Az aktív részvétel

A resztoratív módszer támogatói elsősorban szociológiai és kriminálpszichológiai célokkal támasztják alá az álláspontjukat. Ezek egyike, hogy a közösség is szerves részévé válik a folyamatnak. Ahogyan Nils Christie fogalmazza meg, a formális büntető igazságszolgáltatás elvette a konfliktust a közösségektől, ezzel magakadályozta, hogy saját magának állítsa helyre a bűncselekmény elkövetésével kibillentett egyensúlyt.⁸³ Márpedig a közösségi szankcióknak a jövőre nézve is lehet pozitív hozadéka. A közösség tagjai ugyanis maguk is érintettek lehetnek a bűncselekmény elkövetésében, hasonlóképpen az áldozatért is felelősséget vállalnak.⁸⁴

Ebben megközelítésében az aktív részvétel annyit tesz, hogy az érintettek – az elkövető, a sértett és az érintett közösség – egyaránt részt vesz az eljárás folyamatában, ideértve annak a végrehajtását is.

Az aktív részvétel feltételezi az önkéntességet is. Noha egy elkövetőt, vagy egy sértettet rá lehet kényszeríteni az eljáráson való részvételre, ha mindezt valamiféle külső erő vagy fenyegetés hatására teszi meg, akkor nem várható el tőle, hogy felelősségteljesen viselkedjen, és a felmerült konfliktust proaktív módon próbálja megoldani. Így kimondható, hogy az önkéntesség igenis feltétele annak, hogy helyreállító igazságszolgáltatásról beszélhessünk.

2.1. Történelmi példák az aktív részvételre

Noha a következőkben felsorolt esetek a mai mércével mérve nem tekinthetők resztoratív igazságszolgáltatási elemeknek, a tekintetben fellelhető némi hasonlóság, hogy valamennyi az elkövető, a sértett és a közösség kooperációján alakult, ezért indokolt velük kicsit részletesebben megismerkedni.

2.1.1. Ókori példák a helyreállításra

⁸³ KEREZSI Klára, 2010, i.m., 18. o.

⁸⁴ ZEHR – GOHAR (2003), i.m. 16. o.

Jóvátétellel kapcsolatos előírásokat már találhatunk az ókori igazságszolgáltatási rendszerben is. A legelső büntető jogtörténeti korszak ismeretesen a magánbosszú kora volt.⁸⁵ Nagyon tágra értelmezve ez is tekinthető egyfajta jóvátételnek, hiszen a sértett fél elégtétel-vételi jogát legitimálta. Gondolkodásmódjában, módszereiben azonban semmiképp sem tekinthető a mai értelemben vett resztoratív igazságszolgáltatás elődjének.

A magánbosszút a Talio elve váltotta fel, amely hasonlóképpen a „szemet-szemért” elgondolásra épült, azonban szabályozottabb, centralizáltabb módon. A Talio elvének haladóbb gondolkodású felfogásának része a megváltás elve, amely révén – nevéből is adódóan – a sértő személy a sértettnek és a közösségének nyújtott anyagi kompenzáció révén elkerülhette a bosszút.

Már Hamurappi törvényeiben is szerepel a megváltás intézménye, amelyben szabad emberek esetében egy manum, szolgák esetében fél manum ezüst megfizetése révén tette elkerülhetővé a Talio elv alkalmazását.

Az ókori görög városállamok esetében elsőként nem a személyek közötti, hanem a városállamok közötti konfliktusokban alakult ki a közvetítés. Gyakran fordult elő, hogy a nagyobb városállamok – Athén, Spárta – vállalták a közvetítő szerepet a kisebb városállamok közötti konfliktusok feloldásában. Ugyanígy a kisebb államok a nagyobbak közötti konfliktus rendezésében játszottak fontos szerepet.⁸⁶

Később görög jog folyamatos fejlődése egyéni szinten is kialakított egy olyan szankciórendszert, amely a megtorló, erőszakos büntetések helyett az erkölcsi alapú, közösségi értelemben művelt polgárság kialakításához szükséges nevelési célokat helyezte előtérbe.⁸⁷

2.1.2. Törzsi kultúrák, vallási közösségek, etnikai kisebbségek

Az ókori és középkori törzsi kultúrákban gyakran találkozunk elsősorban helyreállítást célzó gyakorlattal, amelyben a közösség tagjai részt vesznek. Ez a központosított bíróságok hiánya mellett még annak tudható be, hogy a kisebb létszámú törzs- és faluközösségekben a közösségi kohézió erősebb volt, mint akár az elmúlt évszázadokban, akár napjainkban, emiatt

⁸⁵ NAGY Ferenc: A jóvátétel, mint a konfliktusfeloldó büntető igazságszolgáltatás egyik formája. Jogtudományi Közlöny, 1993. (48. évfolyam), 3. szám, 91. o.

⁸⁶ SZEKERES Diána: Jogi segítségnyújtás – közvetítés – áldozatpolitika HVG-ORAC Kiadó, Budapest, 2016, 58. o

⁸⁷ BARABÁS A. Tünde: Börtön helyett egyezség? – mediációs és más alternatív szankció Európában. KJK KERSZÖV., jogi és üzleti kiadó Budapest, 2007. 19. oldal.

is szükséges volt, hogy a közösségen belüli sérelmeket közösségen belül intézzék el. Ezek a sérelmek nem kizárólag a mai értelemben vett büntetőjogi cselekmények által okozott károk voltak, hanem számos ma inkább magánjogi eredetű vita eldöntésére is alkalmazták őket, ekkoriban a köz- és a magánjog nem vált el élesen.

Afrikában számos népi törzsnél létezett – és még ma is létezik – az ún. népgyűlés intézménye, melynek összehívását bárki kezdeményezheti.⁸⁸ Ebben az esetben mediátorként egy különleges tekintéllyel felruházott személyt választanak meg, aki a vita feloldásában, valamint a konfliktushelyzet kezelésében a részt vevők segítségére van.⁸⁹ Hasonló megoldásokat találtak számos más kultúrában is különböző elnevezésekkel, Új-Zélandon például *pakehának*, Észak-Amerikában *Nalyeehnek* nevezik a saját népgyűléshez hasonló eljárásukat.⁹⁰ De ezen túlmenően hasonló gyakorlatok alakultak ki Jordániában, Melanéziában, Latin-Amerikában és Spanyolország egyes területein is.⁹¹ Valamennyi eljárást a szokásokhoz való ragaszkodás, és szigorú kötöttségek, meghatározott rendszer betartása jellemezte (mely néhány esetben az ügy lezárását követő ünnepséggel járt).⁹²

A legtöbb vallási közösségben a közvetítésnek szintén óriási szerepe volt. Ennek legfontosabb szereplői a közösségi hit szerint mágikus képességekkel rendelkező sámánok, varázslók, kuruzslók voltak. Ezeknek a személyeknek azt a képességet tulajdonították, hogy képesek felvenni a kapcsolatot az istenekkel, szellemekkel, ezáltal közvetíteni tudnak közöttük és a törzs emberei között.

Ez a fajta közvetítés természetesen nem egyezik meg az emberek közötti konfliktusfeloldásra tett kísérletekkel, ugyanakkor a vallási vezetők tekintélyéből adódóan nagy jelentőséget tulajdonítottak döntéseiknek más, nem vallási kérdések megválaszolásában is.

A hindu és buddhista vallás is nagy jelentőséget tulajdonít a vitás békés rendezésének elvének, ebből adódóan mind a japán, mind a kínai, mind az indiai kultúrában számos elsősorban megegyezést, egyetértést elősegítő technológiával találkozhatunk. Kínában ez olyannyira fennmaradt, hogy a Kínai népköztársaságban ezeket a módszereket a mai napig alkalmazzák

⁸⁸ SZEKERES (2016), i.m., 57. o

⁸⁹ SZEKERES (2016), i.m., 57. o

⁹⁰ BALAHUR, Doina: Multidimenzionális Helyreállító Igazságszolgáltatás (Restorative Justice) mindenkinek: romániai fejlesztések, 5. o. In: HERCZOG Mária (szerk.) A helyreállító igazságszolgáltatás jogi szabályozása és gyakorlata néhány európai országban, Kiadó: Család, Gyermekek, Ifjúsági Egyesület, 2008. Link: http://www.csagyi.hu/images/stories/projektek/archiv/agis/Multidimenzionalis_Helyreallito_Igazsagszolgaltaas.pdf, letöltés dátuma: 2021.03.31.

⁹¹ SZEKERES Diána (2016), i.m., 57. o

⁹² MENKEL-MEADOW (2007), i.m., 164. o.

az ún. Népi Kiengesztelő Bizottságokban.⁹³

A zsidó kultúrában is jelen van a békítés szándéka. A Biblia szerint a zsidókat Egyiptomból kivezető Mózes volt az, aki a Sínai hegyekben megkapta Istentől a Tórát, Isten emberiségnek szánt törvényeit. Ezt követően Mózeset illette meg a bíraskodás joga. Mivel egy személy nem elegendő a bírói tevékenység ellátására, Mózes megalapította a Szánhedrit, egy 70 fős, bölcsesből álló bírói testületet. A bírói fórum mellett kisebb testületek, ún. Bét-dinek működtek, ezek a bírói fórumok polgári és büntetőügyek elbírálására voltak hivatottak. A testületszámokban e tekintetben jelentős eltérések figyelhetők meg, a polgári ügyekben 3, a büntetőügyekben 23 fős bírói testületek közreműködtek.⁹⁴ Ezeknek az eljárásoknak ugyanakkor szerves részét képezte a megállapodás is. A Bét-dinek döntéseinek ugyanis nem volt kötelező erejük, hatalmuk erkölcsi normákon, tekintélyen és a felek lelkiismeretén nyugvó elfogadáson alapult.⁹⁵ Fentiekből adódóan a Bét-dinek inkább funkcionáltak alternatív vitarendező fórumnak, mint valódi döntéshozó bíróságnak.

Az ősi keresztény kultúrában is jelen volt a békítés szándéka, sőt, ezt a megoldást sokkal kívánatosabbnak tartották, mint a világi bíróságokat. Máté Evangéliumában sérelem esetén az alábbi konfliktusrendezési formákat írja elő (ebben a sorrendben):

1. Személyes konfliktusrendezés
2. Két másik személy hívása, aki bizonyít.
3. Jelentés az egyháznak
4. Ha ezek egyikére sem hallgat a sérelmet okozó fél, akkor onnantól pogánynak kell őt tekinteni.

Látható, hogy a konfliktus világi úton történő rendezése egyáltalán nem szerepel opcióként. Máté Evangéliumának nézete egyáltalán nem volt egyedi a korában. Pál Apostol korinthusiakhoz írt levelében például konkrétan árulásnak titulálja azt, ha valaki a konfliktusát nem egyházi fórumok, hanem „*hitetlenek előtt*” rendezi.⁹⁶

A keresztény egyházra is jellemző, hogy a legjelentősebb konfliktusok szabályozásában mediációs szervezetként funkcionáltak. A papok közvetítői szerepet töltöttek be a diplomáciai

⁹³ SZEKERES Diána (2016), i.m., 57. o

⁹⁴ SZEKERES Diána (2016), i.m., 69. o

⁹⁵ SZEKERES Diána (2016), i.m., 70. o

⁹⁶ SZEKERES Diána (2016), i.m., 68. o

konfliktusok mellett családi viszályokban és bűncselekmények során is.⁹⁷

Megjegyzendőnek tartom, hogy a vallási alapú közvetítések a mai napig léteznek. Kanadában például a 70-es évek elején a mormon egyház dolgozta ki az ún. Victim Offender Reconciliation Program-ot, melynek célja a tettesek és elkövetők kibékülése volt.⁹⁸ Ezekre az eljárásokra a tettes büntetőjogi felelősségre vonásának megállapítását követően került sor, ugyanakkor a büntetés kiszabását a bíróság meghatározott időre felfüggesztette.⁹⁹

Látható tehát, hogy a felek közötti egyezkedés, és a problémák közösségi szintű megoldása egyáltalán nem újkeletű, korszaktól és helyszíntől függetlenül valamilyen formában mindig megjelent az igazságszolgáltatásban. Természetesen a módszerek többsége már meghaladta a mai igazságszolgáltatási rendszereket, de azért megfontolandó, hogyha ezek a módszerek az évszázadok során mindig megjelentek, akkor a XXI. században is van létjogosultsága.

2.2. A helyreállító igazságszolgáltatás mai modelljei

2.2.1. Tettes-Áldozat mediáció

Noha a mediáció módszerének alkalmazására már az ókorban is látunk példát, intézményes kialakulására az 1970-es évek Amerikájára vezethető vissza.¹⁰⁰ Jóllehet, az Egyesült Államokban már a hatvanas években történtek kísérletek olyan elkövető-áldozat egyeztetésekre, melyen a hangsúly az okozott kár megtérítéséről szólt, az első modern értelemben vett mediációs programot 1974-ben Kanadában vezették be.¹⁰¹

A Resztoratív Igazságszolgáltatási Kézikönyv szerint a mediáció az áldozatnak és az elkövetőnek a mediátor jelenlétében történő találkozása annak érdekében, hogy megoldják az egymás közötti problémákat.¹⁰² Az Európában kialakult definíciók a mediációt már szűkebben, egy eljárási formaként értelmezik. Az Európa Tanács definíciója alapján például mediációnak tekinthető minden olyan eset, amikor az áldozat és az elkövető felhatalmazást

⁹⁷ SZEKERES Diána (2016), i.m., 59. o

⁹⁸ PÓKA Rita: A mediáció néhány ország gyakorlatában. *Ügyészek Lapja*, 2005. (12. évfolyam) 4. sz. 63. oldal.

⁹⁹ PÓKA Rita (2005), i.m., 63. oldal.

¹⁰⁰ BARABÁS A. Tünde: *Áldozatok és igazságszolgáltatás P-T Műhely Kft.* Budapest, 2014, 92. o.

¹⁰¹ NESS– STRONG (2006), i.m., 27. o.

¹⁰² BLASKÓ Béla – BUDAHÁZI Árpád: *A nemzetközi bűnügyi együttműködés joga*, Dialóg Campus Kiadó, 2019, 164. o.

kap és önkéntesen vállalja, hogy egy harmadik él (közvetítő) segítségével aktívan vesz részt a bűncselekmény miatt létrejött kár helyrehozatalának megoldásában.¹⁰³

Mindkét definícióból következik, hogy a mediációs eljárásnak mindösszesen 3 kötelező résztvevője van, a közvetítő, a sértett és az elkövető. Ezzel a resztoratív modellek közül ez a legkisebb létszámú. Mindez persze nem zárja ki azt, hogy más személyek (jogi vagy törvényes képviselők pl.) jelen legyenek, sőt, egyes országokban – például Norvégiában – megvan arra is a lehetőség, hogy a barátait hívja el valaki az eseményre, hogy jelenlétével támogassák.¹⁰⁴ Ezek a személyek ugyanakkor – ellentétben a kör- és konferenciamodellek további szereplőivel – passzívak, csupán megfigyelőként lehetnek részesei az eljárásnak.

Noha a tettes-áldozat mediáció – a másik két modellhez hasonlóan – egy elkövetőknek szánt, a tetteik következményeinek megértését elősegítő programként indult¹⁰⁵, végül ez a módszer terjedt el leginkább a kontinentális Európában. Ennek oka valószínűleg abban keresendő, hogy mint legegyszerűbb eljárási forma, ezt lehetett a legkönnyebben beépíteni a különböző jogrendszerekbe.

Amerikai felmérések alapján a mediációval szembeni elégedettség lényegesen nagyobb, mint a hagyományos igazságszolgáltatással szemben rendszerint a résztvevők több mint 80%-a magára nézve méltányosnak tartja az eljárást.¹⁰⁶ Ennek legfontosabb okai a mediátorokról kialakult pozitív vélemény, a tisztességes eljárás és a megállapodás, valamint az elkövetővel való találkozás lehetősége.¹⁰⁷ Ugyanakkor az elégedettségi mutatók a resztoratív igazságszolgáltatás más módszereihez képest is kiemelkedők.¹⁰⁸ Ennek valószínűleg a legfőbb oka az egyszerűség. Görgényi Ilona szerint a mediáció legnagyobb előnye abban rejlik, hogy a felek megbeszélhetik, hogy mi történt velük, ez hogyan érintette őket, lehetnek megválaszolandó kérdéseik, lehetséges a bocsánatkérés és a jóvátétel felajánlása, elfogadása.¹⁰⁹ Ugyanakkor belátható, hogy minél többen vannak jelen egy konferencián, annál nehezebb ezeknek a folyamatoknak a végigvitele, annál kevésbé bizalmas a légkör. Így összességében nagyobb az esély egy eredményes eljárás befejezésére szűk körben, mint a több résztvevőt igénylő technikákban. A 2000-es évek vizsgálatai is széleskörű elégedettséget

¹⁰³ Az Európa Tanács 1999. évi 19. sz. miniszteri ajánlása

¹⁰⁴ BLASKÓ – BUDAHÁZI (2019), i.m., 164. o.

¹⁰⁵ NESS– STRONG (2006), i.m., 27. o.

¹⁰⁶ UMBREIT, Mark S. – VOS, Bety – COATES, Robert B. – LIGHTFOOT, Elizabeth: Restorative Justice in The Twentyfirst Century: A social movement full of opportunities and pitfalls. Marquette law review, 2005, 278. o.

¹⁰⁷ UMBREIT – VOS – COATES – LIGHTFOOT (2005), i.m., 274. o.

¹⁰⁸ UMBREIT – VOS – COATES – LIGHTFOOT (2005), i.m., 274. o.

¹⁰⁹ GÖRGÉNYI Ilona: Kárjótétel a büntetőjogban, mediáció a büntetőügyekben. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó KFT, Budapest, 2006. 86. o.

mutattak mind elkövetői, mind áldozati oldalon. Érdekesség, hogy amíg az elkövetőknél a vizsgálatok nem találtak olyan körülményt, ami az elégedettségi szintet döntően befolyásolta, addig áldozatoknál a súlyosító körülmények jelentősen csökkentette az elégedettséget.¹¹⁰

Visszaesés tekintetében már különböző eredmények születtek, egyes vizsgálatok szignifikáns csökkentést igazoltak a mediációban részt vett és részt nem vett személyek között e téren, de voltak olyan vizsgálatok, amelyek a csökkentést nem erősítették meg¹¹¹.

2.2.2. Konferencia-modellek

A mai értelemben vett konferencia-modellek megvalósulását 1989-től, az új-zélandi családi csoport konferenciák megjelenésétől tartják számon, amellyel párhuzamosan jelent meg 1990-ben a Thames Valley által megindított restorative konferencia.¹¹² Hasonlóan az Amerikai Egyesült Államokhoz, Új-Zélandon is az őslakos törvények inspirálták a módszert, melynek ideológiai alapját az képezte, hogy engedélyezni kell a maori nemzetnek, hogy a fennálló konfliktusait saját bölcsességük révén oldják meg.¹¹³

A konferenciát olyan eljárásnak tekintjük, amelyben emberek egy csoportja összeül, hogy megbeszélje azokat a kérdéseket, melyekben egy korábban velük történt esemény kapcsán érintettek.¹¹⁴ Mindez azon az alapon nyugszik, hogy a rosszallás ily módon való kifejezés sokkal hatékonyabb a megbánás felé vezető úton, mint a hatósági intézkedések. A konferencián – hasonlóan a körmodellekhez – az érintettek egyaránt felszólalhatnak, és elmondhatják az eseményeket a saját aspektusukból és a részt vevő felek közösen keresnek megoldást a konfliktus feloldására. A részt vevő személyek tekintetében a konferencia-modellek igen nagy változatosságot mutatnak a tekintetben, hogy az elkövetői és áldozati oldalon kik vesznek részt

Hatvani Erzsébet szerint a legnagyobb különbség a konferenciamodellek és más resztoratív technikák között, hogy amíg más technikáknál elsősorban az elkövető és az áldozat lelki

¹¹⁰ VERDE, Miguel A. Soria – BERGER, Rita – YEPES-BALDÓ, Montserrat – GARCIA ORTIZ, Virginia – LOVELLE, Ines: Factors Influencing Participant's Satisfaction in A Victim-Offender Program. In: Procedia - Social and Behavioral Sciences 159 (2014), 4. o.

¹¹¹ UMBREIT – VOS – COATES – LIGHTFOOT (2005), i.m., 278-279. o.

¹¹² GÖRGÉNYI (2006), i.m., 86. o.

¹¹³ FATHUROKHMAM, Ferry: The necessity of restorative justice on juvenile delinquency in Indonesia, lessons learned from the Raju and AAL cases. In: Procedia Environmental Sciences 17. (2013) 973. o.

¹¹⁴ BARABÁS (2014), i.m., 96. o.

világára koncentrálni, addig a konferencia modellek az esemény által érintett valamennyi fél szociálpszichológiájára.¹¹⁵ Ezért a legkomplexebb eredmény is itt várható.

Bár az első új-zélandi elégedettségi vizsgálatok még csak alig 50% feletti elégedettségi rátáról számolnak be, a későbbiek során ezek az értékek már elérték a 80, helyenként 90%-os eredményt is.¹¹⁶ A vizsgált konferenciákra általában jellemző, hogy a bocsánatkérés mellett sok szó esik a jóvátételről, amelyek az esetek 85-90%-ában teljesültek is.¹¹⁷ Visszaesés tekintetében a vizsgálatok ambivalensebbek, de nagy általánosságban ezek is szignifikáns csökkenést mutattak.

2.2.3. Körmodellek

A körmodellekhez hasonló eljárásokra már az ókorban és a középkorban is látunk példákat, a szakirodalom azonban az 1982-es nahavói indiánok által Yukonban megalapított Nahavói Békítő Bíróság megalakulásához köti a körmodellek megjelenését.¹¹⁸ Alapja abból a törzsi szokásból ered, mely alapján, ha a törzsi közösség egyik tagja úgy érzi, hogy vele nem megfelelően bántak, vagy őt sérelem érte, akkor először a sérelmet okozóhoz fordult. Amennyiben ez nem vezetett eredményre, úgy a törzs egyik köztisztjeletben álló vezetőjét kérték fel a konfliktus megoldására, aki mindezt valamennyi érintett bevonásával tette meg.¹¹⁹ Az első alkalom, amikor a körmodellt ítélethozatal eredményeképp alkalmazták, 1992-ben Kanadában történt meg Barry Stuart bíróról. A 26 éves vádlott korábban 43 alkalommal volt bíróság előtt, alkoholista és kábítószerfüggő életmódot élt, és már rengeteg alkalommal került börtönbe vagy intézetbe. A korábbi szakmai álláspont szerint az elkövetőnek tanácsadásra, segítségre van szüksége, amelyet mindeztáig nem kapott meg.¹²⁰ A bírót tartott tőle, hogy egy hagyományos ítélettel nem tudja ebből a helyzetből kiszakítani a vádlottat, ezért utánanézett, hogy vannak-e más opciók. Így került kapcsolatba a First Nations szervezettel, akiknek célja volt többek között a körmodellek elterjesztése az országban. A tárgyalás helyett végül egy 30 résztvevőből álló (köztük rendőr, ügyvéd, a szervezet tagjai, a

¹¹⁵ HATVANI Erzsébet: Victim-Offender mediation in Hungary.

¹¹⁶ UMBREIT – VOS – COATES – LIGHTFOOT (2005), i.m., 275. o.

¹¹⁷ UMBREIT – VOS – COATES – LIGHTFOOT (2005), i.m., 281. o.

¹¹⁸ BARABÁS (2014), i.m., 93. o.

¹¹⁹ BARABÁS (2014), i.m. 93-94. o.

¹²⁰ NESS, Daniel – STRONG, Karen Heetderks: Restoring Justice: An Introduction to Restorative Justice, Fourth Edition, Matthew Bender & Company, Cincinnati, 29. o.

sértett, hozzátartozók) ítélőkört alkalmaztak, mely során az elkövető beleegyezett egy három részből álló kezelési programba, a családja meg vállalta, hogy ebben támogatja őt.¹²¹

Maguk az ítélőkörök – vagy békítőkörök – egyszerre valósítják meg a közösségi és a büntetőjogi igazságszolgáltatást, a hangsúly azonban nem a büntetésen van. Emiatt a körmodellek nem csupán a büntető igazságszolgáltatás részeként, hanem más területen is alkalmazzák. Ennek egy gyakori példája az iskolai konfliktusok kezelése. Egy minnesotai iskolai project révén például 3 év alatt 75%-kal sikerült csökkenteni az iskolai magatartásbeli problémák számát¹²², de arra is láttunk már példát, hogy a módszereket LMBTQ-s gyerekek elfogadása céljából alkalmazták.¹²³ A tapasztalatok szerint ezek a módszerek iskolán belül nem csupán az érintettek felelősségérzetét növelik, hanem a többi résztvevő is felelősebbé válik a közössége iránt.¹²⁴ Hasonló eredményeket hozott Brazíliában a Justice and Education Project is.¹²⁵

A részt vevő felek – mely ennél a modellnél a legszélesebb körű, hiszen az érintettek, a hivatalos személyek és a közösség azon tagjai is részt vehetnek rajta, akik nincsenek közvetlen kapcsolatban az érintettekkel¹²⁶ – szabadon elmondhatják a véleményüket, megbeszélhetik a konfliktust, és a végső döntés meghozatalában is mindenkinek szerepe van. Emiatt a körmodellek közösségépítő ereje is igen nagy.¹²⁷ Ugyanakkor vannak olyan esetek – például Kanadában a First Nation Community által szervezett körök gyakran ilyenek – ahol a felek kezdetben csak a saját családjaikkal, támogatóikkal és a hivatalos szervezet tagjaival ülnek le, és a teljes, elkövető és áldozat közös részvételével zajló körre csak időben később kerül sor.¹²⁸ Ez különösen szexuális erőszak esetén gyakori, amikor érthető okokból több időre van szükség, mire a sértett hajlandó lesz az elkövetővel találkozni.

Bár a békítőkörök kezdetben a kisebb közösségek sajátja volt, az ezredfordulóban már többféle – köztük nagyvárosi – közösségekben is alkalmazták, és nem csak büntetőeljárás

¹²¹ NESS – STRONG (2006), i.m., 29. o.

¹²² UMBREIT – VOS – COATES – LIGHTFOOT (2005), i.m., 284. o.

¹²³ BLOEMRAAD, Irene – TERRIQUEZ, Veronica: Cultures of engagement: The organizational foundations of advancing health in immigrant and low-income communities of color. In: Social Science & Medicine 165 (2016), 220. o.

¹²⁴ ÖZBEN, Süheda: Teachers' strategies to cope with student misbehavior. In: Procedia Social and Behavioral Sciences 2, 2010, 588. o.

¹²⁵ ADAM, J.M. – SCOTUZZI, T.C.M.: Violence and conflict in schools. nalysis of proposals based on restorative justice in Brazil. In: Procedia – Social and Behavioral Sciences 106, 2013, 3315. o.

¹²⁶ NESS – STRONG (2006), i.m., 30. o.

¹²⁷ BARABÁS (2014), i.m., 95. o.

¹²⁸ NESS, Daniel: Creating restorative systems. . In: WALGRAVE Lode (szerk.): Restorative justice and the law. Willain Publishing, 2002, 136. o.

keretein belül.¹²⁹ A felmérések azt igazolják, hogy a részt vevők többsége nagyon elégedett az eljárással, amely akár a tartós konfliktusok feloldására is alkalmas.¹³⁰ Hátrányként jelent meg ugyanakkor a túlzottan informális eljárás mellett a privátszféra hiánya, a nehéz együttműködés a családtagokkal, közeli barátokkal¹³¹, amely alkalmas arra, hogy az eljárás „fő szereplőiben” zavart keltsen. Ebből a szempontból a széles körű részvétel kissé hátrányosan hathat a konfliktus feloldására.

2.3. Az aktív részvétel jelentősége

Az, hogy az elkövetett bűncselekmény körülményeinek megbeszélésében, a szankció és a jóvátétel meghatározásában, valamint a végrehajtás folyamatában aktívan részt vesznek, más aspektusból ugyan, de mindhárom fél érdekét szolgálja. Úgyhogy a továbbiakban szükséges megvizsgálni az aktív részvétel következményeit mindhárom oldalról.

2.3.1. Az elkövető

Az elkövető aktív részvételének egyik legfontosabb hozadéka a személyiség-fejlődés elősegítése. Kerezsi Klára szavaival élve a resztoratív igazságszolgáltatás abban bízik, hogy fel lehet kelteni a tettesben az elkövetett tett miatti szégyenérzetet és a bűnbocsánat elnyerésének őszinte szándékát.¹³² A büntetés céljai között is szerepel a speciálprevenció, vagyis annak elérése, hogy az elkövető ne kövessen el újabb bűncselekményt, valamint a társadalmi rosszallás kifejezése is.

John Braithwaite szerint az sem mindegy, hogy ki az a személy, aki ezt a rosszallást kifejezi: a büntetőeljárásban részt vevő személyek, vagy az elkövetőnek a közössége. Utóbbi ugyanis, a közösségen belüli viszonyok miatt más hatást ér, sokkal nagyobb az esélye annak, hogy az elkövető valóban megbánja a tettét. Braithwaite elméletében ezt nevezte „*reintegratív szégyennek*”, amit azzal magyarázott, hogy a közvetlen közösségének a rosszallása valóban büntudathoz vezethet.¹³³ Ennek pedig sokkal nagyobb visszatartó ereje is van, márcsak azért

¹²⁹ ZEHR – GOHAR (2003), i.m. 53. o.

¹³⁰ UMBREIT – VOS – COATES – LIGHTFOOT (2005), i.m., 276. o.

¹³¹ UMBREIT – VOS – COATES – LIGHTFOOT (2005), i.m., 276. o.

¹³² KEREZSI (2018), i.m. 69. o.

¹³³ BRAITHWAITE, John: Principles of Restorative Justice, 10. o. In: HIRSCH, Andrew – ROBERTS, Julian V. – BOTTOMS, Antony – ROACH, Kent – SCHIFF, Mara: Restorative Justice and Criminal Justice: Competing or Reconcilable Paradigms? Oxford, Hart Publishing, 2003.

is, mert az alkalmazhatósághoz az elkövetőnek vállalnia kell a tettéért a felelősséget és el kell ismernie az áldozat felé a bűncselekmény káros következményeit.¹³⁴ Ha ez a lépés megtörténik, már nagyobb az esély a speciálprevenációs célok elérésére. A hatóság rosszallásának kifejezése azonban ritkán jelent megbánást, rendszerint csak dacot vált ki az elkövetőből, sőt, a büntetés végrehajtása alatt egyre inkább áldozatszerepben fogja érezni magát, ami haragot, ellenérzéseket, valamint lázadást szül benne.¹³⁵ Hasonló véleményen van Kerezsi Klára is, aki szerint a hagyományos büntetőeljárás a tényeket ugyan felszínre hozza, viszont a tettünk következményeivel való szembesülés és a megbánás nem feltétlenül kerül előtérbe. A helyreállító igazságszolgáltatás során azonban a szembesülés, a megbánás a központi fogalom, ennek elérése nélkül nem lehet eredményes a folyamat.¹³⁶

Ez a tézis nem csupán pszichológiai okfejtésekkel támasztható alá. A kezdeti tapasztalatok is azt mutatták, hogy a helyreállító igazságszolgáltatásnak van visszatartó ereje¹³⁷, Németországban például drasztikus különbségek voltak kimutathatók a mediációval érintett elkövetők és a pénzbüntetéssel sújtott elkövetők között visszaesés tekintetében.¹³⁸ Viszont meg kell jegyezni, hogy e téren a tudományos bizonyítékok nincsenek összhangban. Az ezredfordulón készült vizsgálatok közül több inkább azt mutatta meg, hogy nincs egyértelmű bizonyíték a resztoratív technikák alkalmazása és a visszaesés csökkenése között.¹³⁹ Ennek ellenére számos pozitív példa és interjú erősíti meg, hogy ezek a módszerek akár olyan személyeknél is működőképesek lehetnek, akikkel a retributív igazságszolgáltatás nem tudott mit kezdeni. E mellett az sem hagyható figyelmen kívül, hogy az elkövető szintén része a döntéshozatali folyamatának, ami a hozzáállásán is javíthat.¹⁴⁰

2.3.2. A sértett

Az áldozattá válás távlati következménye az ún. szekunder, vagy másodlagos viktimizáció,

¹³⁴ GÖRGÉNYI (2006), i.m., 167. o.

¹³⁵ SZÖNYI (2016), i.m., 48. o.

¹³⁶ KEREZSI Klára (2018), i.m., 46. o.

¹³⁷ BÁRD (2009), i.m., 195. o.

¹³⁸ BARABÁS (2004): i.m. 149. o.

¹³⁹ BAZEMORE, Gordon – O'BRIEN, Sandra: The quest for a restorative model of rehabilitation: theory-for-practice and practice for theory. In: WALGRAVE, Lode (szerk.): Restorative justice and the law. Willain Publishing, 2002. 35. o.

¹⁴⁰ ELONHEIMO, Henrik (2003): Restorative Justice Theory and the Finnish Mediation Practices. In: NSfK's Research Seminar Proceedings Book "Crime and Crime Control in an Integrating Europe". 3rd Annual Conference of the European Society of Criminology. 27–30 August 2003, Helsinki. 74. o. Link: <https://www.nsfk.org/wp-content/uploads/sites/10/2020/06/NSfK-45-Research-Seminar-2003-Report.pdf>, letöltés dátuma: 2020.04.30.

amelyet az áldozatoknak és az intézményeknek az egymáshoz nem megfelelő viszonyulása okoz, vagyis gyakran a hatóságok nem megfelelő hozzáállása a bűncselekményhez.¹⁴¹ A problémáról Bárd Károly már a 80-as években az alábbiakat írta: „*A sértett rég trónfosztott szereplője a büntetőjognak és az igazságszolgáltatás rendjének. Az eljárás hivatalos résztvevői végérvényesen eltulajdonították a közvetlenül érintettek konfliktusait. A per egykori ura, a funkcióval korlátlanul rendelkező sértett a modern eljárási rendszerben alig több, mint a tanúk egyike.*”¹⁴² Bö 15 évvel később Korinek László sem fogalmaz optimistábban: „*a bűncselekmény-szituáció másik szereplője, az áldozat éppúgy elégedetlen a hagyományos konfliktusmegoldásban neki előírt interakciós partnerséggel, mint a tettes*”¹⁴³. A múlt század büntetőeljárásaira jellemző volt (különösen a szocialista országokban), hogy a bűncselekményt az állam, illetőleg jogrend elleni sérelemként tekintették, a sértettet pedig elsősorban bizonyítéknak tekintették, amely nemhogy segítette volna számára a bűncselekmény feldolgozását, de gyakran fokozta a traumát. Hasonló kritikát fogalmaz meg Szabó Sándor is, aki szerint, amíg egy elkövetőnek a büntetőeljárás során számos joga van, az eljárási cselekmények többségére nem kötelezhető, viszont informális módon akár a nyomozás lezárása előtt szerezhethet adatokat az ügyről vagy akár magáról a sértetről is. Ezzel szemben a sértettnek a bizonyítékok kinyerésén túl mindössze a megfelelő kioktatás, tájékoztatás és szűk körben panaszjog áll rendelkezésére.¹⁴⁴ Ez így egy egyensúlytalan helyzet, ráadásul a terhelt javára.

További problémát jelent az ún. harmadlagos viktimizáció, vagyis az áldozattá válást követő biztonságérzet-romlás¹⁴⁵ kérdése is. Egészségügyi szempontból is kimutatható, hogy a bűncselekmények az áldozat szempontjából – hasonlóan a katasztrófákhoz, balesetekhez – traumatogén hatásúak, akut vagy poszttraumális stressz-zavarral járnak (előbbi a stressz-helyzetet követő átmeneti, utóbbi az azzal közvetlen összefüggésben álló elhalasztódott tartósan fennmaradó stressz-választ jelenti).¹⁴⁶ Ezzel a hagyományos büntető igazságszolgáltatás különösen nehezen tud bármit is kezdeni, hiszen sokkal inkább

¹⁴¹ GÖNCZÖL– KEREZSI– KORINEK– LÉVAY (2006), i.m., 285. o.

¹⁴² BÁRD Károly: „Alkalmazott” viktimológia Észa-Amerikában. In: Magyar Jog V., 21. o.

¹⁴³ KORINEK László: Irányzatok a kriminológiai gondolkodás fejlődéséhez, BM Kiadó, Budapest, 2001.

¹⁴⁴ SZABÓ Sándor: Megismerhető-e az egyensúlytalanság titka a sértett, a terhelt és a hatóságok „Bermuda-Háromszögében?” avagy többszörös pillanatfelvétel a sértett fókuszából a hazai és uniós jogalkotás és jogalkalmazás egyes szeleteiről. In: SZABÓ Péter – GYENGÉNÉ NAGY Márta (szerk.): Mediációs panoráma II. – Előadások a mediáció köréből, Attraktor Kft. Máriabesnyő, 2015, 87. o.

¹⁴⁵ BARABÁS (2014), i.m., 8. o.

¹⁴⁶ VIRÁG György: Az áldozatsegítés módszertana. In: KEREZSI Klára – BORBÍRÓ Andrea (szerk.): A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve I. Budapest, Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium, 2009, 107. o.

pszichológiai, mint jogi kérdésről beszélünk.

Ezek a problémák egy része (pl. a jövőbeni áldozattá válástól való félelem, az állandó bizonytalanság, hogy miért éppen ő lett az áldozat) anyagi úton nem is megoldható, elsősorban párbeszéd útján kezelhető. A konfliktuskezelés célja, hogy átléphessenek egy antagonisztikus vízválasztót, s elmozdítsák a feleket a konfrontatív állapotukból.¹⁴⁷ Ez a kis elmozdulás már önmagában sokat segíthet a harmadlagos viktimizáció kezelésében, hiszen ezáltal egy másik aspektusból is látja a sértett a bűncselekményt. Továbbá a helyreállító igazságszolgáltatás keretében a sértett hallhatja az elkövető bocsánatkérését, a magyarázatát és kialakulhat benne a gondolat, hogy az elkövető sem egy szörnyeteg, hanem egy ember, saját problémákkal, étellel és nehézségekkel. Olyan kérdésekre kaphat ezáltal választ – miért történt meg az, ami megtörtént, és mi történt azóta¹⁴⁸ – amelyeket egy nyomozó hatóság nem tesz fel, mert bizonyítási szempontból nem releváns. Ennek jelentősége abban is rejlik, hogy – amint azt pszichológiai kutatások is alátámasztják – a sértetti megbocsátást nagyban befolyásolja, hogy a sértett fél milyen mértékben képes a sértő fél iránti empátiát, együttérzést átérezni.¹⁴⁹

2.3.3. A közösség

A közösségi részvétel elsősorban a bizalom visszaállítása miatt fontos. Ez a bizalom azonban rögtön kettős. Egyfelől az elkövető irányába, másfelől a jogrendszer irányába kell, hogy fennálljon. Előbbi különösebb magyarázatot nem igényel: amennyiben a közösség az eljárás folyamatában aktívan közreműködik, könnyebben visszafogadja az elkövetőt, márpedig a közösségi érdek, hogy az eltévelyedett személy ismét hasznos tagja legyen a társadalomnak. Kerezsi Klára szerint ugyanakkor a sértetti jóvátételnek nem csupán a sértett egyéni szempontjából van jelentősége. Ennek kapcsán az ún. eljárási méltányosság elvét hozza fel, amely arra a hipotézisre épül, hogy *„az igazságszolgáltatás intézményeinek fair és tisztességes eljárása erősíti az emberekben az igazságszolgáltatás iránti bizalmat, ezáltal erősödik az intézmények legitimációja és a jogkövetés iránti elkötelezettség”*¹⁵⁰. A sértettek esetén a fair és tisztességes eljárás pedig azt jelenti, hogy az eljárás az igényeik, érdekeik figyelembe vételével zajlik le, és a döntéshozatal során is előtérbe kerülnek ezek. Ennek

¹⁴⁷ STRASSER – RANDOLPH (2005), i.m., 41. o.

¹⁴⁸ ZEHR – GOHAR (2003), i.m., 13. o.

¹⁴⁹ KIS – KOVÁCS (2010), i.m., 138. o.

¹⁵⁰ KEREZSI (2018), i.m., 38. o.

köszönhetően pedig a társadalom büntető igazságszolgáltatásba vetett bizalma is visszanyerhető a resztoratív igazságszolgáltatás által, így könnyebb az állampolgárok igazságérzetére építeni.¹⁵¹ Ha ez megtörténik, akkor ezeknek az állampolgároknak a jövőbeni jogkövető magatartására is nagyobb esély van.

3. A felek érdekének érvényesülése

Amikor a felek érdekeinek érvényesüléséről beszélünk, akkor arról a célról értekezünk, amit a szakirodalom win-win szituációnak nevez¹⁵², vagyis, hogy az eljárás végén mind az elkövető, mind az áldozat pozitívan értékeli az eljárást, és elégedett a végkifejlettel. Ez bírósági ítéleteknél, ahol az eljárásnak rendszerint van egy győztese és egy vesztese, szinte sosem valósul meg, sőt büntetőügyekben ez könnyen lost-lost szituációvá is válhat (az elkövetőt szabadságvesztésre vagy pénzbüntetésre ítélik, de a sértett sem elégedett az eljárás végkimenetelével, ha az ő érdekeire sem voltak kellő tekintettel, ezenkívül az elhúzódó eljárás, a rengeteg kihallgatás, eljárási cselekmény is növelheti a felek elégedetlenségét).

Jogosan felmerülő kérdés azonban, hogy lehetséges-e egyáltalán olyan végkimenetele az eljárásnak, ami mindkét fél számára előnyös, és valamennyi érintett elégedettségét szolgálta. Ennek kiderítése céljából érdemes megvizsgálni az eljárás két legfontosabb résztvevőjének, a sértettnek és az elkövetőnek az érdekeit.

3.1. Az elkövetői érdekek

A bűncselekmény elkövetőjének az eljárással összefüggő, megbocsátásban és személyiség-fejlődésben megnyilvánuló érdekeiről már korábban volt szó, így jelen fejezetben kizárólag a szankcióval kapcsolatos, elsősorban jogi érdekek kerülnek kifejtésre.

Ebből a szempontból a legfontosabb érdeknek a fájdalommal járó szankciók elkerülése tekinthető. A hagyományos igazságszolgáltatás célja kimondatlanul is valamiféle fájdalom okozása, amely a jövőben elrettenti az elkövetőt a további bűncselekmények elkövetésétől. Ugyanakkor a resztoratív igazságszolgáltatás képviselői azon az állásponton helyezkednek el,

¹⁵¹ BÁRD (2009), i.m., 203. o.

¹⁵² SZEKERES DIÁNA: A mediáció, mint lehetséges alternatív vitamegoldási irány, 1. rész. Multidiszciplináris kihívások, sokszínű válaszok, 2015/2., 90. o.

hogy a büntetés önmagában nem képes a korábbi viselkedést megváltoztatni (esetenként a fájdalom miatti bosszúvágy akár még újabb bűncselekmények elkövetésére is motiválhat), és nemcsak az elkövetőre, hanem a közösségi harmóniára is rossz hatással van.¹⁵³ A resztoratív igazságszolgáltatás ezzel szemben nem a fájdalomra épít, hanem a megbékélésre és a nyugalom létrejöttére törekszik, ennek az egyik legfontosabb mozzanata a helyreállítás

A hátrány nélküli szankciókkal szemben gyakran megfogalmazott kritika, hogy éppen a fájdalomra épülő büntetőjog az, ami a preventív célokat elősegíti. Ha az elkövető megúszhatja súlyos következmények nélkül a bűncselekményt, az rossz üzenetet hordoz számára is. A gyakorlatban resztoratív igazságszolgáltatással foglalkozók ugyanakkor nem osztják ezt a nézetet. Álláspontjuk szerint egy resztoratív eljárás során nagyon sokszor *„mélyebbre hatóan érvényesül a személy megrázkódtatása, mintha pusztán csak a társadalom szigora lépne fel vele szemben.”*¹⁵⁴ Ugyanis egy ilyen eljárás sokkal mélyebben belemegy az ügy részleteire, az elkövető motivációjába és a bűncselekménnyel okozott sérelembe, mint a hagyományos büntetőeljárás (ahol általában meg is tagadhatja a vallomástételt az elkövető). Ez pedig sokkal jobban elősegíti a megbánást és a prevenciót különösen olyan esetekben, amelyeknél az elkövetett bűncselekmény egyébként sem járna súlyos szankcióval.

Szintén fontos materiális érdek a büntetlen előélet megtartása, az ahhoz fűződő hátrányok alóli mentesítés. Azokban az esetekben, amikor a resztoratív igazságszolgáltatás az eljárás egészét vagy annak korai szakaszát átfogja és a cselekmény tárgyi súlya is viszonylag alacsony, a felek közötti megállapodás és annak teljesítése önmagában véve is büntetőeljárás megszűnését vonja maga után, ami magába foglalja a büntetlen előéleti státusz fennmaradását is. Így e téren is kimondható, hogy a helyreállító igazságszolgáltatás az elkövetői érdekeket szolgálja.

3.2. A sértett

A fájdalom okozásának egyik ki nem mondott célja a megtorlás és a bosszúállás. Ezzel kapcsolatban gyakran elhangzó érv, hogy ez a bosszúállás a sértettek érdeke. Valójában azonban ez sokkal inkább a hangos közvélemény (ami rendszerint nem is a többség, csak egy aktív kisebbség) igénye, nem pedig a társadalomé és főleg nem a sértetté. Gönczöl Katalin szerint az állampolgárok többsége előnybe részesíti a joghátrány csökkentését a

¹⁵³ Kiss (2018), i.m., 80. o.

¹⁵⁴ Kovács Éva: Mediáció büntetőügyekben. In: Ügyvédek lapja 2009 (4. évfolyam), 4. szám, 10. oldal.

bebörtönzéssel szemben.¹⁵⁵ Ugyanígy elmondható az is, hogy az áldozat célja csak a legritkább esetben az, hogy az elkövetőt megbüntessék, a saját sérelmeinek helyreállítása sokkal fontosabb. Márpedig sérelmek minden esetben vannak, még akkor is, ha konkrét anyagi kár nincs, vagy az megtérül. A hagyományos büntetőeljárásban azonban erre sokszor nem kerül sor.

Ezzel összhangban a mediáció – meg úgy általában a legtöbb resztoratív technika – mind a sértett elkövető általi kiengesztelésére, mind a sértett önrendelkezési jogának gyakorlására, az eljárás kimenetelének befolyásolására a legszélesebb körben biztosít lehetőséget.¹⁵⁶

Ezek az eljárások ugyanis – bár céljuk ugyanúgy a kompenzáció – a bűncselekménnyel előállt sérelem jóvátételére vállalkoznak, így nem pusztán funkcióként, hanem egyfajta felelősségvállalási formaként jelennek meg.¹⁵⁷ Ráadásul ebben az esetben a sértett az általa elszenvedett nem vagyoni, illetve érzelmi károk miatt is jóvátételhez juthat. Ez azért lényeges, mert ezeket egy polgári per keretein belül is nagyon nehéz bebizonyítani és végigvinni, nem ritka jelenség, hogy a bíróságok csupán a tényleges kár megfizetésére kötelezik az elkövetőt (és akkor a végrehajtás problémájáról még nem is esett szó). Ha pedig a sérelem nagyobb részben nem anyagi, hanem érzelmi jellegű, akkor ez akár újabb megaláztatás forrása is lehet. Kevésbé hangsúlyos, de megemlítenő körülmény, hogy a hagyományos eljárások illetékvonzata is általában elég nagy, így a resztoratív módszerekkel felek egy esetleges polgári eljárás költségei alól is mentesülnek.

A jóvátétel ezenfelül a megbocsátásban is segít. Pszichológiai vizsgálatok támasztják alá, hogy a bíróság által kiszabott, kényszerrel befizetett vagy végrehajtott jóvátétel lényegesen kisebb mértékben segít a konfliktushelyzetek feloldásában, mint egy önkéntes teljesítés¹⁵⁸, még akkor is, ha utóbbi nem teljes jóvátétel. A megbocsátásban pedig az eljárás gyorsasága is segít, ugyanis minél többet rágódik az áldozat a bűncselekményen, annál nehezebb megbocsátania.¹⁵⁹ A konfliktushelyzet békés lezárása, a megbocsátás pedig szintén nagyon sokat segít a bűncselekmény hosszútávú feldolgozásában.

¹⁵⁵ GÖNCZÖL Katalin: Munkanélküliség, bűnözés, büntetőpolitika a fejlett polgári demokráciában. In: Főiskolai Figyelő Plusz, 1994/3., 199. o.

¹⁵⁶ RADULY Zsuzsanna: Miben különbözik az eredményes mediáció a polgári jogi igény teljesítésétől? In: Jogtudományi Közlöny, 2013. (68. évfolyam) 7-8. sz., 387. oldal.

¹⁵⁷ RADULY Zsuzsanna: Miben különbözik az eredményes mediáció a polgári jogi igény teljesítésétől? In: Jogtudományi Közlöny, 2013. (68. évfolyam) 7-8. sz., 387. oldal.

¹⁵⁸ PAPP Gábor - KOVÁCS Judit - PÁNTYA József - KISS Nóra Mikor vezet megbocsátáshoz a jóvátétel? Magyar pszichológiai szemle, 2013. (68. köt.) 2. sz. 281. old.

¹⁵⁹ KEREZSI Klára: Háború után béke: A helyreállítás párbeszéde. In: FINSZTER Géza – KÖHALMI László – VÉGH Zsuzsanna (szerk.): Egy jobb világot hátrahagyni – Tanulmányok Korinek László professzor tiszteletére, PTE-ÁJK, 2016, 380. o.

3.3. Egyéb érdekek

Fentiekből látható, hogy igenis lehetséges az, hogy olyan megoldás szülessen, mely mind a sértett, mind az elkövető érdekeit szolgálja, azokkal mindkét fél elégedett. Mindezek pedig kiegészíthetők egy olyan aspektussal, amely szintén kölcsönösen mindkét fél érdekét szolgálja. Ez pedig a retributív eljárás részben vagy egészben történő megszűnése.

Szekeres Diána szavaival élve, a mediáció, mint a resztoratív technikák egyik legegyszerűbb és leggyakrabban alkalmazott módszere mind temporális, mind materiális előnyökkel jár.¹⁶⁰ Előbbi az eljárás idejében jelenik meg, ugyanis a közvetítői eljárásoknak rendszerint néhány hónapban meghatározott lefolyási határideje van, amely szinte minden esetben alacsonyabb, mint a bírósági eljárásoké. A materiális előnyök pedig leginkább az eljárási költségekben jelennek meg, amelyek kedvezőbbek, mint egy bírósági eljárás. Ezenkívül az eljárás a jogi képviselői díjak megszűnésével vagy csökkenésével is jár. A kedvezőbb költségek pedig nem csak az egyszeri eljárás költségeiben keresendők. Számos kutatás igazolta, hogy a legtöbb konferencia, illetőleg körmodellt alkalmazó project összességében lényegesen alacsonyabb költséggel járt, mint a hagyományos igazságszolgáltatási és büntetés-végrehajtási rendszer alkalmazása, különösen, ha a visszaesési adatokat is figyelembe vesszük.¹⁶¹

3.4. A bíróságok szemszögéből

Elsődleges szempontnak nem tekinthető, de ha a különböző érdekekről beszélünk, akkor nem mellőzhetők azok a szervezetek, akiket a helyreállító igazságszolgáltatás révén tehermentesítenek. A resztoratív módszerek révén elsősorban a kisebb súlyú bűncselekmények tekintetében az ügyészség és a bíróság ügyterhe is csökken. Ez utóbbi nem csupán a büntetőügyekre, hanem a polgári kártérítési perek számára is igazi. Ugyanakkor az ügy mégsem kerül ki az igazságszolgáltatás keretei közül, nem válik önkényessé, hiszen az eljárás hitelesítése továbbra is az igazságszolgáltatási szervek feladata.¹⁶² Ez a fajta ésszerű kompromisszum pedig egyértelműen a hatóságok érdekét szolgálja.

¹⁶⁰ SZEKERES (2015), i.m., 90. o.

¹⁶¹ Erről részletesebben: UMBREIT, Mark S. – VOS, Bety – COATES, Robert B. – LIGHTFOOT, Elizabeth: Restorative Justice in The Twentyfirst Century: A social movement full of opportunities and pitfalls. Marquette law review, 2005.

¹⁶² KISS (2018), i.m., 100. o.

Sokkal fontosabb, társadalmi kérdéseket is érintő szempont viszont, hogy a helyreállító igazságszolgáltatás révén a retributív szankciók mennyisége is csökken, ami hosszútávon a büntetés-végrehajtási intézetek telítettségét is csökkenti. Ez a probléma évtizedekre visszanyúló globális kérdés: Hans Boutellier úgy fogalmazta meg, hogy a börtön kiváló iskolája a rossz viselkedésnek.¹⁶³

A visszaesés mértéke szinte minden országban olyan probléma, ami hatással van a bűnözés mértékére is. Ennek megoldását gyakran a rendőrség állományának növelésében és a szigorúbb ítéletekben látják, ami azonban ritkán vezet a bűnözés csökkenéséhez (sőt, inkább több fogvatartottat generál),¹⁶⁴ és ebből az ördögi körből nehéz kilépni. Nem beszélve arról, hogy ezáltal egyre több társadalmi viszonyt szabályoznak büntetőjogi eszközökkel, ami az ultima ratio elvének mond ellent.

A helyreállító igazságszolgáltatás azonban az eddigi vizsgálatok többsége alapján alacsonyabb visszaesési adatokat produkál, ezáltal pedig hosszú távon lehet eredménye a bűnözés és a fogvatartotti állomány csökkenése.

4. A jóvátétel

Noha a jóvátétel – az előző fejezet alapján – tekinthető a sértetti igények egyikének, a szerepe az egész eljárás során kiemelt, és a konfliktus feloldása szempontjából is az egyik központi kérdés, hogy az okozott sérelmek kompenzálása miként lehetséges. Ezért – no meg a jóvátétel kapcsán felmerülő fogalmi dilemmák miatt – indokolt külön foglalkozni ezzel a kérdéskörrel.

4.1 A jóvátétel fogalma

A jóvátétel fogalma többféleképpen értelmezhető. Tágabb értelmezése szerint ide tartozik minden olyan formája, amely a sértett bűncselekményből adódó kárának, illetőleg sérelmének kiegyenlítését segíti elő. Jellemzően ennek 4 fajtája van:

- a) A bűnelkövető általi jóvátétel.
- b) Állami kártalanítás áldozatvédő és segítő törvények alapján.

¹⁶³ BOUTTELLIER (2002), i.m., 25. o.

¹⁶⁴ BOUTTELLIER (2002), i.m., 25-26. o.

- c) Önkéntes, privát alapon nyugvó áldozatsegítés (jellemzően civil áldozatsegítő szervezeteken keresztül).
- d) Kártérítés biztosítási alapon.¹⁶⁵

Természetesen ezen kívül másféle jóvátételi lehetőségek is fennállnak (pl. rokonok, baráti kör jóvátétele), de leggyakrabban lehet találkozni külön-külön, vagy akár ezek kombinációjával is.

A jóvátétel alatt szűkebb értelemben az elkövető által nyújtott kompenzációt szokták tekinteni. Nagy Ferenc definíciója alapján a jóvátétel „*a bűncselekmény következményeinek kiegyenlítése bűnelkövető önkéntes teljesítése révén*”.¹⁶⁶ Azonban ezeknek a következményeknek a meghatározása is nagyon nehéz. Legszűkebb értelemben a materiális jellegű, közvetlen következményeket szokták tekinteni. Az ezekre adott válasz jellemzően az anyagi kárjóvátétel, elégtétel adása. Azonban a bűncselekmény következményei ennél sokkal tágabban is értelmezhetők, néhány ezek közül a teljesség igénye nélkül:

- a) Az elkövető és a közvetlen közössége viszonyának megromlása;
- b) emberek szubjektív biztonságérzetének csökkenése (elsősorban a bűncselekmény közvetlen környezetében);
- c) társadalmi rend megsértése;
- d) elsődleges és másodlagos viktimizáció kialakulása;
- e) elkövető és sértett közötti viszony megromlása;
- f) stigmatizáció, elkövető társadalmi elítélése;
- g) jogrendbe vetett hit csökkenése.

Fentiek alapján magam részéről szerencsésebbnek tartom a kiegyenlítés kifejezés alkalmazása mellett – vagyis – a következmények csökkentését is a fogalom elemének tekinteni. Ennek a legfőbb oka, hogy a teljes kiegyenlítés – ideértve az áldozattá válás viktimológiai és pszichés következményeit – számos bűncselekmény esetében legfeljebb utópisztikus cél lehet, ami valójában nagyon nehezen megvalósíthatató.

A mediációval foglalkozó szakirodalom a jóvátételt az alábbi feltételek megvalósulása esetén tekinti teljesnek:

¹⁶⁵ NAGY (1993), i.m., 90. o.

¹⁶⁶ NAGY (1993), i.m., 90. o.

- a) A károsult jóváhagyása.
- b) A károkozó jóváhagyása.
- c) A saját felelősség belátása.
- d) A másokra kifejtett hatás megértése.
- e) Valódi bocsánatkérés kimondása.
- f) Okozott károk elhárítása vagy enyhítése.
- g) Jövőbeli viselkedésre vonatkozó ígérek.
- h) Jövőbeli helyzetekre vonatkozó támogatás kérése.
- i) Aktív lépések az elkövetői magatartás ellen.
- j) A következményekben történő megállapodás ismétlődés esetére.¹⁶⁷

Mint látható, ez a felsorolás alapján is a jóvátétel feltételei sokkal komplexebbek az egyszerű kártérítésnél. Más kérdés, hogy jogilag ilyen szigorú keretek között nem lehet szabályozni a jóvátétel kérdését, mert egyáltalán nem biztos, hogy valamennyi pont minden esetben releváns (pl. egy gondatlan elkövetőnél nem biztos, hogy szükséges bármilyen támogatás kérése), ráadásul a feltételek egy része (pl. valódi bocsánatkérés, felelősség belátása) külső szemmel nehezen ellenőrizhető.

Nagyon fontos fogalmi elem viszont az önkéntes teljesítés. Ha ugyanis az elkövető nem önkéntes alapon, hanem bírósági utasításra teljesít a sértett felé, akkor a nyilvánvalóan nem a bűncselekmény következményeinek a kiegyenlítésére, illetőleg csökkentésére irányul elkövetői oldalról, hanem egy kényszerhelyzetként fogja fel. Ezen túlmenően a közvetlen anyagi kár kompenzálásán kívül a bírói ítélet nem alkalmas semmilyen más jogkövetkezmény megoldására.

4.2. A jóvátétel csoportosítása annak fajtái szerint:

A jóvátétel talán a legfontosabb része a resztoratív eljárásoknak, sértetti szempontból mindenképp. E tekintetben azonban sem a hatályos törvények, sem a régmúlt szokásjoga nem tartalmazott taxatív felsorolást, hogy mi tekinthető legitim jóvátételnek, legfeljebb a

¹⁶⁷ LINDEMANN, Holger – MAYER, Claude-Hélène – OSTERFELD, Ilse: Mediáció és Konfliktuskezelés – Rendszerelméletű és Megoldásközpontú Beszélgetésvezetés Ford.: KÖRTVÉLYESI Borbála Anna, Z-Press Kiadó Kft., 2020, 295. o.

jogsabályokba (pl. bűncselekmény elkövetése) vagy nyilvánvalóan jó erkölcsbe ütköző, illetve teljesíthetetlen megállapodások tilalma jelenik meg különböző jogforrásokban. Ennek oka, hogy a jóvátétel skálája meglehetősen széles, hiszen a felek a cselekmény és a sértetti igények egyedisége miatt nagyon sok mindenben megállapodhatnak. A jóvátétel leggyakrabban előforduló típusai az alábbiak:

4.2.1. Bocsánatkérés, sajnálat kifejezése, szimbolikus jóvátétel

Ezkwkt számos szakirodalom nem egyként kezeli, hanem külön kategóriaként (sőt, vannak olyanok, akik nem vagyoni jóvátételként kezelik)¹⁶⁸. Álláspontom szerint azonban lehetséges ezek egységként kezelése, ugyanis (önálló alkalmazásuk esetén) mindegyik esetben arról van szó, hogy a sértettnek nincsen olyan típusú, illetve mértékű sérelme, aminek következményeként a jóvátételre igényt tart, vagy azért, mert nem is szenvedett sérelmet, vagy pedig, mert valaki más (pl. biztosító) már jóvátette. Ezért a bocsánatkérés a sértett számára elegendő. Ehhez társulhat egy szimbolikus ajándék (egy doboz édesség, egy üveg pezsgő, egy csokor virág) vagy valamilyen gesztus.

Jellemző, hogy a bocsánatkérés jelentőségét sokan hajlamosak alábecsülni, és azt nem valódi jóvátételként kezelni, ezért nem is tekintik elégséges cselekménynek ahhoz, hogy az elkövető mentesüljön a bűncselekmény következményei alól. Ahhoz viszont, hogy a felek közötti konfliktus feloldásra kerüljön, gyakran ez az első lépés, e nélkül ugyanis nehezebben nyílnak meg a másik előtt és nem egy olyan eset volt már, amikor az első őszinte bocsánatkérés változtatta meg az eljárás további menetét, ezután ismeri el a másik fél is az esetleges hibáit és innentől hajlandóak kompromisszumot kötni a felek.¹⁶⁹ E téren hangsúlyozandó, hogy egy szimbolikus ajándék, bár külső szemmel jelentéktelennek tűnhet, az adott kontextusban ennek a jelentősége óriási lehet¹⁷⁰, még az sem kizárt, hogy az első lépés a kibékülés és a reparáció útján. Ez támasztja alá egy 2007-es vizsgálat is, melyben 300 magyarországi mediációt vizsgáltak, amelyek közül 179 esetben a sértett megelégedett a bocsánatkéréssel¹⁷¹. Hasonló

¹⁶⁸ IVÁNYI Klára (szerk.): A büntetőügyekben alkalmazható közvetítői tevékenység bevezetésének tapasztalatai Magyarországon. Igazságügyi- és Rendészeti Minisztérium – Országos Bűnmegelőzési Bizottság, Budapest, 2008. 88. o.

¹⁶⁹ KERTÉSZ Tibor: A büntetőügyekben alkalmazott közvetítői tevékenység gyakorlata és módszertani kérdései – Válogatott esettanulmányok. Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium, Országos Bűnmegelőzési Bizottság, Budapest, 2008. 8-16. o.

¹⁷⁰ DUFF, R. Antony: Restorative punishment and punitive restoration. In: WALGRAVE, Lode (szerk.): Restorative justice and the law. Willain Publishing, 2002, 95. o.

¹⁷¹ IVÁNYI Klára (szerk.): A büntetőügyekben alkalmazható közvetítői tevékenység bevezetésének tapasztalatai

eredményt mutat a mediátorok álláspontja is, akik többsége a leggyakoribb jóvátételi formának a bocsánatkérést tekinti.¹⁷²

4.2.2. Közösségi jóvátétel:

A szakirodalomban a közösségi jóvátétel fogalmának helye nem egyértelmű. Barabás Tünde a szimbolikus jóvátételek közé sorolja a közösség számára végzett munkát is¹⁷³, de vannak olyan nézetek, akik a természetbeni jóvátétel egy fajtájának segítik. Magam részéről a speciális státusza miatt indokoltnak tartom külön kategóriának tekinteni.

A közösségi jóvátétel lényege, ahol az elkövető nem közvetlenül a sértettnek nyújt kompenzációt. Ennek vagy az az oka, hogy nincs olyan meghatározható sértett, akinek ezt lehetne nyújtani (pl. közterületek rongálása esetén), vagy a sértett részére a jóvátétel nem lehetséges. A jóvátételi módok tárháza itt tulajdonképpen korlátlan, láttunk már példát arra, hogy elkövetők parkok hibáinak helyrehozásával, program szervezésével vagy akár egy jótékonyági gyűjtéssel próbálnak valamilyen formában javítani a közösségi életen.

A mai hagyományos mediációs eljárásokban ez a jóvátételi forma nem jellemző, hiszen a sértett beleegyezése és jelenléte elengedhetetlen a közvetítői eljárás lefolytatásához, és ezeknél a közösséget sértő bűncselekményeknél jellemzően nincs meghatározható sértett. Vannak egyébként olyan elképzelések, koncepciók, mely szerint szűkebb közösségeket érintő bűncselekmények esetében (pl. környezetkárosítás, rongálás) a közösség egy tagja is léphessen fel sértettként, és ezáltal tegyék lehetővé a közvetítői eljárás alkalmazását, azonban ezek megvalósulása jelenleg Kelet-Európa legtöbb területén meglehetősen távolinak tűnik.

Sokkal nagyobb jelentősége van a közösségi jóvátételnek a büntetés végrehajtása alatt, ahol az elkövető általában sem a sértettekkel nem tud közvetlenül találkozni, sem az anyagi helyzete nem teszi lehetővé, hogy jóvátételt nyújtson. Azonban a büntetés-végrehajtási intézet jóvátételt célzó programjainak keretében van lehetősége arra, hogy egy szűkebb környezetért a munkájával tegyen. Ennek nagyon sok előnye van: a támogatott közösségnél jelentkező előnyök mellett növekszik az elítéltek társadalmi elfogadottsága, de az intézeten belüli megbecsülésük is, és a hasznos tevékenység is lefoglalja az elítéltet. Németországban és Belgiumban pedig arra is van lehetőség, hogy az elkövetők elkülönített pénzalapokból

Magyarországon. Igazságügyi- és Rendészeti Minisztérium – Országos Bűnmegelőzési Bizottság, Budapest, 2008. 87. o.

¹⁷² SÜMEGI Zsuzsa: A büntetőjogi mediáció a jogalkalmazásban. Kriminológiai közlemények 79., 2019. 90. o.

¹⁷³ BARABÁS (2004), i.m., 186. o.

támogassák a sértetteket, ha vállalják a közösségi munkavégzést.

4.2.3. Természetbeni, illetőleg tevékenységgel megvalósuló jóvátétel

A korábban megemlített 2007-es vizsgálat során 88 olyan esettel találkoztak, amikor a sértettnek nem anyagi jellegű jóvátételre volt igénye (a kutatás a szimbolikus jóvátételt is ezek között említi).¹⁷⁴ Ezeknek oka lehet, hogy a sértett olyan sérelmet (is) szenvedett, ami anyagilag objektíve nem helyrehozható (vagy már megtörtént), de valamilyen módon jóvá lehet tenni. Más esetekben a sérelmet anyagilag ugyan orvosolni lehetne, de más, szubjektív okokból (legtöbbször az elkövető fizetésképtelensége miatt) ez aligha lenne sikeres. Ilyenkor kerülhet előtérbe a jóvátételnek ez a formája.

A nem anyagi jellegű jóvátételek típusa széles skálán mozog. Előfordul, hogy a cél az eredeti állapot visszaállítása (pl. javítsa meg az elkövető személyesen a megrongált dolgot), de olyat is láthatunk, hogy egy bizonyos szükséglet kielégítésére van igény, mint például személyi sérülés esetén, ha a sértett dolgozik, szállítsa az elkövető őt a munkahelyére és vissza, illetve a kórházi szállításról is gondoskodjon, esetleg valamilyen közösség javára teljesítendő munkáját vállalja át, vagy végezzen ápolási munkákat. Néha egyedi igényei is lehetnek a sértettnek, mint pl. ha a sértett méregtelenítő kúrákat tart, akkor ingyenes részvétel egy ilyenben.¹⁷⁵

4.2.4. Anyagi jóvátétel

A jóvátétel talán legegyszerűbb fajtája, amikor az elkövető pénzbeli kompenzációt nyújt az áldozat részére. Ilyenkor a felek megállapítják a jóvátétel összegét és a megfizetésének módját (ott helyben is megtörténhet, vagy egy összegben, egy későbbi időpontban, esetleg részletekben). Az anyagi jóvátétel nem feltétlen a sértettnek közvetlenül történik, lehet harmadik személy számára szóló megállapodást is kötni felőle (pl. biztosítónak vagy egy alapítványnak, aki a sértettnek segített¹⁷⁶). A resztoratív igazságszolgáltatás céljával összhangban a jóvátétel összege tekintetében a felek megállapodása teljesen szabad, abba sem az eljárás további résztvevői, sem a hatóságok tagjai nem szólhatnak bele. Ez megteremti

¹⁷⁴ IVÁNYI (2008), i.m., 87. o.

¹⁷⁵ IVÁNYI (2008), i.m., 89. o.

¹⁷⁶ BARABÁS (2004), i.m., 186. o.

ugyan a káron szerzés lehetőségét, de ennek korlátozása éppen a helyreállító igazságszolgáltatás legfőbb alapelveit – a részvételt és a felek szabad döntési jogát – venné el. Gyakran előfordul, hogy a közvetítői eljárás során a jóvátétel több formája is egyöntetűen megvalósul, a bocsánatkérés például gyakorlatilag mindig megtörténik, függetlenül attól, van-e másfajta jóvátétel. De olyanra is láttunk már példát, amikor, elsősorban az elkövető vagyoni helyzetére tekintettel, a jóvátétel egy része anyagi, a más része nem anyagi úton kerül teljesítésre.

4.3. Jóvátétel csoportosítása az eljárásban elfoglalt helye szerint

A tekintetben, hogy a jóvátételre a tág értelemben vett büntetőeljárás mely szakaszában kerül sor, illetve, hogy az adott szakaszban az eredményes jóvátétel milyen következményekkel jár, számos különböző módszert láthatunk. Ezeket az alábbiak szerint csoportosíthatjuk¹⁷⁷:

4.3.1. Jóvátétel a büntetőeljárás megindítását megelőzően

Számos alkalommal látunk arra példát, hogy a feljelentés megtörténtét megelőzően teljesített jóvátétel következményeként büntetőeljárásra tulajdonképpen nem is kerül sor. Ez megtörténhet akár jogi kereteken kívül is (pl. az elkövető kifizeti a kárt, cserébe a sértett nem tesz feljelentést), de egyes országok ismerik a büntetőeljáráson kívüli mediáció intézményét is. Ezen kívül ebbe a kategóriába sorolhatók azok a kísérleti projectek is, amelyek a 70-es, 80-as, 90-es években elsőként próbálták meg a tettes-áldozat párbeszédet megvalósítani a különböző országokban.

4.3.2. Büntető-eljárási modellek

a) Adhéziós eljárás

Az adhéziós eljárás – jelen dolgozat szempontjából releváns – lényege, hogy a sértett kárigényének érvényesítésére több lehetősége van: a büntetőeljárás keretein belül megteheti,

¹⁷⁷ A kategorizáláshoz NAGY Ferenc alábbi tanulmányában megjelent csoportosítását használtam fel: NAGY Ferenc: A jóvátétel, mint a konfliktusfeloldó büntető igazságszolgáltatás egyik formája. In: Jogtudományi Közlöny, 1993. (48. évfolyam), 3. szám.

vagy akár polgári pert is kezdeményezhet. Optimális esetben pedig e jogok érvényesítése során nem csupán a szűk értelemben vett kártérítést, hanem minden sérelemre kiterjedő kompenzáció ítélnék meg a bíróságok.

Vitatható ugyanakkor, hogy önmagában az adhéziós eljárások léte mennyiben tekinthető jóvátételi jogintézménynek. Hiszen de facto a sértett kompenzációját nem segíti elő, csupán eljárásjogi szempontból teszi egyszerűbbé a helyzetét, valamint csökkenti a bíróság leterheltségét (nem kell ugyanannak az ügynek a kapcsán egy büntető- és egy polgári pert is lefolytatni).

Ráadásul gyakori jelenség, hogy a lehetőség ugyan adott, hogy a sértett a büntetőeljárás során polgári igényt terjesszen elő, azonban nem egyértelmű követelések esetén a bíróság inkább polgári útra tereli az ügyet. Ennek legfőbb oka, hogy egyes országok – kiváltképpen Magyarországi is – törvényei előírják, hogy a polgári jogi igény elbírálása a büntető eljárás keretében nincs lehetőség, ha az a büntetőeljárás lefolytatását jelentős mértékben késleltetné.

¹⁷⁸ Továbbá az sem elhanyagolható, hogy vagyoni követelések megítélése szempontjából a polgári bíróságok nagyobb ismeretanyaggal és szakmai tapasztalattal rendelkeznek, emiatt valahol érthető, hogy kevésbé egyértelmű esetekben inkább ezt az utat jelölik ki a büntetőeljárás során.

b) Jóvátétel, mint az eljárás megszüntetésének, illetve vádemeléstől eltekintésnek az alapja

Szinte minden európai ország jogrendszere lehetővé teszi, hogy kisebb súlyú bűncselekmények esetében az ügyész a vádemeléstől ideiglenes (feltételesen) eltekintsen, és ezzel összefüggésben magatartási kötelezettséget írjon elő a terhelt számára. Ezek közül a kötelezettségek közül az egyik, hogy a sértett részére fizessen kártérítést, vagy a bűncselekménnyel okozott sérelmet más módon tegye jóvá. A módszer tulajdonképpen célra vezető, hiszen az elkövetőnek a komolyabb szankciók elkerülése érdekében saját érdeke, hogy teljesítse az ügyész által meghatározott kötelezettséget.

A rendszer ennek ellenére illethető némi kritikával. A jóvátétel mértékét nem a felek határozzák meg, hanem egy jogalkalmazó szerv tagja, és ő is csak lehetőség szintjén, tehát nem kötelessége előírnia. Így az, hogy jóvátételi szempontból mennyire működőképes a

¹⁷⁸ HERKE Csongor: A bűncselekménnyel okozott kár megtérülésének formái. In: A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve I. Budapest, Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium, 2009, 130. o.

jogintézmény, a jogalkalmazó tevékenységén múlik. A másik probléma, ami fennállhat, hogy az ügyészi intézkedés gyakorlatilag vélelmezi a bűnösséget (ha nincs bűncselekmény, nincs áldozati kár, így a jóvátétel sem értelmezhető), ami a büntető- és a büntető-eljárásjog egyik legfontosabb alapelveivel megy szembe. Épp ezért ez a módszer vagy beismerő vallomáshoz köthetően alkalmazható, vagy lehetőséget kell adni a terheltnek is arra, hogy az intézkedéssel szemben panasszal éljen (ami ezesetben automatikusan a hagyományos büntetőeljárási mederbe való visszatérést kell, hogy jelentse).

4.3.3. Jóvátétel az anyagi büntetőjogban

a) Büntethetőséget megszüntető ok

Az egyik leggyakoribb jóvátételi diverziós módszer, melynek lényege, hogy a bocsánatkérés, a megbánás és a bűncselekménnyel okozott sérelem utólagos jóvátétele büntethetőséget megszüntető okként funkcionál az eljárás során. Leggyakoribb fajtája a tevékeny megbánás, melynek jogpolitikai indoka, hogyha az elkövető a tettet megbánja és a bűncselekménye következményeit önként jóváteszi, akkor a büntetés célja további szankciók nélkül is elérhető. A tevékeny megbánás – legalábbis büntethetőséget megszüntető okként való – feltétele, hogy a beismerés, bocsánatkérés, jóvátétel hivatalos formában történjen meg. Ennek leggyakoribb fajtája a büntetőjogi mediáció, de más resztoratív módszerek alkalmazására is sor kerülhet. A tekintetben nincs egyértelmű egyetértés a különböző országok között, hogy melyek azok a bűncselekmények, ahol még büntethetőséget megszüntető okként lehet a tevékeny megbánást értékelni. Ugyancsak különbözőek az álláspontok arról, hogy a megszüntetés ipso iure vagy jogalkalmazói mérlegelést követően kerülhet-e sor, valamint a tekintetben is vannak különbségek, hogy az elkövetők előélete milyen mértékben korlátozza a tevékeny megbánás alkalmazását büntethetőséget megszüntető okként (ezzel a problémakörrel a későbbiekben még részletesen foglalkozom). A jogintézmény létjogosultsága azonban vitán felül áll.

b) A jóvátétel, mint önálló szankció

Annak, hogy a jóvátétel tekinthető-e önállóan büntetőjogi szankciónak, már nincs olyan egyértelmű megítélése, mint a büntethetőséget megszüntető okként történő alkalmazásnak. Mellette a legfontosabb érv, hogy a sértettek számára sokkal fontosabb a jóvátétel, mint az

elkövető megbüntetésének az igénye, valamint, hogy megállapodás esetén a klasszikus közösségi szankcióknál is csak csekély mértékben kerül sor pótlólagos büntetésre (ha egyáltalán sor kerül), mert a büntetés célja e nélkül is elérhető. Ellenérvként viszont leginkább az merül fel, hogy a büntetőjog lényege a joghátrány okozása, és önmagában a sértettnek okozott károk helyreállításának kötelezettsége még nem tekinthető hátránynak.

Ennek ellenére a jóvátétel önálló szankcióként történő alkalmazása is kialakult néhány országban, főleg a Common Law rendszerű államokban (Angliában például 1982 óta van lehetőség arra, hogy önálló szankcióként, egyéb jogkövetkezmények nélkül kerüljön sor az alkalmazására).

c) A jóvátétel, mint szankciószurrogátum

Az előbb említett módszerekkel kapcsolatban két komoly ellenérv jelenik meg. Az egyik, hogy a büntetőjogtól idegen az az elgondolás, hogy pusztán a kompenzáció megszünteti az eljárást. A büntetőjog ultima ratio elvéből következően csak olyan esetekben avatkozik be az életviszonyokba, amikor más jogterület (kiváltképpen a polgári jog) alkalmazása már nem elegendő. Fentiekből adódóan a szankciónál sem elegendő, ha pusztán a polgári jogi jogkövetkezmények alkalmazására kerül sor. A másik pedig, hogy az az elgondolás, miszerint a jóvátétel önmagában mentesít a büntetőjogi felelősségre vonás alól, elég rossz társadalmi üzenetet hordoz mind speciál- mind generálprevenciós szempontból.

Ezekre a kritikákra adhat választ a jóvátétel, mint kiegészítő szankció alkalmazása egy feltételes elítélés mellé. Leggyakoribb módszere ennek a szabadságvesztés felfüggesztése, amely mellé kötelezettségként írják elő a bűncselekménnyel okozott sérelem jóvátételét. Így a szabadságvesztés felfüggesztése esetében előírt – javarészt passzív – magatartási kötelezettségek mellett ez az aktív teljesítési kötelezettség is megjelenik. Ilyen rendszer található például Svájcban, Lengyelországban vagy Romániában. Ebbe a kategóriába sorolható az is, amikor nem direkt jóvátételként köz javára végzett munkát írnak elő a feltételes elítélés mellé, amelynek teljesítése az eredményes próbaidő leteltének feltétele.

d) Jóvátétel, mint büntetés kiszabási körülmény

Abban a kérdésben nincs egyetértés, hogy a jóvátétel önmagában az eljárás megszüntetését, illetőleg a súlyosabb szankciók elkerülését eredményezheti-e (sőt, súlyosabb

bűncselekmények esetén egységes az az álláspont, hogy a jóvátétel önmagban nem elegendő). Az viszont vitán felül áll, hogy a jóvátétel enyhítő körülményként való alkalmazásának helye van, hiszen a bűncselekmény által okozott sérelmet megszünteti (vagy legalábbis lecsökkenti). Épp ezért, ma már gyakorlatilag minden ország jogrendszere a jóvátételt a büntetés kiszabása során figyelembe veszi. Ez van, ahol pusztán enyhítő körülményként, a tényleges büntetés-kiszabásnál jelenik meg, de van olyan is, ahol a jóvátételhez más következmények is kapcsolódnak. Romániában például a büntetési tételkeretek csökkentését, míg Magyarországon súlyosabb bűncselekményeknél az intézményesített jóvátétel (mediáció) a büntetés korlátlan enyhítésének lehetőségét vonja maga után. De a lengyel- és a cseh szabályozás is lehetővé teszi szabadságvesztéssel nem járó szankciók kiszabását eredményes közvetítői eljárás esetében akár olyan bűncselekményeknél is, ahol egyébként erre nem volna lehetőség.

e) A jóvátétel szimbolikus és egyéb formái

A legtöbb büntető törvénykönyv számos olyan rendelkezést tartalmaz, amely nem minősül direkt jóvátételnek, de hatását tekintve mégis lehet annak tekinteni. Ennek egyik leggyakoribb példája a közérdekű munka önálló szankcióként történő alkalmazása, amely – megfelelő alkalmazás esetén – egy sajátos jóvátételt is eredményezhet. De egyfajta jóvátételnek minősül például az is, ha személyiségi jogokat sértő ügyekben az elkövetőt az ítélet nyilvánosságra hozatalára kötelezik, amire például a német büntető törvénykönyv ad lehetőséget. Szintén ide sorolható a román büntetés-végrehajtási jogszabályok azon rendelkezése is, mely alapján a feltételes szabadságra bocsátás feltételeként kikötik a megítélt polgári jogi kötelezettség teljesítését (kivéve, ha erre nem volt lehetősége). De az is egyfajta szimbolikus jóvátétel, ami például a svájci jogrendszerben található meg, hogy a pénzbüntetést – vagy annak egy részét – a bíróság nem az államnak, hanem a sértettnek ítéli meg, ha az elkövető előreláthatóan nem tudja a pénzbüntetést és a kártérítést egyszerre megfizetni. A listát nagyon sokáig lehetne még sorolni, gyakorlatilag minden ország büntető törvénykönyve tartalmaz 1-1 olyan speciális rendelkezést, amely célját vagy eredményét tekintve jóvátételi szankciónak tekinthető.

4.4. A jóvátétel jelentősége

A jóvátétel legnagyobb jelentősége, ami miatt hatékonyabb lehet bármilyen hatóság által

megítélt kártérítésnél, az annak az egyedi jellege. A hagyományos büntetőeljárás kritikusai szerint az eljárás irracionális, antidemokratikus, a formális egyenlőségelméleten alapuló jogállamiság és eljárási garanciarendszer nem veszi figyelembe a társadalmi egyenlőtlenségeket.¹⁷⁹ Herke Csongor a mediáció előnyének tekinti, hogy „*egy rugalmas, széles körű, problémamegoldó, kiegészítő vagy választásos módszer a hagyományos büntetőeljáráshoz képest.*”¹⁸⁰ Ez a kijelentés a komplett helyreállító igazságszolgáltatásra kiterjeszthető. A resztoratív technikák révén olyan jóvátételi formák is születhetnek, amikre a bíróságon nincs lehetőség. Elvégre, mikor állna az egy ítéletben, hogy egy olyan esetben, amikor egy férfi elrabol egy nőtől egy táskát, és ezzel egyidejűleg könnyű testi sértést okoz neki, az lenne a bíróság ítélete, hogy javítsa meg a férfi a nő házát, amelynek homlokzatáról omlik a vakolat?¹⁸¹ Vagy egy közlekedési bűncselekményben a bíróság ítélete mikor volt az, hogy az elkövető szállítsa a munkahelyére és vissza a sértettet, amíg az fel nem épül? Ez elképzelhetetlennek tűnik, pedig gyakran ily módon lehet a sérelmet legjobban jóvátenni, ez a leghatékonyabb út a megbocsátás felé. A resztoratív igazságszolgáltatás azonban jóval rugalmasabb, mint egy bírósági ítélet, a jóvátétel bármilyen formája lehetséges, nincsenek a felek jogalkotó által meghatározott keretek közé szorítva, így a jóvátétel is hatékonyabb és ritkábban merül fel, hogy az elkövető nem képes a jóvátételre. Ez utóbbi jelenség gyakori, ugyanis az általános tapasztalatok alapján a terheltek körében ritka a rendezett anyagi körülmények között élő személy, az esetek jó részében vagyontalanok, rendszeres jövedelmük nincs és gyakran saját maguk és a családjuk eltartása is nehézséget okoz a számukra.¹⁸² Ha pedig a bűncselekmény révén szabadság-vesztés büntetésre ítélik, még kisebb az esély a jóvátétel nyújtására az intézet falain belülről. Így ha a jóvátétel lehetősége leszűkül az anyagi jóvátételre – ami polgári eljárások keretében gyakori – azzal egyből szinte behajthatatlanná válik a követelés.

Az egyéniesítés egy másik erénye, hogy igazságosabb helyzeteket hoz létre, mint a hagyományos büntetés-kiszabás. Gönczöl Katalin szerint problémát jelent, hogy a tettarányos büntetés nem azonos mértékben sújtja a különböző elítélteket.¹⁸³ Ennek igazságtartalma nehezen vitatható, hiszen akár egy szabadságvesztés büntetés, akár egy pénzbüntetés az egyén életkorából, vagyoni helyzetéből, egészségügyi állapotából, meg általában a jelleméből

¹⁷⁹ BÁRD (2009), i.m., 192. o.

¹⁸⁰ HERKE Csongor: Mediáció, Helyreállító Igazságszolgáltatás és büntetőpolitika. Belügyi Szemle, 2003. (51. évfolyam) 11-12. sz., 53. o.

¹⁸¹ BARABÁS (2004), i.m., 141. o.

¹⁸² HERKE (2009), i.m., 144. o.

¹⁸³ GÖNCZÖL (1994), i.m., 321. o.

adódóan különböző mértékben érinti a személyeket. A jogalkotó és a jogalkalmazó persze próbálja ezeket a különbségeket kompenzálni, de az a fajta differenciálás, amit a helyreállító igazságszolgáltatás lehetővé tesz, sosem fog megvalósulni.

Magyarországon is tapasztaltunk már példát a mediáció körében egyéni megoldásokra. Dr. Kahler Ilona 2014-es Mediáció a Büntető és Szabálysértési ügyekben c. workshopon arról számolt be, hogy az egyik ügyében, ahol egy nagyáruház volt a sértett és egy fiatalos elkövető, olyan megállapodási feltétel született, hogy két jegyet kijavít a diák a következő félévi bizonyítványában.¹⁸⁴ Ezzel a tettes maga tehetett egy egyedi jóvátételt, nem a szüleinek kellett rendeznie a kárt, melynek összege egy ilyen volumenű üzletlanc számára nem volt tétel.

Gyakorta felmerülő kritika azonban ezzel kapcsolatban, hogy lehetséges, hogy a sértettnek az elkövető teljesítő-képességéből adódóan csak kisebb mértékű jóvátétellel kell beérnie, mint amit egy büntető- vagy polgári eljárás keretein belül érvényesíteni fogja. Azonban ezek döntő többségében nem a szó negatív értelmében vett kényszerhelyzetek, sokkal inkább a valósághoz való ragaszkodás¹⁸⁵.

Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy a resztoratív igazságszolgáltatás európai terjedésével ezek az egyéni megoldások mintha csökkentek volna. Egy 2003-as finn felmérésben a vizsgált esetekben minden alkalommal anyagi jóvátételre került sor¹⁸⁶, és a magyarországi mediációk többségében is ez a jóvátételi mód a leggyakoribb. Ez azért is probléma, mert felelősségvállalás és reszocializáció szempontjából egy munkával járó kompenzáció hatásai sokkal pozitívabbak¹⁸⁷, így viszont inkább a gyorsaságon lesz a hangsúly. Az egyéni megoldások elméleti lehetősége azonban továbbra is fennáll.

A jóvátételi módszerek létjogosultságát egy saját felmérésem is alátámasztja.¹⁸⁸ Ennek az empirikus kutatásnak az elkészülte során 514 ember kérdőívekre adott válaszát dolgoztam fel. A kérdőív első része személyes adatokból áll, a második a jóvátétellel kapcsolatos általános kérdéseket fogalmazott meg, míg a harmadik részében négy konkrét bűncselekmény esetén

¹⁸⁴ BITTERA Ádám: „Mediáció a büntető- és szabálysértési ügyekben” című workshop. In: SZABÓ Péter – GYENGÉNYÉ NAGY Márta (szerk.): Mediációs panoráma II. – Előadások a mediáció köréből, Attraktor Kft. Máriabesnyő, 2015, 113. o.

¹⁸⁵ LOVAS – HERCZOG (2019), i.m., 53. o.

¹⁸⁶ ELONHEIMO (2003), i.m., 75. o.

¹⁸⁷ ELONHEIMO (2003), i.m., 75. o.

¹⁸⁸ SZABÓ András: Jóvátétel a büntetés-végrehajtás alatt – lakossági ellenvélemények. In: XII. Jogász Doktoranduszok Országos Szakmai Találkozója, 2018, 411-421. o. Link:

http://www.kre.hu/ajk/images/doc4/dokumentumok/Allam_es_Jog_22_XII_Doktorandusz_konferencia.pdf
letöltés dátuma: 2020.03.19.

(ittas járművezetés, lopás, súlyos testi sértés, személyi szabadság megsértésével elkövetett rablás) kellett eldönteni, hogy sértettként milyen jóvátételt tartanának elfogadhatónak.

A kérdőív második részében olyan kérdések voltak, amelyekben négyesarkos metódus szerint kellett állításokról eldönteni, mennyire ért vele a kitöltő egyet (1: Egyáltalán nem, 2: Inkább nem, 3: Inkább egyetért, 4: Teljesen egyetért).

Arra a kérdésre, hogy a börtönben lévő elítélteknek meg kell adni a jóvátétel lehetőségét, 433 ember jelölte meg az 1-es vagy a 2-es számot, 375-en meg még az áldozat-elkövető találkozó ötletét is támogatták a büntetés-végrehajtási intézetek falain belül. 399 kitöltő pedig azt is támogatta, hogy külön szakemberek foglalkozzanak azokkal az elítéltekkel, akiknek a jóvátételi szándéka megvan.¹⁸⁹ Fenti adatok – még ha a felmérés nem is volt reprezentatív – alátámasztják, hogy a közvélemény alapvetően nincs a jóvátétel ellen.

¹⁸⁹ SZABÓ (2018), i.m., 414. o.

IV. A helyreállító igazságszolgáltatás kritikája

Az előző fejezetben bemutatásra került, hogy melyek a helyreállító igazságszolgáltatás legfontosabb céljai és milyen erényekkel jár az alkalmazásuk a retributív módszerekkel szemben. Ugyanakkor a resztoratív módszerek tekintetében számos kritika is megjelent. Ezeknek az érveknek egy része az egész rendszer létjogosultságát vitatja, többségük azonban az erényeik elismerése mellett arra próbál rávilágítani, hogy ahhoz, hogy ezek a módszerek érvényesülni tudjanak, nagyon sok tényezőnek kell együtt állnia, amelyekből, ha csak az egyik is hiányzik, akkor az eljárás céljainak megvalósulása bizonytalanná válik. A következő fejezetben ezeknek a kritikáknak az ismertetésére kerül sor.

1. Részigazságok a resztoratív igazságszolgáltatás kapcsán

A legfontosabb ellenérvek felvázolása előtt ismertetem azokat az egyébként nem helytálló érveket, amelyeket legtöbbször a resztoratív igazságszolgáltatás ellen hoznak fel, de a valóságalapjukat részlegesnek vagy még inkább minimálisnak lehet nevezni. Ezeket Kerecsi Klára 4 pontban foglalja össze:

- a. A helyreállító igazságszolgáltatás a megtorló igazságszolgáltatás ellentéte.
- b. A helyreállító igazságszolgáltatás a bennszülöttek igazságszolgáltatási módszereit alkalmazza, és ezek voltak a jellemzők a premodern igazságszolgáltatásban.
- c. A helyreállító igazságszolgáltatás „gondozó” vagy „puha” eszközökkel operáló bűnözéskezelés, összehasonlítva a „kemény” vagy „férfias” igazságszolgáltatással.
- d. a helyreállító igazságszolgáltatástól elvárt, hogy nagy változást érjen el az emberben.¹⁹⁰

Ami ezeket az érveket illeti, a resztoratív igazságszolgáltatás – bár valóban összevetés tárgyát képezi – nem ellentéte a retributív igazságszolgáltatásnak. A legfőbb célok azonosak, csak ezeknek a céloknak az egymáshoz viszonyított súlya és az elérésre alkalmazandó módszerek tekintetében tartalmaznak eltérést. Vannak ugyan olyan nézetek, melyek szerint a resztoratív igazságszolgáltatás feladata a hagyományos retributív igazságszolgáltatás leváltása, de ma

¹⁹⁰ KERECSI (2018), i.m., 89. o.

már sokkal elterjedtebbek azok a nézetek, amelyek szerint a helyreállító igazságszolgáltatás kiegészíti a hagyományos igazságszolgáltatást.

Daniel Van Ness az alapján kategorizálja a helyreállító igazságszolgáltatás egyes típusait, hogy milyen kapcsolatban állnak a hagyományos igazságszolgáltatás rendszerével, melyiknek mekkora a szerepe az eljáráson belül. Ez alapján 4 csoportba sorolja a resztoratív igazságszolgáltatás egyes fajtáit¹⁹¹:

- a) Egyoldalú modell – a bűncselekmény elkövetésétől egészen a szankció kiszabásáig a helyreállító rendszer érvényesül. Manapság ezek száma már meglehetősen ritka.
- b) Duális modell – ezekben a rendszerekben a hagyományos igazságszolgáltatás a helyreállító igazságszolgáltatás egymás mellett érvényesül az eljárás teljes szakasza alatt.
- c) „Biztonsági háló” modell – a resztoratív elvek az egész eljárás alatt érvényesülnek, ugyanakkor a kezdeti szakaszban (bűnfelderítés, elkövető kézre kerítése) a hagyományos igazságszolgáltatás rendszerével szoros együttműködésben történik.
- d) Hibrid modell – az eljárás kezdeti szakasza a retributív eljárás szabályai szerint valósul meg, a resztoratív igazságszolgáltatás csupán a szankcionálás során érvényesül.

A felosztásból látható, hogy a kialakult metodikák döntő többsége vagy elválasztja azokat az eseteket, ahol a retributív és ahol a resztoratív módszerek alkalmazandóak, vagy még egy adott eljáráson belül is alkalmazza mindkét rendszer bizonyos elemeit. Tehát szó sincs arról, hogy a két rendszer ne férne meg egymás mellett.

Ami a második érvet illeti, a helyreállító igazságszolgáltatás egyes módszerei valóban mutatnak hasonlóságot a korábban ismertetett törzsi igazságrendezési technikákkal, azonban itt nem egy fejlődési ívről van szó, hanem egy újkeletű probléma oly módon való kezeléséről, amely egyes mozzanataiban emlékeztet néhány korábban használt megoldáshoz. A sértett elkövetői egyezkedések pedig nem csak a bennszülött jogokban, hanem többek között a legtöbb vallás szabályai, a római jogi és a középkori magyar jogi normák között is léteztek (ahogyan erről is volt már szó korábban). Kerecsi Klára ezt a jelenséget nevezi a büntetőjog prehistorizáló megjelenésének.¹⁹²

¹⁹¹ NESS (2002), i.m., 146. o.

¹⁹² KERECSI (2018), i.m., 189. o.

A puha eszközök tekintetében is lehet vitatkozni, sőt, ha az eljárásmenetet nézzük, akkor éppen a resztoratív igazságszolgáltatás tekinthető a „keményebb” eljárási módnak, hiszen a terhelt a vallomás megtagadása révén egészen a büntetés kiszabásáig nem kell, hogy a tetteivel szembesüljön. Ezzel ellentétben a helyreállító igazságszolgáltatás esetén mindez megkerülhetetlen és a terheltnek – főleg fiatalokéknak – ez a szembenézés komoly lelki teherrel jár. Büntetés-végrehajtás tekintetében, ha a szankciórendszer csúcspontjával – vagyis a szabadságvesztéssel – hasonlítjuk össze, akkor lehet azt mondani, hogy a resztoratív módszerek enyhébbek, ha viszont a szankciórendszer alján elhelyezkedő figyelmeztető jellegű jogkövetkezményeket vesszük alapul – márpedig kisebb súlyú bűncselekmények esetén ezek alkalmazása elég gyakori – akkor már ezzel a kijelentéssel sem lehet feltétlenül egyetérteni. Egy másik, ehhez hasonló felmerülő érv, hogy a helyreállító igazságszolgáltatás a puha, kisebb súlyú bűncselekmények megoldási formája.¹⁹³ Ez a kijelentés sem helytálló (annak ellenére sem, hogy egyes országokban tényleg ezek a bűncselekmények a resztoratív igazságszolgáltatás tipikus alkalmazási területei), hogy láthattunk arra is példát – Európán belül is, hogy közösség ellen elkövetett súlyos büntetések kezelésére, az évtizedek, évszázadok alatt felhalmozódott konfliktus kezelésére alkalmazták ezt a technikát, ami semmiképpen nem tartozik a bagatell-bűncselekmények körében. A kritikák a tekintetben ugyanakkor jogosak, hogy sem a szakirodalomban, sem a különböző országok jogrendszerében nincs egységes álláspont arról, hogy konkrétan milyen bűncselekmények alkalmazásánál van helye ennek az eljárási formának.

Ami a negyedik kijelentést illeti, nem elvárt, hogy a resztoratív igazságszolgáltatás nagy változást érjen el az emberben. Hasonlóképpen téves az a nézőpont, miszerint a resztoratív igazságszolgáltatásnak fő célja a megbocsátás, annak ellenére is, hogy maga az eljárás megteremti ennek a lehetőségét, ebből kifolyólag pedig gyakoribb pozitív hozadéka ez a resztoratív eljárásoknak, mint a hagyományos büntetőeljárásnak.¹⁹⁴ Az eljárás fő célja a konfliktusok feloldása, a megbánás, ehhez fűződik a remény, hogy az elkövető személyisége fejlődik, de nem lehet kijelenteni, hogy ennek hiányában az eljárás eredménytelen lett volna. A resztoratív eljárás fő távlati célja annak elérése, hogy az elkövető ne kövessen el újabb bűncselekményt, ugyanakkor ez az állítás a hagyományos igazságszolgáltatásra éppúgy jellemző, ezért ezt felróni a resztoratív igazságszolgáltatásnak nem lehet.

¹⁹³ ZEHR – GOHAR (2003), i.m., 9. o.

¹⁹⁴ ZEHR – GOHAR (2003), i.m., 9. o.

2. Ellenérvek a resztoratív igazságszolgáltatással szemben:

2.1. A fogalmi elhelyezés problémái

Mint ahogy már korábban említettem, resztoratív igazságszolgáltatás fogalma nem egyértelmű, számos koncepció alakult ki arról, hogy mi is a helyreállító igazságszolgáltatás lényege. És ezek az eltérő koncepciók nemcsak a jogelméletben, hanem a gyakorlatban is megjelennek (elég csak megnézni az amerikai eljárási formák és az európai resztoratív intézmények közötti eltéréseket).

Susan Sharpe szerint nem véletlen, hogy ennyi különböző definíció és értelmezés alakult ki, ugyanis a resztoratív mozgalom karizmatikus képviselői nem hajlandóak definíciókkal körülhatárolni ezt az állandóan bővülő jelenséget, hiszen ezzel gyakorlatilag kizárják az újításokat és a helyi szükségletekkel szembeni érzékenységet.¹⁹⁵ Ez a sajátosan rugalmas értelmezés ugyanakkor a jogbiztonság rovására is mehet, főleg a büntetőjogban, ahol a zárt és precíz dogmatika és logikus, tiszta fogalomrendszer nélkülözhetetlen kritérium.

Fenti problémakör másik következménye lehet a helyreállító igazságszolgáltatás nem megfelelő értelmezése. Schweighardt Zsanett ezzel kapcsolatban 3 lehetséges kockázati tényezőt vázol fel:

- a) Eltérés a lényegtől, az eredetitől eltérő érdekében történő alkalmazás,
- b) marginalizálódás (csak bagatell ügyekben használják),
- c) túl individualizált alkalmazás, társadalmi problémák figyelmen kívül hagyása, állandósítása¹⁹⁶

Ha ezek a problémák megjelennek, akkor – hasonlóan a tekintélyelvű resztoratív igazságszolgáltatáshoz – a helyreállító igazságszolgáltatás nem az alapvető céljait, hanem más, formális célokat fog megvalósítani. Így ez a nem kellőképpen precíz dogmatika a hatékony működésének rovására mehet.

Egy másik rendszertani kérdés, hogy a resztoratív igazságszolgáltatás lényegét tekintve inkább egy szankció vagy egy reszocializációt és sértetti kompenzációt elősegítő módszer? Ha az előbbinek tekintjük, akkor könnyen felmerülhet a „dupla büntetés” dilemmája, vagyis,

¹⁹⁵ SHARPE, Susan: How Large Should the Restorative Justice tent be? In: ZEHR, Howard - TOEWS, Barb: Critical Issues in Restorative Justice. Monsey, New York and Cullompton, Devon, UK: Criminal Justice Press and Willan Publishing. 21. o.

¹⁹⁶ SCHWEIGHARDT (2009), i.m., 361. o.

hogy az elkövető mind a retributív, mind a resztoratív igazságszolgáltatás során elszenved valamiféle szankciót¹⁹⁷, gyakorlatilag ugyanazért a cselekményért. Ha viszont nem az eljárás szankció jellegén van a hangsúly, akkor miként remélhetjük tőle, hogy bármilyen módon kiváltható vele a hagyományos igazságszolgáltatás? Ennek a kérdésnek a megválaszolása elengedhetetlen ahhoz, hogy a resztoratív igazságszolgáltatást el lehessen helyezni a jogrendszerben.

2.2. Az érzelmek láthatatlansága

Arról már eset szó, hogy a resztoratív igazságszolgáltatás alapja a felelősség felvállalása és a megbánás. Ugyanakkor ez az, amiről teljes körűen sosem lehet megbizonyosodni. Számtalan esetben merül fel ugyanis a kérdés, hogy lehet-e hinni a megbánásnak. Igaz-e a bűnbocsánat kívánása, valóban szégyent érez-e az elkövető a helyreállító igazságszolgáltatás különféle eljárásaiban, és így tovább.¹⁹⁸ Különösen releváns ez a kérdés, ha a hagyományos igazságszolgáltatás és a resztoratív igazságszolgáltatás egyszerre van jelen a jogrendszerben, ugyanis ilyenkor nehéz megkülönböztetni a szívből jövő és a büntetéstől való félelem miatt jelen lévő „felelősségvállalást”. A képet viszont árnyalja, hogy a prevenciós és a sértetti szempontok még ebben az esetben is érvényesülnek, így az eljárás céljai részben ezesetben is megvalósulnak. E tekintetben sincs egyetértés a szakmán belül. Néhányan arra az álláspontra helyezkednek, hogy a helyreállító eredmény az eljárástól függetlenül elegendő a helyreállító igazságszolgáltatás megvalósulásához, míg mások úgy gondolják, hogy a megfelelő eljárás nélkül nem lehetséges a megfelelő kimenet elérése sem.¹⁹⁹ Ez a vita a mai napig nem zárult le. E téren csupán utalnék arra, hogy – noha lényegesen ritkábban megjelenő jelenség, de – valós probléma lehet a fenn vázolt szituáció ellentétje, vagyis, amikor a terhelt – különösen társadalmi egyenlőtlenség vagy a nem megfelelő tájékoztatás miatt – olyan bűncselekményt is beismer, amit nem is követett el,²⁰⁰ mondván, egyszerűbb így lezárni az ügyet, vagy fél, hogyha a sértetti oldal „bebizonyítja” a bűncselekmény elkövetését, az még súlyosabb következménnyel fog járni. Ezek az esetek ráadásul szinte kiszűrhetetlenek, hiszen az igazság csupán a részt vevők tudatában jelenik meg. Így legfeljebb a resztoratív eljárások

¹⁹⁷ DIGNAN, Jim: Restorative justice and the law: the case for an integrated, systemic approach. In: WALGRAVE, Lode (szerk.): Restorative justice and the law. Willain Publishing, 2002. 179. o.

¹⁹⁸ KEREZSI (2018), i.m., 73. o.

¹⁹⁹ KEREZSI (2018), i.m., 95. o.

²⁰⁰ BÁRD (2009), i.m., 206. o.

következményeinek kellő differenciálásával előzhetőek meg.

A másik kritika ezzel kapcsolatban a színlelt elkövetői magatartások lehetősége. Hiszen éppen a korábban erényként felvázolt fájdalmat okozó szankciók hiánya révén felmerül annak a reális kockázata, hogy az elkövető a resztoratív módszer alkalmazásába azért megy bele, mert fél a súlyosabb jogkövetkezményektől. Egy Franciaországban készült felmérés például azt mutatja, hogy számos alkalommal az elkövetők olyankor is a közvetítői eljárást választják, amikor az elkövetett bűncselekményért – bár a jog betű szerint lehetővé tenné – gyakorlatilag kizárt, hogy a végrehajtandó szabadságvesztést alkalmaznának.²⁰¹ Ennek nyilván a büntetéstől való félelem meg a bírói gyakorlat hiányos ismerete az oka. Ebben az esetben viszont a megbánás valódi hiánya akár az egész eljárást tönkretelheti.

2.3. Az önkéntesség dilemmája

A resztoratív igazságszolgáltatás – ahogy erről korábban szó esett – a jellegéből adódóan egy önkéntes eljárás, amely a felek egybehangzó akaratán alapul. Ez azonban számos dilemmát felvet. Az egyik ilyen kérdés: önkéntesnek tekinthető-e az elkövető részvétele, ha például a súlyosabb büntetések elkerülése céljából egyezik bele az eljárásba?²⁰² Formálisan ugyan igen, hiszen a beleegyezését kétségkívül megadja, de a gyakorlatban egy olyan körülmény befolyásolja az elkövetőt, amely nélkül könnyen lehet, hogy másfajta döntésre jutott volna. Tehát miközben a resztoratív igazságszolgáltatás voltaképpen az emberi jogok érvényesülésére törekszik, e tekintetben egy eléggé hangsúlyos emberi jogot, konkrétan az ember önrendelkezési jogát korlátozza, még ha csak kis részben is.

Az önkéntesség dilemmájának a gyakorlati jelentősége azonban még ennél is nagyobb. Hiszen ha az elkövető azt a döntést hozza, hogy nem vesz részt az eljárásban, akkor a resztoratív technikák máris alkalmazhatatlanná válnak. Ugyanez a helyzet akkor, ha a sértett az, aki úgy dönt, hogy ebben nem akar részt venni (illetve ilyen esetben az önkéntes vagy a közösségi jóvátétel lehetősége még mindig ott van az elkövető számára, de a resztoratív eljárás céljai maradéktalanul már nem teljesülhetnek).

Ez a probléma nagyonis jelentős. A korábban már említett 2015-ös empirikus felmérésben feltettem azt a kérdést, hogy négy különböző bűncselekmény esetén hajlandó lenne-e egyáltalán a kitöltő sértettként találkozni az elkövetővel. Az első szituációban egy ittas

²⁰¹ Kiss (2018), i.m., 99. o.

²⁰² Kiss (2018), i.m., 88. o.

járművezető okoz sérülés történt, ami egy koncert kihagyásával jár, a második egy lakásbetörést szimulál, melyben egy érzelmileg fontos családi ékszerünk is eltűnik. A harmadik egy ittas ember által okozott súlyos sérülést vesz górcső alá, míg a negyedik egy rablást, ami személyi szabadság megsértésével is jár.

Az eredmények alapján egyedül a gondatlan baleset okozása, ahol a kitöltők többsége (konkrétan 70%-a) részt vett volna egy jóvátételi egyeztetésen. Lopás esetén ez az arány már csak 47,3 % volt, testi sértésnél 32,2%, rablásnál pedig mindösszesen 24,6%.²⁰³ Az adatokból egyértelmű, hogy a kitöltők relatív többsége nem venne részt egy mediációban sem. Ez pedig igencsak korlátozza a resztoratív technikák érvényesülését.

Természetesen az nem lehet megoldás, hogy az alapjogok korlátozására kerüljön sor a resztoratív igazságszolgáltatás előtérbe kerülése céljából (vagyis, hogy kötelezővé tegyék azt). Ezt vallja Kerecsi Klára is, aki szerint a hagyományos igazságszolgáltatás 200 éves garanciarendszere olyan érték, amelyet semmilyen cél érdekében nem szabad eliminálni.²⁰⁴ Ezesetben pedig a hagyományos büntetőjognak óhatatlanul is előtérbe kell, hogy kerüljön. Fentiekből következően a resztoratív igazságszolgáltatás sosem lesz képes arra, hogy teljes körűen a hagyományos büntető igazságszolgáltatás helyébe lépjen, hiszen azokkal az esetekkel is foglalkozni kell, amikor a helyreállító igazságszolgáltatás nem alkalmazható²⁰⁵. Ebből kifolyólag már a resztoratív igazságszolgáltatás támogatói között is gyakori az a vélemény, hogy a resztoratív igazságszolgáltatás nem a hagyományos igazságszolgáltatás helyett, csupán a mellett lehet működőképes.²⁰⁶

2.4. Büntetőjogtól idegen fogalmak és módszerek használata

A resztoratív igazságszolgáltatás számos olyan fogalmat és gyakorlatot alkalmaz, amely jellegéből adódóan sokkal közelebb áll a magánjoghoz, mint a büntetőjoghoz. Ez némiképp ellentétben áll a büntetőjog ultima ratio elvével: a büntetőjog azoknak magatartásoknak a körét határolja el, ahol a jogrend helyreállítása más módon már nem lehetséges. Ezért kicsit ellentmondásosan hat, hogy ilyen ügyekben mégis a magánjogi alapokhoz nyúl vissza a jogalkalmazó.

²⁰³ SZABÓ András: Jóvátétel a büntetés-végrehajtás alatt – szakmai és lakossági álláspontok In: Tavaszai Szél 2016. Tanulmánykötet, 1. kötet 349. o. http://www.dosz.hu/dokumentumfile/TSZ_1_kotet_161114_574o.pdf letöltés dátuma: 2020.03.19.

²⁰⁴ KERECSI (2018), i.m., 70. o.

²⁰⁵ MARSHALL (1999), i.m., 8. o.

²⁰⁶ SCHWEIGHARDT (2009), i.m., 361. o.

Egy másik ilyen dilemma a mellérendeltségi viszony kérdése. A büntetőjog jellegéből adódóan alá- fölérendeltségi viszonyra épül, hiszen az állam büntetőhatalmának az érvényesüléséről, tehát voltaképpen egy hatalomgyakorlásról beszélünk. A hatalomgyakorlástól pedig teljesen idegen a mellérendeltségi viszony. Maga a konfliktusrendezés fogalma is kicsit idegen, hiszen – szintén az ultima ratio elvéből következően – a büntetőjog alkalmazása már olyan esetekben merül fel, ahol az elkövetett cselekményekre adott válaszként nem elegendő a konfliktus feloldása.

És ezek nem csupán jogelméleti dilemmák. Számos országban, főleg Kelet-Európában, megfigyelhető volt, hogy a jogalkalmazó szervek kezdetben inkább a közvetítői eljárás (mint az ezeken a területeken alkalmazott leggyakoribb technika) mellőzésére törekedtek, amelynek egyik oka véleményem szerint az eddigi büntetőjogi dogmatikától eltérő módszerek alkalmazása volt.

2.5. A hagyományos büntetőeljárás céljai és létjogosultsága

Fentiekhez kapcsolódik, hogy a hagyományos büntetési célok jóval kiterjedtebbek, mint a resztoratív igazságszolgáltatásé. A többször megemlített ultima ratio elvéből következően a büntetőjog csak azokba a jogviszonyokba szólhat bele, amiket más jogágak szankciórendszerei már nem képesek szabályozni. Viszont éppen ebből adódóan szükséges hogy a büntetőjog hátrányt okozzon az elkövetőknek, mivel így tudja ellátni az eredeti funkcióját.²⁰⁷ A büntetésekre azért is szükség van, mert csak így lehet helyreállítani a társadalmi jogrendet. Alan Peyrefitte, volt francia igazságügyi miniszter szavaival élve, *„Büntetésre tehát szükség van, mert az a társadalom, amely már nem hisz a büntetések jelentőségében, a szabadság értékében sem hisz”*.²⁰⁸

Tartalmilag hasonló, de kissé más aspektusból megközelített gondolatmenet a generálprevenció szemszöge. A büntetések célja ugyanis nem csak az, hogy az elkövető, hanem, hogy más se kövessen el bűncselekményt. Annak ugyanis, hogy önmagában a helyreállítással elkerülhető a büntetőjogi hátrány előidézése, nincs elrettentő hatása a szélesebb értelemben vett társadalom felé, ez a fajta üzenet nem segíti elő a bűnözés csökkentését, sőt, a törvények erejébe vetett hitet is gyengítheti. Ahogy Szabó András egykori

²⁰⁷ Kiss Anna: A resztoratív igazságszolgáltatás esélyei a XXI. század hajnalán. 6. o. Link: https://www.okri.hu/images/stories/pdf_files/ka_phdfejezet.pdf, letöltés dátuma: 2019.03.14.

²⁰⁸ Kiss (2018), i.m., 82. o.

alkotmánybíró is fogalmazott: „*Nem a büntetés hatásossága, célbeteljesítő alkalmassága és egyöntetűsége a büntetés kiszabás alapja, hanem az az elv, hogy bűn büntetlenül nem maradhat, illetve, hogy a bűn büntetést érdemel*”²⁰⁹ A resztoratív szemlélet ezt az elvet – még ha nem is rossz szándékkal – de relativizálja.

Ezenkívül a hagyományos büntető igazságszolgáltatásnak – minden esetleges hibája ellenére – elvitathatatlan előnye, hogy az írott jog révén jogbiztonságot nyújt, megakadályozva ezáltal azt, hogy a közösségi döntések önkényes alapon szülessenek, és a közösségi szankcionálás „*közösségi despotizmussá*” váljon.²¹⁰

2.6. Az áldozatsegítés más módszerei

Az tény, hogy a hagyományos igazságszolgáltatás középpontjában nem az áldozat áll, de ez még nem jelenti azt, hogy alkalmatlan az áldozati károk kompenzálására. Noha a gyakorlatban ezek megvalósulása még mindig problémás, rengeteg nemzetközi egyezmény – amelyekről a továbbiakban még fogok említést tenni – emeli ki a sértetti igények érvényesítésének szükségességét. Ezen túlmenően az önkéntes jóvátétel igen jelentős enyhítő körülménynek számít a bíró gyakorlatban, akkor is, ha történetesen ehhez semmilyen jóvátételi eljárás nem társul (sőt, egy esetlegesen meghiúsuló resztoratív technika akár súlyosító körülményként is értékelhető a büntetés kiszabása során, így lehet, az elkövető még rosszabb helyzetbe kerül az eljárással, mintha az meg sem történt volna).

Fentiekén túlmenően nem teljes körű az egyetértés a tekintetben sem, hogy a resztoratív igazságszolgáltatás gyorsabb eredménnyel zárul-e áldozati jóvátétel szempontjából, mint a hagyományos büntetőeljárás. A mediációnak valóban van eljárási határideje, és törekednek az eljárás gyors lefolytatására, azonban más, a közösség részvételét is célzó eljárási formák alkalmazása akár egy büntetőeljárás időtartalmát is meghaladhatja (főleg, mert vannak olyan bírósági eljárási formák is, amelyek során az ügy gyors lezárását tekintik fő szempontnak). Így viszont a resztoratív technikák akár céljuk ellenére késleltethetik is a sértetti kompenzációt. Ez a tendencia észrevehető volt az új-zélandi csoportkonferenciáknál is, amelyek alkalmazása az ezredfordulóra leszűkülött azokra a fiatalokkal foglalkozó

²⁰⁹ Ld. SZABÓ András Alkotmánybíró párhuzamos indoklását a határozat a halálbüntetés alkotmányellenességéről szóló 23/1990. (X. 31.) AB határozatban: <https://dojcsakdalma.files.wordpress.com/2016/10/23-1990-x-31-ab-hatarozat.pdf> letöltés dátuma: 2019.03.11.

²¹⁰ DIGNAN (2002), i.m., 178. o.

ügyekre, ahol az esetet súlyosabbnak ítélték meg annál, minthogy rendőrségi intézkedéssel kezelni lehessen, de a bíróság nem akart vádat emelni. Voltaképp tehát a resztoratív technika egy vádemelési alternatívája lett a fiatakorúakkal foglalkozó bíróságoknak.²¹¹

További probléma, hogy a resztoratív igazságszolgáltatás egyszerre próbálja meg a sértett, az elkövető és a közösségüknek az érdekeit figyelembe venni. Ezek azonban lehet, hogy egymással teljesen ellentétesek is (egy személyes jellegű vagy erőszakos bűncselekmény esetében a sértett számára lehet az a legszerencsésebb, ha egyáltalán nem találkozik, az elkövetővel, akinek viszont ez nyilvánvalóan nem érdeke). Ilyen helyzetben valahogy dönteni kell és a döntés valamelyik fél érdekeit nem fogja szolgálni.

2.7. Következetlen következmények

Már a resztoratív igazságszolgáltatás kezdeti kritikái között is megjelent, hogy fontos alapelvek sérülhetnek, köztük az egyenlőség és az arányosság elve is.²¹² Ahogy azt korábban említettem, óriási előnye a resztoratív igazságszolgáltatásnak, hogy nem csak az anyagilag mérhető károkra, hanem a nem vagyoni eredetű sérelmekre is talál megoldást. Ugyanakkor ez az előny könnyen visszájára is fordulhat, éppen abból adódóan, hogy ezek mértékét nehéz meghatározni. Komoly kritika a resztoratív igazságszolgáltatással szemben, hogy akár a sértett anyagi helyzetén is múlhat a jóvátétel mértéke, hiszen ugyanaz az anyagi sérelem lehet, hogy egy gazdag, tehetősebb embernek nem ér annyit, emiatt nem is igényel olyan mértékű kompenzációt, mint egy rosszabb anyagi helyzetben lévő ember számára.²¹³ Így könnyen előfordulhat, hogy nagyjából hasonló sérelmet elszenvedő személyek egészen különböző összegben vagy módon kérnek jóvátételt, így hasonló sérelmek okozásának egymástól teljesen eltérő jogkövetkezményei lehetnek. Ez pedig gyengíti mind a tettarányosságra is épülő büntető igazságszolgáltatás alapelveit, mind az emberek igazságérzetébe vetett hitét.

Ehhez kapcsolódó másik probléma, hogy a sértettek, ha nem is rendszeresen, de a bizonytalan helyzetet kihasználva időnként káron szerzéssel próbálkoznak, vagyis az eljárás során az elszenvedett sérelemnél lényegesen nagyobb kompenzációt próbálnak megszerezni. Mindezt azzal, hogyha az elkövető nem teljesíti a követeléseit, akkor majd a bíróságon érvényesíti őket.²¹⁴ Magyarországon is láttunk arra példát, hogy egy ismert nagyáruház egy őt ért lopást

²¹¹ DIGNAN (2002), i.m., 172. o.

²¹² MARSHALL (1999), i.m., 8. o.

²¹³ BRAITHWAITE (2002), i.m., 159. o.

²¹⁴ ELONHEIMO (2003), i.m., 76. o.

követően – helyzeti fölényét kihasználva – 100.000 forint jóvátételt követelt két fiatakorútól egy csoki és egy kakaós csiga eltulajdonításáért²¹⁵. Minthogy a felek megállapodásába külső szerv nem szólhat bele, ezért ezekben az esetekben a jogalkalmazó nem tud mit tenni. Ha pedig emiatt hiúsul meg az eljárás, az lehet, hogy az elkövető számára fog negatív következményekkel járni. Fentiekén túlmenően vitathatóvá válik az egyéniesítésből származó előny is, hiszen az alternatív út alkalmazása nem biztos, hogy mindegyik fél számára előnyös lesz.

2.8. Elnyomás lehetősége, társadalmi különbségek fokozása

Elsősorban a mediáció kapcsán jelenik meg ez a kritika. Noha a jóvátétel módszerei széleskörűek, a kialakult gyakorlat azért azt mutatja, hogy elsősorban az anyagi jellegű jóvátétel a jellemző. Ebből kifolyólag pedig vannak, akik azzal érvelnek, hogy a közvetítői eljárás tulajdonképpen nem egyéb, mint egy alternatíva arra, hogy a tehetős személyek pénzzel a törvények fölé kerüljenek. A mellett, hogy magam részéről nem osztom ezt a nézetet (ezeket a technikákat a jogalkotó szigorúbb keretek között szabályozza annál, hogy ezt visszaélészerűen lehessen alkalmazni), azt el kell ismerni, hogy a mediátor semlegessége és közvetítői szerepe közel sem jelent olyan mértékű kontrollt az igazság és a részt vevők felett, mint a bírói tevékenység. Az eljárásbeli és a dologi szabályozás hiánya miatt a mediációban torzul az államilag fizetett döntéshozók (mediátorok) megítélése, illetve hatalma, ezért felnagyíthatja az erőviszonyok egyenlőtlenségeit, és utat nyithat az erősebb fél általi erőszak és manipuláció előtt. ²¹⁶ Ez különösképpen családon belüli, főleg erőszakos konfliktusok esetén felmerülő probléma, ahol az alternatív megoldások nem megfelelő alkalmazása – a jogalkotó akaratán kívül – egy elnyomó státusz fenntartását segítheti elő. Fentiek miatt Bárd Petra nem is javasolja a resztoratív eljárás alkalmazását, ha a felek között egyenlőtlenség van.²¹⁷

2.9. A közvélemény

²¹⁵ SÜMEGI Zsuzsa (2019), i.m., 90. o.

²¹⁶ FERENCZI Andrea : A mediáció narratívái - Problémamegoldók-e a mediáció résztvevői? In: Új Pedagógiai Szemle, 2012 (62. évfolyam), 7-8. szám, 123. o.

²¹⁷ BÁRD (2009), i.m., 205. o.

Mint arról már volt szó, a resztoratív igazságszolgáltatás dilemmáját a szakirodalom valójában egy trilemmának tartja: olyan szankció, amely a sértett, az elkövető és a közösség szempontjából is igazságos.²¹⁸ Ez a hármas rendszer azonban a XXI. századra újabb elemmel bővült: a közösség fogalma egyre inkább átértékelődik, a közösségi integráció kevésbé van jelen a társadalomban, az egyéni autonómia és adatvédelem szerepe viszont egyre erősebb.²¹⁹ Ezzel párhuzamosan viszont – az információs társadalom kialakulása révén – egy új álláspontot kifejező tömeg jelenik meg a közvélemény képében, amelynek tagjai a bűncselekménnyel ugyan nem érintettek, de a rendelkezésre álló információkból kialakítják a maguk értékítéletét.

A korábbi állítás, mely szerint minél elégedettebb valaki a büntetőeljárás következményeivel, annál inkább válik jogszabály-követővé, nem csak a sértett, hanem a közvélemény szempontjából is vizsgálható. E tekintetben ugyanakkor úgy tűnik, a közvélemény mást vár el a büntetőeljárástól, mint a sértett. Kerezsi Klára felmérései szerint a lakosság jelentős része enyhének tartja a magyar büntető jogi gyakorlatot²²⁰, és ha az ember megfigyeli a közösségi médiát, és a bűnügyi hírekről alkotott véleményt, egyértelmű, hogy a társadalmi elvárás a szigorú büntetőpolitika érvényesítése, ebben látják a prevenciót.

Noha vannak olyan kutatások, amelyek vitatják, hogy a társadalom ennyire „bosszúszomjas” lenne, de a tény ettől még tény marad: a mai világban sok helyen – köztük Magyarországon is – előállt egyfajta társadalmi rendetlenség, amelyben egyre nyilvánvalóbbá válik az állam gyengesége a szabályok betartatására, így a jog és a szabályok tiszteletének hiánya áthatja a mindennapokat. Ez konfliktushelyzeteket alakít ki az egyes társadalmi, életkori, szomszédsági és foglalkozási csoportok között, amire (vagy aminek ürügyén) az önjelölt rendcsinálók csoportja is gyorsan megszerveződik.²²¹ Amennyiben a lakosság ellenérzéssel van a resztoratív igazságszolgáltatással kapcsolatban, akkor széleskörű alkalmazásának akár jogkövetés szempontjából is lehetnek káros következményei.

Az ellenérzések az empirikus kutatásaim is megerősítik. A korábban említett kérdőívben az az állítás is megfogalmazásra került, hogy aki jóvátételt nyújt, annak enyhítsék a büntetését. Az 514 kitöltőből ezt csupán 213-an támogatták, a büntetés megszüntetését jóvátétel esetén – ami

²¹⁸ BRAITHWAITE (2002), i.m., 160. o.

²¹⁹ MARSHALL (1999), i.m., 8. o.

²²⁰ KEREZSI Klára (2006): A közvélemény és a szakemberek a helyreállító igazságszolgáltatásról. In TAMÁSI Erzsébet (szerk.): A helyreállító igazságszolgáltatás lehetőségei a bűnözés kezelésében. Budapest, Budapesti Szociális Forrásközpont, 16. o. Link: <https://docplayer.hu/9052594-Tanulmanyok-dr-kerezsi-klara-a-kozvelemeney-es-a-szakemberek-a-helyreallito-igazsagszolgalattasrol.html>, letöltés dátuma: 2020.04.24.

²²¹ KEREZSI (2018), i.m., 148. o.

tulajdonképpen a közvetítői eljárás lényege – pedig mindösszesen 142-en.²²² A kérdőív arra is kitért, hogy milyen kedvezményt nyújtanának a kitöltők sértettként a jóvátételt nyújtó elkövetőnek. A büntetés teljes elengedését még a közlekedési baleset esetében is csak 22 elkövető, lopás esetén 6-6 személy, rablásnál pedig egy sem tartotta elfogadható opciónak.²²³ Fenti adatok azt támasztják alá, hogy a közvélemény a jóvátételt inkább egy elvárható magatartásnak tekinti, amit a büntetés mellett kell teljesíteni, semmint egy alternatív konfliktusrendezési módszernek.

Ehhez persze rögtön hozzá kell tenni, hogy a közvélemény kiszolgálása sosem lehet a büntetés célja, és ennek súlyos társadalmi következményei lennének: Ahogy Braithwaite fogalmaz: *„ez csak a bosszúvágyat erősíti. Ígérj szigorúbb börtönbüntetéseket, és felháborodást váltasz ki, hogy az ördögöket nem akasztják fel. Akaszd fel őket, és megkapod a politikai kritikát, hogy nem lógnak elegenden. Akaszd fel őket mind, és azért ítélnék majd el politikailag, mert nem olajban főnek, és nincsenek felnégyelve”*²²⁴ Ugyanakkor az sem szerencsés, ha a közvélemény elégedetlensége szül további konfliktusokat. A közvélemény formázása és a módszer elfogadtatása tűnik a legkézenfekvőbb megoldásnak, viszont sajnos be kell látni, hogy ahogy egy jogi rendszerváltás is lényegesen gyorsabb folyamat egy társadalmi rendszerváltásnál, úgy egy jogi reformot is sokkal gyorsabban lehet végigvinni, mint egy új módszer elfogadtatását a társadalommal.

2.10. Alkalmazhatóság hiánya egyes bűncselekményeknél

A resztoratív igazságszolgáltatás alapja, hogy az elkövető a sértett és a közössége ellen elkövetett jogkövetkezményt helyreállítja. De mi van abban az esetben, ha az adott cselekménynek nincs sértettje és közösségi sérelem sem áll fenn? Vannak ilyen bűncselekmények.

Az egyik kategóriája ezeknek azok a tényállások, ahol a sértett fogalma nehezen értelmezhető. A legtöbb gazdasági bűncselekmény (pl. adócsalás, pénzmosás) sértettje közvetlenül az állam, nem lehet konkrét személyt megnevezni, de hasonló szituáció áll fenn a környezeti bűncselekmények esetén (itt még kivitelezhető lenne a közösségi jóvátétel, ha viszonylag szűk körben valósul meg, de globális környezetszennyezés esetén nem). Fenti

²²² SZABÓ (2018), i.m., 416. o.

²²³ SZABÓ (2018), i.m., 417-420. o.

²²⁴ BÁRD (2009), i.m., 192. o.

anomália a korrupciós bűncselekményeknél is felmerül, hiszen ott a hangsúly azon van, hogy minden érintett jól jár a bűncselekmény elkövetése révén, ám a cselekmény mégiscsak súlyosan sérti a jogrendet.

A másik kategória azoknak a bűncselekményeknek a köre, ahol fogalmi akadályja ugyan nem volna a resztoratív technikák alkalmazásának, gyakorlatban azonban mégsem biztos, hogy célszerű az alkalmazásuk, különösen nem a hagyományos büntető igazságszolgáltatás helyett. Noha vannak olyan kutatók, akik – Tóth Mihály szavaival élve - a „*sértettel való kiegyezés lehetőségét büntetési tételtől és bűncselekménytípustól függetlenül valamennyi szóba jöhető bűncselekményre kiterjesztenék,*”²²⁵, az általános felfogás szerint a kiugróan súlyos bűncselekményeknél (állam elleni bűncselekmények, tipikusan szervezett bűnözés keretein belül elkövetett bűncselekmények, emberölések) ez a módszer egész egyszerűen nem vezethet eredményre.

3. A retributív és a resztoratív igazságszolgáltatás egymáshoz való viszonya

Fentiek alapján látszik, hogy a resztoratív igazságszolgáltatásnak számos erénye van a hagyományos büntetőeljárás alkalmazásával szemben, ezzel párhuzamosan ugyanakkor újabb problémák jelennek meg, amelyek időnként akár meg is haladhatják azt az előnyt, amit helyreállító technikák eredendően nyújtanak. Így a korábbi kijelentés, miszerint a resztoratív igazságszolgáltatás teljes körűen nem képes felváltani a hagyományos igazságszolgáltatást, ebben a kontextusban is megállja a helyét. Napjainkban már egyértelműen az a felfogás érvényesül, hogy a helyreállító igazságszolgáltatás megközelítése és eszközrendszere katalizátorként működhet a büntető igazságszolgáltatási rendszerek reformfolyamataiban.²²⁶ Howard Zehr szerint is hiba a resztoratív igazságszolgáltatást egy olyan csodaszernek tekinteni, ami a büntető igazságszolgáltatás helyébe léphet.²²⁷ Ugyanezt az álláspontot képviseli az ENSZ állásfoglalása is a kérdésben.²²⁸ Ugyanakkor Tony Marshall felhívja a figyelmet arra, hogy mindezen hibák ellenére, ha a resztoratív igazságszolgáltatás egyes

²²⁵ TÓTH Mihály: Hol az igazság mostanában? In: HACK Péter – HORVÁTH Georgina – KIRÁLY Eszter (szerk.): Kodifikációs kölcsönhatások – Tanulmányok Király Tibor tiszteletére, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2016, 20. o.

²²⁶ KEREZSI (2018), i.m., 103. o.

²²⁷ ZEHR – GOHAR (2003), i.m., 9. o.

²²⁸ Reform of the criminal justice system: achieving effectiveness and equity. Restorative justice. Report of the Secretary-General. (2002) E/CN.15/2002/5 Commission on Crime Prevention and Criminal Justice. Eleventh session, Vienna, 16–25 April. UN.

esetekben az áldozatok igényei és az igazságszolgáltatási rendszer javítása szempontjából előnyökkel jár, akkor nincs okunk megkérdőjelezni azt.²²⁹ Ezt a nézetet erősíti Tóth Mihály is, aki szerint nem lehet igazságot tenni a két eljárási típus között, hanem be kell látni, hogy egyes társadalmi csoportok különböző büntetőjogi eszközök révén kezelhetők.²³⁰

A két rendszer egymáshoz való viszonya egy állandó dilemma. Egyes nézetek szerint a két rendszer egymás mellett párhuzamosan működik, nem zavarják egymást. Más nézőpont szerint viszont nem szerencsés a kettőt párhuzamosan alkalmazni, mert a hagyományos igazságszolgáltatás rendszere akár le is rombolhatja mindazt, amit a resztoratív igazságszolgáltatás elért.²³¹ Erre utalt a korábban már hivatkozott Dignan véleménye is arról, hogy a resztoratív és retributív eljárás párhuzamos működése akár dupla büntetés alkalmazását is vonhatja maga után. Ez a gyakorlatban is megvalósult például Indonéziában, ahol az ún. *musyawarah* intézményének – amely egy a resztoratív módszerekkel nagy hasonlóságot mutató, kibékülésre apelláló konfliktuskezelési eljárás – hatékonyságát jelentősen rontotta, hogy az eljárást követően az állami büntető igazságszolgáltatás a továbbiakban is érvényesülhetett.²³² Ha viszont a resztoratív igazságszolgáltatás a büntetés kiváltását szolgálja, abban a rendszerrel való visszaélés közvetlen veszélye áll fenn. E tekintetben találónak tűnik. Duff kijelentése is, mely szerint „*nem olyan rendszer létrehozása szükséges, amely a büntetés helyett alkalmazza a helyreállítást, nem is olyat, ami a helyreállítás helyett büntetést, hanem amely a helyreállítást a büntetés révén éri el.*”²³³

A kérdés igazából az, melyek azok az ügyek, ahol a hagyományos, és melyek, ahol a helyreállító igazságszolgáltatás használható. Kerezsi Klára az alábbi esetekben tartja alkalmazhatónak a resztoratív igazságszolgáltatást:

- a) Amikor a retributív igazságszolgáltatás már nem alkalmazható.
- b) Amikor a retributív igazságszolgáltatás alkalmazása még nem indokolt.

Előbbibe azokat az eseteket sorolja, amikor a bűncselekmény alapja valami olyan mélyen gyökerező konfliktus, aminek a megoldása meghaladja a büntetőjog perspektíváit és a büntetőjogi hatalom érvényesítése csak újabb konfliktusokat szíthat. Ide tartozhatnak a

²²⁹ MARSHALL (1999), i.m., 8. o.

²³⁰ TÓTH (2016), i.m., 21. o.

²³¹ MARSHALL (1999), i.m., 8. o.

²³² FATHUROKHMANN (2013), i.m., 973. o.

²³³ DUFF (2002), i.m., 98. o.

közösségek sérelmére elkövetett bűncselekményektől kezdve egészen az emberiség elleni bűncselekményig bármi, aminél emberek egész csoportja között alakul ki konfliktus. Erre láttunk példát akkor, amikor Desmond Tutu 1999-ben igazság- és megbékélési missziót vezetett, hogy biztosítsa a dél-afrikai társadalom apartheidből való igazságos, többnemzetiségű társadalmába való átmenetét.²³⁴ De Európában is találhatunk erre példát. A több nemzeti állami államok mellett Nyugat-Európában főleg a bevándorlók, Kelet-Európában a roma kisebbség és a többségi nemzet közötti különbség figyelhető meg. Ezekre a helyzetekre jellemző, hogy gyakran mindkét fél áldozatnak tartja magát, a kisebbségi népcsoport az állandó diszkrimináció, a többségi nemzet a kisebbség által elkövetett bűncselekmények miatt.²³⁵ Ilyen helyzetekben a hagyományos büntetőeljárás nem segít, mert a konfliktust nem oldja fel és bármilyen irányú döntés olaj lesz a tűzre valamely csoportnak. Kerezsi Klára szerint ugyanakkor a resztoratív technikákkal ezek a konfliktusok is kezelhetőbbé válnak.²³⁶ Hasonló problémát vet fel az elmúlt időszakban aktivizálódó BLM és LGBTQ mozgalmak kérdése. Az érintett szervezetek a társadalmi egyenlőség elérését tűzték ki céljukként a színesbőrű, illetőleg a homoszexuális személyek esetében. Ugyanakkor az érintett személyek valamint az időnként radikális módszereik miatt sokak ellenzését is kiváltották, emiatt egyre gyakoribbá válnak e közösségek, vagy a közösségek egyes tagjai ellen a tagságukból kifolyólag elkövetett bűncselekmények.

A hagyományos büntető igazságszolgáltatás, bár alkalmas ezeknek az ügyeknek az objektív megítélésére, de teljesen biztos, hogy a meghozott ítélet a két oldal képviselői közül legalább az egyik elégedetlenségét kiváltja. Egy enyhe büntetést a mozgalom tagjai az elnyomás szimbólumának tekintenek, egy súlyos szankció pedig a mozgalmak ellenzői körében valószínűleg nem a bíróságokon, hanem az érintett kisebbségi csoportokon csapódna le, még inkább bennük látnák az ellenségképet. Ebből az ördögi körből a kiszakadás meglehetősen nehéznek tűnik.

Ez a problémát felismerve alakult meg idén a LetsGoByTalking csoport, melynek célja, hogy együttműködés céljából összefogja az LGBTQ-fóbia és a helyreállító igazságszolgáltatás terén jártas szakembereket az LGBTQ-gyűlölet és az áldozatok jogainak érvényesítése céljából.²³⁷ A felismerés alapja, hogy ezeknél a gyűlölet-bűncselekményeknél – éppen a

²³⁴ MENKEL-MEADOW (2007), i.m., 164. o.

²³⁵ KEREZSI (2016), i.m., 381. o.

²³⁶ KEREZSI (2016), i.m., 398. o.

²³⁷ <https://www.letsbygobytalking.eu/> Letöltés dátuma: 2021.04.12.

társadalomra gyakorolt hatásuk miatt – még a szokásosnál is fontosabb a prevenció, valamint a visszaesések elkerülése.²³⁸ Ennek megoldását pedig a resztoratív módszerekben látják.

A szervezet munkája jelenleg a kutatási stádiumban tart. Ennek során egyedi szinten találtak olyan eseteket, amikor gyűlölet-bűncselekmények esetében a jogalkalmazók helyesen alkalmazták a resztoratív technikákat (pl. gyűlölet-graffityk lemosása, vagy bizonyos filmek megnézése szerepelt szankcióként), ugyanakkor ezeket egyéni ügyekként kezelték, kifejezetten LMBTQ-s ügyekre specializálódott globálisabb módszerekről a kutatások nem számoltak be.²³⁹ Ennek oka lehet többek között egy olyan téves hiedelem is, mely alapján a helyreállító igazságszolgáltatás elsősorban egyenlő felek közötti eljárás, így ezekre az esetekre nem alkalmazható.²⁴⁰ A LetsGoByTalking csoport célja többek között ennek a tévhitnek a felszámolása is. Tevékenységük jelenlegi szakaszában gyakorlatban elért eredményekről még nem lehet beszámolni, de a jövőbeni tevékenységük még széleskörű vizsgálatok tárgyát képezheti ebben a kényes kérdésben.

4. Helyreállító technikák kiskorúak esetén

A Kerezsi-féle felsorolás második kategóriájába azok a zömmel bagatell-bűncselekmények tartoznak, ahol a büntető hatalom érvényesítése nem a legcélravezetőbb, és az okok feltárása hasznosabb, mint a hagyományos büntető igazságszolgáltatás érvényesítése. A csekély súlyú bűncselekmények mellett ide tartoznak még a kiskorúak által elkövetett bűncselekmények is, melyek rövid elemzése szintén indokolt.

A Gyermek Jogairól szóló New York-i Egyezmény előírja, hogy *„az Egyezményben részes államok minden erejükkel azon lesznek, hogy előmozdítsák különleges törvények és eljárások elfogadását, hatóságok és intézmények létrehozását a bűncselekmény elkövetésével gyanúsított, vádolt vagy abban bűnösnek nyilvánított gyermekek számára és különösen*

a) olyan legalacsonyabb életkort állapítsanak meg, amelyen alul a gyermekkel szemben bűncselekmény elkövetésének vélelme kizárt;

b) minden lehetséges és kívánatos esetben tegyenek intézkedéseket e gyermekek ügyének bírói

²³⁸ ROIHA, Malin – DOMÍNGUEZ, Ignacio Elpidio: Innovative paths for victims of anti-LGBT hate crimes. Link: <https://www.euforumrj.org/en/innovative-paths-victims-anti-lgbt-hate-crimes> Letöltés dátuma: 2021.04.12.

²³⁹ ROIHA, Malin – DOMÍNGUEZ, Ignacio Elpidio: Innovative paths for victims of anti-LGBT hate crimes. Link: <https://www.euforumrj.org/en/innovative-paths-victims-anti-lgbt-hate-crimes> Letöltés dátuma: 2021.04.12.

²⁴⁰ ROIHA, Malin – DOMÍNGUEZ, Ignacio Elpidio: Innovative paths for victims of anti-LGBT hate crimes. Link: <https://www.euforumrj.org/en/innovative-paths-victims-anti-lgbt-hate-crimes> Letöltés dátuma: 2021.04.12.

eljárás mellőzésével való kezelésére, annak fenntartásával, hogy az emberi jogokat és a törvényes biztosítékokat teljes mértékben be kell tartani.”²⁴¹

Az Egyezményben foglaltak tehát rögzítik, hogy gyermekkorú elkövetőknél bizonyos, tagállamok által meghatározott életkor alatt teljes egészében mellőzzék a hagyományos bírósági eljárásokat, de az e feletti nem felnőttkorú elkövetőknél is törekedjenek a diverziós módszerek alkalmazására. Ezen túlmenően az ENSZ Gyermek Jogainak Bizottsága is rögzíti, hogy gyermekkorú elkövetők esetén az elterelés megelőzi a megbélyegzést, az elterelés mind a gyermek mind a közbiztonság érdekeit szolgálja.²⁴² Ezt kiegészítendő a „*Gyermeki jogok a fiatalkorúak igazságszolgáltatásában*” elnevezésű 10. számú átfogó kommentár részletesen foglalkozik a helyreállító módszerek alkalmazásával a fiatalkorúak eljárásában. Fentiek tükrében nem meglepő, hogy a legtöbb európai országban az első helyreállító projectek kifejezetten a fiatalkorú elkövetőket érintettek.

A helyreállító szemlélet alkalmazható olyan esetekben is, ahol a bírósági eljárásoknak jogi szempontból még nincs helye. Ennek eklatáns példája Magyarországon a megelőző pártfogás intézménye, melynek célja szintén a bűnmegelőzés és az elkövető reintegrációja volt.²⁴³ Megelőző pártfogó felügyeletre a bűncselekmény vagy az elzárással is sújtható szabálysértés elkövetése miatt indult védelembe vétel iránti eljárásban, vagy a már fennálló védelembe vétel mellett van lehetőség. Az eljárásnak három fontos résztvevője van:

- a) Gyámhivatal – közigazgatási feladatok ellátása.
- b) Gyermekjóléti központ – gyermekvédelmi feladatok ellátása.
- c) Pártfogó Felügyelői Szolgálat (megelőző pártfogó) – igazságszolgáltatási feladatok ellátása.²⁴⁴

A megelőző pártfogás során – hasonlóan más elterelő módszerekhez – van lehetőség különböző magatartási szabályok előírására gyermekkorú érintettek számára. Ezek egyike az ún. viselkedéskorrekciós esetkezelési módszerek alkalmazása²⁴⁵, melynek végrehajtására

²⁴¹ New York-i Egyezmény 40. cikk 3.

²⁴² HERKE-FÁBOS Barbara Katalin: A bírói útról való elterelés lehetőségei Magyarországon a Gyermekjogi Egyezmény 40. cikkének tükrében. In: Belügyi Szemle, 2021/3. 404.o.

²⁴³ HERKE-FÁBOS (2021), i.m. 407. o.

²⁴⁴ HERKE-FÁBOS Barbara Katalin: A megelőző pártfogás, mint sajátos magyar jogintézmény. In: Kádár Hunor (szerk.): A magyar és a román büntetőeljárás törvénykönyv vitatott és problémás kérdései, Forum Iuris kiadó, Kolozsvár, 2019, 75. o.

²⁴⁵ Gyvt. 68/D. § (7) bekezdés

annak végrehajtására a Pártfogó Felügyelői Szolgálat háttérintézményeként működő közösségi foglalkoztatókban kerül sor.²⁴⁶ A közösségi foglalkoztató tevékenységi célja az ügyfelei szociális készségeinek, kompetenciáinak fejlesztése, a helyi közösség kiengesztelése, a bűnismétlés kockázatának csökkentése, elősegítve ezáltal a társadalmi reintegrációt, a társadalmi megbékélést, valamint a helyreállító szemlélet erősödését.²⁴⁷ Látható tehát, hogy az eljárások során lehetőség van, és egyre gyakrabban sor is kerül a különböző helyreállító módszerek – leginkább családi konferenciák formájában – alkalmazására, ezzel elősegítendő a fiatal elkövető által okozott sérelmek kompenzálását és az elkövető reszocializációját.

Egy másik eklatáns példa az iskolai konfliktusok kezelése. Az iskolai konfliktusok esetén a kezdeti célok tulajdonképpen hasonlóak a resztoratív igazságszolgáltatás általános céljaihoz: a kiskorú által elkövetett cselekmények nem csupán a büntetőjogi értelemben vett szankciót vonták maguk után, hanem a diák kicsapását is az iskolájából. Ugyanakkor a fiatakorúak reintegrálása az iskolákba is hasonló problémákat jelentett meg, mint a hagyományos reszocializáció kérdése.

Ezért Új-Zélandon nem pedagógusok, hanem a fiatakorúakkal foglalkozó bírák szorgalmazták először a helyreállító igazságszolgáltatás iskolai bevezetését, mivel első kézből tapasztalták a bíróságok tehetetlenségét és kudarcát a reintegráció tekintetében.²⁴⁸ Hasonló okból indult meg a helyreállító technikák alkalmazása az angolszász területeken is a 90-es évek második felében, ahol megfigyelték, hogy az iskolai büntető szankciók a korábbiakhoz képest megduplázódtak, és ezek igen nagy százalékban a kisebbségi tanulókat érintették.²⁴⁹ Ezért szükségesnek tűnt olyan módszerek alkalmazása, ami nem a szankciót, hanem a helyreállítást helyezi előtérbe, és ami nem csupán a konkrét magatartásokra, hanem az osztályközösségeken belüli mélyebb konfliktusokra is képes reagálni.

Ennek az egyik speciális változata a kortárs-mediáció. Hasonlóan a hagyományos mediációhoz itt is a konfliktusok feloldása a cél. Lényeges különbség azonban, hogy itt a mediátor szerepét is diákok (az érintett feleknél idősebbek) töltik be²⁵⁰ (a mediáció során persze jelen vannak segítő felnőttek). A módszer azon az elven alapul, hogy a diákoknak

²⁴⁶ HERKE-FÁBOS (2021), i.m., 408. o.

²⁴⁷ HERKE-FÁBOS (2019), i.m., 77. o.

²⁴⁸ KECSKEMÉTI Mária - CSOMORTÁNI Zoltán - PETRÓCZI Erzsébet - POLYÁK Ferenc - TÓTH Gyula Ernő: Resztoratív eljárások az osztályban. Új Pedagógiai Szemle, 2012. (62. évfolyam) 7-8. szám, 160. oldal.

²⁴⁹ KECSKEMÉTI - CSOMORTÁNI - PETRÓCZI - POLYÁK – TÓTH (2012), i.m., 160. o.

²⁵⁰ KINNUNEN, Aarne: Iskolai konfliktuskezelés Finnországban. In: GYÖKÖS Melinda-KLOPFER Judit-LÁNYI Krisztina (szerk.): A helyreállító igazságszolgáltatás európai jó gyakorlatai a büntetőeljárásban – konferenciakötet, OKRI, 2010, 70. o.

segítsenek abban, hogy a problémáikat saját maguk oldják meg.²⁵¹ A kortárs-mediáció viszonylag gyakran alkalmazott módszer a skandináv országokban, ahol az oktatás színvonala eleve az európai átlag felett van. A kezdeti tapasztalatok szerint bár a szülők és a tanárok először nehezen viselték, hogy a konfliktus rendezése során nincs beleszólási joguk, hosszútávon mind ők, mind a résztvevők elégedettségéről számoltak be.²⁵² Finnországban például a kezdeti vizsgált időszakban az esetek 95%-ában a felek megállapodást tudtak kötni, melyet az esetek 88%-ában be is tartottak.²⁵³ Egyedül annak kapcsán merülnek fel kérdések, hogy vajon a súlyosabb, tartósabb konfliktusok megoldására ez a módszer alkalmas-e.²⁵⁴

A mediáción kívül az iskolákban a többi resztoratív módszer is alkalmazandó. Belső szabályzatok megoldására, problémák kezelésére az ún. proaktív és reaktív körök²⁵⁵, míg konkrét esetek megvitatására konferenciák is alkalmasak.²⁵⁶ Ezek a megoldások, hasonlóan a diverziós módszerekhez, azt a célt szolgálják, hogy megelőzzék a jövőbeni olyan konfliktusok kialakulását, amelyek már a büntető igazságszolgáltatás hatáskörébe tartoznak.

Látható tehát, hogy a resztoratív technikák akár a büntetőeljárások során, akkor attól függetlenül, kisebb és nagyobb konfliktusok feloldására egyaránt alkalmasak, amennyiben a jogalkotó és a jogalkalmazó megtalálja a helyét a jogrendben. A következő fejezetekben azt vizsgálom, hogy az Amerikában, Ausztráliában, valamint Nyugat-Európában működő módszerek mennyire váltak hatékonná az egykori szocialista országokban.

²⁵¹ MARKLUND, Linda: Iskolai konfliktusok kezelése kortárs-mediációval Svédországban. In: GYÖKÖS Melinda-KLOPFER Judit-LÁNYI Krisztina (szerk.): A helyreállító igazságszolgáltatás európai jó gyakorlatai a büntetőeljáráshoz – konferenciakötet, OKRI, 2010, 75. o.

²⁵² MARKLUND (2010), i.m., 76. o.

²⁵³ KINNUNEN (2010), i.m., 70. o.

²⁵⁴ KINNUNEN (2010), i.m., 71. o.

²⁵⁵ KALMÁR Margit – NAGY Éva: Resztoratív technikák egy iskola életében. In: Új Pedagógiai Szemle, 62. évf. 7-8. szám, 2012. 144. o.

²⁵⁶ KALMÁR– NAGY (2012), i.m., 149. o.

V. A resztoratív igazságszolgáltatás útja Kelet-Európáig

1. A resztoratív igazságszolgáltatás XX. századi megjelenése

A mai felfogás szerinti resztoratív gondolat a XX. század második felében jelent meg, két különböző okból. Azokon a területeken, ahol a korábban említett közép- és újkori módszereket alkalmazták és a törzsi életforma egyes jegyei megmaradtak, dekolonizációs célokból jelent meg újra, az önmegvalósítás és az önkormányzatiság céljából visszanyúltak a tradicionális kulturális alapjaikhoz.²⁵⁷ Így mondhatni, hogy a helyreállító igazságszolgáltatás egyfajta politikai célból lett újra a közösség szerves része. Ilyenre találunk példát Új-Zélandon, Dél-Afrikában vagy Észak Amerika indián őslakosok által lakott területein.

Ahol ez a fajta tradíció nem alakult ki, illetőleg a dekolonizációs igények nem jelentek meg a XX. században, ott elsődlegesen kriminálpolitikai okai voltak a helyreállító igazságszolgáltatás megjelenésének. Az 50-es évekre ugyanis nyilvánvalóvá váltak a hagyományos, megtorlásra épülő büntetőpolitikai paradigma árnyoldalai: kialakultak olyan területek, ahol a bűnözés mértéke lényegesen meghaladta az átlagos szintet, a visszaesés az elítéltek körében pedig hatalmas méreteket öltött. Ezért megjelentek a büntetőpolitika új, az eddigiekhez képest más aspektusból kiinduló elméletei is. Ezek közé tartoztak a rehabilitációs elméletek, amelyek nem a bűncselekményt, hanem az elkövetőt állították az eljárás középpontjába és központi célul tűzték ki, hogy az elítéltek a büntetésük végrehajtását követően ne kövessenek el új bűncselekményt. Ekkoriban váltak gyakoribbá a szabadságvesztéssel nem járó szankciók és az utógondozási célú eljárások is.

A 70-es évekre azonban nyilvánvalóvá vált, hogy ez a technika sem hozta meg az elvárt eredményeket. Az eljárási költségek emelkedése mellett a bűnözés csökkenése minimális volt, ebből kifolyólag a közbiztonság helyzete sem sokat javult, sőt, a közvélemény a korábbi büntetőpolitika visszaállítása mellett állt. Ennek a folyamatnak szemléletes példája volt Robert Martinson tanulmánya, amelyben 231 darab 1945 és 1967 között rehabilitációs programot vizsgált és a végső konklúziója az volt, hogy ezek döntő többsége nem járt észrevehető eredménnyel a visszaesések tekintetében.²⁵⁸ További kritikája volt a paradigmának, hogy amíg a hagyományos igazságszolgáltatás kudarca esetén a felelősség

²⁵⁷ BALAHUR (2008), i.m., 5. o.

²⁵⁸ KEREZSI (2006), i.m., 75. o.

kérdése relatíve egyértelmű volt, addig ez a rendszer „*elmaszatolta*” a határt a szakmai és a politikai felelősség között.²⁵⁹ Ebben az időszakban alakul ki egy – Nagy Ferenc szavaival élve – kriminálpolitikai úr, amely abból adódott, hogy a bűnözési ráta drasztikus emelkedése sok fejlett nyugati országban jelentősen diszkreditálta a reszocializációs optimizmust.²⁶⁰ A szakma azonban – a közvélemény ellenére – sem kívánt visszatérni a hagyományos büntető igazságszolgáltatáshoz.

Ebben a hagyományos büntető paradigma irányába visszaforduló hangulatban jelentek meg a resztoratív gondolatok, mint egy alternatíva a reszocializációs törekvések és a hagyományos büntetőpolitika mellett. Az Amerikai Egyesült Államok különböző területein számos resztoratív módszer alakult ki, ezek közül a legelterjedtebbek az elkövető-áldozat mediáció, a körmodellek, és a konferencia modellek voltak. Az eljárások során bebizonyosodott, hogy az abban résztvevőknél a visszaesések száma lényegesen kevesebb, és a sértetti igények érvényesülése is sokkal hatékonyabb. Ugyanakkor az is hamar nyilvánvalóvá vált, amiről az előző fejezetben már volt szó, hogy mivel az eljárás feltétele a bűncselekmény és a felelősség önkéntes beismerése, az alkalmazása igazán széles körben nem lehetséges, emiatt a büntetőjog globális problémáit önmagában nem oldja meg (egyes nézetek szerint a visszaesés csökkenése is illúzió, mert az eljárás gyakorlatilag „*kiválasztja*” az egyébként is megjavulni szándékozó elkövetőket).

A kezdeti sikereket rövid időn belül a sértetti jogok érvényesülését, valamint a sértetti kompenzációt is elősegítő nemzetközi joganyagok követték. Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának (77.) 27. számú ajánlása a bűncselekmények áldozatainak kártalanításáról például jelentős mértékben foglalkozott a sértettek igényeinek problémájával és megfogalmazta, hogy az államnak kötelessége a kártalanításhoz hozzájárulnia, ha a kártérítés más eszközökkel nem biztosítható.²⁶¹ Hasonló szabályzat jelenik meg az ENSZ 1985-ös „*A bűncselekmények és a hatalommal való visszaélés áldozatai számára nyújtandó igazságszolgáltatás alapelveiről*” szóló deklarációjában is, amely szerint a kormányoknak felül kell vizsgálniuk a joggyakorlataikat és a jogszabályaikat annak érdekében, hogy a kártérítésre kötelezést vegyék figyelembe az egyéb szankciók mellett.²⁶²

²⁵⁹ KEREZSI (2018), i.m., 51. o.

²⁶⁰ NAGY (1993), i.m., 89. o.

²⁶¹ KISS (2018), i.m., 43. o.

²⁶² KISS (2018), i.m., 42. o.

Maguk a resztoratív technikák a 80-as évek első felében kezdtek elterjedni Európában. Először Nagy-Britanniában vezették be az eljárást 1979-ben²⁶³. Érdekessége, hogy – ellentétben a legtöbb európai országgal – itt szinte már a megjelenéskor kialakult a mediációnak 2 fajtája, egyik az ítélelhozatal előtt alkalmazandó, a másik azt követően.²⁶⁴ Előbbi esetén az ügy általában ügyészi döntéssel vagy rendőrségi figyelmeztetéssel zárult és döntően fiatalokúaknál javasolták alkalmazását, míg utóbbi inkább konfliktuskezelő megoldásnak tekinthető, elsősorban felnőttek esetében.²⁶⁵

Angliát a mediáció elterjedésében Norvégia követte, ahol 1981-ben hozták létre az első központot Leir városában. Ekkor még csupán fiatalokúaknál lehetett az eljárást alkalmazni, és főleg vagyon elleni bűncselekményeknél került sor rá. Jellemzően tetten érést követően ajánlották fel az elkövetőnek a diverziós eszköz alkalmazását.²⁶⁶ A mediációról szóló első jogszabályt 1991-ben fogadta el a norvég parlament, ekkor már 81 közösségi mediációs központ létezett az országban.²⁶⁷

Finnország is élen járt a közvetítői eljárás alkalmazásában. Ellentétben Norvégiával, itt nem mediációs központ alakulásával, hanem számos kísérleti projecttel indult meg a resztoratív technika alkalmazása. Az első ilyenre Vantaa városában került sor 1984-ben.²⁶⁸ A 2000-es évekre már 4-500 kísérleti projectről van tudomásunk. Ezek egy jelentős részében azonban a finn jogszabályok miatt nem kerülhetett sor a vádemelés, illetőleg büntetéskiszabás mellőzésére. Érdekesség, hogy Finnországban az egységes mediációról szóló törvény megalkotására 2015-ig kellett várni, tehát az első kísérleti projectek és a jogalkotási folyamat befejezése között több mint 30 év telt el. A mediáció alkalmazására legtöbb esetben a fiatalokúaknál és az enyhébb bűncselekményeknél került sor.²⁶⁹ A finn mediáció alkalmazása szinte teljes körben költségmentes²⁷⁰, ezzel is a szélesebb körű alkalmazást próbálják elősegíteni.

Ausztria, noha a modern értelemben vett mediáció tekintetében néhány évvel elmaradt a legelső európai országoktól, a *de facto* helyreállító igazságszolgáltatás már a XIX. században szerepelt az írott jogukban. Az 1803-as büntetőjogi kódex ugyanis kimondta, hogy a

²⁶³ SZEKERES (2016), i.m., 61. o.

²⁶⁴ PÓKA Rita: A mediáció néhány ország gyakorlatában. In: Ügyészek Lapja, 2005. (12. évfolyam) 4. sz. 65. oldal.

²⁶⁵ PÓKA Rita: A mediáció néhány ország gyakorlatában. In: Ügyészek Lapja, 2005. (12. évfolyam) 4. sz. 65. oldal.

²⁶⁶ PÓKA Rita: A mediáció néhány ország gyakorlatában. In: Ügyészek Lapja, 2005. (12. évfolyam) 4. sz. 66. oldal.

²⁶⁷ PÓKA Rita: A mediáció néhány ország gyakorlatában. In: Ügyészek Lapja, 2005. (12. évfolyam) 4. sz. 66. oldal.

²⁶⁸ PÓKA Rita: A mediáció néhány ország gyakorlatában. In: Ügyészek Lapja, 2005. (12. évfolyam) 4. sz. 66. oldal.

²⁶⁹ ELONHEIMO (2003), i.m., 72. o.

²⁷⁰ ELONHEIMO (2003), i.m., 72. o.

hatóságok figyelembe veszik lopás és sikkasztás esetén, ha az elkövető megtéríti a kárt, valamint a jóvátételt is értékeli a büntetés kiszabása során. Ausztriában is a fiatalok számára nyílt meg először a mediáció intézménye 1985-ben, majd 1988-ban a felnőtt korúakra is kiterjesztették. Ausztriában az eljárás népszerűsége a mai napig tartós, az egy évre jutó közvetítői eljárások száma 9-10.000 körül mozog. Ezenkívül több kísérleti project keretén belül már megindították a rendőrségi mediáció intézményét is, amelyben kisebb súlyú bűncselekményeket és családi konfliktusokat próbálnak kezelni még azok bíróságra kerülése előtt.²⁷¹

Németországban is a 80-as években kezdtek el foglalkozni az áldozati károk helyreállításával. Ennek keretében 1988-ban már körülbelül 160 kísérleti project működött.²⁷² A mediáció szabályozása 1994-ben került be a német jogrendszerbe, azonban nem sikerült egységes törvénybe foglalni szabályozni. 1999-től az ügyészségek és a bíróságok részére kötelezővé vált annak vizsgálata és figyelemmel kísérése az eljárás bármely szakaszában, hogy van-e és milyen lehetőség az áldozat és elkövető közötti kiegyezésre.²⁷³

Franciaországban az első kísérleti projectek 1983-ban indultak meg²⁷⁴. 10 évvel később, 1993-ban jelent meg a közvetítői eljárás, mint személy és vagyon elleni bűncselekményeknél alkalmazható diverziós eszköz. Érdekessége az eljárásnak, hogy annak lefolytatására két szervezet volt jogosult, melyek közül az egyik, a PRADO egyházi szerv, amely nem csupán a mediáció lebonyolításában nyújtott segítséget, hanem fiatalok számára és fiatal felnőtteknek szakmát is tanítottak, valamint segítettek a reparációban.²⁷⁵ Tevékenységük tehát túlmutatott a szűk értelemben vett mediáción, valódi reszocializációs tevékenységet végeztek.

2. Az Európai Unió legfontosabb jogforrásai

A resztoratív igazságszolgáltatás európai elterjedésének nagyon fontos lépcsőfokának tekintendő a 2001. március 15-i 2001/220/IB tanácsi kerethatározat a *büntetőeljárássban a sértett jogállásáról*. Ez a kerethatározat valamennyi EU tagállam számára előírta a sértetti

²⁷¹ Erről részletesebben: STRAPATSAS, Michaela – BRANDSTATTER, Franz: Police Mediation. In: KOZÁRY Andrea (szerk.) Police – minority relations: Policing – Ethnic minorities. Restorative justice in police practice. L'Harmattan, 2014, 116-120. o.

²⁷² PÓKA Rita: A mediáció néhány ország gyakorlatában. In: Ügyészek Lapja, 2005. (12. évfolyam) 4. sz. 69. oldal.

²⁷³ PÓKA Rita: A mediáció néhány ország gyakorlatában. In: Ügyészek Lapja, 2005. (12. évfolyam) 4. sz. 69. oldal.

²⁷⁴ NAGY (1993), i.m., 92. o.

²⁷⁵ PÓKA Rita: A mediáció néhány ország gyakorlatában. In: Ügyészek Lapja, 2005. (12. évfolyam) 4. sz. 66. oldal.

jogok érvényesítését és közvetítői eljárás létrehozását. Az ebben szereplő előírások önmagában véve elég sok mozgásteret engedtek a tagállamoknak. A határozat csupán az alábbi fontos rendelkezéseket írta elő:

- a) Minden tagállam köteles intézkedéseket tenni annak érdekében, hogy az elkövetőt ösztönözze arra, hogy a sértett részére kártérítést nyújtson.²⁷⁶
- b) A tagállamoknak gondoskodni kell arról, hogy a büntetőügyekben való közvetítést elősegítse olyan bűncselekmények esetében, amelyeknél ezt megfelelőnek tartja.²⁷⁷
- c) Minden tagállamnak biztosítani kell, hogy az elkövető és a sértett által kötött megállapodást a büntetőeljárás során figyelembe vegyék.²⁷⁸

Látható tehát, hogy pusztán az eljárás meglétének és az eredmény figyelembe vételének kötelezettségét írta elő a kerethatározat. Az azonban, hogy mely bűncselekményeknél alkalmazható az eljárás, pontosan mi az eljárás módja, és milyen mértékben kell figyelembe venni az eredményes megállapodást, már tagállami hatáskörbe tartozik.

A resztoratív igazságszolgáltatás szempontjából kevésbé, ám az áldozati károk helyreállítása terén fontos mérföldkő a bűncselekmény áldozatainak kompenzációjáról szóló 2004/80/EK irányelv is. Az irányelv legfőbb célja, hogy a bűncselekmény áldozatainak kárenyhítése abban az esetben is egyszerűen megtörténjen, ha az áldozat nem a saját hazájában, hanem a közösség másik országában szenvedte el a sérelmet. Az irányelv előírja, hogy a bűncselekmények áldozatainak számára igazságosan és megfelelő módon biztosítani kell a nekik okozott károk enyhítését, függetlenül annak elkövetési helyétől.²⁷⁹ Az irányelv további

²⁷⁶ 2001. március 15-i 2001/220/IB tanácsi kerethatározata a büntetőeljárásban a sértett jogállásáról. 9. cikk (2) bekezdés

²⁷⁷ 2001. március 15-i 2001/220/IB tanácsi kerethatározata a büntetőeljárásban a sértett jogállásáról. 10. cikk (1) bekezdés

²⁷⁸ 2001. március 15-i 2001/220/IB tanácsi kerethatározata a büntetőeljárásban a sértett jogállásáról. 10. cikk (2) bekezdés

²⁷⁹ Ez a probléma először a Cowan v Tresor ügyben jelent meg, ahol egy brit állampolgár kártérítési kérelme azért kerül elutasításra Franciaországban, mert brit állampolgár révén nem álltak fenn számára a francia büntetőeljárási törvényben foglalt, a kártérítés nyújtásához szükséges feltételek. Az Európai Közösségek Bírósága azonban úgy ítélte meg, hogyha a közösségi jog biztosítja mozgás és a szolgáltatások igénybe vételének szabadságát, akkor áldozattá válás esetén is megilletik ugyanazok a jogok, mint az ország saját állampolgárait. Erről részletesebben: SÖMJÉNI László: Az áldozatok jogai. In: KONDOROSI Ferenc – LIGETI Katalin (szerk.): Az Európai Büntetőjog Kézikönyve, Budapest, Magyar Közlöny Kiadó, 2008, 692. o.

jelentősége, hogy olyan rendszert hozott létre, amely megkönnyíti a határon átnyúló tényállások esetén a bűncselekmény áldozatai számára a kárenyhítéshez való hozzájutást.²⁸⁰

Nagy jelentőséggel bír még a bűncselekmények áldozatainak jogaira, támogatására és védelmére vonatkozó minimumszabályok megállapításáról szóló 2012/29/EU irányelv. Az irányelv célja, hogy a bűncselekmény áldozatává váló személyek jogait egységesítse, vagy legalábbis közelítse egymáshoz. Az irányelv kitér többek között az áldozatok büntetőeljárásbeli helyzetére, az áldozatok jogaira és az áldozati károk mérséklésére is.

Az irányelv fontos rendelkezéseket tartalmaz a resztoratív igazságszolgáltatás tekintetében is, meghatározza azokat a minimumkövetelményeket, amelyeknek az eljárás során érvényesülnie kell:

- a) *helyreállító igazságszolgáltatási szolgáltatások kizárólag az áldozat érdekében, a biztonsági szempontokra is figyelemmel, és az áldozat szabad és tájékoztatáson alapuló beleegyezése alapján alkalmazzák, amely bármikor visszavonható;*
- b) *a helyreállító igazságszolgáltatási eljárásban való részvételhez történő hozzájárulását megelőzően teljes körű és pártatlan tájékoztatást adnak az áldozatnak az eljárásról és annak lehetséges eredményeiről, valamint tájékoztatják az esetleges megállapodás végrehajtásának felügyeletére vonatkozó eljárásokról;*
- c) *az elkövető elismerte az alapvető tényállást;*
- d) *megállapodást csak önkéntesen lehet elérni, és az figyelembe vehető bármely további büntetőeljárás során;*
- e) *a helyreállító igazságszolgáltatási eljárások során folytatott nem nyilvános megbeszélések titkosak, és azokat utólag sem hozzák nyilvánosságra, kivéve, ha a felek abban állapodnak meg, vagy ha jelentős közérdek miatt a nemzeti jog így rendelkezik.²⁸¹*

3. Útban Kelet-Európa felé

²⁸⁰ BLASKÓ Béla – BUDAHÁZI Árpád: A nemzetközi bűnügyi együttműködés joga, Dialóg Campus Kiadó, 2019, 162.

O.

²⁸¹ 2012/29/EU irányelv 12. cikk (1)

A nyolcvanas évek vége, valamint a 90-es évek eleje a legtöbb kelet-európai országban a politikai rendszerváltásról szólt. A Szovjetunió megszűnésével egyidejűleg Oroszország levette a kezét ezekről az országról, így a korábbi kommunista diktatúrákat parlamentáris demokrácia váltotta fel. Mindez jelentős jogszabályi változással is járt – a büntetőjog területén is – mely komoly kodifikációs feladatokat is vont maga után. Ezek egyike volt a korábban már említett 2001. március 15-i 2001/220/IB tanácsi kerethatározatban foglalt kötelezettségek teljesítése mindazon államok számára, amelyek az Európai Unió tagjaivá kívántak válni. Ennek megindítása ugyanakkor számos problémába ütközött.

Az egyik ezek közül a korábbi szocialista ideológia és büntetőjog. Ez az ideológia a bűncselekményeket alapvetően a szocialista együttélési szabályok megsértésének tekintették és ekként kezelték, legfőbb célként pedig a prevenciót tekintették. Ahogy Földvári József fogalmazta ezt meg: *„megfelelően súlyos büntetés alkalmazása közvetlenül és elsődlegesen arról győzheti meg az elítéltet, hogy ilyen „árért” nem éri meg bűncselekményt elkövetni, közvetve azonban elvezetheti őt egész értékelésének, számítgatásának felülvizsgálatához, a társadalmi elvárások súlyának felismeréséhez is.”*²⁸² Ebben az ideológiában a sértettek közvetlen megsegítése meglehetősen másodlagos szempont volt, gyakran csupán bizonyítási eszközként jelent meg.

További nehézség volt, hogy a hosszú évtizedek alatt a jogalkalmazók – kiváltképpen az ügyészség és a bíróság – gyakorlatilag a büntetőügyek urai voltak, a legfontosabb döntések az ő kezükben voltak. Éppen ezért idegen szituációként jelent meg számukra is, hogy az ügyet ténylegesen vissza kell adni a felek kezébe.

Ezeknek a problémáknak a feloldását különböző kísérleti projectekkel törekedtek megvalósítani. Ezek során igyekeztek elérni, hogy az elítéltek és a sértettek valamelyik resztoratív módszer – mediáció, békítőkör, konferencia – keretében találkozzanak egymással, megbeszéljék a bűncselekményt, annak körülményeit és következményeit és megállapodjanak valamilyen jóvátételben. Ezekben az esetekben még – konkrét törvényi háttér hiányában – a hangsúly elsősorban a sértetti érdekeken, valamint a reszocializációs törekvéseken volt, büntethetőséget megszüntető okként ezek a megállapodások nem voltak figyelembe veendőek (persze a jóvátétel és a bocsánatkérés ténye nyomós enyhítő körülményként megjelenhetett a szankcionálás során). A programok céljai között szerepelt resztoratív eljárások lefolytatására alkalmas szakemberek képzése, valamint a jogalkotó és jogalkalmazó szervek meggyőzése a módszerek működőképességéről.

²⁸² FÖLDVÁRI József: A büntetés tana. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest 1970, 250. o.

Problémát jelentettek azonban az infrastrukturális nehézségek is. A posztoszocialista országokban nem volt olyan intézmény, ami korábban kifejezetten a helyreállító igazságszolgáltatás kérdéseivel foglalkozott volna, és ehhez értő szakemberekben is híján voltak. Ráadásul a rendszerváltás utáni rossz gazdasági helyzet sem tette egyszerűvé egy ennyire sok embert és szakértelmet igénylő rendszer létrehozását. Antonija Zizak horvát egyetemi professzor például paradoxonnak nevezte a horvát fiatalkorú mediációs rendszer hatékony kiépülését annak tükrében, hogy a 2000-es években ez minimális anyagi ráfordítással és gyakorlatilag átfogó koncepció nélkül történt meg.²⁸³ Ez utóbbi egyébként a mai napig akut probléma a legtöbb országban, a megfelelő anyagi fedezet és infrastrukturális háttér hiányzik a pártfogó felügyelet és a mediációs szolgálatok mögül.

Ez utóbbiakkal, no meg a rendelkezésre álló rövid határidővel is magyarázható, hogy a resztoratív technikák közül egyedül a közvetítői eljárás az, ami Kelet-Európában mindenhol megvalósult, míg a többi technika alkalmazására csupán elvétve, viszonylag szűk körben került sor.

A térség országaiban a legjellemzőbb, hogy a kötelezőnek számító 2007-es évet megelőző 1-2 évben, 2004 és 2006 között alakították ki a saját rendszerük jogszabályi keretét, melyek legkésőbb 2007 január 1-én hatályba léptek. Ez történt többek között Bulgáriában (2004), Szlovákiában (2004), Lettországbán (2005), Romániában (2006), Magyarországon (2006) és Észtországban (2007) is.²⁸⁴

Két ország azonban időben nagyon megelőzte a régiót. Lengyelországban már 1997-ben bevezetésre került a közvetítői eljárás jogszabályi szinten is²⁸⁵ (kísérleti projectek más országokban is voltak korábban, de jogalkotási folyamatok tekintetében a régióban ez volt az első), valamint Szlovénia sem sokkal maradt le, náluk 1999-ben épült be a rendszer a büntetőeljárás törvénybe. Említést érdemel még Horvátország is, ahol a fiatalokkal

²⁸³ ZIZAK, Antonia: Mediation in Cases of Juvenile Offenders in Croatia. Link: <https://mirenje.hr/wp-content/uploads/2020/04/Antonija-%C5%BDi%C5%BEak-Mediation-in-Cases-of-Juvenile-Offenders-in-Croatia.pdf>. Letöltés dátuma: 2021.02.03.

²⁸⁴ Forrás: VANHOVE, Adelaide –MELOTTI, Giulia (szerk.): European research on restorative juvenile justice. Research and selection of the most effective juvenile restorative justice practices in Europe: snapshots from 28 EU member states. Szerk.: Brüsszel, 2015.

²⁸⁵ WOJCIECH, Juszkiewicz: A jóvátétel enyhítő körülményként való figyelembevétele a büntetés kiszabásakor mediáció Lengyelországban. In: GYÖKÖS Melinda-KLOPPER Judit-LÁNYI Krisztina (szerk.): A helyreállító igazságszolgáltatás európai jó gyakorlatai a büntetőeljárásban – konferenciakötet, OKRI, 2010, 118. o.

szembeni mediáció már 1997-ben bekerült a Fiatakorúak Bíróságáról szóló törvénybe²⁸⁶, valamint Észtország, ahol 1998-ban került sor ugyanerre.²⁸⁷

A lista másik oldalán Ciprus és Málta szerepel, ahol a mediáció jogszabályi kerete is csak jóval a formális kötelezettségek határidején túl, az elmúlt évtizedben alakult ki²⁸⁸, sőt, Cipruson igazából még kilakult rendszerről sem beszélhetünk.²⁸⁹ Málta tekintetében megjegyzendő, hogy az ezredfordulót megelőzően kísérleti projectek szintjén is csak elvétve került sor helyreállító módszerek alkalmazására, ezenkívül a társadalmi rend hierarchikusabb, mint Európa legtöbb országában, ezek pedig megnehezítették a jogintézmény elterjedését.²⁹⁰ Máltán egyébként a resztoratív igazságszolgáltatás alkalmazásáról lépett hatályba külön törvény 2013-ban.²⁹¹ Kritikával illették azonban, hogy bár minden olyan jogintézmény szerepel benne, amely kicsit is helyreállító jellegű (pl. az állami áldozatsegítés szabályai is), de mégsem tartalmazza a leginkább helyreállító szemléletű szabályokat, vagyis a kör- és konferenciamodelleket.²⁹² Valamilyen szinten a később megjelenő országok kategóriájába sorolható Litvánia is, ahol a Büntetőjogi Kódexben mindössze 2015-ben jelent meg a közvetítői eljárás.²⁹³

4. Felmerülő jogalkotói dilemmák

²⁸⁶ ZIZAK, Antonia: Mediáció alkalmazása fiatalok büntető ügyeiben Horvátországban. In: GYÖKÖS Melinda-KLOPPER Judit-LÁNYI Krisztina (szerk.): A helyreállító igazságszolgáltatás európai jó gyakorlatai a büntetőeljárársban – konferenciakötet, OKRI, 2010, 172. o.

²⁸⁷ GINTER, Jaan – PÄROŠANU, Andrea: Estonia In: VANHOVE, Adelaide –MELOTTI, Giulia (szerk.): European research on restorative juvenile justice. Research and selection of the most effective juvenile restorative justice practices in Europe: snapshots from 28 EU member states. Szerk.: Brüsszel, 2015. 61. o.

²⁸⁸ PÄROŠANU, Andrea: Malta. In: VANHOVE, Adelaide –MELOTTI, Giulia (szerk.): European research on restorative juvenile justice. Research and selection of the most effective juvenile restorative justice practices in Europe: snapshots from 28 EU member states. Szerk.: Brüsszel, 2015. 115. o.

²⁸⁹ DÜNKEL, Frieder: Ciprus. In: VANHOVE, Adelaide –MELOTTI, Giulia (szerk.): European research on restorative juvenile justice. Research and selection of the most effective juvenile restorative justice practices in Europe: snapshots from 28 EU member states. Szerk.: Brüsszel, 2015. 40. o.

²⁹⁰ TILLIE, Sophia – KOLAROVA, Daniela – KOVALENKO, Ralitsa – BATELL, Andy – CASEY, Claire – KUSCH, Janelle – PRODAN, Christina: Restorative Practice: an overview of its adoption in Bulgaria, Ireland, Germany, Malta and Spain. TRP REGIONAL REPORT, 29-30. o.

²⁹¹ CASSAR, Matthew: An Analysis of Restorative Justice under the Restorative Justice Act, University of Malta, 2017., 21. o.

²⁹² CASSAR (2017), i.m., 34. o.

²⁹³ GIEDRYTE-MACIULIENE, Renata – VENCKEVIČIENE, Judita: Mediacijos įgyvendinimas probacijos tarnybose lietuvoje, 72-73. o. Link: <https://teise.org/wp-content/uploads/2017/02/Giedryt%C4%97-Ma%C4%8Diulien%C4%97-Venckevi%C4%8Dien%C4%97-2016-2.pdf> , letöltés dátuma: 2021.03.02.

Mind a 2001. március 15-i 2001/220/IB tanácsi kerethatározat, mind a 2012/29/EU irányelv csupán a közvetítői rendszer létrehozását írta elő a tagállamok számára, azt nem, hogy ennek a rendszernek mit kell tartalmaznia, sőt kifejezetten tagállami szintre bízta a közvetítői alkalmazásának kereteit. Az persze evidens, hogy bármilyen resztoratív technika csupán abban az esetben jöhet szóba, ha az elkövető a terhére rótt bűncselekményt beismeri, valamint, hogy a sértett akarata is nélkülözhetetlen az eljárás lefolytatásához. Ezeket leszámítva viszont gyakorlatilag minden más kérdésben megadja a döntés lehetőségét a tagállamoknak. Ennek kapcsán pedig a jogalkotónak számos kérdésre kell válaszolnia. A legfontosabbak ezek közül:

- a) A büntetőeljárás mely szakaszában kerülhet sor az alkalmazásra;
- b) melyik bűncselekmények esetén kerülhet sor alkalmazásra;
- c) mik az eredményes eljárás következményei;
- d) a közvetítői eljárás kizárólagos resztoratív eljárási módszer vagy van más opció is;
- e) inkább fiatalkorúakra specializálódott jogintézményként jelenjen meg, vagy jellemzően felnőttkorúaknál alkalmazzák?

Ezek a szempontok mind kihatással lehetnek a jövőbeni gyakorlatra. A közvetítői eljárás jogkövetkezményei például meghatározzák, hogy elsősorban a sértett vagy az elkövető érdekei kerülnek előtérbe az eljárás során, ami akár az eljárások számát is befolyásolhatja. Egy másik aspektusból, a mediátorok képzésére is hatással lehet az, hogy csak kisebb súlyú bűncselekményeknél kerülhet sor eljárásra, vagy akár súlyosabb esetekkel is számolnia kell a mediátornak.

Ezekből az adatokból, no meg a hatékonysági mutatókból pedig levonhatók következtetések a tekintetben is, hogy melyek azok a legfontosabb szempontok, amelyek befolyásolják a közvetítői eljárás alkalmazásának mértékét. E mellett fontos vizsgálati kérdés, hogy az Amerikában elsősorban fiatalkorúaknál alkalmazott resztoratív igazságszolgáltatás megőrizte-e ezt a jellegét Kelet-Európában is, vagy pedig a célcsoport átalakult. A következő fejezetben ezeknek a kérdéseknek vizsgálatára kerül sor.

VI. A kelet-európai megoldások összehasonlítása

1. Bevezetés

Ahogy az előzőekben említettem, a resztoratív technikák közül Kelet-Európába elsődlegesen a közvetítői eljárások honosodtak meg a büntető- és büntető-eljárás rendszerében. Ezért ebben a fejezetben elsősorban a közvetítői eljárások szabályairól fogok értekezni, egyéb módszerekkel csupán érintőlegesen foglalkozom.

A mediáció helye a jogrendszerben alapvetően háromféle lehet:

- a) Előrehozott informális rendezési mód a további eljárás elkerülése végett.
- b) A mediációt nem önálló intézményként jelenítenék meg, hanem az eljárás alatt hozott megszüntetési vagy szankciós (pl. megrovás) döntések közvetett kihatása lenne.
- c) A mediáció, mint önálló szankció bevezetése.²⁹⁴

Ami megfigyelhető, hogy önálló szankcióként a közvetítői eljárás a kontinentális jogrendszerekben viszonylag ritkán jelenik meg, leggyakrabban pedig büntethetőséget megszüntető okként, vagy enyhítő körülményként jelenik meg a büntetőeljárás során. Ezt leszámítva azonban meglehetősen heterogén rendszerek alakultak ki az egyes országokban. A továbbiakban ezeknek a rendszereknek az összevetésére kerül sor az előző fejezet végén meghatározott szempontok alapján.

2. A büntetőeljárás mely szakaszában kerül sor a közvetítői eljárás alkalmazására?

Hogy alkalmazás tekintetében melyik időpont a legcélszerűbb, a tekintetben nincs egységes álláspont. Ha a praktikus előnyöket nézzük, akkor indokolt az eljárás minél korábbi szakaszában lefolytatni a mediációkat, hogy minél előbb lezárhatóvá váljon a büntetőeljárás, tehermentesítve ezáltal a hatóságokat. Ezenkívül az elkövető megbánásának az őszinteségét is megkérdőjelezi, ha mondjuk közvetlenül egy elsőfokú, még nem jogerős ítélet után kezdeményezi a közvetítői eljárást. A sértetti jóvátétel időpontja szempontjából is a minél korábbi eljárás a kívánatosabb, hiszen a sértettnek is érdeke a minél korábbi kompenzáció.

²⁹⁴ KORINEK László: Kriminológia 1. Magyar Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2010, 424. o.

Hogyha viszont pszichológiai szempontból közelítjük meg a kérdést, lehetséges, hogy célszerűbb nem rövid idővel a bűncselekmény után lefolytatni az eljárást (különösen súlyosabb deliktumok esetén), időt hagyva ezáltal a feleknek az események feldolgozására. Így mindenképpen azt tartom kívánatosnak, ha az eljárás lehető legtöbb szakaszában van lehetőség valamilyen formában a közvetítői eljárások alkalmazására, így esetenként egyedileg lehet megállapítani a legjobb időpontot.

Az Európai Unióhoz 2000 után csatlakozott országok között három olyan van, amelyik csak az eljárás egyetlen szakaszában engedélyezi a közvetítői eljárást, és érdekes módon a büntetőeljárás 3 különböző szakaszában. Magyarországon a nyomozási szakasz végén, Bulgáriában a tárgyalási szakban engedik kizárólag a mediáció alkalmazását²⁹⁵, míg Litvániában erre kizárólag az ítélethirdetést követően van lehetőség²⁹⁶. Ez utóbbi egyébként a litván kriminológusok és büntetőjogászok szerint sem szerencsés, egyáltalán nem teszi hatékonyvá a közvetítői eljárás elterjedését.

Gyakoribb az a szabályozás, amelyik a nyomozati és tárgyalási szakaszban is engedi a közvetítői eljárást, erre példa többek között Lengyelország vagy Szlovákia. Egy köztes szabályt találunk Szlovéniában, ahol a fiatakorúak még a bírósági szakaszban is vehetnek részt mediáción, egyébként viszont csak azt megelőzően van rá mód.²⁹⁷ A végrehajtási szakaszban már sokkal ritkábban van helye mediációnak, de például Észtországban, Máltán²⁹⁸ Csehországban erre adott a lehetőség (utóbbi országban viszont csakis olyan esetekben, amikor végrehajtandó szabadságvesztés kiszabására nem került sor). Romániában vagy Lettországban²⁹⁹ elméleti szinten akár a végrehajtás alatt is kerülhet sor közvetítői eljárásban (sőt, Romániában akár a feljelentés megtétele előtt is), a gyakorlatban azonban ez szinte

²⁹⁵ CHANKOVA, Dobrinka – PĂROȘANU, Andrea: Bulgair. In: VANHOVE, Adelaide –MELOTTI, Giulia (szerk.): European research on restorative juvenile justice. Research and selection of the most effective juvenile restorative justice practices in Europe: snapshots from 28 EU member states. Szerk.: Brüsszel, 2015. 30. o.

²⁹⁶ STANČIKAITĖ - GRĖBLIAUSKIENĖ, Viktorija: Mediacijos probacijos tarnyboje įgyvendinimas, 70. o. Link: <https://vb.mruni.eu/object/elaba:37297975/index.html> Letöltés dátuma: 2021.03.03.

²⁹⁷ FILIPČIČ, Katja – PĂROȘANU, Andrea: Slovenia. In: VANHOVE, Adelaide –MELOTTI, Giulia (szerk.): European research on restorative juvenile justice. Research and selection of the most effective juvenile restorative justice practices in Europe: snapshots from 28 EU member states. Szerk.: Brüsszel, 2015. 159. o.

²⁹⁸ CASSAR (2017), i.m., 21. o.

²⁹⁹ KRONBERGA, Ilona – PĂROȘANU, Andrea: Latvia. In: VANHOVE, Adelaide –MELOTTI, Giulia (szerk.): European research on restorative juvenile justice. Research and selection of the most effective juvenile restorative justice practices in Europe: snapshots from 28 EU member states. Szerk.: Brüsszel, 2015. 103. o.

sosem valósul meg. Fentieken túlmenően a horvát büntetés-végrehajtási törvény is rögzíti, hogy támogatni kell a fogvatartottak törekvését az okozott sérelem helyreállítására.³⁰⁰

Érdekes tendencia figyelhető meg az egyes országokban a tekintetben, hogyha több eljárási szakaszban is alkalmazható a közvetítői eljárás, akkor is rendszerint a lehető legkorábbi szakaszra koncentrálnak az eljárások. Ez utóbbi bizonyosan a praktikus előnyökre vezethető vissza, hiszen amíg egy nyomozati vagy tárgyalási szakaszban lezajló eljárásnak van tehermentesítő, illetőleg költségcsökkentő hatása, addig a végrehajtás alatt ez már nem áll fenn, sőt, a szervezés, a szakmai segítség extra időt és költséget vesz igénybe és felmérések alapján ezek ritkábban is eredményesek, mint a hagyományos közvetítői eljárások.³⁰¹ Ugyanakkor úgy tűnik, hogy önmagában véve az, hogy a közvetítői eljárásra mikor van lehetőség, a közvetítői eljárások mennyiségére nincs hatással. Ha lakosságarányosan megnézzük a kelet-európai országokat, akkor látjuk, hogy mind Litvánia, mind Magyarország viszonylag magas mutatókkal rendelkezik, míg például az eljárásnak de iure egyik legszélesebb körben teret engedő Romániában a mediáció aránya nagyjából a legrosszabb az egész régióban. Tehát önmagában az, hogy mikor kerül sor az eljárásra, annak hatékonyságára még nincs hatással.

Mindezek ellenére nem tartom igazán szerencsésnek azt a szabályozást, mely alapján a büntetőeljárás előkészítő szakaszában alkalmazható a közvetítői eljárás, a tárgyalási szakaszban meg már nem. Ugyanis ezekben az esetekben a bíróság egy kvázi felülvizsgálati fórumot is jelent arra az esetre, ha a nyomozati szakaszban valamilyen szubjektív okból került sok a közvetítői eljárás elutasítására, ami mindenképpen kívánatos.

3. Bűncselekmények köre, ahol alkalmazható

A közvetítői eljárással érintett bűncselekmények körének kialakítására szintén számos különböző módszer alakult ki. Amiben ezek megegyeznek, hogy a közvetítői eljárás csak olyan esetekben kerülhet szóba, amikor a bűncselekménynek van konkrétan meghatározható sértettje, akivel szemben a jóvátétel nyújtása lehetséges. Azoknál a bűncselekményeknél,

³⁰⁰ BOJANIĆ, Igor – PĂROȘANU, Andrea: Croatia. In: VANHOVE, Adelaide – MELOTTI, Giulia (szerk.): European research on restorative juvenile justice. Research and selection of the most effective juvenile restorative justice practices in Europe: snapshots from 28 EU member states. Szerk.: Brüsszel, 2015. 30. o.

³⁰¹ BARABÁS A. Tünde: Megbékélés és Helyreállítás a Börtönökben. In: BARABÁS A. Tünde – FELLEGI Borbála – WINDT Szandra (szerk.): Felelősségvállalás, Kapcsolat, Helyreállítás – Mediáció és Resztoratív Igazságszolgáltatás a Büntetés-Végrehajtásban, PT-Nűhely, Budapest, 2011., 55. o.

amelyeknél a sértett megjelölése nem ilyen egyértelmű, szóba jöhet bizonyos mértékű közösségi jóvátétel, de ez nem mediációs eljárás keretein belül. Vannak olyan országok, ahol a törvény kifejezetten rögzíti, hogy ilyen bűncselekményeknél nincs helye közvetítői eljárásnak (pl. Lettország), de ahol ez nincs törvényi szinten rögzítve, ott sem szokott sor kerülni ezek a bűncselekmények esetén mediációra.

Az általános szabályozások tekintetében kétféle gyakorlat figyelhető meg. Az egyik, ami a közvetítői eljárás elrendelését szinte teljes egészében a jogalkalmazóra bizza, vagyis nincsenek, vagy csak nagyon szűk körben vannak olyan írott jogszabályok, melyek meghatározzák a közvetítői eljárás eseteit. Ennek a példáját találhatjuk többek között Csehországban, Lengyelországban, Lettországban vagy Máltán, ahol elméletileg bármilyen bűncselekménynél helye van közvetítői eljárásnak. Hasonló a szabály Észtországban is, ahol csupán néhány különösen súlyos bűncselekmény esetén tilalmazott a mediáció, valamint felnőtt elkövető nem vehet részt az eljárásban, ha a sértett fiatalos volt.³⁰²

Érdekes dilemma a közvetítői eljárás alkalmazásának lehetősége halált okozó bűncselekményeknél. Ezekben az esetekben a sértettnek közvetlen jóvátétel már nem nyújtható, hozzátartozóktól azonban bocsánatot lehet kérni, feléjük valamiféle (általában szimbolikus) kompenzációt lehet nyújtani. Ugyanakkor egy ilyen eljárás sokkal nagyobb előkészületet igényel, és az egész folyamat sokkal több időt vesz igénybe, mint egy átlagos közvetítői eljárás. Éppen ezért a legtöbb országban a közvetítői eljárás nem alkalmazható halálos bűncselekmények esetén. Ahol mégis (pl. Lettország) ott is inkább a resztoratív igazságszolgáltatás pszichológiai funkciói kerülnek előtérbe, a jogkövetkezmények tekintetében nincs igazán relevanciája (már csak azért sem, mert ezek a találkozók rendszerint már a végrehajtási szakaszban történnek meg).

A szabályozások másik kategóriája, ahol már a jogalkotó szűkíti az alkalmazandó bűncselekmények körét, leginkább azok súlyossága alapján. Ez utóbbira példa a térségben Románia, ahol legfeljebb hétévi, illetőleg Magyarország, Horvátország, Szlovénia vagy Szlovákia³⁰³, ahol legfeljebb ötévi szabadságvesztéssel büntetendő cselekmények esetén van helye mediációnak. A legszigorúbb szabállyal Bulgária rendelkezik, ahol csak magánvádas és magánindítványos bűncselekményeknél kerülhet sor ennek alkalmazására. Egyes országokban

³⁰² SALLA, Jako – SURVA, Laidi – ÜPRUS-TALI, Kaisa: Supporting Victims of Crime in Estonia, 11. o. Link: http://providus.lv/upload_file/Projekti/Kriminalitesibas/Victim%20support/7.%20EE.pdf letöltés dátuma: 2021.02.02.

³⁰³ VRÁBLOVÁ, Miroslava – PÄROŞANU, Andrea: Slovakia. In: VANHOVE, Adelaide –MELOTTI, Giulia (szerk.): European research on restorative juvenile justice. Research and selection of the most effective juvenile restorative justice practices in Europe: snapshots from 28 EU member states. Szerk.: Brüsszel, 2015. 155. o.

találhatók vertikális korlátok is, például Magyarországon, ahol konkrétan meghatározzák azokat a bűncselekmény-kategóriákat, ahol az eljárásnak helye van.

A jogalkotói szűkítések mellett felhozható érv a szubjektív döntések csökkentése, így a jogalkalmazó részleges tehermentesítése, valamint, hogy a mediátorokat sem kell felkészíteni a legsúlyosabb bűncselekményre. Kritikával illelhető viszont amiatt, mert így megvan annak a reális esélye, hogy néhány olyan bűncselekmény, ahol kifejezetten hatékony lehetne a közvetítői eljárás, a jogi előírások miatt mégis kiesik.

A leginkább vitatott ilyen tényállás a rablás, ami egy magatartások igen széles spektrumát magába foglaló bűncselekmény. Rablásnak minősül az is, amikor az utcán meglöknék valakit, de egy olyan eset is, amikor valakinek a lakásába betörnek, megkötözik, megverik és elviszik a vagyontárgyait.³⁰⁴ Ezekre egységes szabályt alkalmazni nagyon nehéz. Éppen ezért a rablások maximális büntetési tétele a legtöbb országban alapesetben 7 vagy 8 év, ami a korábban említett országokban – Románia kivételével – már kizárja a mediáció alkalmazását. Viszont éppen azért, mert nagyon sokszor csupán egy egészen minimális erőszakos magatartás elegendő ahhoz, hogy egy lopás vétsége helyett rablás büntetetté lehessen megállapítani, nem szerencsés az általános tilalom. Hiszen vagyoni kár van, sértetti jóvátételre szinte biztos van igény, és az eredményes eljárás az elkövetőt is segítheti a jogkövető életmód gyakorlásában. Tehát minden resztoratív cél megjelenik. A probléma abból adódik, hogyha egy ilyen sok különböző magatartást magában foglaló tényállásnál a legsúlyosabb esetet vesszük alapul, amikor meghatározzuk az alkalmazandó alternatív szankciók körét, akkor olyan esetekben is kizárjuk a diverzió (jelen esetben a mediáció) lehetőségét, ahol egyébként működőképes lenne. Éppen emiatt magam részéről nem tartom szerencsésnek a túl széles körű jogalkalmazói korlátokat.

Mindezek ellenére úgy tűnik, hogy a közvetítői eljárással érintett bűncselekmények köre és az eljárások gyakorisága között nem sok összefüggés mutatható ki. Ez utóbbi valószínűleg azzal magyarázható, hogy az eleve súlyosabb bűncselekményeknél a sértettek jóval kevésbé szeretnék közvetítői eljárásban részt venni és a jogalkalmazó sem biztos, hogy meg akarja adni erre a lehetőséget. Tehát hiába van meg a törvényi lehetőség arra, hogy egy súlyos, erőszakos bűncselekmény esetén a felek mediáció keretén belül rendezzék az ügyet (vagy legalábbis tézben), annak tárgyi súlyára tekintettel a gyakorlatban ez nagyon ritkán fog megvalósulni. Ezek a példák azonban álláspontom szerint ismételtetn azt igazolják, hogy nem indokolt a közvetítői eljárással érintett bűncselekmények körét elsősorban törvényi keretek

³⁰⁴ BITTERA (2015), i.m., 101. o.

között korlátozni, ugyanis a tapasztalatok alapján az egyes országok „szubjektív szűrője” működik a súlyosabb bűncselekmények esetén.

4. Az eredményes eljárás következményei

Ebben a kérdésben szintén semmilyen előírást nem tartalmaznak a közösségi jogforrások, így az országoknak gyakorlatilag teljes körű mérlegelési jogkörük van a kérdésben. Ennek megfelelően az eredményes mediációnak a következményei igen széles repertoáron helyezkednek el.

Mivel a jóvátétel önmagában véve is a bírói gyakorlatban enyhítő körülménynek számít, így egy eredményes közvetítői eljárást is minimum ilyen mértékben figyelembe kell venni. Gyakori jogkövetkezmény e mellett a büntetés korlátlan enyhítése, mely révén olyan szabadságvesztéssel nem járó szankciók alkalmazásának is helye van, ami lehet, hogy az adott bűncselekmény esetén egyébként nem volna alkalmazható (ez gyakran egy alternatív eljárási formával – mint például a tárgyalás mellőzése – is társul). E mellett számos országban lehetőség van eredményes közvetítői eljárás esetén a büntetőeljárás feltételes vagy feltétel nélküli megszüntetésére is.

Ha a kelet-európai országokban a két végletet kellene megtalálni, az valószínűleg Málta, illetőleg Magyarország-Szlovákia-Szlovénia hármas lenne. Előbbiben ugyanis a közvetítői eljárás nem létezik büntethetőséget, illetőleg büntetőeljárást megszüntető okként, csakis enyhítő körülményként³⁰⁵. Ezzel szemben például hazánkban a háromévi (fiatalkorúaknál ötévi) szabadságvesztést meg nem haladó bűncselekmények esetén az eredményes közvetítői eljárás a törvény erejénél fogva automatikusan, a jogalkalmazó mérlegelése nélkül szünteti meg a büntetőeljárást (egyetlen kivétel a megállapodás hatályon kívül helyezése, de arra is csak a megállapodás hibái esetén van lehetőség). Hasonló, bár kissé szigorúbb szabály figyelhető meg Lettországon, ahol a sértetti (még)indítványra megindítandó bűncselekmények esetén van helye az eljárás ipso iure megszüntetésének. De bírói vagy ügyészi mérlegelés alapján megszüntethető az eljárás például Csehországban, Horvátországban, Észtországban, vagy Lengyelországban is.

Az ipso iure megszüntetés azonban egy érdekes dilemmát vet fel a közvetítői eljárások esetén. A legnagyobb erénye, hogy motiválja az elkövetőt az eljárás igénybe vételére. Jelen fejezet 6.

³⁰⁵ PĂROȘANU: Malta (2015), i.m., 115. o.

pontjában majd részletesen kifejtésre kerül, hogy melyik országban hány közvetítői eljárásra kerül sor éves szinten, de az egyértelműen látható, hogy ahol az eljárás a törvény erejénél fogva megszüntethető, ott a mediációk száma rendszerint magasabb, mint ott, ahol a megszüntetés nem vagy csak bírói vagy ügyészi mérlegelés alapján lehetséges. Látható tehát, hogy az azonnali megszüntetés lehetősége komoly motiváló tényezőként is hat.

Ez utóbbi megállapítás a legkevésbé sem meglepő. Az elkövető számára legkívánatosabb következmény az eljárás automatikus megszűnése. Ebben az esetben tulajdonképpen a büntetőeljárás megszűnéséhez elegendő a megállapodás megkötése és annak teljesülése.

Ebből pedig egyenesen következik a bíróságok tehermentesítése is. Hiszen ha az eljárás minél szélesebb körű megszüntetésének a lehetősége megnöveli a mediációk számát, akkor kevesebb ügy fog eljutni a bíróságok elé, ami a bírósági ügyvitelt is hatékonyabbá teszi. Viszont óhatatlanul felmerülhet, hogy vajon az elkövetők között mennyien vannak azok, akik a valódi megbánás szándékával mennek bele az eljárásba, és mennyien, akik a büntetéstől való félelem miatt. Utóbbi esetben pedig – bár az áldozati reparáció működhet – a prevenciók célok aligha érnek célt. Külön nehézséget okoz, hogy a jogalkalmazó – ha úgy érzi, hogy az elkövetőt nem a valódi megbánás motiválja – mindösszesen annyit tehet, hogy megtagadja a közvetítői eljárás lefolytatását.³⁰⁶ Ez a döntés viszont a sértetti jóvátételt nehezíti, ráadásul ennek a döntésnek a meghozatala ügyiratokból meglehetősen nehéz feladat.

A mérleg másik oldalán azok a rendszerek helyezkednek el, amelyekben az eredménye mediációnak semmilyen jogkövetkezménye nincs azon túlmenően, hogy a bíróság ezt a megállapodást a büntetés kiszabása során értékelni fogja. Ezek esetében nagyobb hangsúly helyeződhet a valódi resztoratív célokra, hiszen a rendszer kiszűri azokat a terhelteket, akik csak a büntetésből való félelem miatt vennének részt az eljárásban (nem éri meg számukra részt venni egy ilyen kellemetlen eljáráson egy bizonytalan eredmény miatt), viszont pont ebből adódóan az eljárások száma lényegesen alacsonyabb lesz. Ez pedig azt jelenti, hogy az eljárási oldal praktikus szempontjai jóval kevésbé fognak érvényesülni.

Hogy a két végtől melyik a jobb – esetleg mi az optimális középút – azt nagyon nehéz eldönteni. Ha abból indulunk ki, hogy a közvetítői eljárás céljai teljesen megegyeznek a 70-es évekbeli célokkal, akkor nem szabad túlzottan kedvező jogkövetkezményeket meghatározni, mert ez éppen a megbánásról, a konfliktuskezelésről helyezi át a hangsúlyt a felek érdekeire. Ha viszont belátjuk, hogy egy rendszernek a helybeni problémákra is reagálnia kell, akkor a

³⁰⁶ A megtagadás egyébként nem ritka Magyarországon, a közvetítői eljárás iránti kezdeményezéseknek az elmúlt 5 évben mindösszesen az 55-58%-át rendelték el ténylegesen.

hatóságok tehermentesítése és az ügyek gyorsabb lezárása lehet egy olyan fontos szempont, ami az eredeti célokat háttérbe szorítja. Nem egyszerű a dilemma, ezért nem is véletlen az országok közötti eltérő szabályozás.

5. Egyéb resztoratív vagy részben resztoratív jogintézmények

A körmodellek és a konferencia-modellek nem terjedtek el igazán Kelet-Európában, legalábbis a büntető eljárások tekintetében. A resztoratív jogintézmények tényleges bevezetése előtt a kísérleti projectek során időnként megjelentek ezek a hosszabb lefolyású módszerek, valamint látunk példát arra, hogy olyan büntetőjogon kívüli konfliktushelyzetek kezelésében működnek ezek a megoldások, mint a korábban említett családi viszályok kezelése, vagy iskolai konfliktusok feloldása. A büntetőeljárás során azonban – talán a nagyszámú résztvevői igény és a hosszabb időtartam miatt – a legtöbb országban már a büntető- és büntetőeljárási kódexek sem tartalmazzák ezeket az eljárásokat, ahol mégis (pl. Lettország), ott is rendkívül ritka az alkalmazásuk.

Ugyanakkor több országban létezett már a közvetítői eljárás bevezetése előtt olyan jogintézmény, ami a sértetti kompenzációt elősegítette, ha mást nem indirekt módon. Bizonyos szempontból a magánindítványok visszavonásának is lehet egy ilyen típusú hatása, hogy a sértett ezt valamilyen kompenzációért cserébe teszi meg. Többségében azonban a kibékülés vagy megbékélés jogintézménye volt az, ami lehetővé tette, hogy meghatározott bűncselekmények esetén a felek egybehangzó akarásával megszűnjön az eljárás, mondván, hogy a sértett és az elkövető kibékült, vagyis a közöttük lévő viszályt feloldották. Ez a módszer nem követelte meg harmadik személy – bíró vagy közvetítő – közreműködését, emiatt sokkal gyorsabb lezárást jelent egy hagyományos resztoratív módszernél, viszont a megbékélés folyamata a hatóságok mögött történik.

Megfigyelhető azonban, hogy ha adott jogrendszeren belül van lehetőség a mediációnál gyorsabb alternatív lezárásra, az gyakran jelenti a közvetítői eljárások számának csökkenését vagy alacsony voltát. Erre eklatáns példa Litvánia, ahol az összes büntetőeljárás kb. 15 %-a szűnik meg az ún. megbékélés jogintézményével.³⁰⁷ Hasonló példát találunk Romániában is,

³⁰⁷ BIKELIS, Skirmantas – SAKALAUSKAS, Gintautas – PĂROȘANU, Andrea: Lithuania. In: VANHOVE, Adelaide –MELOTTI, Giulia (szerk.): European research on restorative juvenile justice. Research and selection of the most effective juvenile restorative justice practices in Europe: snapshots from 28 EU member states. Szerk.: Brüsszel, 2015. 109. o.

ami majd egy későbbi részfejezetben kifejtésre kerül. Szlovéniában meg arra láttunk példát, hogy a büntetőeljárás lezárását gyorsító alternatív lezárások csökkentik a közvetítői eljárások számát.³⁰⁸

Ugyanakkor minden kétséget kizáró összefüggés itt sem állapítható meg. Csehországban például szintén volt alternatív megbékélésre lehetőség már a közvetítői eljárás bevezetése előtt, mégis a mediáció vált a gyakrabban alkalmazott konfliktusrendezési módszerré. A korábban említett Litvániában pedig a 2015-ben induló MIPT-project keretében igen széles körben bonyolítottak le közvetítői eljárásokat a büntetés-végrehajtási szakaszban³⁰⁹, mindezt úgy, hogy a megbékélés jogintézménye továbbra is fennmaradt az országban.

Fentiekből az látszik, hogy egy a felek egybehangzó akaratán alapuló büntetőeljárást megszüntető ok és egy resztoratív eljárási forma megfér egymás mellett, ha egyértelműen elhatárolódik a kettő alkalmazási köre, a jogalkalmazó preferálja a közvetítői eljárást és rendelkezésre áll a megfelelő szakmai, anyagi és infrastrukturális háttér. Ezek hiányában ugyanakkor fennáll annak a reális esélye, hogy az eljárás korábbi szakaszában érvényesülő, gyorsabb módszer kiüresíti a közvetítői eljárást.

6. A közvetítői eljárások hatékonysága a gyakorlatban

Mint látható, a kelet-európai országok eléggé különböző jogszabályi háttérrel hozták létre a saját intézményüket a közvetítői eljárás kapcsán. Ugyanakkor az eljárások száma terén így is elég jelentős különbségeket lehet felfedezni. Saját szubjektív listám alapján az országokat három különböző kategóriába lehet sorolni.

Az első, ahol a közvetítői eljárásokat viszonylag széles körben alkalmazzák. Ide sorolható Észtország, (2012-ben 747 eljárás, ami az összes büntetőeljárás 8 %-a³¹⁰, 2016-ban 731, 2017-ben 726, 2018-ban 646, 2019-ben 687, 2020-ban pedig 695 esetre került sor³¹¹. Ez az érték Nyugat-európában is megállná a helyét). Szintén ide tartozik Magyarország (2012 és 2017 között 4.000-4.600 ügy évente³¹², azóta némi csökkenés), Szlovákia (2009-ben 2474

³⁰⁸ FILIPCIC – PĂROȘANU (2015), i.m., 162. o.

³⁰⁹ GIEDRYTE-MACIULIENE – VENCKEVIČIENE (2017), i.m., 77. o.

³¹⁰ GINTER – PĂROȘANU (2015), i.m., 63. o.

³¹¹ Az adatok az e-toimik.ee, észt statisztikai oldalról származnak, ahonnan Annegrete JOHANSSON, észt mediátor segített az adatok összegyűjtésében.

³¹² <http://ugyeszseg.hu/statisztikai-adatok/ugyeszsegi-statisztikai-tajekoztato-buntetojogi-szakterulet/> letöltés dátuma: 2020.12.21.

ügy, igaz, viszonylag alacsony eredményességgel³¹³), Lettország (2013-ban 1090 eset, de a korábbi években is³¹⁴, 2016 és 2019 között pedig évente átlagosan 1.410 eset³¹⁵).

Ha lakosságarányban vizsgáljuk ezeket az arányokat (2016 és 2019 között a rendelkezésre álló éveket), 1.000.000 főre lebontva, akkor a legjobb értékekkel Lettország rendelkezik, ahol 1.000.000 főre 734 eset jut. Ez a szám Észtországban 525, Magyarországon pedig 399, ezek az országok vezetik a képzeletbeli listát.

Elég speciális helyzet figyelhető meg Litvániában. 2015-ig bezáróan Litvániában mediáció alkalmazásáról gyakorlatilag nem lehetett beszélni a jogi és anyagi keretek hiányában, valamint amiatt, mert a megbékélés jogintézménye mellett feleslegesnek is tűnt. Aztán 2015-ben a MIPT-project keretein belül foglalkoztak mediátorok képzésével, a közvetítői eljárások megismertetésével és terjesztésével. Az eredmények pozitívak voltak, 2015 februárja és 2016 áprilisa között 1.010 mediációs esetre került sor.³¹⁶ 2018-ban – a project lezárását követően – 1.016 esetet folytattak le³¹⁷, ami annak tükrében, hogy a legkevésbé hatékony időpontban kerülhet csak sor eljárásra, egyáltalán nem rossz, és lakosságarányban is kifejezetten pozitív értéket mutat (1.000.000 főre lebontva 364 eset, ez magasabb, mint abban az évben Magyarorszáé). Ezenkívül mind a project keretében³¹⁸, mind az utána lezajlott eljárások döntő többsége a felek megelégedésével zárult. Ugyanakkor a korábbi problémák – kidolgozatlan jogi háttér, csekély anyagi támogatás – azóta sem szűntek meg, így kérdés, hogy ezek az adatok tartósan megmaradnak-e, vagy csak a MIPT-project lendülete tartja magas szinten átmenetileg az eljárások számát.

A második kategória, ahol a közvetítői eljárásnak van ugyan mérhető mennyisége, de alkalmazása nem tekinthető széles körűnek. Ide sorolható Lengyelország, ahol a közvetítői eljárások száma 2016-ban 3.696 volt, ami 1.000.000 főre lebontva 97 eset³¹⁹. Szintén ebbe a kategóriába tehető Csehország is, ahol 2016 és 2019 között hasonló lakosságarányban 78-as esetszám állapítható meg átlagban (noha ez utóbbi álláspontom szerint egy tudatos koncepció,

³¹³ VRÁBLOVÁ–PÄROŠANU (2015): i.m., 157. o.

³¹⁴ KRONBERGA, Ilona: Restorative Justice in Latvia: Advancement, Perspectives and Challenges in Future. Center For Public Policy Providous, 2016, 15-16. o.

³¹⁵ Az adatok Elvis Dibanins, a lettországi Állami Pártfogói Szolgálat Koordinációs és Mediációs Főosztályának szakértőjétől származnak, melyeket elektornikus megkeresésemre közölt 2021.03.10-én.

³¹⁶ GIEDRYTE-MACIULIENE – VENCKEVICIENE (2017), i.m., 77. o.

³¹⁷ STANČIKAITĖ – GRĖBLIAUSKIENĖ (2019), i.m. 42. o.

³¹⁸ GIEDRYTE-MACIULIENE – VENCKEVICIENE (2017), i.m., 87. o.

³¹⁹ KULESZA, Cezary – KUZELEWSKI, Dariusz: Victim-offender mediation as an alternative to the criminal justice system in Poland, Temida 21 (2018), 17. o.

ez a későbbi fejezetekben kifejtésre kerül), illetve ebbe az irányba tendál Szlovénia is, ahol az esetszám 10 év alatt majdnem a negyedére csökkent.³²⁰

Harmadik kategóriába azok az országok tartoznak, ahol a közvetítői eljárás elméletben ugyan létezik, de az alkalmazásuk statisztikailag alig mérhető. Ilyen ország többek között Bulgária, Ciprus, vagy Románia. Ez utóbbi ország adatai kifejezetten elkeserítőek. Az elmúlt évek statisztikái alapján átlagosan évente 86 közvetítői eljárásra került sor, ami lakosságarányosan, 1.000.000 főre lebontva alig haladja meg a 4-et.

Azoknak a bűncselekményeknek a köre, ahol a közvetítői eljárás alkalmazása gyakori, országonként mutat némi eltérést. Lettországon³²¹, Litvániában³²² és Magyarországon jelentősen felülreprezentáltak a vagyon elleni bűncselekmények, míg például Észtországban az erőszakos bűncselekmények³²³, Csehországban pedig kifejezetten a gondatlan, illetőleg garázda jellegű bűncselekmények esetén a leggyakoribb az eljárás. Ezek azért érdekes adatok, mert az írott jog az egyik esetben sem indokolná ezeket az eltéréseket, elsősorban az eljárások elrendelésének jogalkalmazói gyakorlata alakította ki ezeket a különbségeket.

7. A fiatalkorúak aránya

A resztoratív igazságszolgáltatás, ideértve különösen a közvetítő eljárást, a főleg gyermekbarát, nevelési célzatot előtérbe helyező egyezmények és iránymutatások által foglaltaknak megfelel. Mivel nem szabadságelvonással járó szankció, nem ütközik semmilyen nemzetközi tilalomba vagy korlátozásba, a nevelő hatása egyértelmű, hiszen a személyes találkozásoknak a legfontosabb célja éppen a megbánás elérése és a sértett – közvetett módon a társadalom – iránti érzékenység kialakulásának elősegítése. Az eljárás során a fiatalkorúnak van lehetősége elmondani a véleményét, az álláspontját az ügyről, bocsánatot kérnie a tettéért, és a sérelmeket helyrehozni, ami elősegíti a társadalomba történő visszailleszkedését is. Így kijelenthető, hogy a resztoratív szemlélet a gyerekbarát büntetőeljárás elveivel teljes összhangban van.

Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy a résztvevők véleménye alapján egy mediációs eljárás rövidtávon, főleg az eljárás kezdeti időszakában sokszor kellemetlenebb a fiatalkorú elkövető

³²⁰ FILIPCIC – PĂROȘANU (2015), i.m., 162. o.

³²¹ KRONBERGA (2013), i.m., 16. o.

³²² STANČIKAITĖ – GRĖBLIAUSKIENĖ (2019), i.m. 43. o.

³²³ SALLA– SURVA – ÜPRUS-TALI, i.m., 13. o.

számára, és sokkal inkább próbára teszi őt, mint a hagyományos bírói eljárás.³²⁴ A gyakorlati tapasztalat, hogy a fiatalok nagyon ritkán képesek szembenézni a tetteikkel, gyakori náluk az az érzet, hogy a sértett miatt került ő bajba, vagy a sértett eltúlozza az őt ért kárt, esetleg a sértett bosszúállásának tartja az eljárást. De gyakori az az elgondolás is, hogy a sértett megérdemelte azt, ami történt vele.³²⁵ Ennek a belső dacnak a szempontjából nézve a bírósági eljárás szinte már kényelmesebbnek tűnik elkövetői szempontból, hiszen nem szívesen beszélnek az eseményekről, és a bíróságon van lehetősége arra, hogy ne válaszoljon a feltett kérdésekre, sőt, még akár a vallomástétel jogát is megtagadhatja. Egy resztoratív technika alkalmazása során azonban – az alkalmazott módszertől függetlenül – beszélnie kell a cselekményről, el kell mondania a kiváltó okokat, szembe kell néznie a felelősséggel és a sértett, vagy akár egy komplett közösség – rosszallásával is. Ugyanakkor éppen ez az, ami segíthet rávilágítani a bűncselekmény okaira, így a prevenció megfelelő módszerének kiválasztására is.

Ennek megfelelően a közvetítői eljárás alkalmazása számos külföldi országban, széles körben a fiataloknál történik, sőt, egyes országokban kifejezetten fiataloknál alkalmazandó szankcióként jelent meg először és később terjesztették ki felnőtt korúakra. Ennek az oka főleg a nevelő szándék, hogy a tettes felismerje a bűncselekménnyel okozott tetteinek a súlyát. Ez történt többek között a már korábban említett országok közül Norvégiában, Finnországban³²⁶, Németországban, Ausztriában, vagy a kelet-európai államok közül Csehországban³²⁷ és Lengyelországban³²⁸.

Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy a resztoratív technikák hatékonysága fiataloknál sem mindig egyértelmű. Henrik Elonheimo finn példából kiindulva mondja azt, hogy nagyon nehéz a fiatalokat a mediációs eljárásba bevonni, és az érzelmeik sem mindig őszinték.³²⁹ Ezenkívül túlságosan gyakran a hangsúly a megegyezésre terelődik, a bűncselekmény folyamatáról meg alig esik szó.³³⁰ Ez pedig ismételten nem a resztoratív igazságszolgáltatás

³²⁴ GYÖKÖS Melinda-KLOPPER Judit-LÁNYI Krisztina (szerk.): A helyreállító igazságszolgáltatás európai jó gyakorlatai a büntetőeljárásban – konferenciakötet, 2010. 23. o.

³²⁵ DÉNES Veronika – VASKÚTI András: A fiatalok büntető igazságszolgáltatás, a helyreállító szemlélet perspektívái. In: KEREZSI Klára – BORBÍRÓ Andrea (szerk.) A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve I. Budapest, Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium, 2009, 452. o.

³²⁶ GÖRGÉNYI (2006), i.m., 343. o.

³²⁷ https://www.pmscr.cz/download/EN_ABOUT_PROBATION_AND_MEDIATION_ACT_aktual_2014.pdf 1. oldal, letöltés dátuma: 2020.12.16.

³²⁸ GÖRGÉNYI (2006), i.m., 345. o.

³²⁹ ELONHEIMO (2003), i.m., 5. o.

³³⁰ ELONHEIMO (2003), i.m., 5. o.

céljai felé viszi el az eljárásokat. Látható tehát, hogy a nyilvánvaló erények mellett több hátránya is van a helyreállító módszerek alkalmazásának a fiatalok esetében.

A közép-európai adatok is ezeket az érveket támasztják alá. Számos olyan ország van, ahol a fiatalok aránya a közvetítői eljárásban nagyon magas. Horvátországban szinte minden évben 20-25 % az összes esetből a fiatalok elkövetők aránya, de Lettországon is a 2013-as adatok szerint az 1.090 esetből 273-ban volt fiatalok elkövető, 2016 és 2019 között pedig az összes 5.642 esetből 1.303 került ki a fiatalok köréből, ami nagyjából 23%-os arány.³³¹ Szintén egyértelmű a fiatalok felülreprezentáltsága Csehországban is.

Más országokban, például Magyarországon, Lengyelországban vagy Szlovákiában nem vagy csak minimális mértékben felülreprezentáltak a fiatalok a közvetítői eljárások során. Magyarország és Szlovákia esetén ez talán azzal magyarázható, hogy ezekben az országokban egyidejűleg jelent meg a közvetítői eljárás fiataloknál és felnőtteknél. Ezenfelül az automatikus megszüntetés viszonylag széles lehetősége kiválthatja azt a reakciót, hogy mivel a jogalkalmazó az eredményes közvetítői eljárás esetén semmilyen kontrollt elősegítő szankciót – például pártfogó felügyeletet – nem tud kiszabni, ezért inkább a próbaidővel és pártfogó közreműködésével járó intézkedések kiszabását preferálja.

Vannak azonban olyan országok is – mint például Észtország, Románia vagy Bulgária – ahol kifejezetten az alulreprezentáció figyelhető meg. Bulgáriában ezek az adatok olyan szempontból nem meglepőek, hogy náluk – regionális szinten egyedülálló módon – hamarabb vezették be a közvetítői eljárást felnőttek elkövetőknél, mint fiataloknál.³³² Romániában – ahol egyidejűleg jelent meg a közvetítői eljárás fiatalok és felnőttek terhelteknél – az elmúlt két évben egyetlen büntetőjogi mediációra sem került sor fiatalok esetén (mondjuk ebben a 2 évben alaphoz csak 42 esetre került sor, ami nagyon kevés).³³³ Észtországban azonban pont a fiataloknál történt a korábbi bevezetés, ehhez képest például 2012-ben mindösszesen négy fiatalok mediációra került sor.³³⁴ 2016 és 2020 között sem sokkal jobb az adatok, a lefolytatott 3.485 eljárásból mindösszesen 66-ban volt fiatalok terhelte, ez az átlag nem éri el a 2 %-ot.³³⁵ Ennek oka nagyon összetett, egyrészt túl

³³¹ Az adatok Elvis DIBANINS, a lettországi Állami Pártfogói Szolgálat Koordinációs és Mediációs Főosztályának szakértőjétől származnak, melyeket elektronikus megkeresésemre közölt 2021.03.10-én.

³³² CHANKOVA – PĂROȘANU (2015): i.m., 29. o.

³³³ Az adatok Dorin ILIE, bukaresti ügyvéd-mediátor közvetlen megkeresésemre 2021.03.01-én elektronikus úton megküldött válaszából származnak.

³³⁴ GINTER – PĂROȘANU (2015): i.m., 63. o.

³³⁵ Az adatok az e-toimik.ee, észt statisztikai oldalról származnak, ahonnan Annegrete JOHANSSON, észt mediátor segített összegyűjteni őket.

sok idő telik el a bűncselekmény elkövetése és a mediáció között, így kérdéses annak hatása a fiatalkorúra, másrészt ma már az is nehézséget okoz, hogy számos olyan szakember, aki alkalmas lett volna a fiatalkorú ügyekben a közvetítésre, az elrendelések hiánya miatt lemondta azt, így humán erőforrás-hiány is felmerül.³³⁶ Megjegyzendő egyébként, hogy 2018 óta Észtországból törekednek ennek a változására, ennek keretében számos, a büntetőeljárásokon kívüli konfliktus-helyzetben törekednek arra, hogy a fiatalkorúak esetén a konfliktus rendezése a közvetítés módszerével történjen.

8. Konklúzió

Az eddigi adatokból egyértelműen látható, hogy mind a közvetítői eljárások gyakorisága, mind azok célja tekintetében igen nagy az eltérés az egyes országokban. A mediáció egyszerre jelenthet egy resztoratív technikát és egy a hagyományos büntetőeljárásnál gyorsabb lezárást. Az pedig, hogy a két szempontból melyiket helyezik előtérbe, alapvető befolyással lehet az egész rendszerre. Láthatunk olyan országot (pl. Csehország), ahol különösen nagy hangsúlyt fektetnek a reszocializációra, és arra, hogy kiszűrjék azokat az eseteket, ahol az eljárás távlati céljai jobban érvényesülnek, még akkor is, ha ez esetleg a közvetítői eljárások viszonylag alacsony számával jár. Más országokban (pl. Magyarország) törekednek az eljárások gyors lefolyására, és nagyobb hangsúlyt kap a sértetti kompenzáció, az eljárások mielőbbi lezárása, valamint ezzel párhuzamosan a hatóságok tehermentesítése.

Magam részéről mindkét megoldást járható útnak vélem, önmagában az, hogy más szempontok érvényesülnek, még nem feltétlenül jelenti azt, hogy az egyik megoldás jobb vagy rosszabb lenne a másiknál. A nagyobb probléma akkor van, hogyha a közvetítői eljárás helyét egyáltalán nem találják az adott országban és csakis és kizárólag a nemzetközi kötelezettségek miatt létezik egyáltalán a jogrendszerben, érdemi hatása pedig nincs vagy alig van. Ezekben az esetekben lehetséges, hogy a legyszerencsebb megoldás az újratekintés volna, újabb kísérleti projektekkel, mediátor-képzésekkel (melybe már be tudnak segíteni a meglévő szakemberek), és ezekkel meggyőzni a jogalkalmazókat, hogy a resztoratív igazságszolgáltatás egy reális opciója lehet egyes bűncselekmények megelőzésének.

Ha a számokat vizsgáljuk, úgy tűnik, hogy a közvetítői eljárások alkalmazásának gyakoriságát elsősorban nem a jogszabályi keretek határozzák meg, sokkal inkább egyéb, jogon kívüli

³³⁶ SALLA– SURVA – ÜPRUS-TALI, i.m., 15. o.

tényezők. Ilyen lehet a jogalkalmazó szervek és közvetett módon a közvélemény hozzáállása a jogintézményhez, a kezdeti tapasztalatok, az áldozatok megfelelő tájékoztatása, a mediációra képzett szakemberek mennyisége és hozzáértése, az eljárás költségei, valamint a közvetítői eljárással érintett szervezetek anyagi és infrastrukturális háttere.

A szakvélemények szerint Máltán például a resztoratív igazságszolgáltatás mellőzésének három oka van:

- a) A közvetítői eljárás háttérbe helyezése más módszerekkel szemben,
- b) kevés szakember, nem megfelelő infrastruktúra,
- c) sértettek nem kívánnak találkozni az elkövetőkkel.³³⁷

Látható, hogy a három okból egyik egy jogalkalmazói döntés, a másik egy költségvetési probléma, a harmadik meg egy kulturális, főleg hagyományokra (illetve azok hiányára) visszavezethető ok. Lettorszáiban, bár sokkal jobban működik a jogintézmény, a kezdeti tapasztalatok szerint a megállapodások betartatásának hatékonyabbá tétele szükséges.³³⁸ E mellett több országban köztük, Észtországban³³⁹ és Bulgáriában³⁴⁰ is megjelenik okként az a köz- és szakvélemény, hogy a helyreállító igazságszolgáltatás túl „puha”, nem alkalmas a bűnözés visszaszorítására. E mellett Bulgáriában még az ismeretek hiánya is gyakran jelenik meg mellőzési okként.³⁴¹ Ezen egyébként az áldozatok elégedettségi felmérései sokat segíthetnének, de erre eddig még a pozitív példaként felhozott Észtországban sem nagyon került sor.³⁴²

Fentiekből az a következtetés vonható le, hogy az emberek megszólítása is egy releváns szempont a resztoratív módszerek tekintetében. A közvélemény sokszor idegenkedik ezekkel szemben, mert ha érintettek, akkor nem szívesen találkoznak az elkövetőkkel, ha meg külső szemlélőként hallanak erről, akkor megjelenik az a sztereotípiákon alapuló elgondolás, hogy ez a módszer túlságosan puha. A pozitív, elégedettségre utaló vélemények meg sokszor nem jutnak el a lakosságig. Éppen ezért az eljárások megismertetése a lakossággal legalább olyan

³³⁷ TILLIE – KOLAROVA – KOVALENKO – BATELL – CASEY – KUSCH – PRODAN (2019): i.m., 37-38. o.

³³⁸ KRONBERGA (2013), i.m., 17. o.

³³⁹ SALLA– SURVA – ÜPRUS-TALI, i.m., 15. o.

³⁴⁰ TILLIE – KOLAROVA – KOVALENKO – BATELL – CASEY – KUSCH – PRODAN (2019): i.m., 59. o.

³⁴¹ CHANKOVA, Dobrinka: Restorative Justice in Bulgaria, Specific Programme Criminal Justice European Commission, 2013, 9. o. Link: http://3e-rj-model.web.auth.gr/files/national_reports/Bulgaria.pdf letöltés dátuma: 2021.01.29.

³⁴² SALLA– SURVA – ÜPRUS-TALI, i.m., 16. o.

fontos feladat, mint a megfelelő jogszabályi környezet kialakítása. Ehhez pedig a megfelelő anyagi és szakmai háttér is elengedhetetlenül szükséges.

Előzőekből következően álláspontom szerint nem feltétlenül szerencsés, ha a jogalkotó túl szigorú feltételeket szab a közvetítési eljárás feltételeként. Mivel eleve vannak megkerülhetetlen feltételek, ezenkívül a jogalkalmazó (egyes helyeken a mediációs eljárás lefolytatásáért felelős szerv) akár meg is tagadhatja az eljárásokat, meglehetősen csekély annak az esélye, hogy az enyhébb szabályok miatt egy olyan ügy kerül a mediátor elé, amelyben egyébként nem volna szerencsés annak alkalmazása. Sokkal nagyobb a realitása annak, hogy egy túl szigorú szabályozás miatt egy olyan ügyben nem kerülhet sor a közvetítői eljárásra, amelyben a konfliktus feloldása ezzel a módszerrel megoldható volna. Ezen túlmenően megfontolandó lenne nagyobb figyelmet fordítani a mediáción kívüli resztoratív módszerek alkalmazására is, amelyek egyedi ügyekben szintén hozhatnának eredményeket.

A következőkben néhány közép-európai ország mediációs rendszere kerül bemutatásra, annak eddigi eredményeivel és felmerülő problémáival.

VII. Néhány kelet-európai ország bemutatása

1. A helyreállító igazságszolgáltatás Lengyelországban

1.1. Bevezetés

Lengyelországban gyakorlatilag a rendszerváltásuk után néhány évvel megkezdődött a helyreállító igazságszolgáltatás iránti érdeklődés. Ennek több oka is volt. Egyrészt a Kelet-Európában különösen magas értékeket elérő börtönzsúfoltsági helyzet indokoltta tette, hogy valamiféle választ adjanak erre a folyamatra, ezzel párhuzamosan különösen a fiatalokú elkövetőknél is célként jelent meg valamilyen alternatív szankció biztosítása, amely reszocializációs szempontból is hatékony. Másfelől a 90-es évek elején egy fogvatartottakat segítő civil szervezetek képviselőiből és köztisztviselőkből álló csoport a németországi látogatása során megismerte az akkor ott már hatékonyan működő mediáció intézményét³⁴³, ami lefektette az alapját hasonló programok lengyelországi elindulásának.

A mediációs képzések és szakmai konferenciák már 1995-ben elindultak az országban. A cél a jövőre nézve egy olyan rendszer kialakítása volt, mely tükrözi a lengyel jogi és kulturális feltételeket és nem csupán egy másik működő rendszer másolata.³⁴⁴ A Tettes-Áldozat Mediációjának Bevezetésével Foglalkozó Bizottság (későbbi Lengyel Mediációs Központ) több civil szervezettel és a Családi Bíróságokkal³⁴⁵ együttműködve folytattak le mediációs eljárásokat fiatalokú elkövetők esetén. A projektek 1996-ban kezdődtek és az első 3 évben 110 mediációt folytattak le³⁴⁶. Ezt követően nagyon rövid időn belül, már 1997-ben bevezetett új büntetőeljárás törvényben rögzítették a mediáció lehetőség (amely 1998. szeptember 6-án lépett hatályba), 2000-ben pedig a fiatalokúak büntetőeljárás kódexébe is bekerült a jogintézmény. A kezdeti tapasztalatok alapján az ügyészség nagyon támogatta az intézmény

³⁴³ MATZAK, Anna: Understandings of punishment and justice in the narratives of lay Polish people, 2017, 67. o. Link: http://etheses.lse.ac.uk/3668/1/Matzak_understandings-of-punishment.pdf letöltés dátuma: 2021.01.06.

³⁴⁴ MATZAK (2017), i.m., 70. o.

³⁴⁵ E körben utalnék arra, hogy Lengyelországban valamennyi fiatalokú érintő ügy – így a büntetőeljárások is – a Családi Bíróságok hatáskörébe tartoznak, tehát itt kizárólag büntető ügyekről beszélünk.

³⁴⁶ WOJCIECH, Zalewski – PĂROȘANU, Andreea: Poland. In: VANHOVE, Adelaide –MELOTTI, Giulia (szerk.): European research on restorative juvenile justice. Research and selection of the most effective juvenile restorative justice practices in Europe: snapshots from 28 EU member states. Szerk.: Brüsszel, 2015. 131. o.

alkalmazását fiatalok esetén, felnőtteknél azonban lassabban indult el a gépezet, ott több kétség merült fel az új jogintézmény kapcsán.³⁴⁷

2013 újabb fordulópontnak tekinthető, amikor a mind a lengyel büntetőjogi, mind a büntető eljárásjogi kódexben rögzítették a büntetőeljárás megszüntetésének lehetőségét, amennyiben az elkövető jóvátételt nyújt, vagy másképpen helyreállítja az okozott kárt.³⁴⁸ A törvény ugyan a mediáció kifejezést nem használta, mégis az a gyakorlat alakult ki, hogy a jóvátételben történő megállapodásnak a mediáció a legjobb módja. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy amíg fiataloknál a közvetett és a közvetlen mediáció is elegendő a joghatások kiváltásához, addig felnőtteknél³⁴⁹, a közvetett mediáció nem volt elfogadott.

Az eljárás konkrét céljait és előnyeit a törvény nem rögzíti, csupán a szakirodalom foglalkozik ezzel a kérdéssel. A legfontosabb előnyök ez alapján:

- a) konfliktusok központba helyezése,
- b) válaszadás a sértett kérdéseire,
- c) másodlagos viktimizáció mérséklése,
- d) kártérítéssel kapcsolatos igény közvetlen előterjesztése és a kompenzáció nyújtása,
- e) nyilvánosság elkerülése,
- f) elkövető felelősségtudatának felébresztése, megbánás kifejezésének lehetősége,
- g) stigmatizáció elkerülése,
- h) társadalmi kapcsolatokba vetett bizalom erősödése, biztonságérzet javulása,
- i) tolerancia növelése,
- j) hatóságok tehermentesítése,
- k) igazságszolgáltatásba vetett bizalom erősítése.³⁵⁰

Kritikaként leginkább az eljárásjogi garanciák – köztük a sértett védelme – csorbulása, a bűncselekményt következményeinek csökkenése, az ügyek kis száma (ebből következően a tehermentesítés marginális mértéke) és az önkéntesség alapelveinek a megsértése jelent meg.³⁵¹

³⁴⁷ WOJCIECH (2010), i.m., 118. o.

³⁴⁸ WOJCIECH – PĂROȘANU (2015), i.m., 131. o.

³⁴⁹ WOJCIECH – PĂROȘANU (2015), i.m., 131. o.

³⁵⁰ KULESZA – KUZELEWSKI (2018), i.m., 14. o.

³⁵¹ KULESZA – KUZELEWSKI (2018), i.m., 15. o.

1.2. A közvetítői eljárás jogi szabályozása

A lengyel büntető- és büntetőeljárás jogszabályok igen széles körben támogatják a közvetítői eljárás érvényesülését. A mediáció a büntetőeljárás bármely szakaszában alkalmazható, csupán szakaszonként az elrendelő személye más. A nyomozati szakaszban a nyomozó hatóság, illetőleg az ügyész, a tárgyalási szakban (magánvádas eljárásoknál) a bíró, a büntetés-végrehajtási szakaszban (mely lehet akár a szabadságvesztés ideje alatt is) a büntetés-végrehajtási bíró rendelheti el.³⁵² Bűncselekmények tekintetében sincs semmilyen törvény által meghatározott megkötés.

A mediátor személyére vonatkozó szabályok szintén viszonylag rugalmasak. A jogszabályok mindössze a 26. életév betöltését, a büntetlen előéletet, a lengyel állampolgárságot, és a szakmai tapasztalatot követelik meg, utóbbit képzések során, majd azokat követő, tapasztalt mediátorokkal való közös munkával lehet szerezni.³⁵³ Maga a képzés ugyanakkor felnőttkorú mediátoroknál nem is alapfeltétel, csupán a fiatalok esetén, ahol viszont a fiatalok oktatásában, illetőleg reszocializációjában szerzett tapasztalat is feltétel.³⁵⁴ A kezdeti időszakban számos probléma is felmerült ezzel kapcsolatban, ugyanis sok olyan személy jelentkezett és vett részt a képzéseken, aki egyébként nem volt igazán alkalmas egy mediáció levezetésére, ezeknek a személyeknek a kiszűrése pedig a képzések során és azt követően egy hosszadalmas feladat volt.³⁵⁵

A mediáció következményei tekintetében a kezdeti időszakban az az érdekes helyzet állt fenn, hogy a törvény egyáltalán nem rendelkezett ezek kapcsán, így a Családi Bíróságok a fiatalok ügyében igen széleskörű döntési joggal rendelkeztek.³⁵⁶ A mai szabályok szerint a közvetítői eljárás következményei az alábbiak lehetnek:

- a) A büntetőeljárás megszüntetése (főszabály szerint csak háromévi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő cselekmény esetén, de kivételes esetben ötévi szabadságvesztéssel büntetendő cselekménynél is szóba jöhet);
- b) A büntetőeljárás feltételes megszüntetése;

³⁵² WOJCIECH (2010), i.m., 120. o.

³⁵³ WOJCIECH (2010), i.m., 123. o.

³⁵⁴ WOJCIECH – PĂROȘANU (2015), i.m., 132. o.

³⁵⁵ WOJCIECH (2010), i.m., 124. o.

³⁵⁶ WOJCIECH – PĂROȘANU (2015), i.m., 131. o.

- c) A megállapodás rendelkezéseit tartalmazó ítélet (főleg azokban az esetekben, ahol nem jogerős ítélet már született az ügyben);
- d) Tárgyalás mellőzésével hozott ítélet.³⁵⁷

Látható tehát, hogy van lehetőség akár komoly enyhítésre vagy az eljárás megszüntetésére is közvetítői eljárás esetén, ez azonban bírói mérlegelés körébe tartozik. Sajnos statisztikák csak az első évekről állnak rendelkezésre, az akkori tapasztalatok alapján az esetek kb. 60%-ában az eljárás teljes vagy feltételes megszüntetésére került sor. A további esetekben még viszonylag gyakori volt a feltételes szabadságvesztés alkalmazása, ritkábban pénzbüntetés kiszabására is sor került.³⁵⁸

Ugyanakkor megjegyzendő, hogy ezek a szabályok csupán a közbírói eljárások esetén érvényesülnek. Magánvádas eljárásnál is van lehetőség közvetítői eljárás kezdeményezésére, és ha ezen megállapodás születik, az ott a büntetőeljárás automatikus megszűnését vonja maga után. Ez azonban nem túl gyakori, ugyanis Lengyelországban eleve ritkák a magánvádas eljárások, ráadásul a mediáció mellett nagyon hasonló alternatívaként lehetőség van a tárgyaláson történő megbékélésre. Így ennek alkalmazása nem túl sűrű.³⁵⁹

1.3. A mediáció számokban

A közvetítői eljárások száma Lengyelországban 2006-ig folyamatosan emelkedő tendenciát mutatott, abban az évben a közvetítői eljárással érintett ügyek száma 5052 volt. 2007 és 2016 között a mediációval lezárt ügyek száma nagyjából állandósult 3500-4000 körül, a lezárt ügyek száma minden évben meghaladta a 3200-at, de egyszer sem érte el a 4200-at.³⁶⁰ A megállapodással végződő eljárások mértéke 2013-ban 62%-os³⁶¹. A 2013-ban lezajlott 3696 eljárásból 278 volt fiatalkorúval érintett, az eredményességi arány itt valamivel magasabb, kb. 78%. A fiatalkorúak részvételi aránya egyébként 2004 és 2013 között folyamatosan 218 és 298 között mozgott³⁶², ami azért érdekes, mert az összes ügy számához képest – átlagokból

³⁵⁷ WOJCIECH (2010), i.m., 120. o.

³⁵⁸ WOJCIECH – PÄROŞANU (2015), i.m., 131. o.

³⁵⁹ MATZAK, Anna: Understandings of punishment and justice in the narratives of lay Polish people. 74. o. Link: http://etheses.lse.ac.uk/3668/1/Matzak_understandings-of-punishment.pdf letöltés dátuma: 2021.01.06.

³⁶⁰ KULESZA, Cezary – KUZELEWSKI, Dariusz: Victim-offender mediation as an alternative to the criminal justice system in Poland, Temida 21 (2018), 17-18. o.

³⁶¹ WOJCIECH – PÄROŞANU (2015), i.m., 133. o.

³⁶² WOJCIECH – PÄROŞANU (2015), i.m., 133. o.

történő becslés alapján – ez az összes ügy nagyjából 7-7,5 százaléka. Ez nem túlságosan magas érték, főleg egy olyan országban nem, ahol kifejezetten a fiatalkorúak reintegrációs programjaként indult el a mediáció. Apró érdekesség, hogy amíg a fiatalkorúaknál az összes ügynek körülbelül a 2/3-a vagyoni elleni bűncselekmény volt³⁶³, addig a felnőttkorú elkövetőknél – a kezdeti vizsgálati adatok szerint – ez rendkívül ritka volt, mindössze 10-14% körül mozgott³⁶⁴. Ez főleg annak tükrében érdekes adat, mert a magyar ügyészszégi álláspont szerint – erre még a későbbiekben vissza fogok térni – éppen vagyoni elleni bűncselekmény alkalmazzák kevésbé szívesen a mediációt, mert gyakran a jóvátételt a háttérből a szülők finanszírozzák.

1.4. A rendszer értékelése

A Kulesza-Kuzelewsky szerzőpáros szerint a mediációs rendszerek értékelhetők mikro- (egyéni) és makro- (társadalmi) szinten egyaránt. Mikroszinten az alábbi mutatók a legfontosabb értékmérők:

- a) Részrtvevők elégedettsége
- b) A mediáció elfogadottsága
- c) Az eljárások és a megállapodások száma

Makroszinten az alábbi szempontok figyelembevétele a legfontosabb:

- a) A bűnismétlés gyakorisága
- b) Az eljárások gyorsasága
- c) A hatóságok tehermentesítésének mértéke.³⁶⁵

Ha a mikroszemponatokat nézzük, a vizsgálatok azt mutatják, hogy a résztvevők jelentős része elégedett az eljárások menetével, illetőleg végkimenetelével, így ez Lengyelországban megfelelőnek tűnik.³⁶⁶ A számok azonban azt is mutatják, hogy makroszinten, különösen a hatóságok tehermentesítése tekintetében van probléma. Az ügyészszégek által kezdeményezett

³⁶³ WOJCIECH – PÄROŞANU (2015), i.m., 133. o.

³⁶⁴ WOJCIECH (2010), i.m., 122. o.

³⁶⁵ KULESZA – KUZELEWSKI (2018), i.m., 16. o.

³⁶⁶ WOJCIECH – PÄROŞANU (2015), i.m., 134. o.

mediációk száma általában a teljes ügyteher 0,11-0,12%-át teszi ki, és a bíróság által elrendelt ügyek aránya sem sokkal több (kb. 0,16 %).³⁶⁷ Ez utóbbi tényező nemcsak számszerűen utal arra, hogy a mediáció jelentős tehermentesítést nem okoz, hanem arra is, hogy még a lefolytatott eljárások tekintetében sincs meg mindig a gyors befejezés, hiszen a bíróság már csak a vádemelést követően kezdeményezheti az eljárást.

Az alacsony értékek mögött részben a tájékoztatás hiánya is áll, meg sajnos itt is jelen van a hatóságok ellenérzése. Ez különösen a nyomozó hatóságoknál jelenik meg, ahol még a mai napig tartja magát sok helyen az a megközelítés, hogy nem a resztoratív igazságszolgáltatás a jó megoldás, hanem a szigorú büntetések.³⁶⁸ De az állampolgárok körében sem teljes körű az egyetértés: a lengyel igazságügyi minisztérium egyik felmérése szerint 2008-ban a megkérdezettek 19 %-a támogatta csak a közvetítői eljárást a bírósági eljárásokkal szemben. Ez a szám 2011-ben 38%-ra nőtt, de ez sem egy túlságosan magas érték.³⁶⁹

Anna Matzak szerint a másik nagy probléma, ami miatt nem működik igazán a rendszer, azok az infrastrukturális hiányosságok: a kevés jó szakember³⁷⁰, az alacsony fizetések, és a túlzottan laza szabályozás nem teszi lehetővé, hogy az eljárás betöltsen azt a funkcióját, amit kellene.³⁷¹ Így összességében e téren azért van még hova fejlődni a lengyel rendszernek.

2. A helyreállító igazságszolgáltatás Romániában

2.1. A román büntetőjogi kodifikáció legfontosabb feladatai a Rendszerváltást követően

Romániában – ellentétben több más vizsgált európai országgal – a Rendszerváltást megelőző évtizedben a jogfejlődés nem indult el, gyakorlatilag az utolsó pillanatig a keményvonalas szocialista büntető jogi rendszer volt érvényben. Ez pedig komoly kihívást állított a román jogalkotók felé a 90-es években gyakorlatilag minden jogterületen.

³⁶⁷ KULESZA – KUZELEWSKI (2018), i.m., 19. o.

³⁶⁸ MATZAK (2017), i.m., 71. o.

³⁶⁹ MATZAK (2018), i.m., 502. o.

³⁷⁰ Csupán összehasonlításképp: A Lengyel Mediációs Központnak megközelítőleg 500 alkalmazottja van, akik a büntetőügyek mellett családjogi és polgári ügyekben is eljárnak. A közel negyedakkora lakosságú Csehországban a Pártfogói és Mediációs Központnak 405 mediátora van, akik kizárólag büntetőügyekkel foglalkoznak.

³⁷¹ MATZAK (2017), i.m., 79. o.

A büntetőjogi kodifikáció terén az alábbi kihívásokkal találta szembe magát a román jogalkotás:

- a) A szocialista múlt lerombolása – a román Büntető törvénykönyvben számos szocialista eredetű tényállás volt, ami egy demokratikus jogrendben felesleges. Ellentétben más közép-európai országokkal, ezek száma a kommunizmus 40 éve alatt sem mérséklődött jelentősen.
- b) A szabályozás enyhítése – a feladat kettős volt. Egyrészt a törvényben foglalt büntetési tételek önmagunkban véve is aránytalanul súlyosak voltak, másrészt a büntetési keretek nem a valós viszonyokhoz alkalmazkodtak, állami vagyon, illetve magánvagyon elleni bűncselekmények büntetési tételei a személy elleniekhez képest aránytalanul nagyok voltak.³⁷² Így ezeknek a megváltoztatása már nagyon időszerűnek bizonyult.
- c) Törvényi tényállások áttétele a Büntető Törvénykönyvbe – Romániában számos törvény egyes rendelkezései tartalmaznak kifejezetten büntetőjog különös részi tényállásokat. Ezeknek a száma ráadásul az új Kódex bevezetése előtt igencsak jelentős volt, ezek csökkentése egy egységes törvénykönyv megalkotásához nélkülözhetetlenné vált.

A kodifikáció során Romániában elsősorban a II. Károly-féle 1936. évi Büntető Törvénykönyvet vették alapul.³⁷³ A II. Károly-féle Kódex a korához viszonyítva haladó gondolkodású, modern mű volt. 1968-ban azonban új büntető törvénykönyv lépett hatályba Romániában, aminek a legfontosabb indoklása az volt, hogy összességében meghaladott és számos olyan elavult rendelkezést tartalmaz, ami az akkori társadalmi kontextusban már nem alkalmazható, ezért célszerű a szocialista országok Kódexeinek alapul vételével új törvényt megalkotni.³⁷⁴

Az új törvény kodifikációjánál értelemszerűen nem kívánták a szocialista gyökereket alkalmazni, ugyanakkor nem akartak a hagyományokkal se teljes körűen szakítani. (Vintila Dongoroz egyetemi professzor szavaival élve ugyanis „*semmi sem veszélyesebb a jogrendre,*

³⁷² KÁDÁR Hunor: Román Büntető Törvénykönyv (Előszó), Forum Iuris Könyvkiadó, Kolozsvár, 2017. 2. o.

³⁷³ KÁDÁR (2017), i.m., 2. o.

³⁷⁴ KÁDÁR (2017), i.m., 1. o.

mint a múlttal való brutális szakítás.”³⁷⁵). Ezért s 2014-ben hatályba lépett Kódex visszatért a korábbi alapokhoz, természetesen új, XXI. századi minták alapul vételével.

Az II. Károly-féle törvény két alapjául szolgáló legfontosabb Kódexe a korabeli olasz büntető törvénykönyv, valamint a Csemegi-kódex volt. Így elmondható, hogy a jelenlegi román büntető törvénykönyve a XIX. századi magyar büntető jogtudomány is komoly hatással volt. De ezeken kívül az új román törvény számos nyugat-európai mintát vett alapul, többek között az olasz, a norvég és a portugál kódexet, de egyes tényállások tekintetében finn, francia és spanyol mintákat is használtak, hivatali bűncselekmények tekintetében pedig holland hatás is érezhető.³⁷⁶

2.2. Resztoratív kísérletek az ezredfordulót követően

A 2000-es évek elején Románia hasonló problémákkal küzdött, mint a legtöbb kelet-európai ország. A nemzetközi kötelezettségeknek eleget téve ki kellett alakítaniuk a közvetítői eljárás rendszerét, de e mellett más társadalmi és kriminológiai problémák is megjelentek: a bűnözés emelkedése, az áldozati károk kompenzálásának csekély mértéke, és a büntetés-végrehajtási intézetek túlterheltsége Romániában is jelen lévő problémák voltak.

A korábban felvázolt helyzetből kifolyólag azonban az első romániai résztoratív törekvések a régió többi országához képest meglehetősen kései időpontban indultak el. 2002 és 2004 között volt néhány kísérleti program 14 és 20 év közötti fiatal elkövetők számára³⁷⁷, melynek célja elsősorban a bűncselekménnyel okozott sérelem helyreállítása és a reszocializáció volt. Ezeket a programok alapvetően civil szervezetek révén valósultak meg, a kormányzati szervek e téren igencsak passzívak voltak.

A *Családon belüli erőszak megelőzésére és az az elleni harcra* vonatkozó 217/2003. számú törvény lehetőséget adott a családon belüli erőszak elkövetőinek és sértettjeinek, hogy konfliktusokat ne a hagyományos úton, hanem mediáció útján kezeljék, mely független mediátor vagy az akkor megalakított Családi Tanács előtt zajlott le.³⁷⁸ Mivel utóbbi szervezet tagjai maguk is családos emberek voltak, ezért ez lehetőséget adott az egyszerű mediáció

³⁷⁵ „Nimic nu-i mai periculos pentru ordinea juridica decat ruperea brutala a oricaror legaturi cu trecutul”

³⁷⁶ KÁDÁR (2017), i.m., 3. o.

³⁷⁷ PĂROȘANU: Romania (2015). i.m., 141. o.

³⁷⁸ BALAHUR (2008), i.m., 15. o.

helyett összetettebb, és konfliktusokat hatékonyabban feltáró családi csoportkonferenciák végrehajtására is.³⁷⁹

A jogszabály azonban e tekintetben nem érte el a kívánt célt. Talán az áldozatok vagy az ajánlásra jogosult szociális munkások bizalmatlansága, vagy a Családi Tanácsjogi státuszának és patrimoniális tőkéjének hiánya miatt, de a családon belüli erőszakos bűncselekmények lefolytatása továbbra is a hagyományos bírói úton keresztül zajlott.³⁸⁰

A *Bűnesetek Áldozatainak Védelmére* vonatkozó törvény Romániában a 211/2004-es számot viselte, célja volt az áldozati károk kompenzálásának hatékonyabbá tétele. Ennek keretében felállította a bűnesetek áldozatainak megsegítésére vonatkozó egységes rendszer szervezeti és működési premisszáit és gondoskodott a büntettet elkövetők társadalmi reintegrációs programjának kidolgozásáról is.³⁸¹ A tapasztalat azonban azt mutatja, hogy az áldozatsegítés immateriális részét a mai napig viszonylag kevesen veszik igénybe.

A mediáció részletes szabályait a 192/2006-os törvény alkotta meg. A szabályozás egyaránt kiterjedt a polgári, kereskedelmi jogi, családjogi és büntetőjogi perekre. Utóbbi tekintetben igen széles körben adott keretet a jogszabály a büntetőeljárás mediációs úton történő rendezésére. A jogszabály hátránya viszont, hogy mediátorok csak egyesületi kereteken belül tevékenykedhetnek, kormányzati szervezetek égisze alatt nem, így a mediáció kizárólag magán-megállapodások alapján jöhet létre.³⁸²

2.3. Jóvátételi elemek a Román Büntető törvénykönyvben

2.3.1. A magánindítvány visszavonása

A magánindítvány hiánya alapvetően nem jóvátételi intézmény. Lényege, hogy meghatározott bűncselekmények esetében az officialitás elve megdől³⁸³ és a sértett kezébe adják a döntést, hogy szeretné-e a büntetőeljárás lefolytatását. A magyar jogtudomány az alábbiak szerint kategorizálja ezeknek a bűncselekményeknek a körét:

³⁷⁹ BALAHUR (2008), i.m., 15. o.

³⁸⁰ BALAHUR (2008), i.m., 15. o.

³⁸¹ BALAHUR (2008), i.m., 15. o.

³⁸² BALAHUR (2008), i.m., 16. o.

³⁸³ BALOGH Ágnes – TÓTH Mihály (szerk.): Magyar Büntetőjog, Általános rész, Osiris Kiadó, Budapest, 2015, 176. o.

- a) Kisebb jelentőségű, társadalomra kisebb fokban veszélyes cselekmények (pl. könnyű testi sértés);
- b) olyan bűncselekmények, ahol egy kívülálló nem tudja eldönteni, hogy bűncselekmény valósult-e meg vagy sem (pl. levéltitok megsértése, rágalmazás, becsületsértés);
- c) olyan bűncselekmények, amelyek üldözése a sértettre nagyobb hátrányt jelentene, mint amelyet társadalmi szempontból a büntetőjogi felelősségre vonás elmaradása jelentene (pl. szexuális erőszak);
- d) elkövető és a sértett közötti hozzátartozói jogviszony vagyon elleni bűncselekmények esetén.³⁸⁴

A magánindítványos bűncselekmények kategóriájába a Román Kódex a fentiek mellett számos olyan vagyon elleni bűncselekményt is belefoglal, amelyeket rendszerint szerződéses, vagy bizalmi jogviszony során követnek el. Ilyenek például a magyar kódexben nem megtalálható szakmai székhely megsértése, szakmai titok megsértése, de a bizalommal visszaélés (magyar Btk. szerint sikkasztás), a csődbűncselekmény, a birtokháborítás, a kiskorú elhelyezésének megváltoztatása, a tartás elmulasztása, vagy a vallásszabadság gyakorlásának megakadályozása is. Mindezek olyan tényállások, amelyeknél a jóvátétel, illetőleg a jogsértő állapot helyrehozatala nem minden esetben igényel komolyabb intézkedéseket.

Jelen disszertáció szempontjából nagyobb relevanciával bír az a szabály, mely szerint a román büntetőjog lehetőséget ad a magánindítvány visszavonására is. Erre a jogerős ítélet kihirdetésig kerülhet sor azoknál a bűncselekményeknél, ahol a vádemeléshez a sértett magánindítványa szükséges.³⁸⁵ A magánindítvány visszavonása, hasonlóan a magánindítvány hiányához, büntetőjogi felelősséget kizáró okként szerepel a törvényben.

Noha ez a jogintézmény lényegét tekintve nem jóvátételi célú, a gyakorlatban a magánindítvány visszavonása rendszerint a sértetti károk megtérítését követően szokott megtörténni. Tehát egyfajta jóvátételi funkciója, hacsak közvetett módon is, de van a jogintézménynek. Resztoratív elemnek ugyanakkor nehezen tekinthető, hiszen nem a konfliktus feloldását tekinti elsődleges célnak – nincs is semmilyen olyan kötelező eleme, amely a felek között létrejött konfliktust kívánja helyrehozni – hanem egy büntetőeljárást leegyszerűsítő intézményként funkcionál.

³⁸⁴ BALOGH – TÓTH (2015), i.m., 176. o.

³⁸⁵ Noul Cod Penal (Legea nr. 286/2009), 158. cikk (1)

2.3.2. A Kibékülés

A kibékülés egy régóta működő rendszer Romániában, amely lehetővé teszi az eljárás megszüntetését a felek akaratából. Ahogy a Kommentárban is szerepel, az elsődleges célja a rendelkezésnek, hogy a felek számára lehetővé tegye a konfliktus rendezését³⁸⁶.

A kibékülés büntetőjogi felelősséget kizáró okként szerepel a Román Kódexben, alkalmazása kizárja az elkövető büntetőjogi felelősségét, a törvényben meghatározott bűncselekmények esetében.³⁸⁷ Ezek a bűncselekmények az alábbiak:

- a) Azok a személy elleni erőszakos bűncselekmények, amelyek magánindítványra büntethetők, abban az esetben, ha az áldozat az elkövető családtagja (ilyenkor a deliktumok hivatalból üldözendők, a magánindítvány szabálya nem érvényesül).
- b) Lopás alapesete, valamint a Román Btk. 229. cikk (1)-(2) bekezdésében található minősített esetei (kivéve kulturális javak ellopása), továbbá a használat céljából elkövetett lopás (mindegyik esetben kivételt képeznek azok az esetek, amelyeknél magánindítványnak van helye, vagyis a családtag által elkövetett bűncselekmények).
- c) Csalás (kivéve a családtag sérelmére elkövetett csalást), biztosítási csalás.
- d) Talált vagy tévedésből az elkövetőhöz került dolog elsajátítása.
- e) Európai védelmi határozat végrehajtása során elrendelt védelmi intézkedés figyelmen kívül hagyása.

A listát nézve megfigyelhető, hogy elsősorban vagyon elleni bűncselekményeknél van helye a kibékülésnek, továbbá, hogy a magánindítványra büntetendő bűncselekmények és a kibéküléssel érintett bűncselekmények között nincsen átfedés, valamennyi tényállás esetén csupán az egyik lehetőségnek van helye. Néhány kivétellel az a tendencia figyelhető meg, hogy a bagatell bűncselekményeket, valamint azokat, ahol a sértett és az elkövető általában ismerik egymást, inkább a magánindítvány intézményével próbálja rendezni a törvény, míg ahol ezek egyike sem áll fenn, ott inkább a kibékülés alkalmazására kerül sor. Egyetlen jelentős kivétel a családon belül elkövetett, kisebb súlyú erőszakos bűncselekmények, ahol – ellentétben a román Btk. főszabályával és a magyar rendszerrel egyaránt – nem magánindítványra, hanem hivatalból indul eljárás, ekként a magánindítvány visszavonása sem

³⁸⁶ HOTCA, Mihail Adrian: Noul Cod Penal Comentat Partea Generală, Universul Juridic, Bucuresti, 2014. 749. o.

³⁸⁷ Noul Cod Penal (Legea nr. 286/2009), 159. cikk (2)

alkalmazható. Kibékülésre viszont sor kerülhet azzal, hogy ebben az esetben az eljárás nem automatikusan, hanem ügyészi mérlegelés alapján szűnik csak meg. Ennek a sajátos rendszernek oka valószínűleg a családon belüli erőszakok magas látenciája és a gyakran életközösségben együtt élő személyek gyakori találkozása, amely a nagyobb befolyást is lehetővé teszi. Így a jogalkotó szerint szükséges arról megbizonyosodni, hogy a kibékülés önkéntes alapú-e vagy a háttérben valamilyen kényszer vagy fenyegetés áll.

A kibékülés szabályozása kifejezetten rugalmas. A felek kibékülhetnek az ügyészség, a nyomozó hatóság, de akár közjegyző vagy ügyvéd előtt is (ezen esetben a kibékülésről okirat készül). Az eljárás során nem szükséges beismerő vallomás, sem a bűncselekmény körülményeinek a tisztázása, még a bocsánatkérés vagy a jóvátétel sem kötelező (a gyakorlat azonban azt mutatja, hogy a legtöbb kibékülés mozgatórugója a bűncselekménnyel okozott kár megtérítése). A kibéküléshez viszont mind a két fél beleegyezése és jelenléte szükséges. Fontos feltétel továbbá, hogy a kibékülés során az elkövető és a sértett közötti megállapodás teljes körű, feltétlen és végleges legyen.³⁸⁸ A kibékülés tényét az ügyészség és a bíróság kötelezően figyelembe veszi, (kivételt képeznek ez alól a családon belüli erőszak korábban említett esetei), semmilyen más büntetés és intézkedés nem alkalmazható az elkövetővel szemben. Ez alól az egyetlen kivételt az elközbzás jelenti.³⁸⁹

A kibékülés másik fontos kritériuma, hogy arra még a vádirat bíróságon történő felolvasásáig kell, hogy sor kerüljön, vagyis a bíróság előtt történő bizonyítás-felvételi eljárás megkezdéséig. Ezt követően legfeljebb közvetítői eljárás alkalmazására kerülhet sor a felek között.³⁹⁰

A kibékülés funkcióját tekintve hármas hatású. Megszünteti a büntetőjogi felelősséget, a feljelentett személy büntetlen előéletű marad (továbbá a bíróság tehermentesítésével is jár), a polgári kötelezettségeket is megszünteti, valamint a felek között keletkeztethet kötelezettségeket (kizárólag).³⁹¹

A kibékülés kétségkívül egy nagyon gyors és hatékony módja a felek közötti konfliktus rendezésének, és a bíróság, az ügyészség valamint a nyomozó hatóságok munkáját is jelentősen lecsökkenti. Ugyanakkor nem lehet eltekinteni a jogintézmény kapcsán két komoly

³⁸⁸ Decizia Inaltei Curti de Casatie si Justitie nr. 27/2006.

³⁸⁹ BOLDEA, Mihalil: Împăcarea, noutate și neconstituționalitate. In: <https://www.juridice.ro/317853/impacarea-noutate-si-neconstitutionalitate.html>, letöltés dátuma: 2018.03.12.

³⁹⁰ ILIE, Dorin: Împăcarea penală și acordul de mediere penală – note și condiții distinctive (2014). Link: <https://www.juridice.ro/336835/impacarea-penala-si-acordul-de-mediare-penala-note-si-conditii-distinctive.html> letöltés dátuma: 2018.03.12.

³⁹¹ TRAIAN, Dima: Drept Penal, Partea Generală, Editura, Hamangiu, 2014, 619. o.

aggálytól. Az egyik, hogy ugyanannak az elkövetőnek a vonatkozásában korlátlan mennyiségben kerülhet sor kibékülésre (tehát ha valaki 10 rendbeli lopást követ el 10 különböző sértett sérelmére, akár mind a tízzel kibékülhet, ha a sértettek ebben partnerek), ami prevenciós szempontból egyáltalán nem célravezető. Másrészt felmerül a kérdés, hogy ez a túlzottan rugalmas szabályozás képes-e kiszűrni azokat az eseteket, amikor a sértett fenyegetés hatására vesz részt az eljárásban. Magam részéről nem hiszem, hogy a jogintézmény erre alkalmas lenne. Összességében óhatatlanul fel kell tenni a kérdést, hogy vajon indokolt-e ilyen szintű kockázatvállalás az eljárás gyors lezárása és a jóvátétel érdekében.

A kibékülés célját tekintve besorolható a resztoratív igazságszolgáltatás elemei közé, hiszen a konfliktuskezelés kifejezetten nevesített célja. Maga az eljárás tekintetében azonban vethetőek fel kérdések ennek kapcsán. Ugyanis semmilyen olyan jogintézmény nem kapcsolódik hozzá, amely ezt a fajta konfliktus-feloldást elősegíti. A feleknek a kibékülés folyamatát maguknak kell végigvinnie, a hatóságok csupán tudomásul veszik ezt a tényt, így pedig a megbékélés célját óhatatlanul is felválthatja a büntetőeljárás lezárásához, valamint a kártérítéshez fűződő alapvető érdek.

2.3.3. A közvetítői eljárás

A közvetítő eljárás a román jogrendszerben is jelen van, ugyanakkor a román *Btk.* még említés szintjén sem foglalkozik a mediációval, a részletes szabályokat a „*Mediációról és a mediátor szakma képzéséről szóló 192/2006-os törvény*” tartalmazza, míg a büntetőeljárásbeli jelentőségével a román büntetőeljárásról szóló törvény foglalkozik. A mediáció során az eredményes megállapodás egy sajátos, a büntetőeljárást megszüntető okként jelenik meg a *Román Be.*-ben, ami azonban nem bűnösséget kizáró ok, inkább vádemelést megakadályozó okként lehetne definiálni (bár ez a megfogalmazás sem teljesen precíz, hiszen mediációra a vádemelést követően is sor kerülhet). Ami az eljárási szabályokat illeti, a román szabályozás sokkal engedékenyebb, mint a legtöbb európai ország előírásai. Mediációra bármikor sor kerülhet, az eljárás bármely szakaszában, még akár a feljelentés megtétele előtt is, sőt, akár a végrehajtás alatt is³⁹² (a gyakorlatban viszont erre alig-alig kerül sor), ráadásul bármelyik hétévi vagy alacsonyabban büntetendő bűncselekmény esetén dönthet úgy a bíróság (ez gyakorlatilag azokat a tényállásokat jelenti, amelyek magyar jogrendszerben 2-8 éves

³⁹² PĂROȘANU: Romania (2015), i.m., 142. o.

szabadságvesztéssel vagy enyhébb büntetéssel büntetendők), hogy az ügyet közvetítői eljárás útjára tereli. A mediátoroknak ugyanakkor joga van az eljárás lezárására, ha úgy érzik, hogy a felek szándéka nem a konfliktus feloldására irányul.³⁹³

Romániában az eljárás alkalmazása kapcsán egy meglehetősen sajátos probléma jelent meg, amely a korábban vázolt két jogintézmény létrehozható volta. Megjelenésekor a mediációval foglalkozó szakemberek számos tanulmányban részletezték az eljárás előnyeit: az büntetőeljárás gyors lezárása, a sértett gyors kárpótlása, az ügy visszaadása a felek kezébe,³⁹⁴ a büntetett előélethez fűződő hátrányok megszüntetése, és a konfliktusra való tényleges reagálás.³⁹⁵ A probléma csak az, hogyha ezeket megnézzük, akkor a magánindítvány visszavonásával és a kibéküléssel ezek majdnem mindegyike elérhető (a konfliktusra való reagálás kivételével, csak hogy éppen ez lenne a resztoratív igazságszolgáltatás lényege). És ez a két jogintézmény olyan széles körben lefedi a román *Btk.* tényállásait, hogy ami ezeken kívül esik, ott általában vagy nem is értelmezhető a mediáció, vagy pedig a bűncselekmények súlyossága ezt csupán a legritkább esetekben indokolja. Így óhatatlanul felmerülő kérdéssé vált, hogy miért kerüljön sor mediáció alkalmazására, ha már a kibékülés és a magánindítvány visszavonása is lehetőséget nyújt ezeknek a problémáknak a kiküszöbölésére?

A román szakirodalom megpróbált válaszolni ezekre a kérdésekre. Lényeges különbségnek tartják a kibékülés és a mediáció között, hogy a mediáció elsődleges célja a tényleges megbékélés, a felek közötti konfliktus rendezése, és nem a büntetőjogi felelősség megszüntetése.³⁹⁶ Dorin Ilie az időbeli különbségre is felhívja a figyelmet, miszerint kibékülésre a bírósági szakaszban a vádirat felolvasását követően már nincs lehetőség. Ennek az az oka, hogy az eljárás során egyre nagyobb nyomás nehezedik a sértettre³⁹⁷, és így hajlamos az akaratán kívül is megállapodásra törekedni, éppen ezért ekkor már nem szerencsés engedni a kibékülést. A mediációs eljárás alkalmazása azonban a mediátorok tapasztalata és közreműködése révén még ilyenkor is indokolt. A magánindítvány visszavonása és a mediáció között pedig abban látja a nagy különbséget, hogy a mediáció

³⁹³ ȘANȚA, Mihai: Împăcarea prin mediere : îndreptar pe înțelesul tuturor în soluționarea conflictelor, Universitas XXI, 2011,

³⁹⁴ BLOHORN-BRENNEUR, Béatrice: Mediarea pentru toți : teoria și practica medierii : sinteza cursurilor de mediere susținute de Béatrice Blohorn-Brenneur, Editura Universitară, 2014, 33. o.

³⁹⁵ LEMPEREUR, Alain: Mediarea C. H. Beck, 2011., 243. o.

³⁹⁶ SZOMBATI, Iulia: Împăcarea și medierea în procesul penal. Forrás: <http://www.budusan.com/articole/impacarea-si-mediarea-in-procesul-penal>, letöltés dátuma: 2018.03.12.

³⁹⁷ ILIE (2014), i.m.

egyfelől képes a felek közötti tényleges konfliktusra reagálni, másfelől a mediációs megállapodásba olyan részleteket lehet rögzíteni a megállapodás kapcsán, mint mondjuk egy részletfizetést, és az esetlegesen hozzá tartozó kamatlábat³⁹⁸, amelyek rögzítése egyből deklarálja az elkövető kötelezettségeit. Egy magánindítvány visszavonása erre nem alkalmas. Noha az elméleti válaszok adottak, a gyakorlat így is elég elkeserítő. 2015 előtti adatokra nincs is tudomásunk, ugyanis a romániai Mediációs Tanács nem tett közzé adatokat az eljárások számáról³⁹⁹, de a 2016-2017-es adatokat ismerjük. 2017-ben összesen 159 bűnügyi mediációra került sor, 2016-ban pedig ez a szám mindösszesen 142 volt.⁴⁰⁰ Ami viszont még ennél is rosszabb, hogy ezek az értékek azóta is a legmagasabbak. Ugyanis 2019-ben mindösszesen 22, 2020-ban pedig 20 eljárásra került sor.⁴⁰¹ Ezek az adatok egyértelműen igazolják, hogy a magánindítványok visszavonása, valamint a kibékülés gyakorlatilag kiüresítik a büntetőjogi mediáció jogintézményét, hiszen ahol ezekre lehetőség van és a felek hajlamosak rá, ott az ügy ezek valamelyikével lezárul, ahol viszont nem, ott már nem is nagyon kísérlik meg a közvetítő eljárást.

Mi ezzel a probléma? Ha kizárólag a jóvátétel tényét vesszük alapul, akkor semmi, hiszen a sértett így is gyors – sőt, még a közvetítői eljárásnál is gyorsabb – kompenzációban részesül. Viszont ezt a resztoratív célok háttérbe szorulásával lehet elérni. A közvetítői eljárásnál is gyakori hiba, hogy a hangsúly a sérelem mértékére, a jóvátétel összegére és módjára, valamint az elkövető hibájára terelődik, és nem a felek közötti kapcsolat normalizására, a konfliktus helyreállítására⁴⁰², így az eljárás a lényegét veszti el. Egy olyan jogintézmény pedig, ahol pedig még az a minimális formális előírás sincs meg, hogy a feleknek törekednie kell a konfliktus lezárására, végképp alkalmatlan a resztoratív és reparatív célok elérésére.

Álláspontom szerint a jogalkotónak meg kellene találnia azoknak a bűncselekményeknek a körét, ahol a mediáció érdemben alkalmazható. Egy megoldás lenne erre a kibékülés jogintézményének a szűkítése olyan téren, hogy aki egyszer kibékülést alkalmazott, az meghatározott időn belül ezt ne tehesse meg ismételten. Ebben az esetben a bűnismétlőknek

³⁹⁸ ILIE, Dorin: Retragerea plângerii prealabile și acordul de mediere penală – note și condiții distinctive (2017). Link: <https://www.juridice.ro/512919/retragerea-plangerii-prealabile-si-acordul-de-mediare-penala-note-si-conditii-distinctive.html>. Letöltés dátuma: 2018.03.12.

³⁹⁹ PĂROȘANU: Romania (2015), i.m., 143. o.

⁴⁰⁰ ILIE, Dorin: Câteva considerații privind statistica medierii penale pe anul 2017. (2018) Forrás: <http://www.blog.mediatoru.ro/cateva-consideratii-privind-statistica-medierii-penale-pe-anul-2017/>, letöltés dátuma: 2018.03.12.

⁴⁰¹ Az adatok Dorin ILIE, bukaresti ügyvéd-mediátor közvetlen megkeresésemre 2021.03.01-én elektronikus úton megküldött válaszából származnak.

⁴⁰² DUFF (2002), i.m., 92. o.

már csak a mediáció maradna, ahol több szó esik a bűncselekmény okáról, a felek közötti konfliktusról. Így pedig az egész jogrendszer a prevenciók célokat is hatékonyabban elősegítené.

2.4. Jóvátételt elősegítő egyéb jogintézmények a román büntetőjogban

2.4.1. A jóvátétel, mint enyhítő körülmény

Önkéntes jóvátételt esetén a román kódex lehetőséget biztosít arra, hogy meghatározott bűncselekmények esetében a büntetési tétel alsó és felső határát is az egyharmadával csökkentse, ha a bűncselekménnyel okozott anyagi kár teljes mértékben megtérül.⁴⁰³ E körben ugyanakkor utalni kell arra, a román jogrendszer nem tartalmaz olyan általános enyhítési szabályt, mint amelyet a magyar Btk. 82. §-a. A törvény taxatívén sorolja fel az azokat az eseteket, amikor a büntetési tételek csökkenthetők. Ezek egyike az anyagi kár megtérülése. Ez jelentős kedvezménynek mondható, hiszen a büntetési tételek csökkenése előreláthatóan egy jóval enyhébb büntetés kiszabását is vonja majd maga után.

A román törvény azonban rengeteg tényállást kizár azoknak a bűncselekményeknek a köréből, amelynél ez a szabály alkalmazható, és a ki nem zárt tényállások közül is számos olyan van, ahol ez a rendelkezés fogalmilag értelmezhetetlen, mert nincs olyan anyagi kár, aminek a megtérüléséről lehetne beszélni (ilyen pl. az igazságszolgáltatás elleni bűncselekmények többsége). Azokból a bűncselekményekből, amiknél pedig alkalmazható, viszonylag nagy a magánindítvány hiányával vagy a kibéküléssel érintett bűncselekmények száma. Így ez a rendelkezés leginkább azoknál a bűncselekményeknél jöhet számításba, ahol a sértett nem járult hozzá az eljárás gyors lezárásához, azonban a kármegtérülés sikeres volt, vagy olyan bűncselekményeknél, ahol a cselekmény súlyossága nem teszi lehetővé ezeknek a módszereknek az alkalmazását.

Két bűncselekménytípusnál ugyanakkor nem tartom indokoltnak a törvény kizárását. Az egyik a személy elleni bűncselekmények egy része, ahol azért nem egyszer keletkezik megtérítendő anyagi kár is, és a kártérítést motiválhatná a büntetési tételek csökkentése. A másik a vagyon elleni bűncselekmények köre. A törvény ugyanis a lopás valamennyi minősített esetére nézve kizárja ezt a kedvezményt. A Román Btk. 229. cikkének (3) bekezdésében foglalt tényállásoknál (vezetékekre, öntözőrendszerek alkotóelemeire, villamos

⁴⁰³ Noui Cod Penal (Legea nr. 286/2009), 75. cikk (1) d, ill. 76. cikk (1)-(2)

hálózatok alkotóelemeire, tűzvész esetén használt jelző- vagy riasztókészülékekre, forgalombiztonsági eszközökre, távközlési és rádiókommunikációs vezetékekre, vonalakra, felszerelésekre kiterjedő lopás) indokoltnak tűnik ez a szigorítás, ugyanakkor a többi minősítő körülmény esetében (tömegközlekedési eszközön elkövetés, éjszakai elkövetés, áruházban történő elkövetés, betörés, álkulcs használata révén megvalósuló elkövetés, riasztórendszer hatástalanítása, magánlaksértéssel vagy szakmai székhely megsértésével elkövetett lopás, kulturális örökségbe tartozó tárgy eltulajdonításával, illetőleg felfegyverzett személy által elkövetett lopás) nem vagy legalábbis nem minden esetben egyértelmű az enyhítő szabály mellőzésének az indoka. Főként azért nem, mert ezek a minősített lopások büntetési tétele 1-5 év, illetőleg 2-7 év között van – értékhatárra tekintet nélkül – vagyis jelentősen szigorúbbak az európai átlagnál. Ebből kifolyólag még a büntetési tétel csökkentése után is lenne lehetőség hosszú ideig tartó szabadságvesztés kiszabására.

A másik alkalmazást nehezítő szabály az a kitétel, hogy nem alkalmazható ez a kedvezmény azzal szemben, aki a tett elkövetésétől számított 5 éven belül részesült ebben a kedvezményben. Önmagában véve is vitatható ez a rendelkezés – különösen a kibékülés liberális szabályozásának fényében – de még ha prevenciók okokból el is fogadjuk a létjogosultságát, az 5 év álláspontom szerint indokolatlanul hosszú idő. Így ez a kármegetérülést célzó intézkedés elég ritkán tud előtérbe kerülni.

2.4.2. Polgári követelés teljesítése a büntetés végrehajtásának elhalasztása, a büntetés végrehajtásának felügyelet melletti felfüggesztése, illetőleg feltételes szabadságra bocsátás esetén

Mindenekelőtt egy dogmatikai elhatárolás szükség a román jogrendszerben a büntetés végrehajtásának elhalasztása és annak felügyelet melletti felfüggesztése között. Az alapszabályok voltaképpen ugyanazok. A büntetés kiszabására sor kerül, de a végrehajtására nem, amennyiben az elítélt egy meghatározott próbaidőn keresztül nem követ el újabb (szándékos) bűncselekményt, és az általa előírt magatartási kötelezettségeket betartja. A különbség a két intézményben az alábbiakban figyelhető meg:

- a) A büntetés elhalasztása maximum kétévi, a felügyelet melletti felfüggesztés maximum háromévi szabadságvesztés kiszabása esetében alkalmazható.

- b) A próbaidő büntetés elhalasztása esetén fixen 2 év, felügyelet melletti felfüggesztés esetén 2-4 év, ami nem lehet kevesebb, mint a kiszabott büntetés időtartama.
- c) A büntetés elhalasztása esetén az elítélt nem válik büntetett előéletűvé, felügyelet melletti felfüggesztés esetén viszont igen.

Megállapítható, hogy e két jogintézmény mindegyike a magyarországi felfüggesztett szabadságvesztéséhez hasonló. Lényeges különbség azonban az, hogy milyen magatartási szabályokat várnak el az elítéltektől a két jogrendszerben a próbaidő eredményes elteltével kapcsolatban. Magyarországon ezek elsősorban passzív magatartások. Az elkövető ne kövessen el újabb bűncselekményt, valamint tartsa a kapcsolatot a pártfogó felügyelői szolgálattal. Romániában ugyanakkor van két nagyon komoly, tevőleges magatartás, amit elvárnak a próbaidő sikere feltételeként:

- a) Végezzen a próbaidő alatt közérdekű munkát⁴⁰⁴
- b) Maradéktaalanul teljesítse a bíróság által előírt polgári keresetet⁴⁰⁵

Az előbbivel jelen fejezet 3. pontjában fogok részletesen foglalkozni. A polgári kereset teljesítése azonban egy a jóvátételt elősegítő, nagyon hasznos módszer, hiszen motiválja az elítélteket arra, hogy teljesítsék az amúgy igen nehezen behajtható polgári követeléseket.⁴⁰⁶ Ugyanakkor felvet egy másik kérdést is: mi van, ha a polgári követelés összege olyan nagy, hogy azt a próbaidő alatt egy átlagos jövedelemmel rendelkező személy reálisan nem tudja teljesíteni?

A román jogrendszer ezt a problémát is igyekszik kezelni. Amennyiben a próbaidő lejárt előtt 3 hónappal nem érkezik meg a bíróság részére az igazolás a polgári követelés teljesítéséről, a pártfogó felügyelő kideríti ennek okát.⁴⁰⁷ Amennyiben a teljesítésre valóban nem került sor, úgy a bíróság az elítélt jövedelmi viszonyainak kiderítése céljából megkeresi annak munkáltatóját, az adóhatóságot és a többi releváns szervezetet. Amennyiben a bíróság azt látja, hogy az elítélt teljesítése folyamatos és a jövedelmi viszonyaihoz mérten megfelelő összegű volt, akkor – az elítélt jóhiszeműségére tekintettel – dönthet úgy, hogy a próbaidőt

⁴⁰⁴ Noul Cod Penal (Legea nr. 286/2009), 85. cikk (1) b, ill. 93. cikk (3)

⁴⁰⁵ Noul Cod Penal (Legea nr. 286/2009), 85. cikk (5), ill. 93. cikk (5)

⁴⁰⁶ TRAIAN (2014), i.m., 619. o.

⁴⁰⁷ Legea 253/2013 privind executarea pedepsei, a masurilor educative si a altor masuri neprivative de libertate dispuse de organele judiciare in cursul procesului penal. 49. cikk (2)

ennek ellenére eredményesnek tekinti, és nem rendeli el a szabadságvesztés végrehajtását. A polgári kötelezettséget ez természetesen nem szünteti meg⁴⁰⁸, ugyanakkor innentől kezdve már a sértett kizárólag polgári úton követelheti a bíróság által megítélt összeg maradékát. Ez a szabály visszaélésekre adhat ugyan okot, de még mindig jobb megoldás, mintha egy jóhiszemű adós esetén is a szabadságvesztés-büntetés végrehajtására kerülne sor. A próbaidő időtartama ugyanis nem lehet kizárólag a bűncselekménnyel okozott kár függvénye, mert az nem feltétlenül arányos az elkövetett bűncselekmény súlyával. Ha viszont a bíróságnak nem lenne mérlegelési jogköre, az sokszor igen méltánytalan helyzetbe hozná az elkövetőt, sőt, akár még újabb bűncselekmény elkövetésére is motiválná a kártérítés megfizetése érdekében. Így a jelenlegi szabályozás, minden kockázata ellenére, célravezetőbb, mint egy esetleges ennél szigorúbb szabály.

Szintén elvárás a polgári jogi követelés teljesítése feltételes szabadságra bocsátás esetén. Itt azonban fennáll annak a lehetősége, hogy az elkövető a büntetés-végrehajtási intézetben semmilyen jövedelemhez nem jut. Ebből kifolyólag a törvény kivételként nevezi meg azt az esetet, amikor a fogvatartottnak egyáltalán nem volt lehetősége a polgári jogi kötelezettségét teljesíteni.⁴⁰⁹ Ugyanakkor, amennyiben az elítéltnak akár csak minimális jövedelme is volt a végrehajtás alatt, akkor már elvárás a teljesítés, és ha semmit nem teljesít, garantáltan nem kapja meg a feltételes szabadságra bocsátás kedvezményét. Amennyiben voltak teljesítései, de ezek nem érték el a polgári kötelezettség összegét, akkor a büntetés végrehajtásának elhalasztásához, illetőleg felügyelet melletti felfüggesztéséhez hasonló az eljárás menete.

2.4.3. A közösség érdekében végzett munka helye a jogrendszerben

Romániában az önálló szankcióként a közérdekű munka nem létezik, ugyanakkor járulékos szankcióként, illetőleg egy súlyosabb büntetés kiváltása céljából alkalmazható az alábbi esetekben:

- a) Pénzbüntetés átváltása közérdekű munkára.
- b) Büntetés végrehajtásának elhalasztása esetén előírt kötelezettség.
- c) Büntetés végrehajtásának felügyelet melletti felfüggesztése esetén előírt kötelezettség.

⁴⁰⁸ Legea 253/2013 privind executarea pedepselor, a masurilor educative si a altor masuri neprivative de libertate dispuse de organele judiciare in cursul procesului penal. 49. cikk (5)

⁴⁰⁹ Noul Cod Penal (Legea nr. 286/2009), 99. cikk (1) c.

A pénzbüntetés Romániában, hasonlóan a magyar rendszerhez, a bíróság által meghatározott napok számának és a napi tétel összegének szorzatából áll. Amennyiben az elkövető a pénzbüntetést rosszhiszeműen nem fizeti ki, úgy minden egyes meg nem fizetett napi tétel helyébe egy napi szabadságvesztés lép. Jóhiszemű nemteljesítés esetén azonban lehetőség van a ki nem fizetett napokat közérdekű munkavégzéssel ledolgozni, megelőzve ezáltal a szabadságvesztésre való átváltást.⁴¹⁰

Büntetés végrehajtásának elhalasztása esetén a bíróság 30-60, büntetés végrehajtásának felügyelet melletti felfüggesztése esetén 60-120 nap közérdekű munkavégzést rendel el (ettől csak abban az esetben tekinthet el, ha az elítélt egészségügyi helyzete nem teszi lehetővé a munka elvégzését). Ezt 6 hónap, illetőleg 1 év alatt kell elvégezni. Elsőre nehezen teljesíthető feladatnak tűnhet, főleg a generális maximumok elvégzése ilyen rövid idő alatt, ugyanakkor Romániában egy napi közérdekű munka 2 órányi munkavégzéssel teljesíthető⁴¹¹, vagyis lehetőség van akár munkanapokon is teljesíteni, valamint egy nap alatt több napi kötelezettség is teljesíthető. A törvény e téren az alábbi korlátozásokat tartalmazza:

- a) Munkaviszonnyal, illetőleg tanulói jogviszonnyal rendelkező személy munkanapokon főszabály szerint csak napi 2 órát dolgozhat, ez kérelemre további 2 órával meghosszabbítható.⁴¹²
- b) Minden más esetben egy nap maximum 8 órányi munka végezhető.⁴¹³
- c) Vasárnapokon (nem keresztény vallású személyek esetében a vallásuk szerinti heti pihenőnapon), illetőleg ünnepnapokon közérdekű munka nem végezhető.

Amennyiben a munkavégzést a meghatározott idő alatt az elítélt nem teljesíti, úgy a próbaidő eredménytelenül telik el, kivéve, ha egészségügyi okokból az elítélt alkalmatlanná vált a közérdekű munka elvégzésére.

Mindhárom esetben a munkabüntetés általános jellemzője, hogy csak abban az esetben alkalmazható, ha az elkövető a büntetőeljárás során önként vállalja, hogy amennyiben elítélik,

⁴¹⁰ Noul Cod Penal (Legea nr. 286/2009), 64. cikk (1)

⁴¹¹ Legea 253/2013 privind executarea pedepselor, a masurilor educative si a altor masuri neprivative de libertate dispuse de organele judiciare in cursul procesului penal. 52. cikk (2)

⁴¹² Legea 253/2013 privind executarea pedepselor, a masurilor educative si a altor masuri neprivative de libertate dispuse de organele judiciare in cursul procesului penal. 52. cikk (3)

⁴¹³ Legea 253/2013 privind executarea pedepselor, a masurilor educative si a altor masuri neprivative de libertate dispuse de organele judiciare in cursul procesului penal. 52. cikk (4)

hajlandó közérdekű munkát végezni. Amennyiben ezt nem vállalja, ezek az intézkedések nem alkalmazhatók vele szemben (igaz, ez esetben valószínűleg végrehajtandó szabadságvesztésre ítélik), így csökkentik az esélyét a végrehajtás során felmerülő problémáknak.

2.5. A rendszer értékelése

A romániai jogrendszer eklatáns példája annak, amikor egy elméletileg jó és hatékony szabályozás a gyakorlatban nem tud megfelelően érvényesülni. Az új román büntető- és büntető eljárásjogi kódexekből egyértelmű, hogy komoly figyelmet fordítanak a sértetti károk kompenzálására és számos, a büntetőeljárást megszüntető alternatív megoldásra van lehetőség. Ugyanakkor ezek mennyisége és széles körű alkalmazhatósága azt jelenti, hogy egyes jogintézmények funkciója szinte kiüresedik. Ennek a kárvallottja jelenleg a mediáció intézménye, amely bevezetésének időpontja miatt alaphoz hátrányból indult, és a többi – kompenzációra alkalmas, ám az eredeti resztoratív célokat jóval kevésbé szem előtt tartó – intézményhez képest bonyolult eljárásai miatt nem találták meg a helyét a rendszerben.

Pedig a kezdeti elégedettségi adatokkal nem volt baj itt sem. 2010-s vizsgálatok igazolják, hogy a megkérdezett ügyészek 73, míg a bírák 71%-a hatékonynak tartaná a jogintézményt, valamiért az alkalmazására mégsem kerül sor⁴¹⁴. Ebben az is közrejátszhat, hogy a korábban felvázolt két jogintézmény gyakorlatilag 100%-ban a felek kezébe adja az eljárás megszüntetésének a lehetőségét, így sokszor el sem jut az ügy olyan stádiumba, ahol az ügyész a közvetítői eljárást elrendelhetné. De ezzel együtt a jogi háttér is javítható lenne. A kormányzati szerveknek részt kellene vennie a mediációs folyamatokra, a mediátorok képzésébe sokkal magasabb anyagi és humán erőforrást kellene biztosítani és a mediáció díjának a felekre terhelésének megszüntetése is egy átgondolandó kérdés lenne.⁴¹⁵ Ezek a módosítások, valamint a mediáció nagyobb támogatása talán elérné az intézmény szélesebb körű alkalmazását is.

Érdekes és akár a hazai jogalkotás tekintetében is megfontolandó ugyanakkor az a hozzáállás, ami a jóvátétel kapcsán megjelenik a komplett büntető jogrendszerben. A jóvátétel alkalmazása nevesített enyhítő körülményként, valamint az, hogy a törvény a kártérítési kötelezettség teljesítését – vagy legalábbis az arra való és részeredményekben megnyilvánuló törekvést – a próbaidők eredményes leteltének feltételeként jelöli meg, magukat az

⁴¹⁴ PĂROȘANU: Romania (2015), i.m., 144. o.

⁴¹⁵ PĂROȘANU: Romania (2015), i.m., 144. o.

elkövetőket is motiválttá teszik abban, hogy valamilyen formában kompenzálják az áldozatokat az őket ért sérelemben. Így bár azt, ami történik, nem lehet resztoratív igazságszolgáltatásnak tekinteni, az egyik célt – konkrétan a sértetti jogok érvényesülését – mégiscsak elősegíti.

3. A közvetítői eljárás Csehországban

3.1. Bevezetés

Csehország azok az országok közé tartozik, ahol már a 2001. március 15-i 2001/220/IB tanácsi kerethatározatot megelőzően bevezetésre került a közvetítői eljárás. Már a múlt századforduló végén is voltak kísérleti projectek a helyreállító igazságszolgáltatás érvényesítése céljából, melyben nagy szerepe volt az *Association for the Development of Social Work in Criminal Justice* (rövidítve: *SPJ*) elnevezésű szervezetnek. A szervezet 1994 óta foglalkozott helyreállító célú kísérleti projectekkel, és a tevékenysége során számos olyan módszert alkalmaztak (pl. a próbaidő vagy maga a mediáció), amit később a cseh büntetőjog gyakorlatilag átvett tőlük.⁴¹⁶ Az igazi fordulópont azonban a Párfogó Felügyelői és Mediációs Szolgálat (továbbiakban: Szolgálat) 2001-es létrehozása volt. Ezt a szervezetet a mai napig hatályos 257/2000. törvény szabályozza.

A mediáció elterjedését több kilencvenes évekbeli Btk.-módosítás is segítette. Az egyik lehetővé tette 1993-tól, hogy maximum 5 év szabadságvesztéssel sújtható bűncselekmények esetén, amennyiben az elkövető beismerő vallomást tesz és hajlandóságot mutat a kártérítésre, az ügyész 6 hónaptól 2 évig tartó párfogó felügyelet rendeljen el.⁴¹⁷

A közvetítői eljárások alkalmazását – számos nyugat-európai országhoz hasonlóan – Csehországban is a fiatakorú elkövetőknél kezdték el. A 2004 január elsején hatályba lépett, a fiatakorúak igazságszolgáltatásáról szóló törvény rögzíti, hogy a fiatakorúakkal szembeni büntetőeljárásnak a kár jóvátételét vagy az áldozatnak más módon nyújtott jóvátételt kell

⁴¹⁶ŠKVAJN, Pet – PÄROŠANU, Andrea: Czech Republic. In: VANHOVE, Adelaide –MELOTTI, Giulia (szerk.): European research on restorative juvenile justice. Research and selection of the most effective juvenile restorative justice practices in Europe: snapshots from 28 EU member states. Szerk.: Brüsszel, 2015. 43. o.

⁴¹⁷FELLEGI Borbála: mediáció szabályozása és gyakorlata az európai országokban. Kézirat, 2007. 3.1.

céloznia.⁴¹⁸ A törvény azon az elgondoláson alapul, hogy a fiatalok túlnyomórészt képlékeny személyiségek, akiknek bűnözői tevékenysége általában nem jelent komoly veszélyt a társadalomra, valamint, hogy a család, a kortárs-csoportok és a körülmények jelentős szerepet játszanak a bűncselekmények elkövetésének motivációjában, ebből kifolyólag megfelelő, szakmailag irányított módszerekkel ezek a személyek javíthatók.⁴¹⁹

E körben utalnék még arra, hogy a cseh büntető eljárásjog 1995 óta ismeri a békéltetés intézményét is. Ennek lényege, hogy olyan bűncselekmények esetén, amelyek maximum ötévi szabadságvesztéssel büntetendők, a feleknek van lehetősége személyesen az ügyész vagy a bíró előtt találkozni és kibékülni. Ennek része lehet a jóvátételben történő megállapodás is. A békéltetés a felek beleegyezésével történik, de az elrendelés a jogalkalmazó kezében van.⁴²⁰ Tehát ez a jogintézmény is tartalmaz helyreállító elemet és célja a konfliktus feloldása, de ellentétben a resztoratív igazságszolgáltatás hagyományos alapelveivel itt nem annyira a felelősségvállalás és a sértett kompenzációja, mindinkább az eljárás mielőbbi lezárása a cél. A békéltetés azonban elég ritka az országban, 2011-es adatok szerint mindösszesen 143 alkalommal került sor egy ügy lezárására ezzel a módszerrel.⁴²¹

A jóvátételi cél nem csupán jogelméleti szinten jelenik meg, hanem az alkalmazandó szankciók körében is. A fiatalkorú elkövetők esetén alkalmazható a közmunka, valamint feltételes büntetés kiszabása mellett kötelezhető az okozott kár megtérítésére. A törvény lehetővé teszi az áldozat-elkövető mediációt a fiatalkorú elkövetők számára (gyakorlatilag bűncselekmény-típustól függetlenül). Amennyiben erre nincs mód, a Szolgálat javasolhat más, a károk jóvátételét célzó intézkedéseket is. Szintén az áldozati károk kompenzálására volt pozitív hatással a 2013. március 25-én hatályba lépő a Bűncselekmények Áldozatainak Pénzügyi Segítségnyújtásáról szóló 45/2013-as számú törvény.⁴²²

A közvetítői eljárás kiterjesztése felnőttkorú elkövetőkre 2006-ban történt meg. Ennek okai között szerepel az is, hogy a rendszerváltást követően a cseh igazságszolgáltatás is ugyanazokkal a nehézségekkel küzdött, mint a legtöbb kelet-európai ország: a börtönök zsúfoltsága hatalmas méreteket öltött, a visszaesési statisztika úgyszintén (ez utóbbi később

⁴¹⁸ MATOUSKOVA, Andrea: A mediáció, mint a fiatalkorú bűnözést célzó helyreállító gyakorlat Csehországban. In: GYÖKÖS Melinda-KLOPFER Judit-LÁNYI Krisztina (szerk.): A helyreállító igazságszolgáltatás európai jó gyakorlatai a büntetőeljárásban – konferenciakötet, OKRI, 2010. 165. o.

⁴¹⁹ VEČERKA, Kazimír - HULMÁKOVÁ, Jana - ŠTĚCHOVÁ, Markéta: Juveniles in the Process of Faulty Socialisation, Summary, 1. o. Link: <http://www.ok.cz/iksp/en/docs/s458.pdf> Letöltés dátuma: 2020.09.12.

⁴²⁰ ŠKVAJN – PÁROŠANU (2015), i.m., 43. o.

⁴²¹ ŠKVAJN – PÁROŠANU (2015), i.m., 46. o.

⁴²² KARABEC, Zdeně - VLACH, Jiří – HULMÁKOVÁ, Jana: Criminal Justice System in the Czech Republic - 3rd amended and revised edition. Ediční řada Studie, Praha, 2017, 107. o.

sem szűnt meg, 2013 és 2015 között a szabadságvesztésre ítélték kb. 70 %-a korábban már volt büntetve). A büntetés-végrehajtáson belüli reszocializációs programok tehát ritkán hoztak eredményt, mely szakértők szerint elsősorban a börtönökben lévő körülményekre, a fogvatartottak nem megfelelő kiválasztására és az elítéltek hozzáállására vezethető vissza.⁴²³ Mindezek indokolták felnőttkorú elkövetőknél is új módszerek alkalmazását. Maga a mediáció ugyanakkor még mindig tipikusan a fiatalkorúaknál alkalmazandó módszer az országban, átlagosan az ügyek 20-25 %-ában a mai napig a fiatalkorú elkövetők vesznek részt.

A 2012. szeptembere óta hatályos pártfogói és mediációs törvény a mediációt úgy határozza meg, mint egy konfliktus megoldására irányuló eljárást egy vagy több mediátor bevonásával, aki(k) a konfliktusba bevont felek közti kommunikáció támogatásával segítik a résztvevőket abban, hogy peren kívül egyezzenek meg egy barátságosabb módon.⁴²⁴ A törvény részletesen szabályozza a közvetítői eljárások módját, és az eljárási szabályokat, minden mediációt érintő jogterületen. A fiatalkorúak esetén a resztoratív technikák alkalmazása alapvetően folyamatosan emelkedő tendenciát mutat (bár 2018-ban minimális visszaesés volt tapasztalható e téren⁴²⁵). Ezzel együtt az is megfigyelhető, hogy a jogalkalmazók elsőbűntényes fiatalkorú elkövetőnél gyakrabban alkalmazzák a resztoratív intézkedéseket, mint számos más, a törvények által lehetővé tett intézkedést (pl. nevelő intézkedéseket⁴²⁶).⁴²⁷

3.2. A közérdekű munka Csehországban

Fontosnak tartom rögzíteni, hogy a cseh Büntető törvénykönyv nem a közérdekű munka kifejezést használja, fordításként a „közösségi szolgálat” kifejezés lenne a leginkább megfelelő elnevezés a szankcióra. Ugyanakkor mivel a közösségi szolgálat fogalma Magyarországon egészen más jelentéstartalommal bír, ezért a magyar büntetőjogi dogmatika alapján helytálló közérdekű munka kifejezést fogom a továbbiakban is használni.

⁴²³ KARABEC – VLACH – HULMÁKOVÁ (2017), i.m. 111. o.

⁴²⁴ MERCEZ Erika - ARADI Eszter - POSCH Eszter (szerk.): Az alternatív vitarendezés helyzete öt európai országban. Forresee Kutatócsoport, 4. o.

⁴²⁵ DIBLÍKOVÁ, S.: Analysis of Trends in Criminality in the Czech Republic in 2018, Summary, 4. o. Link: <http://www.ok.cz/iksp/en/docs/s454.pdf> Letöltés dátuma: 2020.09.12.

⁴²⁶ Az ügyész által előírható nevelő intézkedések egyébként szintén tartalmazhatnak közvetett helyreállító elemeket, mint például egy bocsánatkérő levél írása, vagy jóvátételről szóló beszélgetés.

⁴²⁷ VEČERKA – HULMÁKOVÁ – ŠTĚCHOVÁ, i.m., 5. o.

Funkcióját tekintve a magyar szabályozáshoz hasonlóan ez is egy önállóan kiszabható, szabadságelvonással nem járó szankció, amely díjazás nélküli munkavégzési kötelezettséggel jár. Apró eltérés, hogy a törvény itt ad egy viszonylag tág keretet arra vonatkozóan, hogy milyen intézményekben kerülhet sor a munkavégzésre. A tevékenység megnyilvánulhat közterületek, középületek javításában, takarításában, valamint állami vagy közösségi, illetőleg közhasznú intézmények javára végzett egyéb munkavégzésben, melyek oktatási, kulturális, egészségvédelmi, tűzbiztonsági, környezetvédelmi, illetőleg fiatalok megsegítését célzó, vagy akár állatvédelmi, humanitárius, jótékonyági, szociális vagy vallási tevékenységet végezhetnek.⁴²⁸

A közérdekű munka időtartamát órákban állapítják meg, mértéke 5 és 300 óra közötti lehet. A büntetés mellett a bíró további magatartási kötelezettségek is előírhat az elítélt számára, többek között ilyen lehet, hogy vegyen részt pszichológiai tanácsadási programban vagy függőségkezelő terápián, tartózkodjon meghatározott eseményeken való részvételtől, illetőleg alkohol vagy más függőséget okozó anyagok fogyasztásától, de ilyen lehet a sértettől való bocsánatkérés, illetőleg az őt ért sérelmek kompenzálása is.⁴²⁹ A bíróság általában kártérítésre kötelezi az elkövetőket, de van lehetőség arra is, hogy azt írja elő, hogy az elkövető a sérelmet más módon orvosolja.⁴³⁰

Csupán érdekességként említem meg, hogy 2011-ben viszonylag jelentős változások léptek hatályba a közérdekű munka szabályozása terén Csehországban. A maximális munkaórák számát 400-ról 300-ra csökkentették, a végrehajtás határidejét 1 évről kettő évre emelték, az átváltást viszont a korábbi 2 órás szabályról egy órára csökkentették. A bíróságok e téren inkább a szigorúbb szabályokat preferálták: sok kritika érte az elkövetőkre nézve kedvező döntéseket, viszont az átváltás szigorításával egyetértettek.⁴³¹

A büntetés végrehajtásának megkezdése előtt kötelező pártfogó felügyelői vélemény beszerzése. E kapcsán a bírói vélemény meglehetősen ambivalens, vannak olyan álláspontok, hogy ez a büntetés végrehajtásának jelentős késleltetése, más álláspontok szerint ez segít abban, hogy az elkövetőt megismerjék, így a legmegfelelőbb helyen történjen a büntetés végrehajtása.⁴³²

⁴²⁸ Criminal Code of the Czech Republic, Section 62 (3)

⁴²⁹ A teljes lista: Criminal Code of the Czech Republic, Section 48 (4)

⁴³⁰ KARABEC – VLACH – HULMÁKOVÁ (2017), i.m. 35. o.

⁴³¹ SCHEINOST, Miroslav: Sanction policy in practice, Summary, 2014, 7. o. Link: <http://www.ok.cz/iksp/en/docs/s419.pdf> letöltés dátuma: 2020.09.13.

⁴³² SCHEINOST (2014), i.m., 7. o.

A közérdekű munka teljesítésének határideje a végrehajtás elrendelésétől számított két év (meghatározott esetekben fél évvel hosszabbítható), melybe nem számít bele az az időszak, amikor a terhelt egészségügyi okokból nem tudott közérdekű munkát végezni, illetőleg, amikor őrizetben volt vagy szabadságvesztés-büntetését töltötte. A büntetés nem teljesítése esetén átváltásra kerül sor, mely lehet házi őrizet (amennyiben a jogszabályban foglalt feltételei fennállnak) vagy szabadságvesztés is. Mindkét esetben minden fennmaradó munkaóra egy napi házi őrizetet, illetőleg szabadságvesztést jelent.

A közérdekű munka kiszabása kapcsán a törvény viszonylag kevés tilalmat tartalmaz. Nem lehet kiszabni olyan személlyel szemben, aki előreláthatóan nem lesz képes a kiszabott munkabüntetést teljesíteni. Ezen felül bár a törvény kifejezetten nem tiltja, ugyanakkor nem javasolja közérdekű munka kiszabását olyan elkövetővel szemben, akinél egyszer már közérdekű munkabüntetés átváltására került sor és annak végrehajtásától számítva 3 év még nem telt el.⁴³³

A közérdekű munka végrehajtásának kontrollját szintén a Pártfogó és Mediációs Szolgálat végzi, akik a munkahely kijelölésére is tehetnek javaslatot. Ennek során törekednek, hogy olyan területen történjen a munkavégzés, ami az elkövető fejlődése szempontjából hasznos, ahol a legnagyobb mértékű közösségi jóvátételt tudja tenni. A lehetőségek azonban erősen korlátozottak, hiszen a munkahely kijelölésének egyéb szabályai – különösen a lakóhelyhez közeli munkahely kijelölésének elve – a lehetőségek körét erősen szűkíti. Összességében tehát megállapítható, hogy a közérdekű munka inkább csak egy minimálisan resztoratív önállóan alkalmazható szankció Csehországban, amely legfeljebb közösségi jóvátételre alkalmas, de nincs olyan opciója, hogy az elkövető kifejezetten a sértett javára végezzen munkát. Így tehát elmondható, hogy a kulcsfontosságú resztoratív alapelveket nem emelték be ebbe a szankcióba.⁴³⁴ A sértetti kompenzációt viszont elősegítheti, hogy a szankció mellé jóvátételi kötelezettséget is előírhat a bíróság.

3.3. A közvetítői eljárás jogi szabályozása

A cseh pártfogó felügyeleti és közvetítési szolgálatról szóló törvénynek megfelelően a közvetítést a Szolgálat munkatársai (mediációs szakemberként kiképzett pártfogó felügyelők) végzik, akiknél alapfeltétel közvetítői eljárásra vonatkozó jogszabályok ismerete, valamint

⁴³³ Criminal Code of the Czech Republic, Section 62 (2)

⁴³⁴ PĂROȘANU: Romania (2015), i.m., 44. o.

szakmai ismeretekkel rendelkeznek a kommunikáció és a tárgyalás terén. A közvetítői cím megszerzésének feltétele egy sikeres szakmai vizsga letétele a cseh igazságügyi minisztérium által kijelölt bizottság előtt, a Szolgálatban történő munkavégzésnek további feltétele egy minősítő vizsga letétele.⁴³⁵

A közvetítéssel kapcsolatos tevékenységek az elkövető, az áldozat, az ügyész, a bíróság, a gyermekvédelmi hatóság szociális és jogi osztálya, valamint a velük együttműködő személyek és az intézmények kezdeményezésére is megtörténhet. A Szolgálat maga is kezdeményezhet közvetítői tevékenységeket. Ennek az a magyarázata, hogy egyes ügyekben – például valamennyi olyan ügyben, ahol fiatalkorú az elkövető – a rendőrség hivatalból köteles az ügyről tájékoztatni a Szolgálatot⁴³⁶. Ezekből az adatokból meg tudják ítélni, hogy adott ügyben indokolt lehet-e a közvetítői eljárás kezdeményezése. Abban az esetben, ha az elkövető felnőtt, a rendőrség külön tájékoztatja a Szolgálatot azokról az esetekről, amelyekben a Szolgálat bevonását megfelelőnek tartják. A rendőrség kötelezettsége, hogy mind a vádlottakat, mind az áldozatokat tájékoztassa a Szolgálattal való együttműködés lehetőségéről. A közvetítői eljárás elrendeléséről a végső szót a jogalkalmazó szervek (nyomozó hatóság, ügyészség, az eljárás későbbi szakaszában a bíróság) hozzák meg, ugyanakkor a tapasztalatok alapján a Szolgálat álláspontját igyekeznek figyelembe venni.

A cseh büntető- és büntető eljárásjogi szabályokban csak nagyon minimális mértékű objektív akadály található, ami a közvetítői eljárást ipso iure kizárja. Ugyanakkor a Szolgálatnak joga van ahhoz, hogy a hozzá beérkezett ügyekben döntsön, és ha úgy érzi, hogy az adott ügyben a mediáció nem éri el a kívánt célt, akkor meg is tagadhatják annak a lefolytatását. A Szolgálat sajtóosztályának a vezetőjétől azt a tájékoztatást kaptam, hogy túlnyomórészt olyan büntetőügyekre összpontosítanak, ahol a bűncselekmény elkövetése révén (vagy azt megelőzően) személyközi kapcsolatok romlottak, illetőleg szakadtak meg (olyan esetek, amikor az elkövető és az áldozat ismerik egymást, mivel szomszédok, barátok, családtagok), valamint olyan ügyekben, ahol az áldozatot valamilyen fizikális sérülés érte (ez lehet akár egy szándékos bűncselekmény, pl. testi sértés, vagy gondatlan baleset-okozás is). További közvetíthető esetek az úgynevezett „helyzetkonfliktusok” (autóbalesetek, kocsmai harcok stb.), amikor egymást alapvetően nem ismerő személyek adott szituációban kerülnek konfliktusba.

⁴³⁵ https://e-justice.europa.eu/content_mediation_in_member_states-64-cz-hu.do?member=1 letöltés

dátuma: 2020.12.16.

⁴³⁶ MATOUSKOVA (2010), i.m., 165. o.

Kiemelten foglalkoznak továbbá első bűntényes elkövetőkkel, mivel ez nemcsak prevenció célból lehet hasznos számukra, hanem csökkentheti az új bűncselekmények elkövetésének kockázatát is, ráadásul – hasonlóan a magyar rendszerhez – ha a büntetőeljárás a közvetítői eljárás révén megszűnik, akkor az elkövető büntetlen előéletű marad.

Annak értékelésekor, hogy az eset alkalmas-e mediációra, különösen nagy figyelmet fordítanak arra, hogy az elkövető tisztában van-e a bűncselekményben való felelősségével és képes-e vállalni ezt a felelősséget, az áldozat pedig meg akarja-e hallgatni az elkövetőt. A pártfogó felügyelő (ebben az esetben a mediációs szakember) ilyenkor értékeli azokat a lehetséges kockázatokat, amelyek az áldozat negatív reakcióiból származhatnak az elkövetővel való találkozás során. Ebben az összefüggésben a mediátornak előzetesen – szükség esetén az áldozattal együttműködve – értékelnie kell a konfliktust, és figyelembe kell vennie a sértett által elszenvedett kár jellegét. Nagyon fontos, hogy az áldozatot ne érje traumás tapasztalat vagy másodlagos viktimizálás, kiváltképp, ha a sértett a „különösen kiszolgáltatott áldozatok” közé tartozik (ilyenek például a nemi erőszak vagy a zaklatás áldozatai).

A közvetítői eljárásra jog szerint az eljárás bármely szakaszában sor kerülhet (végrehajtási szakaszban csupán alternatív szankciók esetén, tehát büntetés-végrehajtási intézetben belül nem), akár a vádemelést megelőzően is. A Szolgálat igyekszik a lehető leghamarabb megkezdeni a mediáció folyamatát, ugyanakkor – főleg a sértetti igényeket és érdekeket alapul véve – bizonyos esetekben jobb, ha az eljárás későbbi szakaszában kerül csak sor a mediációra. Ennek ellenére a statisztikák szerint 2016-ban a közvetítések 96%-át, 2017-ben pedig a 95%-át folytatták le az előzetes szakaszban.

A közvetítői tevékenység megkezdéséről a Szolgálat köteles az ügyészséget tájékoztatni. Az ügyészség főszabály szerint a tájékoztatást tudomásul veszi, ugyanakkor leállíthatja a mediáció folyamatát, amennyiben úgy ítéli meg, hogy az eljárás a nyomozás eredményességét veszélyeztetheti. Ez főleg az eljárás korai szakaszában történő mediációk esetében lehet releváns, a nyomozási szakasz végén ez a veszély már nem fenyeget.

Az eredményes közvetítői eljárás enyhítő körülményként minden esetben figyelembe kell venni, ugyanakkor van lehetőség szabadságvesztéssel nem járó alternatív szankció alkalmazására akkor is, amikor főszabály szerint erre nem lenne lehetőség, valamint a büntetőeljárás feltételes felfüggesztésére, illetőleg megszüntetésére is. Ugyanakkor mindezek bírói, illetőleg ügyészi mérlegelés alapján történnek.

3.4. A rendszer értékelése

Látható, hogy a Csehországban kidolgozott rendszerben sokkal kevesebb az objektív, kizáró körülmény, illetőleg következmény, mint mondjuk Magyarországon, viszont éppen emiatt lényegesen nagyobb a Pártfogói és Mediációs Szolgálat, valamint az ügyészségek és bíróságok szerepe, ezenkívül nagymértékben igényli a szervek közötti együttműködést is. Ugyanakkor a visszajelzések alapján ez a fajta együttműködés rendezett. Egy 2017-es felmérés alapján a bírák 92 %-a egyértelműen pozitívnak ítéli meg a Szolgálat működését és a velük való együttműködést és a bírák 2/3-a az ügyészséggel való együttműködést is megfelelőnek ítéli meg (akik nem, azok legtöbbször az ügyészek passzvitását vagy rutinszerű döntéshozatalát bírálták az alternatív szankciók kiszabása tekintetében).⁴³⁷ A pártfogók véleménye a bíróságokról is többségében egyértelműen pozitív, itt a leggyakoribb kritika az volt, hogy egyes bírák nem igazán respektálták a Szolgálat tevékenységét és nem vették figyelembe az állásfoglalásukat.⁴³⁸ Ugyanakkor megjegyzendő, hogy a megkérdezett pártfogók 95,6%-a itt is elismerően nyilatkozott az együttműködésről. A részt vevő elkövetők és áldozatok véleménye is általában pozitív, a 2008 és 2010 közötti *The Role of Mediation within the Criminal Justice System* tanulmány szerint az áldozatok 96, az elkövetők 97%-a elégedett volt az eljárással, az áldozatok 75%-a meg kifejezetten fontosnak tartotta az elkövetővel való találkozást.⁴³⁹ Ami azonban még picit nehezíti a resztoratív elemek érvényre juttatását, az a közvélemény, ami úgy tűnik, hogy még mindig elsősorban az elrettentésben látja a büntetés valódi célját.⁴⁴⁰

Ami a számokat illeti, az összkép itt már érdekesebb. A kezdeti időszakot tekintve 2006-ban 517, 2007-ben 614, 2008-ban pedig 480 mediációs eset történt.⁴⁴¹ A mediáció eredményessége a kezdeti években 79,8 %-os értéket mutatott.⁴⁴² 2012-ben az ügyek száma elérte az 1.200-at⁴⁴³, ugyanakkor ez az érték azóta stagnál vagy csökken, 2016-ban 1183, 2017-ben pedig 749 esetre került sor. Ez az érték a következő két évben is nagyjából fennmaradt, 2018-ban 637, 2019-ben 768 esetre került sor (2020-ban csak 471-re, ám ez jó

⁴³⁷ ZEMAN, Petr (szerk.): *Research on Crime and Criminal Justice in the Czech Republic* Ediční řada Studie, Praha, 2017, 29. o.

⁴³⁸ ZEMAN (2017), i.m., 30. o.

⁴³⁹ PĂROȘANU: Romania (2015), i.m., 45. o.

⁴⁴⁰ KARABEC – VLACH – HULMÁKOVÁ (2017), i.m. 108. o.

⁴⁴¹ MATOUŠKOVÁ (2010), i.m., 167. o.

⁴⁴² PĂROȘANU: Romania (2015), i.m., 45. o.

⁴⁴³ PĂROȘANU: Romania (2015), i.m., 45. o.

eséllyel a koronavírus miatti lezárásokra vezethető vissza).⁴⁴⁴ Ezek a számok az éppen aktuális előkészítő szakaszban lévő bűnügyekhez képest egyáltalán nem rosszak (általában 10% fölötti értéket mutatnak ebből a szempontból), viszont összevetve például a hasonló lakosságú Magyarországgal, a számok nagyon alatta maradnak. Ennek oka több tényezőben is keresendő lehet. Egyfelől az a tény, hogy az eljárás jogkövetkezménye nem automatikus, önmagában csökkentheti az elkövetői motivációt az eljárás részvétele tekintetében, másrészt a Szolgálat döntési jogkörével kiszűrheti azokat az elkövetőket, akik nyilvánvalóan csak a büntetés elkerülése érdekében vennének részt az eljárásban. Ez azokban az országokban, ahol a közvetítői eljárás elrendelését javarészt objektív feltételekhez kötik, nehezebben kiszűrhető, így ott – ha csak ezt a körülményt vesszük alapul – valamivel nagyobb mennyiségű eljárásra fog sor kerülni. Az esetek többségét, éves szinten kb. 35-37%-ukat, a gondatlan bűncselekmények teszik ki, ugyanakkor viszonylag magas a rablások száma is, amely éves szinten 10-12%-os értéket mutat.

Fentiek alapján úgy tűnik, hogy Csehországban egy olyan rendszer kialakítására törekedtek, amelynek nem annyira célja az eljárások magas száma, sokkal inkább az, hogy a mediációban részt vevők körét ténylegesen azokra az esetekre szűkítse, ahol az eljárás eléri a célt, és az elkövető tényleg úgy megy el a mediációs tárgyalásra, hogy tisztában van a tettével és vállalja érte a felelősséget. Így bár – Lengyelországhoz hasonlóan – itt is elmondható a mediációról, hogy egy viszonylag ritkán előforduló jogintézmény, úgy tűnik, jelen esetben ez egy sokkal tudatosabb döntés, amely nem a jogalkalmazó szervek némiképp ad hoc jellegű döntésein múlik, hanem egy széleskörű tapasztalatokkal rendelkező szakmai szerv mérlegelésén.

⁴⁴⁴ Az adatok Miroslava JAKEŠOVÁ, a cseh Pátfogói- és Mediációs Szolgálat Sajtóosztályának vezetője által a közvetlen megkeresésemre 2021.03.01-én írt válaszeleveléből származnak.

VIII. A helyreállító igazságszolgáltatás Magyarországon

1. Történelmi áttekintés

1.1. Resztoratív intézmények a középkori magyar igazságszolgáltatásban

A középkori magyar jogrendről a mai információink többségében magyar oklevelekből, dekrétumokból, rendeletekből, törvényekből, a sokfélesége miatt meglehetősen változatos szokásjogból és a Váradi Regestrumból maradtak fenn. Ez utóbbi a nagyváradi káptalan bizonyítási eljárásokban vállalt hiteles tevékenységének jegyzéke, amelyben 389 lajstromba szedett ügy található, amiből 230 bűncselekmény elkövetéséről szól. A szerepe jelentős, ebből ismerjük meg többet között a tüzesvas-próba leírását, valamint a Compositiokról, megegyezésekről is ejt szót.⁴⁴⁵

A jóvátétel fogalmát már a magyar jog a Honfoglalás korától kezdve ismerte. A magyar szokásjog ugyanis nagyon sokáig a vérbosszú elvén alapult, amelyhez az is hozzátartozott, hogy a (halálos) ítélet végrehajtása a sértett, vagy az egyik hozzátartozójának a feladata. Azonban az ősmagyar jog fejlődése során ennek részévé váltak az egyezségek, azaz, hogy a tettes az áldozattal, illetőleg annak hozzátartozójával kötött megállapodással, bizonyos kártérítési összeg kifizetésével megválthatta a saját életét. Az összeg szabad alku tárgya volt, de természetesen az idők során kialakult bizonyos szokásjog az összeg nagyságával kapcsolatban, ennek azonban nem volt kötelező ereje, ezzel a sértett nem volt köteles megelégedni.⁴⁴⁶ Lényegét tekintve tehát a kompenzáció alku tárgya volt.

E mellett létrejött egyfajta helyi népszokás alapján kialakult, ám területenként egymástól eltérő ítélkezési gyakorlat is.⁴⁴⁷ Az ítélkező bírák jellemzően helyi társadalmi csoportokból emelkedtek ki és élvezték a közösségük támogatását, ezért rendelkeztek azzal a tekintéllyel, amely felhatalmazta őket az ügyek elbírálására. Az eljárási szabályokat szintén a helyi szokásjog konzerválta.⁴⁴⁸ Egyet nem értés esetében ugyanakkor lehetősége volt a feleknek az állami szervezethez fordulni, vagy akár az önbíráskodás lehetősége is adott volt.

A megváltás lehetősége az államalapítást követően is adott volt, viszont már törvények által,

⁴⁴⁵ MEZEY Barna (szerk.): Magyar jogtörténet, Osiris kiadó, Budapest, 2007, 278. o.

⁴⁴⁶ BARABÁS (2004), i.m., 39. oldal.

⁴⁴⁷ TARKÁNY-SZÜCS Ernő: Magyar jogi népszokások, Akadémia Kiadó, Budapest, 1981., 802. o.

⁴⁴⁸ SZEKERES (2016), i.m., 59. o

központilag szabályozva. Ez megfigyelhető I. István törvényeiben is, ahol a gyilkos az életét száztíz aranypénzzel, a tolvaj a fülét vagy az orrát 5 tinó árával válthatta meg. Ez azonban továbbra sem volt akadály a szokásjog szerinti egyezségnek. Sőt, olyanra is volt példa, hogy az egyháziak, nők, felperes atyafiak elleni ítéletekben (ahol a halálbüntetés alkalmazása egy darabon tilalmazott volt) a bíróság rögtön az ítélet vagyoni oldaláról rendelkezett.⁴⁴⁹ Szent István dekrétumai konkrétan meg is említik az alternatív vitarendezést, sőt, törvényi szabályozást is nyújtanak hozzá. A későbbiek során pedig nem volt ritka ez a fajta kiváltási lehetőség más személyeknél sem. Ugyancsak volt lehetőség vérdíj megfizetésére is „*a másik kard általi*” megsértése esetén.⁴⁵⁰

Szent László törvényei szintén arra utalnak, hogy magánjellegű sérelem esetén a felek elsődlegesen saját ügyük urai, a bírói közreműködés inkább csak alternatívának számított. A törvények ugyanis rögzítik, hogy a bíró kizárólag akkor rendelkezhet, ha a felek az ügyet bíró elé viszik, a párviadatok pedig egyenesen kizárják, hogy egy ügyet a bíróság elé vigyenek.⁴⁵¹ A törvények alapján a bíró, ha úgy ítélte meg, törekedhetett a felek közötti megegyezés létrehozására is.

Ennek a paradigmának a fejlődése a XIV. században is érzékelhető. Nagy Lajos király törvényei rögzítik először, hogy a bírónak vitás ügyben joga van 3 napra „*őrizetbe venni*” (mai szóhasználattal élve lefoglalni) a jogvita tárgyát. Ennek a célja kifejezetten a felek békítése, a megegyezés elősegítése volt.⁴⁵² Nagy Lajos törvényei e mellett kifejezetten tiltották azt, hogy a bíró bármilyen formában gátat szabjon a felek egyezkedései kísérleteinek.⁴⁵³

Ennek a rendszernek fejlődése figyelhető meg a XV. századig. Onnantól kezdve azonban a királyi hatalom egyre jobban próbált gátat szabni az önkényes bíráskodásnak és központosítani az igazságszolgáltatást. Luxemburgi Zsigmond volt az első, akinek jogi normái jogi megítélés szempontjából is elhatárolták egymástól a vérbosszú fogalmát az egyezkedéstől. A vérbosszút és az önbíráskodást ugyanis hatalmaskodásnak tekintette, ami büntetendő magatartás. Az egyezkedés azonban továbbra is jelen volt, sőt, az egyeztetéshez

⁴⁴⁹ MEZEY (2007), i.m., 284. o.

⁴⁵⁰ BARABÁS (2004), i.m. 40. o.

⁴⁵¹ Szent László II. könyv 27. törvénycikk: „*Akik megvítak otthon és bíró eleibe nem viszik ügyüket, azokon a bíróságnak semmi keresete ne legyen. Ha hozzá jönnek, tetszése szerint ítéljen, és ha megegyezteteti őket, és ha megegyezteteti őket, s ezért adnak a bírónak valamit, egy harmadot magának, kétharmadot a királynak tartson meg belőle.*”

⁴⁵² SZEKERES (2016), i.m., 59. o.

⁴⁵³ Nagy Lajos 1351. évi 24. törvénycikk: „*Ha a perlekedők akármilyen jelentékeny vagy fontos ügyben perlekedni akarnak, a bíró őket ebben semmi esetre sem gátolhatja meg.*”

már a bírói békedíj megfizetése sem volt feltétel.⁴⁵⁴

I. (Hunyadi) Mátyás király próbált gátat szabni a felek közötti egyezségeknél, legalábbis bizonyos ügyekben. Meghatározza a hűtlenség (infidelitas) eseteit, amely jelentős lépés a büntetőjog közjogias fejlődése felé.⁴⁵⁵ Törvényeiben már a hűtlenség körébe tartozó bűncselekmények és egyéb súlyosabb bűncselekmények (pl. szándékos emberölés) esetén az egyezkedés tilalmát írja elő, azonban gondatlan emberölés esetén fenntartja a lehetőséget, miszerint „*az emberölőnek legyen joga a megöltnek rokonaival szabadon egyezkedni*”⁴⁵⁶.

A Werbőczy-féle Hármaskönyv részletesen írt az egyezkedés lehetőségéről, amelynek részben teret engedett, részben azonban tilalmazta azt. A hűtlenség körébe tartozó bűncselekményeknél egyezségnek nem volt helye, az uralkodó legfeljebb kegyelmet adhatott, de ez is csak az elítélt életére vonatkozott, a jószágaira nem.⁴⁵⁷ A nagyobb hatalmaskodás, illetőleg a kisebb hatalmaskodás⁴⁵⁸ esetén a Tripartium lehetővé tette az egyezkedést. A középutat a főbenjáró ítélet alá eső cselekmények jelentették. Ekkor az ítélet kiszabása és végrehajtása közötti időben volt lehetősége az elkövetőnek arra, hogy a sértettel vagy annak hozzátartozóival kiegyezzen. Ha ez nem történt meg, a bíró az elkövetőt a sértettnek az ítélet végrehajtására átadta. Abban az esetben, ha ezt nem hajtotta végre, az elkövetőt jószágvesztésre ítélték.⁴⁵⁹ Érdeemes megemlíteni, hogy a Tripartium már ismert néhány pénzbüntetés-típust is, mint pl. a nyelvváltság, amit a rágalmazó, becsületsértő, hamisan vádló személy kaphatott és meg nem fizetése esetén a rágalmazó a perképességét veszítette el.⁴⁶⁰

Látható tehát, hogy a XV-XVI. század joga sem tiltotta kifejezetten a felek közötti egyezségeket, csupán keretek közé helyezte azt és meghatározta azokat a deliktumokat, ahol ennek helye van és azokat, ahol ennek nincs. A felek közötti személyes ügyekben ugyanakkor továbbra is működött a megállapodás intézménye, sőt, ez volt a kívánt vitarendezési formula,

⁴⁵⁴ SZEKERES (2016), i.m., 59. o

⁴⁵⁵ BARABÁS (2007), i.m., 43. o.

⁴⁵⁶ 1486. évi 51. tc. I. Mátyástól (Komplex DVD-jogtár, Corpus Iuris Hungarici)

⁴⁵⁷ BARABÁS (2004), i.m., 46. o.

⁴⁵⁸ Nagyobb hatalmaskodásnak minősült a nemes házainak megrohanása, nemesi birtokok ill. azok haszonvételeinek és tartozékainak elfoglalása, nemesek törvényes ok nélküli letartóztatása, nemesek megsebzése, megverése, nemes gondatlan megölése, ország rendes bírójának, helyetteseinek, káptalanjainak, királyi, vármegyei embereknek hivatalos eljárásuk során történő megverése, megsebesítése az ítélet végrehajtására kiszabott bíró másodízben való visszaütése, szabad oltalomlevél megsértése, főrendi ház tagjának vagy követének az országgyűlés helyén vagy nyilvánosság előtt történő megverése, megsebesítése, rokonok megverése, nekik maradandó sérülés okozása. Kisebb hatalmaskodásnak minősültek hasonló cselekedetek nem nemesekkel szemben. Ld. BÉLI Gábor: Magyar jogtörténet – A tradicionális jog. Dialog Campus kiadó, Budapest-Pécs, 1999. 216-218. o.

⁴⁵⁹ MEZEY (2007), i.m., 283. o.

⁴⁶⁰ BARABÁS (2004), i.m., 48. oldal

amit II. Ulászló dekrétumai is rögzítettek.⁴⁶¹

A büntetőjog közjogiasodása a XVI-XVII. századra befejeződött, szankciók szempontjából azonban túlzottan nagy modernizáció nem történt. Erre a XVIII. századig kellett várni, amikor 1773-ban, Szempcen, Mária Terézia uralkodása alatt megépült az első magyar börtön céljából készült intézmény.⁴⁶² Ez utóbbinak számos oka volt. Egyfelől Beccaria művének elterjedése, ami hatást gyakorolt a Habsburg Birodalom – köztük Magyarország – igazságszolgáltatására, másrészt praktikus okokból is célravezetőnek látszódott. Ekkoriban kezdtek ugyanis elterjedni azok a nézetek, amelyek a halálbüntetésnél célravezetőbbnek vélték a szabadságelvonnással járó szankciókat, mivel az elítéltek a munkájukkal akár hasznot is hajthatnak, valamint prevenciós szempontból is hatékonyabbak. Voltaire szavaival élve „*egy akasztott ember semmire sem jó – egy közmunkára ítélt ember hasznot hajt a hazájának, másrészt eleven példával szolgál.*”^{463 464}

1.2. Helyreállító igazságszolgáltatás a cigány kultúrában

A magyarországi romák a történelem során mindvégig fenntartották saját kultúrájukat, ugyanakkor egységes roma kultúráról beszélni nem lehet, hiszen a magyarországi cigányság – mind a történelem során, mind napjainkban – számos különböző csoportra oszlik.

A legelső fennmaradó információink az oláh cigányság egy sajátos vitarendező fórumáról, a *romani kris*-ről szólnak. A kifejezésnek nincs magyar megfelelője, kizárólag az oláh cigányság körében használt kifejezés, a magyar nyelvben legfeljebb megmagyarázni lehet a jelentését.⁴⁶⁵

A *romani kris* egy belső szokásjogon alapuló, és azáltal elfogadott vitafórum, amely a közösség tagjainak a bevonásával rendezi a vitás ügyeket.⁴⁶⁶ Ezek általában kártérítési ügyek voltak, de a fórum a nőkkel kapcsolatos ügyekben is eljár. Nem volt alkalmazható azonban

⁴⁶¹ II. Ulászló 1492. évi 68. törvénycikk: „elrendeltük, hogy a peres vagy vitatkozó felek bármely fontos ügyben szabadon rendelkezessenek”

⁴⁶² BÉLI (1999), i.m., 172. o.

⁴⁶³ KEREZSI (2006), i.m., 190. o.

⁴⁶⁴ Csupán történeti érdekesség, hogy alig két évszázaddal később éppen ugyanezek az érvek hangoztak el a szabadságelvonnással járó büntetésekkel szemben más, reszocializációt célzó szankciók intézkedéseket pártolva. Az ellentmondás ugyanakkor pusztán látszólagos, ugyanis a két korban két különböző aspektusból vizsgálták a társadalmi hasznosságot, a XVIII. században elsősorban a fizikai értelemben vett munkaképességet, a megalázó, megerőltető munkák elvégzésének képességét értették, míg a XX. században viszont reszocializációs szemszögből, vagyis, hogy az elkövető képes-e úgy visszailleszkedni a társadalomba, hogy a közösségétől megbocsátást nyerjen, és ne kövessen el újabb bűncselekményt.

⁴⁶⁵ Loss Sándor: A romani kris a dél-békési oláh cigányoknál – elmélet és gyakorlat. Fundamentum, 2005/1., 160. o.

⁴⁶⁶ SZEKERES (2016), i.m., 207. o.

állam elleni, illetőleg súlyos személy elleni cselekmények esetében, ezekben az ügyekben az állami bíróságok hozhattak ítéletet.⁴⁶⁷ Az eljárás egy informális konfliktusfeloldással kezdődött, amelynek célja az volt, hogy a felek kölcsönösen megegyezésre jussanak. Ez két lépcsőben történt, az első szakasz, csupán a felek közötti, kívülállók nélküli egyezkedési kísérlet volt.⁴⁶⁸ Amennyiben ez nem járt eredménnyel, akkor került sor a divanora vagy a svatora, amely egy már külsős személyek bevonásával történő egyezkedési kísérlet, ahol az öregek tanácsa tapasztalatát próbálták felhasználni a vita peren kívüli rendezésében. Amennyiben ez sem járt eredménnyel, akkor került sor a „*törvényszék*” összehívására, amelybe a vitában álló felek is delegálhattak tagokat. Az eljárást ünnepélyes stílus, szigorú formális eljárás, és emelkedett hangvételű, választékosan megfogalmazott beszédek jellemezték.⁴⁶⁹ A közösségi kohéziót jelzi, hogy nem roma személyek sokáig ezeken az üléseken nem vehettek részt és a mai napig legfeljebb tanúként engedett a részvételük.⁴⁷⁰

Az egész eljárás szóban zajlott, a beszédeknek nem volt időkorlátja, az érintett felek tanúkat is hozhattak a bizonyítási eljárás keretein belül. Az eljárás során hozott döntés azonban megfellebbezhetetlen volt. Szankciók tekintetében elsősorban a vagyoni jellegű büntetések voltak a jellemzőek, halálbüntetésre, illetőleg testcsonkító- vagy fenyegető szankcióra az elmúlt évszázadokban már sosem került sor. Ennek oka abban keresendő, hogy a hagyományosan lókereskedelemmel foglalkozó oláh cigányság esetén a minél gyorsabban megfizetett forgótőke az üzlet élénkítését vonta maga után.⁴⁷¹

Hasonlóan a vallási, illetőleg törzsi kultúrákhoz, a döntés betartása itt is elsődlegesen erkölcsi alapon, a közösség és a tanács tiszteletéből következett (a közösségnek joga volt a személyes bosszúállásra is, amennyiben a döntéssel nem voltak elégedettek). Az eljárás szerves része volt még, hogy a pervesztes fél terhére mulatságot csaptak. Noha ez a hagyomány is vélhetően ősi gyökerekre terjed ki, a felvilágosult korban már élt az a felfogás, hogy a világi bíróságokkal ellentétben itt egy gyors döntés születik, amellyel a drága ügyvédi költségeket is elkerülik, így a vesztes félnek van miből kifizetnie ezt a költséget. Az eljárásra jellemző volt – egészen az elmúlt évszázadig – hogy abban nők legfeljebb tanúként vehettek részt.⁴⁷²

Fentiekén túlmenően kiemelt szerepe volt az igazságszolgáltatás tekintetében a (földesurak által kinevezett) cigányvajdáknak is, akik szintén rendelkeztek bíraskodási jogkörrel, sőt,

⁴⁶⁷ SZEKERES (2016), i.m., 218. o.

⁴⁶⁸ SZEKERES (2016), i.m., 217. o.

⁴⁶⁹ SZEKERES (2016), i.m., 217. o.

⁴⁷⁰ LOSS (2005), i.m. 161. o.

⁴⁷¹ LOSS (2005), i.m. 162. o.

⁴⁷² SZEKERES (2016), i.m., 208. o.

kifejezetten feladatuk volt a cigányok közötti konfliktus elhárítása is. (egyes területeken létezett a „vajdák vajdája” is, így nevezték a bíraskodási joggal rendelkező vajdát).⁴⁷³ Amennyiben erre a feladatra nem volt erejük, akkor azt a fővajdák látták el. E körben utalni kell arra, hogy a XVI-XVII. században ugyanakkor gyakorta előfordult, hogy a fővajdai tisztséget nem cigány származásúak foglalták el. Ennek nyilvánvalóan központosítási céljai voltak, hogy a fontosabb ügyekben az uradalmi hatalmat tudják érvényesíteni.

A tekintetben nem egyértelműek a források, hogy a romák mennyiben vették igénybe a hagyományos bírói utat. Ami tény, hogy az idők során ez a viszonyt változott, találunk arra is példát, hogy a szokásjog állami jog felett helyezkedett el, olyat is, hogy mellette, és olyat is, hogy alatta, hol kiegészítve, hol eltérően szabályozva az adott életviszonyt.⁴⁷⁴ Noha számos álláspont szerint erre nagyon ritkán került sor, ugyanakkor vannak már a XVII. századból is olyan források (1637-ből Csepreg Mezővárosából) olyan ügy, amelyben egy cigány származású férfi (Tamás) az elhunyt Horváth Pál feleségét perelte egy régebbi viszály miatt. De további források is utalnak arra, hogy a bíróságokat azért igénybe vették. Ez utóbbiak – a szokásjog el nem fogadása mellett – a *romani kris* és más cigány fórumok szigorú szabályaival is magyarázhatók, amelyek bizonyos személyek (pl. nők) vagy cselekmények esetében kizárták a részvételt. Jelen volt ugyanakkor a kettős ítélezés tilalma, tehát a kris ítélezése és az állami igazságszolgáltatás alkalmazására egymás mellett nem került sor.⁴⁷⁵

Tény azonban, hogy ez a szokásjogon alapuló metódus a mai napig nem szűnt teljesen meg, tudunk olyan néhány ezer fős közösségekről, ahol az intézmény – ha nem is hivatalos jogi fórumként – de a mai napig létezik. Ennek legfőbb oka a közösségi konfliktusok gyors megoldása, az eljárási költségek csökkenése, valamint annak elkerülése, hogy a közösségük valamelyik tagja börtönbe kerüljön.⁴⁷⁶

1.3. Egy speciális helyreállítási igény – a párbaj

A párbaj, noha nem tekinthető a szó szoros értelmében resztoratív technikának, és a helyreállító igazságszolgáltatás elemeként sem lehet elfogadni, mégis észrevehető némi hasonlóság a két intézmény között. A párbajok indukáló oka ugyanis különösen a XIX.

⁴⁷³ SZEKERES (2016), i.m., 216. o.

⁴⁷⁴ LOSS (2005), i.m. 159. o.

⁴⁷⁵ SZEKERES (2016), i.m., 218. o.

⁴⁷⁶ LOSS (2005), i.m. 161. o.

században a párbajra kihívó (sértett) fél becsületének a helyreállítása volt, és a párbaj magának az elégtételnek volt tekinthető. Ezért annak ellenére, hogy semmilyen fejlődési ív nem írható le a párbajok és a resztoratív igazságszolgáltatás között, és közvetlen történelmi előzménynek sem tekinthető, elemzése a hasonlóságok és a magyar párbajkultúra egyedülálló és széles körben történő alkalmazásának jellege miatt mégsem nélkülözhető a téma átfogóbb ismertetése során.

A döntéshozatalra alkalmas párbajokat már az ókorban is ismerték, funkciójukat tekintve azonban eltértek a középf- és újkori viadaloktól. Ekkor a párviadalok a törzsek és népcsoportok közötti háborúk lezárására alkalmas eszköz volt. Az egymással hadban álló felek kiválasztottak egy-egy bajnokot, akiknek az összecsapása a háború végkimenetelét döntötte el, a vesztes fél pedig teljesítette a győztes által meghatározott feltételeket, ezáltal viszont elkerülhetővé vált a tömeges vérontás. A XIX. században reneszánszát élő lovagias, elsősorban az egyéni sérelmeket kompenzáló becsületbeli párviadalok azonban ekkor még ismeretlenek voltak.⁴⁷⁷

A középkorban a párviadalokat gyakran használták istenítéletként is. Míg azoknál az embereknél, akik nem tartoztak nemesi körökbe, a tüzesvas-próba vagy a vízpróba jelentette az istenítéletet, addig az előkelők esetében az egymással vitában álló felek közvetlenül, vagy kiválasztott bajnokok révén párbajt vívtak, amelynek kimenetele egyben a jogvitát is eldöntötte. Mivel ezek bírák által elfogadott elrendelt párviadalok voltak, az ellenfél megsebesítése vagy megölése semmilyen szankciót nem vont maga után. Az ítélet-párbajokat az igazságszolgáltatási rendszer fejlődése végül megszüntette, ugyanakkor Erdélyben még a XVI. századból is találunk utalást hasonló típusú viadalokra (igaz, ezeket szigorúbban szabályozták, élet-halál harcot például csakis és kizárólag büntetőperekben lehetett vívni).⁴⁷⁸

A magánjellegű párviadalok a XV. század végére vezethetők vissza. Valószínűleg egyfajta előzményének tekinthetők a férfiaság és a bátorság jegyében zajló lovagi párviadalok, amelyekben szintén az erő és a harci képesség bizonyítása volt a fő szempont, akár a másik fél élete árán is. Ezeket a személyes viadalokat azonban az uralkodók a XVI. századtól egyre kevésbé nézték ezt jó szemmel és elkezdték szankcionálni azokat. A nemesek körében azonban a párviadalok ezzel együtt is elterjedtek maradtak.

A XIX. század kezdetén a parlamentarizmus idejében a párbajok gyakran politikai célúvá váltak. Az ellenoldal legtehetségesebb, legfontosabb szereplőjét a másik oldal tapasztalt

⁴⁷⁷ FINKEY Ferenc: A magyar büntetőjog tankönyve, Grill Károly Könyvkiadó Vállalat, Budapest, 1914, 569. o.

⁴⁷⁸ RADVÁNYI Sándor: A párbaj. Dunántúl Könyvkiadó és Nyomda R. T. Egyetemi Nyomdája, Pécs, 1925, 8. o.

bajvívói kihívták párviadalra, aminek elutasítása is járhatott a politikai erő csökkenésével, ha pedig a másik fél a kihívást elfogadta, akkor volt lehetőség a tekintélyének csökkentésére, sőt, akár a fizikai megsemmisítésére is. A hivatalos indok persze ezesetben nem a politikai leszámolás volt, hanem egy személyes sérelem miatti elégtétel vételének a szándéka, ám egy ilyen ürügyet nem volt nehéz találni.⁴⁷⁹

A XIX. századi Magyarországon a párviadatok száma ugrásszerűen megemelkedett és az 1920-as évekig így maradt. Ennek a legfőbb oka valószínűleg a nemesi privilégiumok folyamatos csökkenése volt. Míg a párviadal korábban nemesi kiváltságnak számított, addig csak egy szűk társadalmi réteg sajátja volt ez a fajta konfliktus-rendezés. A nemesi privilégiumok fokozatos csökkenésével azonban nagy számban jelentek meg a párviadatok azoknál a társadalmi rétegeknél, akiknek erre korábban nem nyílt lehetősége. Így aztán a XIX. század egyik fontos büntetőjogi kérdésévé vált, hogy miként kell kezelni ezt a jogi szempontból nyilvánvalóan aggályos, de a közvélemény által elfogadott intézményt.

A Csemegi-kódex szabályozása szerint „*Valakinek kihívása párviadalra, ugyszintén a kihívás elfogadása: vétséget képez, és 6 hónapig terjedhető államfogházzal büntetendő.*”⁴⁸⁰ Maga a törvényszöveg nem tartalmazza a párviadal fogalmát, így annak meghatározása a bírói gyakorlatra és a szakirodalomra maradt. Kautz Gusztáv definíciója alapján „*a párviadal alatt két személynek, megelőzőleg történt kihívás és annak elfogadása folytán, bizonyos meghatározott szabályok szerint, öldöklő fegyverekkel vívott harczát értjük.*”⁴⁸¹ Más definíciók megfogalmazásba kissé eltérnek, de az általános nézetek szerint a párviadalnak három olyan fogalmi eleme volt, ami nem nélkülözhető:

- a) Kihívással és annak elfogadásával jött létre,

⁴⁷⁹ Ennek vált áldozatává a reformkor idején Vay Dániel gróf is 1848 januárjában. Az alapvetően centralista politikus olyan kijelentéseket Waldstein Jánosról, amelyet ő személye elleni sértésnek tekintett és párbajra hívta ki Vayt. Vay Dániel elfogadta ezt a párbajt, de a későbbiek során mégsem állt ki, hanem elhagyta Pozsonyt. Vay Dániel ezzel a tettevel 28 éves korában végett vetett politikai karrierjének, és igen komoly presztízavesztést okozott a centralista erők képviselőinek (elsősorban nem is a párbaj elutasításával, mert az ekkor már elfogadott volt, hanem azzal, hogy annak elfogadást követően hátrált ki belőle). Az igazsághoz hozzátartozik ugyanakkor, hogy Waldstein János tapasztalt fegyverforgató volt, aki már számos eredményes párbajt vívott meg, szemben Vay Dániellel, akinek gyakorlatilag semmilyen tapasztalata nem volt e téren. Már a korabeli beszámolók közül is többen úgy vélték, hogy Waldstein János kifejezetten azért hívta ki a fiatal és rendkívüli szónoki képességekkel megáldott politikust, hogy eltávolítsa őt a politikai életből, ami végül meg is valósult. Látható tehát, hogy a párbajok esetében a becsületsértés gyakran inkább csak ürügyként szolgált, semmint a párbaj valódi okaként. Erről részletesebben: Szűcs Pál: Párbaj és politika a reformkorban – Vay Dániel gróf különleges párbaj-afférja az utolsó rendi országgyűlésen. In: Történeti tanulmányok XVIII. Debrecen, 2010., 143-162. o.

⁴⁸⁰ 1878. évi IV. Törvénycikk 293. §.

⁴⁸¹ KAUTZ Gusztáv: A magyar büntetőjog tankönyve különös tekintettel a gyakorlati élet igényeire. Eggenberger Kiadó, Budapest, 1881. 549 o.

- b) előzetesen meghatározott szabályok szerint valósul meg,
- c) a viadal során az emberi élet kioltására alkalmas fegyvert használnak.

A párbaj büntetésének tekintetében megállapítható, hogy a párviadalokat a törvény speciális, önálló tényállásként bünteti, és annak következményeit minősítő körülményként értékeli. Súlyosabb következmények esetében ugyanakkor egyértelműen enyhébb büntetési tételkereteket adott a jogalkotó, mint az alaphűncselekmények esetén. Ezt az alábbi táblázat szemlélteti:

	Bűntetési tétel	Párviadal keretében
Sérülés nélkül	Nincs bűncselekmény	Max. 1 év
Könnyű testi sértés vétsége	Max. 6 hónap	Max. 2 év
Súlyos testi sértés vétsége	Max. 1 év	Max. 2 év
Súlyos testi sértés bűntette	Max. 3 év	Max. 2 év
Maradandó fogyatékoság	Max. 5 év	Max. 3 év
Halál	10-15 év, ill. halálbüntetés	Max. 5 év

Ha csak a büntetési tételeket számszerűen nézzük, már akkor is látható, hogy maradandó fogyatékoság és halál esetén igen jelentős kvázi privilegizáló körülményként jelenik meg a párviadal keretében okozott sérülés.

Az eleve szigorúnak aligha nevezhető szankciókhoz a Dualizmus korábban még enyhébb bírói gyakorlat párosult. Baró-Farkas Csaba László forráskutatásai során még a halálos kimenetelű párbajok között sem talált olyat, ahol a bíróság kétévi államfogháznál súlyosabb büntetést szabott volna ki.⁴⁸²

Egy ilyen jellegű szabályozás komoly ambivalenciát okoz annak megítélése szempontjából, hogy mi is a jogalkotó véleménye a párbajról, hiszen azt, hogy a törvény bünteti ugyan a párviadalokat, de mégis sui generis delictumot konstruál belőle, úgy is értelmezhetjük, hogy társadalom szempontjából fenntartható intézménynek tekinti.⁴⁸³

A Csemegi-kódex azt is rögzítette, hogy a párviadalokra vonatkozó büntetési tételek csakis kizárólag abban az esetben alkalmazandók, ha a párbaj szabályait a sérülést okozó fél betartja, amennyiben valaki az előzetesen megállapított szabályokat megszegte, akkor emberölés,

⁴⁸² BARÓ-FARKAS Csaba László: A párbaj megítélése hazánkban a Csemegi-kódex után, angolszász kitekintéssel - Felülírhatja-e a társadalmi elvárás a törvényi normát? In: Acta Universitatis Szegediensis 2019/2. 63. o.

⁴⁸³ VÁMBÉRY Rusztem: A párbaj Jogtudományi közlöny (1866-1934), 1917. (52. évf.) 50. sz. 431. o.

illetőleg a testi sértés miatt felel⁴⁸⁴. Ugyanakkor ez a szabály nem feltétlenül volt alkalmas arra, hogy a párviadalok halálos kimenetelét megakadályozza, hiszen ez csupán a felek által megállapított szabályokra vonatkozott, márpedig ez a megállapított szabály – elméletileg – lehetett akár egy halálíg tartó viadal is.

Ezzel is magyarázható, hogy a XIX. század végén a párbajszabályokat egyre gyakrabban rögzítették. Ezeknek a szabályoknak a legfontosabb célja a súlyos, esetenként halált okozó sérülések megelőzése volt, valamint, hogy a párviadal ne lépjen túl a becsületvédelmen, mint célon. Egyik ilyen fontos szabály volt a párbajképesség kérdése. Bár a nemesi származás, mint privilégium a Dualizmus korában már nem létezett, ennek ellenére sem vehetett részt párviadalon bárki. A párbajképesség feltételének minősült a felnőttkor betöltése, valamint, hogy a személy a múltban nem követett el a becsülettel összeférhetetlen tettet.

A párbajra hívásnak volt néhány speciális tilalma is. Nem hívhatta ki párviadalra senki közeli rokonát. Tilos volt párbajra hívnia az adósnak a hitelezőjét vagy a kölcsönadást elutasító potenciális hitelezőjét, ezenkívül lánykérés esetén az elutasító apát sem lehetett párbajra hívni. Ezek a tilalmak abban az esetben is érvényesültek, ha a párviadal megnevezett oka egyébként nem függ össze a felek egymáshoz való viszonyával. Ez utóbbiak nyilvánvalóan azért volt szükséges, hogy a párbaj intézményét ne használják fel ürügyként valamilyen személyes cél érvényesítésére.

Nagyon fontos szerep hárult a párbajban részt vevő segédekre. A segédeknek törekedniük kellett arra, hogy a sérelmet okozó fél beismerje a felelősségét és bocsánatot kérjen, elkerülve ezáltal a viadalt.⁴⁸⁵ A bocsánatkérést nem kellett elfogadnia a sérelmet szenvedő félnek, de annak elutasítása a sértetti előnyök megszűnésével járt.

Magának a párviadalnak is volt pár az emberi életet védő etikai szabálya. A párbaj időtartamát a felek ugyan szabadon határozhatták meg, halálíg tartó kihívást azonban tilos volt akár kezdeményezni, akár elfogadni. Továbbá a felek megállapodhattak abban, hogy a párbaj az első sérülésig tart. Pisztolypárbajnál a lövések számát is meghatározhatták a felek, ez azonban nem lehetett több fejenként háromnál.

Mind maga a párviadal intézménye, mind a fenti jogi és erkölcsi szabályozás számos vitát generált a korabeli jogászok között is. A tekintetben ekkor már nagyjából egyetértés volt a szakma művelői körében, hogy a halálos következmény nemkívánatos eleme a párbajoknak,

⁴⁸⁴ 1878. évi IV. Törvénycikk 299. §

⁴⁸⁵ CLAIR Vilmos: Párbaj-Codex, Singer és Wolfner Kiadása, Budapest, 1914, 6. o.

azonban, hogy ez a veszély önmagában véve megkérdőjelezi-e a párviadalok létjogosultságát, már közel sem volt ennyire egyértelmű.

Clair Vilmos, a Párbaj Kódexek megalkotója úgy vélte, hogy a párbaj egy sokkal férfiasabb megoldása a konfliktusoknak, mint a bírói út, és emiatt támogatandónak vélte. Külön kiemelte, hogy igazságtalan, hogy amíg egy emberölést vagy lopás szabadságvesztéssel büntetnek, addig az emberi becsület megsértését legfeljebb pénzbüntetéssel. Álláspontja szerint, amíg ez nem változik, addig egy férfinak nemcsak lehetősége, hanem egyenesen kötelessége a párbaj.⁴⁸⁶

Hasonló álláspontot képviselt Radványi Sándor is, aki a becsület fogalom individualizációjának szükségességéről írt művében, valamint kifejtette, hogy következmények szempontjából nem biztos, hogy a párbajok kiküszöbölése csökkentené a problémákat.⁴⁸⁷

Egy speciális köztes véleményt fogalmazott meg Eisler Ede. Úgy gondolta, hogy a párbajt jogi úton megszüntetni nem lehet, ugyanis a társadalom számára elismert és elfogadott eszköz, ezért a törvényi szigorítás aligha szüntetné meg a párviadalokat.⁴⁸⁸ E helyett inkább a halálos kimenetel veszélyét kell csökkenteni. Elgondolása alapján, ha az írott jog objektíve szabályozná a párviadalok feltételeit, és ezek a szabályok szigorúbbak lennének az etikai előírásoknál, akkor minimalizálni lehetne a halálos párviadalok számát. Néhány részletszabály, amit Eisler helyénvalónak vélt:

- a) Kizárólag kard használata, vívótőr és hegyes penge tilalma;
- b) szúró mozdulatok tiltása;
- c) pisztolypárbajnál a vontcsövű fegyverek tiltása.

Álláspontja szerint, akik ezeket a szigorúbb szabályokat betartják, azokra kellene a párviadala vonatkozó tényállásokat alkalmazni, akik pedig ezeket megszegik, testi sértés vagy gyilkosság miatt kellene, hogy feleljenek.⁴⁸⁹

A kor jogászaik közül azonban sokan nem voltak ennyire elnézőek a jogintézménnyel. Ifj. Székely Aladár álláspontja szerint kifejezetten immorális, hogy amíg a felső osztályokban a konfliktusokat párbaj révén oldják meg, addig a lakosság döntő többsége ezt a megoldást

⁴⁸⁶ CLAIR (1914), i.m., 8. o.

⁴⁸⁷ RADVÁNYI (1925), i.m., 8. o.

⁴⁸⁸ EISLER Ede: A párbaj ügyéhez Jogtudományi közlöny (1866-1934), 1905. (40. évf.) 23. sz. 193. o.

⁴⁸⁹ EISLER (1905), i.m., 194. o.

egyáltalán nem ismeri, ők a sérelmet a „maguk módján”, párbaj keretein kívül oldják meg.⁴⁹⁰ Őket viszont nem ugyanúgy bírálják el, mint a párbajozó feleket, hanem sokkal szigorúbban mind a büntetés tartalmát, mind a végrehajtás fokozatát illetően. Véleménye szerint egyáltalán nem igaz, hogy „kevésbé veszélyezteti a jogrendet, ha az illetők a lovagiasság szabályai szerint szurják, lövik vagy vágják egymást agyon”.⁴⁹¹

Angyal Pál véleménye szerint a párbajok nyilvánvalóan ellentétesek azzal, amit az etika vagy a józanész diktál. Ugyanakkor úgy gondolja, hogy nem is elsősorban a közvélemény az, ami megnehezíti a párviadalok megszüntetését, sokkal inkább a „csordaszellem”, ami nem hagy teret azoknak az embereknek az ellenkezésre. Álláspontja szerint „a társadalom minden egyes esetben követelően lép fel s közvélemény-büntetéssel sújtja a szembehelyezkedőt. És a csordaszellemtől inficiált nem mer az árral szemben úszni.”⁴⁹² Elgondolása szerint, amíg ezen a mentalitáson nem sikerül változtatni, addig a párviadal intézménye fennmarad.

Vámbéry Rusztem sem ismerte el a párviadalok létjogosultságát, legalábbis racionális szempontból. A jogintézmény támogatottságát elismerte, ugyanakkor úgy vélte, hogy ezt a megítélést nem csupán a racionális érvek, hanem az érzelmek is befolyásolják.⁴⁹³ A becsületesség tézisést is vitatta, álláspontja szerint „ma a becsületnek állítólag hiányos oltalma inkább mentő ürügye, mintsem oka a párviadalnak.”⁴⁹⁴

A párbajok egyik legnagyobb korabeli ellenzője azonban egyértelműen Finkey Ferenc volt, aki egyfajta társadalmi mániának, egyes társadalmi osztályok ferde felfogásának⁴⁹⁵ titulálta a párbajt, melyet kifejezetten barbár, primitív jogintézménynek tekintett.⁴⁹⁶ Tulajdonképpen egyetértett Vámbéry Rusztemnek a felfogásával, miszerint itt már becsületről nem lehet beszélni, csupán egyfajta ürügyként használják fel a becsületet, mintegy indokként a súlyosabb bűncselekmény következményeinek elkerülésére. A közvélemény tekintetében nagyon nagy ellentmondásnak tartja, hogy amíg a párviadalok és egyes politikai bűncselekmények elkövetői egyáltalán nincsenek megbélyegezve, addig egy nyomorban lévő embernél, aki a családja érdekében követ el valamilyen nagyon elleni bűncselekményt, ez a

⁴⁹⁰ SZÉKELY Aladár, ifj.: Glosszák a párbaj büntetésének kérdéséhez: Jogtudományi közlöny (1866-1934), 1905. (40. évf.) 26. sz. 218. o.

⁴⁹¹ SZÉKELY (1905), i.m., 218. o.

⁴⁹² ANGYAL Pál: A párbaj és a közvélemény. In: Angyal Pál: Tanulmányok és Beszédok a Szociológia és a Büntetőjog Köréből 1922-1927, Pallas részvénytársaság nyomdája, Budapest. 170. o.

⁴⁹³ VÁMBÉRY (1917), i.m., 431. o.

⁴⁹⁴ VÁMBÉRY (1917), i.m., 431. o.

⁴⁹⁵ FINKEY Ferenc: Büntetéstan Problémák – A Magyar Tudományos Akadémia Jogtudományi Bizottságának Kiadványsorozata, Negyedik szám, Sylvester Irodalmi és Nyomdai Kt., Budapest, 1933. 310. o.

⁴⁹⁶ FINKEY (1914), i.m., 570. o.

stigmatizáció sokkal inkább jelen van.⁴⁹⁷ Ami a büntetőjogi részét illeti, Finkey egyáltalán nem gondolta azt, hogy lenne létjogosultsága a párbajok enyhébb megítélésének. Ugyanakkor ő is úgy vélte, hogy a párbaj-mánia megszűnése csak akkor következhet be, ha a társadalom elitje ez ellen erélyesen fellép és példát mutat.⁴⁹⁸

Annak kapcsán, hogy a párviadatok tekinthetők-e resztoratív elemnek, egyértelműen nemleges választ lehet adni. Közös bennük, hogy az eljárás céljaként a sértett sérelmeinek egyfajta helyreállítását tekinthetjük, valamint, hogy a bocsánatkérés mindkettőnek lényegi elemévé válhat (párbajoknál a viadalt megszüntető okként jelenik meg). Ezt leszámítva azonban minden más szempontból eltérnek egymástól. A resztoratív igazságszolgáltatás célja ugyebár a felek közötti konfliktus feloldása és, hogy ezáltal az elkövetőt a közössége visszafogadja. A párviadalt kiváltó okok főleg vélt vagy valós személyes sérelmek voltak, amelyek a legtöbb jogrendszerben a mai napig magánindítványra büntetendő cselekmények, társadalmi súlyuk tehát meglehetősen csekély. Elkövetői megbánásra, bocsánatkérésre, jóvátételre tehát nem került sor, és közösségi megbocsátásra, visszafogadásra sem volt szükség. A legnagyobb különbség pedig abban keresendő, hogy amíg a resztoratív igazságszolgáltatás egy a szankciórendszert részben vagy egészben átfogó kriminálpolitikai szemlélet, addig a párbajok jogon kívüli eszközként funkcionáltak.

Összességében tehát megállapítható, hogy a párbajt helyreállító eszköznek tekinteni nem lehet. Ennek ellenére elmondható, hogy a magyar hagyományok között olyan módszerként volt jelen, amely során a sértett saját érdekeinek érvényesülése érdekében a kezébe vette az irányítást, és ami bár jogilag a Felvilágosodás korától kezdve elítélték, a társadalmi megbecsültsége és renoméja kétségkívül fennállt.

2. Jóvátételi lehetőségek a Magyarországon

2.1. Magatartási szabályok megállapítása feltételes ügyészi felfüggesztés esetén

A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény rögzíti, hogy amennyiben az ügyész az ügyészi felfüggesztés mellett döntene, és ezzel kapcsolatban magatartási szabályokat kíván előírni a terhelt részére, akkor köteles gondoskodni annak tisztázásáról, hogy fennáll-e a

⁴⁹⁷ FINKEY (1933), i.m., 166. o.

⁴⁹⁸ FINKEY (1933), i.m., 310. o.

jóvátétel lehetősége, és ha igen, akkor a sértett hozzájárul-e ehhez. Az előírt magatartási kötelezettségek között szerepelhez a bűncselekménnyel okozott kár, vagyoni hátrány, adóbevétel-csökkentés, vámbevétel-csökkenés, vagy a bűncselekmény elkövetési értékének megtérítése, továbbá az is, hogy a sértett a bűncselekménnyel okozott sérelmet egyéb módon tegye jóvá. Ezekben az esetekben a jóvátétel a feltételes ügyészi felfüggesztés eredményességének a feltétele.

2.2. Közérdekű munka és jóvátételi munka

Ahogy arról a korábbiakban már volt szó, a munkabüntetés resztoratív jellege a jogtudomány számára közismert. Széles körben alkalmazzák a köz javára végzett ingyenmunka-büntetést, például a kisebb jelentőségű bűncselekmények elkövetőivel szemben, amennyiben a szabadidő terhére végzett hasznos munkával a sértett kára csökkenthető, a közösség ezáltal kiengesztelhető. Különösen hatékony ez a szankció akkor, ha az elvégzendő munka jellege az elkövetett bűncselekmény természetéhez igazítható.⁴⁹⁹ Ezen túlmenően hatékony átváltási lehetőség lehet a szabadságvesztés büntetés kiszabása helyett abban az esetben, ha valaki vagyoni helyzeténél fogva nem tudja a kiszabott pénzbüntetést megfizetni. A magyar Büntető Törvénykönyv szankciórendszere sajnos ez utóbbit nem teszi lehetővé, önálló szankcióként azonban kiszabható a közérdekű munka büntetés, valamint ún. jóvátételi munka alkalmazására is sor kerülhet.

Arra a kérdésre, hogy mennyire tekinthető ez a fajta munkavégzés jóvátételnek, nehéz egyértelmű választ adni. A munkavégzés – noha a közvetlen, sértett részére nem nyújt kompenzáció – a megfelelő munkahely kiválasztásával lehetséges, hogy a büntetés végrehajtása során olyan területen dolgozik az elkövető, ahol a kárt okozta (pl. rongálás esetén parkok helyreállítása, állatkínzás esetén állatmenhely stb.). Ez két szempontból is hasznos, mert egyfelől a közösség javára végez munkát, ami a stigmatizáció elkerülése szempontjából hasznos, hiszen ha a közösség tagjai látják, hogy az elítélt dolgozik, hajlandó jóvátenni a bűnét, könnyebben megbocsájtanak. Másfelől van esély arra, hogy valamennyire átérezze az adott munkának a szépségét és a jövőben már csak emiatt sem követ el újabb hasonló jellegű bűncselekményt. Meg az is sokat változtathat az elkövető személyiségén, hogy hasznosnak érzi magát.

⁴⁹⁹ GÖNCZÖL Katalin: A nagypolitika rangjára emelkedett büntetőpolitika. In: Kritika, 30. szám, 2001, 20. o.

Ugyanakkor ezek megvalósulása egyáltalán nem biztos. A közérdekű munka esetében ugyanis számos szakirodalom fogalmazta már meg azt a kritikát, hogy noha alkalmas lenne a közösség jóvátételre, az nem mindig valósul meg.⁵⁰⁰ Számos alkalommal a közérdekű munka nem jóvátételi és reszocializációs célokból kerül kiszabásra, hanem egyszerűen a szabadságvesztés-büntetés kiváltásának a céljából. A neve ellenére ugyanez igaz a jóvátételi munkára is. Ez persze önmagában véve nem jelent problémát, és nem kérdőjelezi meg a két szankció létjogosultságát, viszont resztoratív szempontból alapvetően mindkettő inkább csak lehetőséget ad a bűncselekmény által okozott kár szimbolikus értelemben vett kompenzációjára, semmint, hogy ezt a célt szolgálná.

2.3. Személyes meghallgatás a magánvádas eljárásban

A magánvádas eljárás nem mutat semmilyen rokoni kapcsolatot sem a mediációval, sem más resztoratív technikákkal, csupán a bűncselekmények bizonyos körénél – ahol a közvadra való üldözés nem indokolt – írja elő a Be. mint alkalmazandó eljárást. Tehát egy bírósági eljárás a sok közül. Suri Noémi álláspontja ugyanakkor az, hogy a bírósági eljárások során egyes mediációs technikák hasznosíthatók.⁵⁰¹ Büntetőeljárások esetében pedig a magánvádas eljárásoknál a rendszerinti személyes konfliktus és az eljárások viszonylag csekély tárgyi súlya kifejezetten indokolhatja az ügy gyors, megegyezésen alapuló eljárást.

Fontos hangsúlyozni azonban, hogy a magánvádas eljárás során egyezségnek nincs helye, főleg nem készülhet erről végrehajtható okirat. A feljelentés visszavonásának lehetősége ugyanakkor a felek előtt áll, és a bírósági titkár orientálhatja a feleket a megegyezés irányába.⁵⁰² Ezzel gyakorlatilag segíthet a konfliktus feloldásában és hatását tekintve ugyanazt érheti el, amit egy resztoratív módszerrel: a felek megbékélését és a sértett gyors és hatékony kompenzációját.

Ugyanakkor ennek a módszernek megvannak a maga kockázatai. A feljelentés visszavonását követően ugyanis a bíróság az eljárást megszünteti, és mint *res iudicata*, új eljárás kezdeményezésére nincs lehetőség. A megszüntető végzés azonban nem róhat kötelezettséget

⁵⁰⁰ Szűcs András: A közérdekű munka elévülésével kapcsolatos egyes értelmezési kérdésekről. *Ügyészek lapja* 2007/3, 19. o.

⁵⁰¹ SURI Noémi: Új alternatíva? Bírósági mediáció beilleszthetősége a magyar polgári eljárásjog rendszerébe. *Magyar Jog* 2013/5. 298. o.

⁵⁰² Sós József: A személyes meghallgatás a magánvádas eljárásokban. *Belügyi szemle*, 2014/5, 69. o.

a felekre, megegyezés csak tárgyalótermen kívül köthető.⁵⁰³ Ennek a kettőnek a kombinációja felvet egy olyan reális kockázatot, hogy a terhelt megígér a sértettnek valamilyen kompenzációt, majd a feljelentés visszavonását követően ezt nem tartja be, teszi mindezt következmények nélkül. Ez nagyon nem szerencsés szituáció.

A felmerülő jogalkotói dilemma e téren a bírósági mediáció bevezetésének a lehetősége magánvádas eljárásban. Kétségtől megoldaná azt a problémát, hogy a magánvádas eljárásig eljutó felek a bírósági eljárás keretein belül köthessenek olyan megállapodást, amely később végrehajtható iratként funkcionálhat. Ugyanakkor a magánvádas eljárások még azok megindulása előtt megszüntethetők, közvetítői eljárásnak egyébként is helye van bennük, így kérdés, milyen gyakori lenne ennek az alkalmazása és indokolt-e ezek miatt a bírák, bírósági titkárok részére külön mediációs képzést biztosítani.

3. A közvetítői eljárás

3.1. A büntetőjogi mediáció célja, narratívái

A *Be.* definíciója alapján a közvetítői eljárás (büntetőjogi mediáció) nem más, mint „*bűncselekmény elkövetésével kiváltott, konfliktust kezelő eljárás, melynek célja, hogy a büntetőeljárást lefolytató bíróságtól és ügyészségtől független harmadik személy bevonásával a sértett és a terhelt között a konfliktus rendezését tartalmazó, a bűncselekmény jóvátételét és a terhelt jövőbeni magatartását elősegítő írásbeli megállapodás jöjjön létre*”⁵⁰⁴. Vagyis egy olyan eljárásról beszélünk, amely során az elkövető és a sértett egy közvetítő jelenlétében beszélheti meg a bűncselekmény elkövetésének az okát, annak következményeit, és találhatnak ki valamiféle kompenzációt.

A törvényszövegből következően az eljárás célja elsődlegesen a megállapodás létrejötte, azonban ezen keresztül további cél a konfliktus rendezése is, mindezt úgy, hogy abban ne a jogalkalmazó szervek, hanem egy független, harmadik személy nyújtsa a segítséget.

Ferenczi Andrea mediációnak négy narratíváját különbözteti meg:

⁵⁰³ Sós (2014), i.m., 71. o.

⁵⁰⁴ A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. tv. 412. § (1)

- a) Az elégedettség narratívája: az eljárás alkalmas arra, hogy az ügyet nem jogi problémamegoldásként, hanem közös problémaként jelenítse meg. Ez pedig alkalmasabb mind a konfliktus során keletkezett humán szükségletek kielégítésére, mind arra, hogy mindkét fél számára kölcsönös megelégedést biztosító döntést hozzon.⁵⁰⁵
- b) Társadalmi igazságosság narratívája: ez a narratíva a mediációt az egyének közös érdekek köré szervezése egy módszerének tekinti. A mediáció – a közösségerősítő hatása révén – az érdekközösségek mentén szövetségeket hoz létre, ami egy hatékonyabb fellépést jelenthet más jellegű problémák esetében.⁵⁰⁶ Büntetőügyekben ez a narratíva kevésbé érvényesül, inkább családi vagy más közösségi konfliktusok (pl. társasház) esetén kerül előtérbe, ugyanakkor egymást ismerő elkövető és sértett esetében releváns lehet.
- c) A transzformáció narratívája: A narratíva képviselői a mediációs eljárásban egy kivételes lehetőséget látnak arra, hogy a konfliktusok együttműködéssé alakulhassanak; változzon a felek gondolkodásmódja, azáltal, hogy konfliktusaik közepette segítséget kapnak nehéz helyzetekkel való megbirkózáshoz, illetve a közöttük felmerülő különbözőségek áthidalásához.⁵⁰⁷ Ez pedig egy üzenetet is hordoz az egyén és a közösség számára, miszerint alkalmasak maguk a problémák megoldására.
- d) Az elnyomás narratívája: Ahogy már korábban szóba került, egyes nézetek nem pusztán az eljárás előnyeiről szólnak, hanem a veszélyeire is felhívják a figyelmet. A legnagyobb veszélyt abban látják, hogy az egyenlőtlen helyzet miatt az eljárás során a gazdagabbak, nagyobb hatalommal rendelkezők erőszakkal vagy manipulációval próbálják elérni a számukra kedvező célt.⁵⁰⁸

3.2. A közvetítői eljárás előzménye, viták, vélemények

A közvetítői eljárás bevezetését Magyarországon számos szakmai vita és véleménynyilvánítás előzte meg. Mint ahogy erre a korábbiakban utaltam, a bevezetésének indokai között a nemzetközi kötelezettségek teljesítése is benne volt, így mind a jogintézmény

⁵⁰⁵ FERENCZI (2012), i.m., 119. o.

⁵⁰⁶ FERENCZI (2012), i.m., 120. o.

⁵⁰⁷ FERENCZI (2012), i.m., 121. o.

⁵⁰⁸ FERENCZI (2012), i.m., 123. o.

létjogosultságáról, mind az eljárási részletszabályokról viták alakultak ki. Az azonban kijelenthető, hogy a jogtudomány alapvetően az eljárás mellett tette le a voksát, már a nemzetközi kötelezettségek keletkezését megelőzően is.

Györgyi Kálmán már a 90-es években megfogalmazta, hogy a magyar büntetőeljárás hibája, hogy a sértettre nem koncentrálni kellőképpen, valamint, hogy szükségesek a magyar igazságszolgáltatás rendszerébe olyan intézmények, amelyek a sértetti károk helyreállítását célozzák.⁵⁰⁹ Herke Csongor is pozitívan nyilatkozott az intézményről 2003-ban, álláspontja szerint a közvetítői eljárásának számos előnye van, köztük az új diverziós lehetőség, a sértett igényeinek előtérbe kerülése és az a tény, hogy a felek visszakapják a konfliktusok feloldásának lehetőségét.⁵¹⁰ Póka Rita szintén alapvetően támogatta az intézményt, melynek előnyeit 4 szempont szerint vázolta fel, sértetti (gyors kompenzáció, részvétel az eljárásban, bocsánatkérés), elkövetői (büntetés elkerülése, nagyobb esély a visszafogadásra), társadalmi (kevesebb feladat a nyomozó hatóságnak, hatékonyabb üldözése a nagyobb súlyú bűncselekményeknek, közbiztonságba vetett bizalom javulása), valamint büntetés-végrehajtásbeli (kevesebb szabadságvesztés, zsúfoltság csökkenése) oldalról.⁵¹¹

Ugyanakkor a jogintézmény a megjelenése előtt számos megválaszolatlan kérdést is generált. A hatékonyság tekintetében Barabás Tündének voltak kétségei. A mellett, hogy kifogásolta, hogy a jogalkotási folyamat során a tájékoztatás és a szakmával való párbeszéd korántsem volt teljes körű⁵¹², álláspontja szerint a közvélemény vonatkozásában is lehetnek problémák. A szigorú büntetések pártoló közhangulat miatt ugyanis fennállhat annak az esélye, hogy a lakosság részéről az alapvetően a szabadságvesztés kiváltását célzó jogintézmény alkalmazása ellenállásba ütközik, vagy kiüresítik a funkcióját.⁵¹³

A közvetítői eljárás de facto következményeivel kapcsolatban is merültek fel kérdések. Ezek közül az egyik legfontosabb az arányosság kérdése, vagyis, hogy fennáll annak a lehetősége, hogy a sértetti követelés függvényében egy enyhébb súlyú bűncselekményért egy elkövetőnek magasabb kompenzációt kell fizetnie, mint egy másik, súlyosabb bűncselekmény elkövetőjének. Ehhez a dilemmához kapcsolódik a nem vagyoni kár értékének meghatározása, különösen személy elleni és közlekedési bűncselekmények esetében.⁵¹⁴

⁵⁰⁹ HERKE Csongor (2003), i.m., 53. o.

⁵¹⁰ HERKE Csongor (2003), i.m., 54. o.

⁵¹¹ PÓKA Rita: Gondolatok a Tettes-Áldozat mediáció hazai bevezetéséről. In: Magyar Jog, 2006. (53. évfolyam) 12. sz., 751-752. o.

⁵¹² BARABÁS (2004), i.m., 17. o.

⁵¹³ BARABÁS (2004), i.m., 18. o.

⁵¹⁴ PÓKA (2006), i.m., 755. o.

Az eljárás részletszabályaival kapcsolatban is merültek fel aggályok. Gyakran felmerülő kérdés volt, hogy miként fog a jóvátétel megvalósulni. Mert anyagi jellegű jóvátételt csak az a személy nyújthat, aki az ehhez szükséges vagyonnal rendelkezik, a munkával történő jóvátétel meg elég speciális, hiszen egyáltalán nem biztos, hogy a sértettnek igénye van rá.⁵¹⁵ Az eljárást lefolytató személy kapcsán sem volt teljes egyetértés a szakmán belül, Barabás Tünde például nem tartotta szerencsésnek, hogy a pártfogók végezzék a közvetítői eljárások lefolytatását, egyrészt a túlterheltségük miatt, másrészt, mert az ő munkájuk alapvetően az elkövetőkhöz kötődik, így egyáltalán nem biztos, hogy egy mediációs ügyben semlegesek tudnának maradni.⁵¹⁶ Póka Rita ezzel ellentétben kifejezetten támogatta a pártfogók alkalmazását, az alábbi érvekre hivatkozva:

- a) Nekik van a legnagyobb tapasztalata a bűnözői életút kialakításában, így máshogyan állnak a bűnelkövetőkhöz, mint a társadalom többsége.
- b) Ugyanazok az alapvető ismeretek szükségesek egy mediátornak, mint egy pártfogó felügyelőnek (jogi, pszichológiai, kriminológiai, szociológiai).
- c) Mivel rövid időn belül kell a szervezetet létrehozni, a feladat egy már működő szervezetbe történő beiktatása sokkal egyszerűbb, mint egy új szervezet létrehozása.⁵¹⁷

Hasonló viták alakultak ki az ügyvéd-mediátorok kapcsán is. Az egyik oldal szerencsésnek tartotta ezt, elsősorban az ügyvédek jogi-szakmai ismerete miatt. Az ellenzői azonban azzal érveltek, hogy az ügyvédi tevékenység lényege, hogy az egyik oldalt – az ügyfelét – képviselje. Ebből kifolyólag egyáltalán nem biztos, hogy egy ügyvéd bele tud illeszkedni ebbe az ügyvédi tevékenységhez mérten passzív szerepbe, amely célja alapvetően nem az, hogy az ügyfele érdekét szolgálja (vagy legalábbis nem közvetlenül).

Egy másik felmerülő dilemmaként jelent meg a visszaesés kérdése. Voltak olyan álláspontok a mediáció jogszabályának kidolgozása során, amelyek a mediációt visszaesők esetében ki akarták zárni. Indoklásuk szerint azért, mert visszaesőknél alaposan feltételezhető, hogy a mediáció nem jelentene kellő visszatartó erőt.⁵¹⁸ Magam részéről a nézetet vitathatónak tartom, leginkább a resztoratív igazságszolgáltatás eredeti céljai miatt. Hiszen éppen az

⁵¹⁵ PÓKA (2006), i.m., 756. o.

⁵¹⁶ BARABÁS A. Tünde: Mediáció: új szerepek és feladatok az eljárásban. In: Ügyészek Lapja, 2005. (12. évfolyam), 3. szám, 20. o.

⁵¹⁷ PÓKA Rita: A mediáció bevezetésével kapcsolatos javaslatok. In: Ügyészek Lapja, 2005. (12. évfolyam) 4. sz. 32. o.

⁵¹⁸ KUJI Eszter: A mediáció büntetőjogi szabályainak kialakítása hazánkban. Ügyészek Lapja, 2006/2. 26. o.

vezetett a technika kialakításához, hogy sem a hagyományos, sem az elkövetőt középpontba állító módszerek nem érték el a kívánt célokat (elsősorban a bűnismétlés és visszaesés csökkentését), ezért valamilyen más módszerrel próbálkoztak. Épp emiatt egy előéletre vonatkozó túlzott szigorítás éppen a paradigma lényegével menne szembe, hiszen azokat az elkövetőket zárná ki az alkalmazás köréből, akiknél a hagyományos büntető igazságszolgáltatás nem érte el a célját. Tehát gyakorlatilag pont az az alapelv szorulna háttérbe, ami miatt a resztoratív igazságszolgáltatás eredendően kialakult.

E tekintetben csupán utalnék arra, hogy számos köztes álláspont is kialakult ekkoriban, például, hogy a közvetítői eljárást visszaesők esetében csak a bíróság rendelhesse el, és az eredményes eljárás próbára bocsátással vagy szabadságvesztéssel nem járó szankció alkalmazásával záruljon.⁵¹⁹ A végül kialakult megoldás szintén egy kompromisszumnak tekinthető, amely a sima visszaesők esetén engedi az eljárás alkalmazását, többszörös és különös visszaesők esetében azonban nem.

3.3. Jogi háttér alakulása

A közvetítői eljárás kezdeti szabályait a *a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény* (továbbiakban: *régi Btk.*), valamint a *büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény* (továbbiakban: *régi Be.*) tartalmazta. A régi Be. alapján a közvetítői eljárás a pozitív feltételei a következők:

- a) Kizárólag személy ellen, vagyon elleni és közlekedési bűncselekmények esetén alkalmazható,
- b) amennyiben a bűncselekmény ötévi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő,
- c) tevékeny megbánás miatt az eljárás megszüntetésének lenne helye,
- d) a terhelt vádemelésig beismerő vallomást tesz,
- e) a gyanúsított vagy a sértett indítványozza az eljárást, illetőleg mindkét fél a közvetítői eljáráshoz önkéntes alapon hozzájárul,

⁵¹⁹ PÓKA Rita: A mediáció bevezetésével kapcsolatos javaslatok. In: *Ügyészek Lapja*, 2005. (12. évfolyam) 4. sz. 32. o.

- f) illetőleg a bírósági eljárás mellőzhető, vagy legalábbis megalapozottan feltételezhető, hogy a mediációt a bíróság a büntetés kiszabása során értékelni fogja a bűncselekmény jellegére, az elkövetés módjára, és a gyanúsított személyére tekintettel.⁵²⁰

A hat feltétel között az első 5 objektív feltétel, aminek a megítélése ügyészi, illetőleg bírói mérlegelést nem igényel. A hatodik eleme szubjektív, mérlegelést tűrő, amelyre hivatkozva akkor is elutasíthatta az ügyészség az eljárás lefolytatását, ha az objektív feltételek fennálltak, amennyiben nem érezte indokoltnak az eljárás lefolytatását. A megfogalmazást azonban számos kritika is érte, főleg a második fordulót. Ugyanis ennek a feltételnek a lényege, hogy a mediációt a bíróság a büntetés kiszabása során vegye figyelembe! Ugyanakkor a mediációnak része a jóvátétel, márpedig a kárjóvátételt a bíróság minden esetben figyelembe veszi. Tehát igazából olyan eset, amikor a közvetítői eljárás eredményét a bíróság nem értékeli, álláspontom szerint nincs, így szó szerint véve ez az elutasítási ok álláspontom szerint nem lett volna alkalmazható. A gyakorlat azt mutatta, hogy a jogalkalmazó olyan esetekben utasította el a közvetítői eljárást erre a pontra hivatkozva, amikor úgy érezte, hogy a közvetítői eljárás nem alkalmas a konkrét ügy rendezésére.

A mediáció kizáró okait a régi Btk. rögzítette, melyek az alábbiak:

- a) *„Az elkövető különös vagy többszörös visszaeső, vagy*
- b) *a bűncselekményt bünszervezetben követte el, vagy*
- c) *a bűncselekmény halált okoz,*
- d) *a szándékos bűncselekményt a szabadságvesztés felfüggesztésének próbaideje alatt vagy a szándékos bűncselekmény elkövetése miatt végrehajtandó szabadságvesztésre ítéltése után, a szabadságvesztés végrehajtásának befejezése előtt, illetőleg próbára bocsátás, illetőleg a vádemelés elhalasztásának tartalma alatt követi el, illetőleg, ha*
- e) *korábban szándékos bűncselekménye miatt sikeres közvetítői eljárásban vett részt, ha az ügydöntő határozat jogerőre emelkedésétől az újabb szándékos bűncselekmény elkövetéséig két év még nem telt el.*”⁵²¹

A mediációt az ügyész hivatalból vagy a gyanúsított, a védő vagy a sértett indítványára rendelhette el, illetőleg ekkor még a bírónak is lehetősége volt az eljárás felfüggesztésére és

⁵²⁰ A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény 221/A § (3) bekezdés

⁵²¹ A büntető törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény 36. § (3) bekezdés

ezzel egyidejűleg az ügy közvetítői eljárásra utalására. A sikeres mediáció – amelyről abban az esetben beszélhetünk, ha születik egy megállapodás, amit az elkövető teljesít is – ha a büntetés háromévi szabadságvesztésnél nem súlyosabb, vagy ha az elkövető fiatalos, az eljárás megszűnését vonja maga után, ha ezek egyike sem áll fenn, de mediáció alkalmazásának van helye, akkor a büntetés korlátlanul enyhíthető. Eredménytelen mediáció esetén természetesen a büntetőeljárás folytatódik. Előfordulhat olyan eset is, amikor a megállapodás megszületik, ám az abban foglaltak teljesítése még folyamatban van, ez esetben az ügyész a vádemelést elhalaszthatta. Az eredményes eljárás feltétele a beismerő vallomás és a jóvátétel a sértett által meghatározott módon és mértékben.

3.4. Változások az új Be. megjelenéséig

Az eljárás kapcsán már 2007-ben merültek fel kérdések, amelyeket kezdetben a Legfőbb Ügyészség az Ig99/2007-es számú Emlékeztetőjében próbált kezelni, ugyanakkor a dokumentumban számos vitatható állásfoglalás is bekerült. Az emlékeztető szerint több bűncselekmény esetén csak akkor rendelhető el a közvetítői eljárás, ha az mindegyikre alkalmazható volna. Ez különösen a garázdasággal halmazatban álló rongálások, illetve testi sértések esetén volt jelentős kizáró ok, hiszen a garázdaság – révén köznyugalom elleni bűncselekmény – nem volt mediálható. Szintén aggályos állásfoglalása az Emlékeztetőnek, amely kizárja korábbi jóvátétel esetén a közvetítői eljárást. Noha a törvény szövegéből nyelvtanilag levonható ez a konklúzió, valójában nem logikus, hogy miért ne lehetne az eljárás előtt már kompenzálni a sértettet, ráadásul egy ilyen tilalom éppen a jóvátétel ellen hat. A másik oldalról viszont az eljárás elrendeléséhez elegendőnek tartották a ténybeli beismerő vallomást, annak nem kellett a bűnösségre is kiterjednie. Ez, bár a mediáció elrendelése szempontjából kétségkívül érény, de a resztoratív célokat tekintve megnehezíti az eljárások eredményességének elérését.

A Legfelsőbb Bíróság a gyakorlata során szintén többször foglalkozott a közvetítői eljárások kérdésével. A 3/2007-es BK vélemény rögzítette többek között, hogy a közvetítői eljárás ügyész általi elutasítása nem akadályozza annak, hogy az eljárást a bíróság elrendelje, az elrendelt eljárás megindulása viszont igen. A 67/2008-as BK vélemény pedig több tekintetben revidálta a korábbi ügyészi álláspontot: meghatározta, hogy a korábbi jóvátétel nem akadályozza az eljárás megindulásának is, és az elkövető anyagi helyzete sem lehet szempont az eljárás elrendelésénél, csupán a jóvátételi képesség teljes hiánya tekinthető

elutasítási okként. A korábban felmerült halmazati dilemmát a vélemény akként finomította, hogy „*általában nem célszerű*” a közvetítői eljárás elrendelése olyan halmazati bűncselekmények esetén, ahol nem mindegyik bűncselekménynél volna helye a mediációnak, ugyanakkor nem zárta ki teljesen ezt az opciót.

A közvetítői eljárás szabályainak első komolyabb módosítása 2011-ben történt, amikor bekerült a jogi szabályozásba is, hogy akkor is alkalmazható az eljárás, ha az elkövető a bűncselekménnyel okozott sérelmet a sértett által elfogadott módon és mértékben már jóvátette. Ebben az esetben a közvetítői eljárásban már csupán jóváhagyják a korábban teljesített megállapodást. Ez az apró korrekció a szabályozás korábban említett szürke zónáját egyértelműen korrigálta, valamint lehetővé tette, hogy ezáltal a sértett is gyorsabban – akár a közvetítői eljárás lefolytatása előtt – is jóvátételhez juthat.⁵²²

A 2012. évi C. törvény bevezetése nem változtatta meg drasztikusan a közvetítői eljárás szabályait. Az alkalmazási körét ugyan megváltoztatta – az élet, testi épség és az egészség elleni, az emberi szabadság elleni, az emberi méltóság és egyes alapvető jogok elleni, a közlekedési, a vagyon elleni, illetve a szellemi tulajdonjog elleni vétségek, illetőleg ötévi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő bűntettek körére – valójában azonban ez inkább technikai jellegű változtatás volt a *Btk.* Különös rész szerkezetének a megváltozása miatt, és csak nagyon kevés tényállás került be, vagy éppen maradt ki a közvetítői eljárással érintett bűncselekmények köréből (legjelentősebb talán a 2 vagyon elleni erőszakos bűncselekmény, a zsarolás és a kifosztás kikerülése volt, de ezeknél a bűncselekményeknél korábban sem volt jellemző a mediáció gyakori alkalmazása).

Szintén egy fontos lépcsőfoknak tekintendő 2014. január elseje, amiktől a közvetítői eljárások alkalmazását szabálysértési ügyekben is lehetővé tették. Ez egy fontos anomáliát korrigált a tekintetben, hogy egyes deliktuális magatartások esetén – pl. lopás, vagy közlekedési szabálysértés – a bűncselekményi alakzatnál helye volt mediációnak, míg az elvileg enyhébb szabálysértési alakzatnál nem, és az gyakran pénzbüntetéssel – néha elzárással – járt. A szabályozás ugyanakkor kezdetben nem hozta meg a várt eredményt, legfőképpen azért, mert kizárólag az elzárással is büntethető cselekményekre volt alkalmazható a szabálysértési mediáció, melyeknek a száma eleve alacsony. A kezdeti időszakban az volt megfigyelhető hogy az 1.164 elzárással is sújtható szabálysértésből 445

⁵²² BARABÁS (2014), i.m., 106. o.

esetben volt a közvetítői eljárás egyáltalán fogalmilag lehetséges, ezekből pedig mindössze 15 esetben indult meg az eljárás, ezek közül is 6-ban eredménytelen volt.⁵²³

2017-től kibővítették a szabálysértési eljárások alkalmazási körét a közlekedési szabálysértésekre, valamint fiatalok esetén valamennyi olyan tényállásra, ahol az eljárás fogalmilag értelmezhető, ezzel szélesebb körben vált alkalmazhatóvá az intézmény.

3.5. Az új Be. hatása a közvetítői eljárásra

Az új büntetőeljárás törvény már egy kicsit komolyabban változtatta meg a közvetítői eljárás szabályozását, bár az intézmény lényege és a legfőbb eljárási feltételek nem változtak. A szubjektív feltételek, azonban igen, méghozzá az alábbiak szerint:

„A bűncselekmény jellegére, az elkövetés módjára és a gyanúsított személyére tekintettel

- *a bűncselekmény következményeinek jóvátétele várható és*
- *a büntetőeljárás lefolytatása mellőzhető, vagy a közvetítői eljárás a büntetés kiszabásának elveivel nem ellentétes.*”⁵²⁴

Az új Be-ben megjelent, korábban már ismertetett két kritériumhoz meglehetősen ambivalens módon viszonyulok. A korábban bírált szakasz helyett egy másik, szubjektív mérlegelést igénylő rendelkezés született (büntetés kiszabásának elveivel nem lehet ellentétes az eljárás), ami sokkal érthetőbb, racionálisabb és megmagyarázhatóbb feltétel, mint a korábbi volt. A „bűncselekmény következményeinek jóvátétele várható” mint feltétel viszont annál visszasabb,⁵²⁵ legfőképpen azért, mert a jóvátételnek a sértett által meghatározott módon és mértékben kell történnie, aminek nem feltétlenül kell igazodnia az okozott kár mértékéhez. A sértettnek nem kötelessége az eljárás során beszámolnia arról, hogy milyen jóvátételre tartana igényt közvetítői eljárás esetén, és ha meg is teszi, az eljárás során ezen joga van változtatni. Tehát annak a megállapítása, hogy az eljárás során várható-e jóvátétel, vagy nem, minden esetben feltételezésen alapul – még ha sok esetben az megalapozott is – ami álláspontom szerint nem megfelelő indoka az eljárás esetleges elutasításának.

⁵²³ BITTERA (2015), i.m., 106. o.

⁵²⁴ A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény, 412. § (2) bekezdés ca-cb)

⁵²⁵ E körben csupán utalnék arra, hogy más országokban a közvetítői eljárás alkalmazási feltételeit szélesebb körben határozzák meg. Luxemburgban például 3 feltétel valamelyikének kell előreláthatóan teljesülnie a sikeres eljáráshoz: a sértetti kár megtérülésének, a bűncselekményből származó konfliktushelyzet megszűnésének vagy annak, hogy egy eredményes mediációs eljárást követően az elkövető enyhébb jogi megítélés alá eshet. Erről részletesebben ld. JULESZ Máté: Mediáció Nyugat-Európában. In: Magyar Jog, 2013. (60. évfolyam) 6. sz. 379. o.

Az új Be. még három jelentősnek mondható változást vezetett be a közvetítői eljárások kapcsán. Az egyik az ügyészi intézkedések kilátásba helyezése. A jogintézménynek a lényege, hogy az ügyész voltaképpen felajánlja a terheltnek, hogy beismerő vallomás megtétele esetében meghatározott intézkedést rendel el, vagy határozatot hoz. A lehetséges döntések között szerepel az eljárás felfüggesztése is közvetítői eljárás céljából. A jogintézmény szándéka teljesen nyilvánvaló: az eljárás felgyorsítása, egyszerűsítése, és így a bűnüldözésben részt vevő hatóságok tehermentesítése. Ezenkívül legitimált egy korábbi, ha nem is széles körben, de azért jelen lévő gyakorlatot, mely szerint a nyomozó hatóságok körében előfordult olyan, hogy az ügy előadója konkrétan felajánlotta a gyanúsítottaknak, hogy beismerő vallomás esetén kezdeményezi az ügyésznél a közvetítői eljárás megindítását. Ez utóbbival – a mellett, hogy objektíve jogellenes – komoly probléma volt, hogy a végső döntést az ügyész hozza meg. Tehát hiába érezte úgy az ügy előadója, hogy az adott ügy alkalmas közvetítői eljárásra és hiába adott hangot ennek a véleményének, ezt az ügyésznek nem volt kötelessége figyelembe venni. És azért elég kellemetlen szituációt hozott, hogyha egy terhelt kifejezetten a közvetítői eljárás ígérete miatt tett beismerő vallomást, aztán az ügyész mégis úgy döntött, hogy vádat emel az ügyben. Az új szabály azonban lehetővé teszi, hogy a terhelt egy olyan ígéretet kapjon, aminek betartására már az ügyészségnek kötelessége, és jogorvoslati lehetőség áll fenn, ha az intézkedésre nem kerülne sor. Az pedig mindenképpen előrelépés, hogy a jogalkotó egy valós igényre reflektált és építette be a jogrendszerbe.

Ha viszont a resztoratív igazságszolgáltatás eredeti céljait vesszük alapul, akkor megint felmerülnek aggályok. Ugyanis nyilvánvaló, hogy annál a személynél, aki csakis és kizárólag azért tesz beismerő vallomást, mert így a közvetítői eljárás révén elkerüli a felelősségre vonást, nem a megbánás, vagy a békülés szándéka a motiváló erő. Így ezúttal is felmerül a már többször feltett kérdés: mi a fontosabb, a resztoratív célok előtérbe helyezése, vagy a praktikus szempontok érvényesítése?

A másik új szabály a Be. 415. § (2) bekezdésében megjelenő kvázi vétőjog, vagyis az ügyész hatályon kívül helyezheti a felek által megkötött megállapodást, ha az a közvetítői eljárásról szóló törvénybe ütközik. *A büntető ügyekben alkalmazható közvetítői tevékenységről* szóló 2006. évi CXXIII. törvény három tilalmat rögzít:

- a) más vagy mások jogos érdekét vagy érdekeit sértő megállapodás,
- b) jogszabályoknak nem megfelelő megállapodás

c) jóerkölcsbe ütköző megállapodás⁵²⁶

A rendelkezés több kritikát is kiváltott. Sümegi Zsuzsa szerint nagyon nem szerencsés, hogy az ügyészségnek megadták ezt a lehetőség, mert az önkéntesség alapelvét csorbítja, valamint az ügyészi beavatkozás révén fennáll annak a lehetősége, hogy ismételten kiveszik a felek kezéből az ügyet, és visszaadják a jogalkalmazónak, és ezzel a mediáció egyik legfontosabb célja veszik el.⁵²⁷

Magam részéről úgy vélem, hogyha az ügyészi kontroll és hatályon kívül helyezés valóban csupán a szűk értelemben vett, a mediációról szóló törvény által alkalmazott esetekre terjed ki, akkor ezzel nem lesz probléma, ezekből ugyanis nem vonható az a következtetés, hogy az ügyész a megállapodás tartalmát bármilyen mértékben meghatározhatja. Ebben az esetben az ügyész csupán egy kontrollfunkciót gyakorol, hogy a jogalkotó által meghatározott feltételek az eljárás során valóban érvényre jussanak.

A valódi veszélyt az jelentené, hogyha ezeket a kritériumokat a jogalkalmazói gyakorlat elkezdené tágran értelmezni, és valóban a megállapodás módjára, és összegére vonatkozó kritériumokat kezdene meghatározni (illetőleg ezeket vizsgálni). Ez egyfelől azért volna aggályos, mert ebben az esetben az eljárás a megbánás, a konfliktuskezelés és az áldozati igények feltárása helyett az összegaszerűség irányába terelődne – az is oly módon, hogy kikerülne a felek irányításából – másfelől azért, mert nem biztos, hogy egy a ténylegesen okozott kárnál alacsonyabb mértékű jóvátétel nyújtása nem áll a sértett érdekében. Ahogy már korábban utaltam rá, az elkövetők nagyon sokszor meglehetősen rossz anyagi körülmények között élnek, így egy nagyobb kártérítési összeg behajtása szinte teljesen ellehetetlenül – főleg, ha esetleg még szabadságvesztés büntetést is le kell töltenie – emiatt egy azonnali, mérsékeltebb összegű jóvátétel lehetséges, hogy sokkal inkább a sértettek érdekét szolgálja.⁵²⁸

Bánáti János is úgy fogalmazott, hogy általában az ügyvédek is törekednek arra, hogy a sértetteket a megállapodás irányába tereljék, ugyanis *„többet ér vele, mint azzal a bőrpapírral, ami négy év múlva megszületik és amiben azt mondják a polgári jogi igényére, hogy ennyit és ennyit kötelező, hogy megfizessen a vádlott, de soha az életben nem fog hozzájutni, miközben még négyszer megidézik...”*⁵²⁹ Látható tehát, hogy a kártérítések de

⁵²⁶ A büntető ügyekben alkalmazható közvetítői tevékenységről szóló 2006. évi CXXIII. törvény 13. § (3) bekezdés.

⁵²⁷ SÜMEGI (2019), i.m., 94. o.

⁵²⁸ HERKE (2009), i.m., 130. o.

⁵²⁹ BITTERA (2015), i.m., 104. o.

facto érvényesítésének nehézsége miatt az azonnali jóvátétel még az esetleges alacsonyabb mértéke ellenére is sokszor kedvezőbb a sértett számára, mint egy elhúzódozó jogi eljárás. Emiatt pusztán a jóvátétel módjából és mértékéből nem lehet messzemenő következtetést levonni arra vonatkozóan, hogy az tulajdonképpen a sértett érdekében állt-e.

Ugyanakkor ismételten hangsúlyozom, hogy a mediációs törvényből nem következik, hogy az ügyész a megállapodás mértékébe beavatkozhat, és ha a bírói gyakorlat egyértelműen meghatározza, hogy meddig mehet el a jogalkalmazó ennek a kontrollfunkciónak a gyakorlása során, akkor nem fog a közvetítői eljárás lényegesen megváltozni és a funkcióját sem veszíti el. Az első statisztikák biztatóak e téren, 2018 második felében mindösszesen 9 esetben került sor megállapodás hatályon kívül helyezésére, ami a megállapodással megszüntetett eljárások kevesebb, mint 1%-a⁵³⁰, és 2019-ben is mindösszesen 19 alkalommal került erre sor⁵³¹, az adott évben elrendelt közvetítői eljárásoknak nagyságrendileg 0,5 %-a.

Végül fontos változás a korábbi szabályozáshoz képest az a rendelkezés, hogy a közvetítői eljárásra most már csak a vádemelésig van lehetőség. Ez utóbbi viszont egyértelmű visszalépés a korábbi időszakhoz képest (még annak ellenére is, hogy a bíróságok által elrendelt közvetítői eljárások száma mindig is rendkívül alacsony volt). Egyfelől teljesen ellentmond annak a nemzetközi tendenciának, mely alapján az utóbbi időben éppen inkább a közvetítői eljárások elrendelésének kiterjesztése folyik mind vertikális, mind horizontális szinten. Másrésztől ezáltal elveszett annak a lehetősége, hogy egy közvetítői eljárásról szóló elutasító határozatot a bíróság a tárgyalásos szakaszban kvázi felülbíráljon. Ezt semmiképp sem tekinthetjük pozitív változásnak.

4. Felmerült kritikák az eljárás kapcsán:

4.1. Ellentmondásos célok a jogszabályokban

Kritikaként említhető, hogy a közvetítői eljárás célja a *Be.-ben* és a *büntető ügyekben alkalmazható közvetítői tevékenységről* szóló 2006. évi CXXIII. törvényben nem egyezik meg a mai napig. A *Be.* szerint a közvetítői eljárás egy „a gyanúsított és a sértett megegyezését, a

⁵³⁰ http://ugyeszseg.hu/pdf/statisztika/Orszagos_2018_02.pdf, 47. sz. tábla, letöltés dátuma: 2020.12.21.

⁵³¹ <http://ugyeszseg.hu/wp-content/uploads/merzag/2020/12/ugyeszsegi-statisztikai-tajekoztato-buntetojogi-szakag-2019.-ev.pdf> 47. sz. tábla, letöltés dátuma: 2020.12.21.

bűncselekmény következményeinek jóvátételét és a gyanúsított jövőbeni jogkövető magatartását elősegítő”⁵³² eljárás. A cél tehát ez alapján, hogy a gyanúsított és a sértett megegyezzen, az áldozat kompenzációhoz jusson, valamint, hogy a gyanúsított a jövőben jogkövető magatartást tanúsítson és ne lépjen a bűnözés útjára.

Ezzel szemben a közvetítői tevékenységről szóló törvény szerint a cél, „*hogy a büntetőeljárást lefolytató nyomozó hatóságtól, illetve ügyésztől független közvetítő bevonásával - a sértett és a gyanúsított közötti konfliktus rendezésének megoldását tartalmazó, a bűncselekmény következményeinek jóvátételét és a terhelt jövőbeni jogkövető magatartását elősegítő - írásbeli megállapodás jöjjön létre.*”⁵³³ Tehát a törvény kifejezetten a megállapodás megkötését jeleníti meg, mint célt. Ez nagyon vitatható, és legfeljebb szűk értelemben véve, a konkrét mediációs tárgyalásnak a céljaként fogadható el. Egyebekben az mondható, hogy inkább rész-egész viszonyban van a *Be.-ben* meghatározott célokkal – illetve azok egy részével – hiszen az eredményes megállapodás megkötése az, ami hitelesíti, hogy a sértett és az elkövető megegyezett és garantálja, hogy a sértett az őt ért károkért jóvátételhez jut.

Ezen túlmenően a sértetti érdekekkel egyik célkitűzés sem foglalkozik. Hiszen, bár magát a jóvátételt célként tűzi ki, de legalább ennyire fontos, hogy a sértett büntetőeljárásbeli szerepe *de facto* megváltozik. Általában az eljárásban a sértett gyakran csupán szükséges bizonyítéknak volt tekintendő, tanúként kezelték, nem kérdezték igényeiről, érzéseiről és arról, hogy mit gondol, miként kéne büntetni az elkövetőt.⁵³⁴ Az új *Be.* próbált ezen a tendencián változtatni, jelentősen szélesítette a sértetti jogokat a büntetőeljárás során, ugyanakkor az áldozat érzelmi állapotán, hangulatán, és a viktimizációból adódó következményeken ez nem segít. A közvetítői eljárás ugyanakkor tud ezen is segíteni, hiszen nem csupán bizonyítási eszközként tekintenek a sértettre az eljárásban, hanem ugyanilyen súllyal esik latba a sértett szándéka és akarata az egyezségi eljárásbeli részvételét illetően, és a tekintetben is, hogy kíván-e és ha igen, milyen formában találkozni azzal, aki a sérelmét okozta, meghallgatni, őt, valamint arról egyezkedni vele, hogy hogyan kaphatna jóvátételt.⁵³⁵ Erről a társadalmilag is fontos célról azonban nem tesz említést egyik jogszabály.

⁵³² A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény, 412. § (1) bekezdés.

⁵³³ A büntető ügyekben alkalmazható közvetítői tevékenységről szóló 2006. évi CXXIII. törvény 2. § (1) bekezdés.

⁵³⁴ BARABÁS (2014), i.m., 109. o.

⁵³⁵ BARABÁS (2014), i.m., 109. o.

Az eljárási célok közül ezen túlmenően hiányoznak a praktikus célok, amelyek a büntetőeljárásban dolgozók számára jelentősek, így az ügymenet rövidülése és az ügyteher csökkentése, ugyanakkor, mivel ezek alapvetően nem (vagy legalábbis nem közvetlenül) társadalmi célok, ezért ezek kihagyása indokolt.

4.2. Ellentmondásos célok a gyakorlatban

Fent vázolt problémánál nagyobb jelentőségű, hogy a közvetítői eljárás céljai, illetőleg eredményei akár ellentmondásban is állhatnak egymással. A resztoratív igazságszolgáltatás célja, hogy a konfliktus megoldása visszakerüljön azokhoz, akiktől származik.⁵³⁶ A konfliktus megoldása azonban nem biztos, hogy egy egyszeri aktussal megvalósulhat, elképzelhető, hogy ennél sokkal több időt és energiát vesz igénybe (különösen, ha családon belüli konfliktusról van szó). Ez viszont ellentmondhat az eljárás gyors és hatékony lezárásának az elvével.

Az eljárások nagy száma is alapvetően kívánatos cél, de mégis megvan a maga kockázata. Ugyanis ha a nagyszámú eljárás lefolytatására nincs meg a megfelelő mennyiségű és minőségű emberállomány, akkor a mediátorok egy idő után rutintevékenységgé kezdnek foglalkozni a közvetítői eljárásokkal. Márpedig – Herke Csongor szavaival élve – ha a mediátor eltávolodik a résztvevőktől, a mediációs eljárás, a hagyományos büntetőeljáráshoz hasonlóan – elszemélytelenedhet.⁵³⁷ Ezzel pedig ismételten egy lényeges erényét veszíti el.

4.3. A felelősség elismerése körüli probléma

Szakemberek szerint gyakori jelenség, hogy a felelősség elismerése a beismerő vallomás ellenére hiányzik az elkövetőkből, és próbálják a sértett felelősségét firtatni. Ez konfliktuskezelési szempontból akár még előnyös is lehet, ugyanakkor, ha mindez egy hárító magatartással párosul, akkor már megbánásról – ami az eljárás alapvető célja – nem lehet beszélni. Az ilyen ügyekben akár indokolt volna az is, hogy a mediátor nem engedélyezi az eljárás folytatását, ugyanis nyilvánvalóan nem a megbánás, legfeljebb a szankció elkerülésének célja lehet az elkövetői cselekmények mögött. Ugyanakkor, ha megszületik az egyezmény, azt a mediátoroknak kötelessége elfogadni.

⁵³⁶ HERKE (2003), i.m., 55.o.

⁵³⁷ HERKE (2003), i.m., 55.o.

Ezt a problémát legfeljebb akként lehetne kiküszöbölni, ha az egyezség nem vonná maga után a büntetőeljárás automatikus megszűnését, hanem megadnánk az ügyésznek a mérlegelési jogot, hogy miként veszi alapul azt. Ez viszont a korábban felvázolt nemzetközi tapasztalatok alapján a jogintézmény hatékonyságára lehetne negatív hatással.

4.4. Az eljárás alkalmazhatósági köre

Ha kizárólag az objektív alkalmazási feltételeket vesszük alapul, akkor is látható, hogy igencsak sok kizáró okot tartalmaz a törvény. Ahhoz, hogy az eljárás alkalmazható legyen, a *Btk.* által meghatározott bűncselekmények valamelyikét kell elkövetni, vannak előéletbeli kritériumok is, szükséges a felek hozzájárulása, és a beismerő a vallomás is. Fentiek együtt igencsak széles körben korlátozzák a közvetítői eljárás alkalmazását.

Ezeket a kritikákat azonban helyén kell kezelni. A korábbi statisztikai adatok egyértelműen alátámasztják, hogy nincs feltétlenül összefüggés a közvetítői eljárások alkalmazási köre és az alkalmazás gyakorisága között (a korábban említett országok közül mind Romániában, mind Csehországban, mind Lengyelországban sokkal több bűncselekménynél alkalmazható az eljárás, és mégis jócskán alacsonyabb az alkalmazás, míg a hozzánk hasonló lakosságú Ausztriában úgy nagyobb lényegesen az alkalmazási gyakoriság, hogy nagyjából hasonló a közvetítői eljárással érintett bűncselekmények köre).

Ezen túlmenően, ha végignézzük a jelenlegi kritériumokat, akkor azt látjuk, hogy azok többségében vitán felül megalapozott feltételek. Nyilván nem szüntethető meg a felek hozzájárulásának kötelezettsége, hiszen ahogy korábban erről is esett már szó, ez olyan jogi alapelvekbe ütközne, amelyek egy resztoratív technika alkalmazásánál nélkülözhetetlenek.

A beismerő vallomás kérdése már egy érdekesebb vita tárgyát képezheti. Az egyértelmű, hogy a beismerő vallomás semmiképp nem iktatható ki, hiszen az egész eljárás lényegét adja a beismerés. Főleg ügyvédi körökben azonban nem feltétlenül tartják helyénvalónak, hogy ennek még a nyomozati szakban be kell következnie, amikor az ügyésznek gyakorlatilag már minden információ rendelkezésre áll a nyomozás kapcsán, a terheltnek meg még semmi⁵³⁸, így számukra lehetetlenség megítélni, hogy mi az ügy végkifejlete. Fentiek alapján indokolt lehetne akár még a tárgyalási szakaszban is megadni az eljárás kezdeményezésének (és ismételten a lefolytatásának) a lehetőségét. Praktikus szempontból ez egy elfogadható érvelés, viszont a tekintetben meg vitatható, hogyha a közvetítői eljárás motivációja az, hogy

⁵³⁸ BITTERA (2015), i.m., 103. o.

a bizonyítékok a terhelt ellen szólnak, akkor megint a resztoratív igazságszolgáltatás lényegétől távolodunk el. Ezzel együtt a közvetítői eljárás ismételt kiterjesztése a tárgyalási szakaszra álláspontom szerint egy szükséges lépés, márcsak a korábban említett felülvizsgálati lehetőség miatt is.

Ami viszont mind az elméleti, mind a gyakorló jogászok szerint megfontolandó, az a közvetítői eljárással érintett bűncselekmények körének az újragondolása. Az Európai Áldozatvédő Fórum 2004 május 29-én elfogadott, az áldozatok mediációs eljárásbeli helyzetéről szóló nyilatkozatában arra az álláspontra helyezkedett, hogy a mediációt inkább a kisebb súlyú erőszakos és vagyon elleni bűncselekmények esetén tartja indokoltnak, a súlyosabb bűncselekmények esetén inkább a végrehajtás alatti mediációt javasolja.⁵³⁹ A magyar szabályozás tulajdonképpen összhangban van ezzel az állásponttal, ennek ellenére felmerül, hogy nincs-e túl szűk körben szabályozva a mediációban alkalmazandó bűncselekmények köre.

E téren elsődlegesen a vagyon elleni erőszakos bűncselekmények azok (köztük a már korábban kifejtett rablás), amelyeknél az elkövetett magatartás és az okozott kár alapján a közvetítői eljárás egy járható út lenne. Természetesen ilyen súlyú bűncselekmények esetében a büntethetőséget megszüntető ok alkalmazása szóba sem jöhetne, ugyanakkor a korlátlanul enyhítő körülményként való figyelembe vételt nem tartom aggályosnak, ez még nem gátolná a bíróságot abban, hogy szükség esetén súlyos büntetést szabjon ki, viszont a sértetti érdekek előtérbe kerülhetnének. Hasonló dilemma felmerülhetne szexuális bűncselekményeknél is, ott azonban a bűncselekmény jellegéből és a felek közötti érzelmi viszonyból adódóan nagyobb lenne annak a veszélye, hogy az áldozat külső kényszer hatására vállalja fel az eljárást, így ezeknek a bűncselekmények körében a tilalmat helyesnek vélem.

Az azonban nyilvánvaló, hogy a közvetítői eljárás alkalmazási körének bővítése lehetséges, sőt, az OBH 2013-as felmérése alapján a bírák nagy többsége ezt támogatná, sőt, olyan álláspont is volt, amely törvényileg nem az alkalmazhatóság körét határozná meg, hanem kizárólag a tilalmakat.⁵⁴⁰

4.5. Ügyvédi-mediátorok körüli dilemma

⁵³⁹ BLASKÓ–BUDAHÁZI (2019), i.m., 164. o.

⁵⁴⁰ BITTERA (2015), i.m., 101. o.

A kezdeti időszakra volt jellemző, hogy az ügyvédek részt vettek mediátori képzésen. Ennek fő célja a pártfogó felügyelet részbeni tehermentesítése volt. Azonban magába a kivitelezésbe számos hiba csúszott. Egyes mediátorok arra panaszkodtak, hogy a mediációs tréninget követően éves szinten 6-7 ügyet kaptak⁵⁴¹, ami nem igazán sem arra, hogy az ügyvéd jelentősen építsen erre, mint jövedelemszerző forrás, sem arra, hogy a pártfogó felügyelet munkáját jelentősen tehermentesítse. Hasonló kritikaként jelent meg, hogy a bejegyzett ügyvéd-mediátorok csak egy része kapott rendszeresen ügyeket, kicsit lobbiszerűnek tűnt az egész szituáció.⁵⁴²

Szintén problémát jelentett a költségek kérdése is, nagyon csekély keret állt rendelkezésre az ügyvéd-mediátorok finanszírozására, ami számos területen azzal járt, hogy az ügyvéd egyes költségeket maga finanszírozott.⁵⁴³ Mindezek pedig azt is jelentették, hogy az ügyvédek számára a közvetítői eljárás valódi, jövedelmező tevékenységként nem volt értékelhető, ami a motivációjukra sincs kedvező hatással. Ami további kérdésként veti fel, hogy egyáltalán van-e értelme foglalkozniuk ezzel, miközben a hagyományos ügyvédi tevékenységgel sokkal nagyobb bevételre tehetnek szert.

4.6. Az anyagi jóvátétel körüli dilemmák

A *Be.* 412. § (2) bekezdés *ca)* pontja, ahogyan erről már volt szó, kizárja a közvetítői eljárást abban az esetben, ha a bűncselekmény következményeinek jóvátétele nem várható. Noha a törvény ezt konkrétan nem mondja ki, de a *Btk.*-ből levezethetően ez a sértett által meghatározott teljes jóvátételt jelenti. Ez azonban felvet egy újabb kérdést: vajon ha az elkövető nem tudja teljes körűen jóvátenni a bűncselekménnyel okozott kárt – különös tekintettel az anyagi károkat – akkor már nem is indokolt a közvetítői eljárást lefolytatása?

Az anyagi jóvátételhez való ragaszkodás álláspontom szerint ismételten szembekerülhet a resztoratív igazságszolgáltatás eredeti céljaival. A vizsgálatok és a gyakorlati tapasztalatok szerint a megtorlás igénye határozottan csökken, ha az elkövető bocsánatot kér.⁵⁴⁴ Ez az állítás már önmagában indokolja a közvetítői eljárás alkalmazását akkor is, ha az anyagi jóvátételre történetesen nem vagy csak részben kerül sor. A resztoratív technikák korai alkalmazásánál is az volt a tapasztalat, hogy az áldozatok számára sokszor fontosabb a

⁵⁴¹ ERDŐS Tamás: Mediáció büntetőügyekben. In: *Ügyvédek lapja* 2009 (4. évfolyam), 4. szám, 13. oldal.

⁵⁴² KOVÁCS Éva: Mediáció büntetőügyekben. In: *Ügyvédek lapja* 2009 (4. évfolyam), 4. szám, 10. oldal.

⁵⁴³ TÍMÁR Csaba: Mediáció büntetőügyekben. In: *Ügyvédek lapja* 2009 (4. évfolyam), 4. szám, 10. oldal.

⁵⁴⁴ KEREZSI (2018), i.m., 126. o.

bocsánatkérés, azaz a szimbolikus jóvátétel, mint maga a kompenzáció.⁵⁴⁵ Papp Gábor megbocsátással kapcsolatos pszichológiai vizsgálatai is hasonló eredményeket tártak fel. A felmérések alapján (amelyek sajnos elsősorban nem büntetőjogi, hanem hagyományos sérelem okozásával foglalkoznak) a megbocsátási hajlandóság a bocsánatkérés önmagában nem növeli jelentős mértékben.⁵⁴⁶ Hatalmas mértékű emelkedés figyelhető meg azonban akkor, hogyha a sérelmet okozó részéről a jóvátételi szándék megvan és legalább a részbeni jóvátétel megvalósul. A jóvátétel mértéke ugyanakkor jóval kevésbé tűnik relevánsnak. A felmérések alapján a megbocsátási hajlandóság csak nagyon minimális mértékben volt nagyobb azokban a vizsgált esetekben, ahol teljes jóvátétel valósult meg azokhoz képest, ahol csupán a részleges.⁵⁴⁷ Ez utóbbi azzal is magyarázható, hogy a részleges jóvátételt nyújtó személy vélelmezhetően nem szándék híján nem nyújt teljes kompenzációt, hanem mert nem képes erre, és gyakran ez a részleges kompenzáció sokkal nagyobb áldozatot jelent részéről, mint máskor egy tehetősebb elkövetőnek a teljes jóvátétel. Tehát ebben az esetben már a részleges jóvátétel is egy megbánást és egy békülési szándékot tükröz. Más kutatások szerint, ha az elkövető komoly bocsánatkérési szándékát fejezi ki, a sértett bosszúvágya határozottan csökken, kevésbé fél, kevésbé ideges, és sokkal megbocsátóbbá válik. Ebből az a következtetés adódik, hogy a sértett érdeke is a megbocsátás.⁵⁴⁸

Ezek az eredmények és ez a gondolatmenet ugyanakkor igencsak vitathatóvá teszi az elgondolást, hogy a jóvátétel nyújtásának képessége kvázi feltétele a közvetítői eljárás lefolytatásának. Hiszen mindazokat a célokat – vagy legalábbis azok egy részét – amelyek miatt a resztoratív igazságszolgáltatás egyáltalán létrejött, teljesíteni lehet abban az esetben is, ha a teljes jóvátétel nyújtása nem – vagy nem azonnal – valósul meg.

4.7. Néhány gondolat a közlekedési bűncselekmények kapcsán

Sümei Zsuzsanna véleménye szerint a bírói gyakorlat is szűkítette a közvetítői eljárással érintett bűncselekmények körét. Egyfelől vannak olyan bűncselekmények, amelyek jogilag ugyan mediálhatóak lennének, ám sértett hiányában a bíróság szerint az eljárás elrendelésének nincs helye (pl. orgazdaság), másrészt egyes tényállásoknál a közvetítői eljárás kizárólag a

⁵⁴⁵ BÁRD (2009), i.m., 195. o.

⁵⁴⁶ PAPP - KOVÁCS - PÁNTYA – KISS (2013), i.m., 281. o.

⁵⁴⁷ PAPP - KOVÁCS - PÁNTYA – KISS (2013), i.m., 281. o.

⁵⁴⁸ KEREZSI (2018), i.m., 126. o.

bűncselekmény minősített eseténél jöhet szóba, emiatt nem célszerű annak alkalmazása.⁵⁴⁹ Előbbiről a magam részéről nem gondolom azt, hogy szűkítés lenne, a közvetítői eljárásból fogalmilag következik a sértett jelenléte. Magyarországon a jogalkotó úgy döntött, hogy nem tényállásonként, hanem bűncselekmény-típus szerint határozza meg a közvetítői eljárással érintett ügyek számát. Ennek következménye lett, hogy pár olyan tényállás is bekerült a mediálható ügyek körébe, ahol a közvetítői eljárás de facto nem lehetséges. Álláspontom szerint ezzel nincs probléma.

A másik kategóriának az iskolapéldája egyértelműen a közlekedési bűncselekmények köréből kerül ki. A közlekedési bűncselekmények arányaiban véve a leginkább felülreprezentált bűncselekmények közé tartoztak az eljárás megjelenését követő első években, de számuk azóta is jelentős. Ennek egyik legfőbb oka, hogy ezek a bűncselekmények eredményük tekintetében gondatlan cselekmények, ami két szempontból is hasznos a mediáció lefolytatása szempontjából. Egyrészt az elkövetői megbánásnak nagyobb esélye van, mint más, szándékos deliktumok esetén, másrészt ugyanebből kifolyólag a sértetti megbocsátás esélye is nagyobb. Ugyanakkor ennek kapcsán is merül fel néhány aggály, ami a nyilvánvaló előnyök ellenére megkérdőjelezi az eljárás alkalmazának a helyességét ezeknél a bűncselekményeknél.

Az egyik ilyen abból a sajátos helyzetből adódik, hogy számos közlekedési bűncselekménynek (pl. ittas járművezetés, jármű tiltott átengedése, de gyakran a közúti veszélyeztetés is ide tartozik) kizárólag a minősített esetben van lehetőség a közvetítői eljárás alkalmazására, az alapesetben ugyanis nincsen sem személyi sérülés, sem anyagi kár, vagyis nincs sértett, akivel szemben a mediáció egyáltalán lefolytatható lenne. Ez már önmagában véve felvet aggályokat, hiszen így egy olyan speciális helyzet alakul ki, hogy a súlyosabb bűncselekmény elkövetője számára van lehetőség egy diverziós módszer alkalmazására, míg az alaptényállás elkövetőjének ugyanez nem áll rendelkezésére. Nem véletlen, hogy a legtöbb esetben közvetítői eljárása a közúti baleset okozása tényállás megállapítása esetén kerül sor, ugyanis ez az a viszonylag gyakran előforduló bűncselekmény, ahol már alapesetben szóba jöhet a közvetítői eljárás alkalmazása.⁵⁵⁰

A fentihez szorosan kapcsolódó problémakör a járművezetéstől eltiltás kérdése. Közlekedési bűncselekmények esetében gyakorta alkalmazott szankció (ittas és bódult állapotban történő járművezetésnél ettől csak különös méltánylást érdemlő esetben lehet eltérni), hogy az

⁵⁴⁹ SÜMEGI (2019), i.m., 75. o.

⁵⁵⁰ BERTÉNYI Imre: Hogyan tovább? A mediáció jövője a büntetőeljárársban. In: MOLNÁR Katalin (szerk.) Társadalom - demokrácia - szolidaritás: tanulmánykötet Kozáry Andrea tiszteletére, Budapest, 2013., 343. o.

elkövetőt eltiltják a járművezetéstől. A közvetítői eljárást követően azonban semmilyen szankció nem alkalmazható a tettel szemben, így a járművezetéstől eltiltás sem. Ez pedig egy újabb motiváció lehet az elkövetői együttműködésre, hiszen manapság a gépjárművezetői engedély nagyon sokszor a munka ellátásához is elengedhetetlen eszköz, így annak elvesztése munka- illetőleg egzisztenciavesztéssel is járhat.

Ugyanakkor, ha az ügyészség a járművezetéstől eltiltást szükségesnek érzi, akkor nem tehet mást, mint azt, hogy el sem rendeli a közvetítői eljárást.⁵⁵¹ Ez viszont sértetti szempontból nem kívánatos, hiszen a jóvátételt nehezítheti az eljárás hiánya. A szituációt akár úgy is nézhetjük, hogy a sértetti igények ütköznek a közlekedés biztonsága iránti jogos igénnyel. A járművezetéstől eltiltás alkalmazásának lehetősége eredményes mediáció esetén megoldást jelentene erre a problémára, kérdés azonban, hogy mindez összességében milyen hatással lenne az elkövetői motivációra.

⁵⁵¹ BERTÉNYI (2013), i.m., 343. o.

IX. A közvetítói eljárás számokban

1. Országos statisztikák

Magyarországon 2007 óta van lehetőség közvetítói eljárás alkalmazása, 2007 és 2017 között 44.615 büntetőügyben rendeltek el közvetítói eljárást.

Az eljárás eredményessége az intézmény bevezetése óta kimagasló. Büntetőügyekben évről évre a befejezett ügyek 80-85%-ában a felek megállapodást kötnek, míg a megkötött megállapodások 85-90%-át teljesítik.⁵⁵² A felek megállapodásának megkötése rendszerint nem a közvetítói eljárás alatt hiúsul meg, hanem már ott, hogy valamelyik fél az eljáráson nem jelenik meg. Ilyen szempontból az elkövetői meg nem jelenés gyakoribb, de olyan is előfordul – különösen kis értékű ügyekben a mediáció helyszínétől viszonylag távol lévő települések lakóinál – hogy a sértett nem jelenik meg, vélhetően azért, mert jelentős anyagi érdek hiányában a sértett nem kellőképpen motivált.⁵⁵³ (ez utóbbit támasztja alá az a tény is, hogy szabálysértési közvetítói eljárásoknál ez a jelenség lényegesen gyakoribb, ami a sikeres mediációk arányára is hatással van, a megkötött megállapodások száma nagyjából az összes eljárás 60%-a). A jóvátétel típusa tekintetében az első években egyértelműen az anyagi jóvátétel jelent meg, 2007-ben az összes ügy 67%-ában került erre sor, miközben egyéb, tevékenységben megnyilvánuló jóvátételre mindössze az esetek 10%-ában.⁵⁵⁴ A későbbi évek során az arányok kiegyenlítettebbé váltak, de az anyagiakban nyújtott jóvátétel a mai napig gyakrabban szerepel a megállapodásokban.⁵⁵⁵ Az anyagi jóvátétel mértéke 2014-ben 496.818.946 forint volt, vagyis majdnem elérte a félmilliárd forintot.

A közvetítói eljárások száma 2013-ig emelkedő tendenciát mutatott, azóta nagyjából stagnál, 2013 és 2017 között 4.000 és 4.700 között mozog. Az emelkedésnek az oka elsősorban abban keresendő, hogy a jogintézménynek idő kellett, hogy beépüljön a magyar jogrendszerbe és az alkalmazása elterjedjen, legalábbis egyes területeken. Érdekes statisztikai adat, hogy megyénként melyik évben érték el a közvetítói eljárások száma a csúcspontot. 10 megyében ez száma 2011-2012-re tehető. Ezeknél a megyéknél általában megfigyelhető, hogy az első

⁵⁵² <http://igazsagugyiinformaciok.kormany.hu/kozvetitoi-eljaras-bunteto-es-szabalysertesi-ugyekben> letöltés dátuma: 2021.01.15.

⁵⁵³ SZEIBERLING Tamás: A büntető és szabálysértési mediáció jelene és jövője. In: AKV Európai Szemle 2017/1. 53. o.

⁵⁵⁴ SÜMEGI (2019), i.m., 66. o.

⁵⁵⁵ SÜMEGI (2019), i.m., 79. o.

években drasztikusan emelkedett a közvetítői eljárások száma (vagy már a kezdetekkor magas volt), itt elérték a csúcspontot, ami 2017-ig stagnált vagy valamelyest lecsökkent. A maradék 9 megyéből 8, valamint a főváros pedig a 2015-ös vagy 2016-os évben érte el a legmagasabb értéket. Ezeknél a megyéknél általában a kezdeti időszakhoz képest egy lassabb, de folyamatos emelkedés figyelhető meg, úgy tűnik tehát, hogy ezekben a megyékben valamivel több idő kellett, míg az eljárás megtalálta a helyét a rendszerben.

A 2018-as év azonban komoly változást hozott a közvetítői eljárások tekintetében. 2018 első felében 2232 eljárásra került sor, ami nagyjából egy a korábbi évekhez hasonló értéket vetített elő. A második félévben azonban mindösszesen 1187 mediációra került sor, ami gyakorlatilag a 2008-as értékhez áll legközelebb. Óhatatlanul merül fel a kérdés, hogy mi történhetett?

Egyfelől nem elhanyagolható tényező, hogy Magyarországon a regisztrált bűncselekmények száma az elmúlt években folyamatosan csökkenő tendenciát mutat. Ez 2018-ra is igaz volt, ráadásul, amíg 2018 első felében körülbelül 120.827 bűncselekmény regisztráltak, addig a második felében ez a szám 79.003-as értéket mutatott. Ez jelentős különbség, de ilyen volumenű csökkenést nem magyarázhat, főleg annak tükrében, hogy a bűncselekmények számának csökkenése nagyjából az egész évtizedre jellemző volt, mégsem volt ilyen szintű befolyása a közvetítői eljárások számára.

A másik jelentős változás az új *Be.* megjelenése volt. Egy új jogszabály, amely olyan mértékben reformálja meg egy jogterület szabályait, mint a legújabb büntetőeljárási kódex, nyilván hatással van az egyes jogintézményekre. A törvény magának a közvetítői eljárásnak a szabályait nem érintette drasztikusan, ahogy azt korábban említettem, zömmel a szabályokat pontosító, finomító új rendelkezések jelentek meg (kivételt jelent ugyan a megállapodás hatályon kívül helyezése, de ez egyrészt az elrendelések számára nincs hatással, másrészt annyira atipikus az alkalmazása, hogy az eljárások számára ez nem lehet hatással).

A magyarázat álláspontom szerint sokkal inkább abban keresendő, hogy az új *Be.* több olyan új szabályt bevezetett, amelyek célja az eljárások gyorsabbá tétele, és hasonlóan a közvetítői eljárásokhoz a kisebb súlyú bűncselekmények esetén is alkalmazhatók. Ilyen új eljárásjogi intézmény elsősorban az egyezség a bűnösség beismeréséről és az ügyészi intézkedés kilátásba helyezése. Hasonlóan a közvetítői eljáráshoz mindegyiknek feltétele a beismerő vallomás megtétele, és maga az eljárás akár gyorsabb lefolyású is lehet, mint a közvetítői eljárás. Ehhez pedig muszáj megjegyezni, hogy, bár nyilván ez nem lehet döntő jelentőségű érv, de a korábbi felmérések a közvetítői eljárás hibái közé sorolták azt is, hogy bár gyors

lefolyású eljárás, de rengeteg papírmunkával jár.⁵⁵⁶ Ez pedig szintén terelheti az eljárást a többi, gyorsabb lefolyású jogintézmény felé. Meglátásom szerint a létszám csökkenése – hasonlóan Romániához – részben visszavezethető az új, gyors eljárási formák bevezetésére.

A számok a bűnösség beismeréséről szóló egyezség tekintetében ugyanakkor nem támasztják alá fenti állítást. Bár az egyezséggel kapcsolatos kezdeményezések száma 2018-ban 739 volt (értelemszerűen ez fél év száma, hiszen az új *Be.* 2018.07.01-én lépett hatályba), 2019-ben pedig 1417, ezek döntő többsége (az összes ügy 589 ill. 1082) azonban olyan eset volt, ahol a gyanúsított vagy a védő kezdeményezte az egyezséget, de azt az ügyész nem fogadta el. Az egyezséggel ténylegesen lezárt ügyek száma 2018-ban 114, 2019-ben 252 volt, ez nem valószínű, hogy drasztikus hatással volt a közvetítői eljárások számára.

Az ügyészi intézkedés kilátásba helyezése már érdekesebb ebből a szempontból. Már 2018-ban 448 kilátásba helyezésre került sor, 2019-re ez a szám 917-re emelkedett. És bár voltak ezek között olyan esetek is, ahol a közvetítői eljárás kilátásba helyezésére került sor, ám ezek száma mindkét évben kb. 25% környékén mozgott, miközben a feltételes felfüggesztés (2018: 35,7 %, 2019: 42,3 %), valamint a vád melletti külön eljárás iránti intézkedés (2018: 35,9% 2019: 32,3 %) kilátásba helyezése mindkét évben nagyobb volt. Nyilván az ügyészségnek kell megítélnie, hogy melyik esetben mely intézkedés kilátásba helyezésére kerülhet sor, ugyanakkor korábban az ügyész csak a rendelkezésre álló bizonyítékok alapján, a nyomozás lezárásakor dönthetett az eljárás folytatásáról, a felek pedig kizárólag a közvetítői eljárást kezdeményezhették. Emiatt lehetséges, hogy az ügyészség olyan ügyekben, amelyekben ő személy szerint nem a mediációt tartotta a legjobb befejezésnek, ugyanakkor annak törvényi akadálya nem volt, elrendelte az eljárást. Azzal viszont, hogy az ügyészi intézkedés kilátásba helyezésével ő „*tehet ajánlatot*”, lehetséges, hogy olyan eljárások, amelyek a kilátásba helyezés nélkül közvetítői eljárással záródtak volna, az ajánlat miatt feltételes felfüggesztéssel vagy vádemelést követő speciális eljárással zárulnak.

Ha a 2019-es adatokat nézzük, akkor látható, hogy valamelyest javultak ismételten a számok, összesen 3531 eljárásra került sor, ami 112-vel több, mint a 2018-as adat (úgy, hogy itt már az egész évben az új *Be.* volt hatályban). Azonban ez számszerűen még jelentősen elmarad a 2012-2017 közötti értékektől (ugyanakkor, ha az éves bűncselekmények arányában vizsgáljuk, akkor ez a legnagyobb szám, ugyanis a közvetítői eljárás történetében először az összes lezárt bűncselekmény több mint 2%-ában került sor közvetítői eljárás alkalmazására). Sajnos a koronavírus-helyzetből adódóan a 2020-as statisztikai adatok, ha meg is jelennek,

⁵⁵⁶ SÜMEGI (2019), i.m., 79. o.

kérdéses, hogy mennyire vehetők alapul, hiszen a személyes találkozások kerülendők voltak ebben az évben és a sok kijárási tilalom miatt a mediálható bűncselekmények számának is csökkenése várható, így ezekből az adatokból aligha lehet messzemenő következtetéseket levonni. Így azt a kérdést, hogy az új büntetőeljárási rendszerben mekkora szerepe lesz a közvetítői eljárásnak, csak 2-3 év múlva lehet megítélni.

Az elrendelési arány tekintetében jelentős változás az elmúlt években nem figyelhető meg. 2007-ben volt országos szinten az elrendelési arány a legnagyobb, az ügyek 65,18%-ában rendelte el az ügyész a közvetítő eljárást. A mélypont a 2009-es és 2010-es év volt, amelyekben a kezdeményezések száma az előző évekhez képest jelentősen emelkedett, az elrendelési arány azonban 50% alá csökkent, amelynek oka talán az ügyészség új jogintézmény iránti bizalmatlanságában keresendő. Az elrendelési arány azóta nagyjából állandósult, 2011 és 2017 között minden évben 54 és 58% között alakult. Ezek a számok 2018 második felében és 2019-ben sem nagyon változtak (52 ill. 51 %), tehát a számszerű csökkenés elsősorban a kezdeményezések csökkenésére vezethető vissza.

Az első években megfigyelhető volt az a tendencia, hogy a bíróság sokkal nagyobb arányban rendeli el a közvetítő eljárások számát, mint manapság, és ezeknek az elrendeléseknek egy jelentős része felülírta a korábbi ügyészségi elutasító határozatot. 2007-ben az ügyészség 833 alkalommal utasított el mediációra irányuló kérelmet, azonban 377 alkalommal a bíróság mégis úgy határozott, van helye az ügyben a közvetítői eljárásnak.⁵⁵⁷ Tehát az ügyészség távolságtartása a jogintézménnyel kapcsolatban kézzel fogható volt. A tárgyalási szakaszban elrendelhető mediáció utolsó éveire ez a tendencia már visszaszorult, ezekben az években az összes közvetítő eljárás kevesebb, mint 10 százalékát rendelték el a bíróságok.

A kármegtérülések tekintetében azonban a közvetítő eljárás nem hozott átütő eredményeket. A klasszikus vagyon elleni bűncselekményeknél, melyek alkalmasak közvetítő eljárásra (lopás, csalás, rongálás, sikkasztás) az eredmények évről évre eltérnek. Ez különösen a sikkasztás tényállására igaz, ahol az elmúlt 5 évben volt olyan év is, ahol a kármegtérülés 10% fölötti, de olyan is, ahol 1% alatti értéket mutatott. Az azonban megállapítható, hogy a legtöbb évben a kármegtérülés aránya ezeknél a bűncselekményeknél nem éri el a 10%-ot, sőt, rongálásnál rendszerint 1-3% között mozog.⁵⁵⁸ Ugyanakkor azt is látni kell, hogy a

⁵⁵⁷ BARABÁS A. Tünde – WINDT Szandra: Az ügyész szerepe a mediációban – első év tapasztalatai. In: Virág György (szerk.): Kriminológiai Tanulmányok, 46. kötet, OKRI, Budapest, 2009, 145-146. o

⁵⁵⁸ Forrás: ORFK Bűnügyi Statisztikai Oldala: https://bsr-sp.bm.hu/SitePages/ExcelMegtekinto.aspx?ExcelName=/BSRVIR/K%C3%A1r%20elk%C3%B6vet%C3%A9s%20helye%20szerint_ver20180713092649.xlsx&Token=OW5GV1hsbEszV05tUjFZSS9KbVowcVphSVJQbE04cTI5ZExwd

közvetítő eljárásoknál a jóvátétel összege – ha egyáltalán van – rendszerint néhány tízezer, esetleg pár százezer forint. Ez összehasonlítva a statisztikákban szereplő több százmilliós, esetenként milliárdos károkkal – melyeket egy-egy súlyosabb, szervezett keretek között elkövetett bűncselekmény vagy bűncselekmény-sorozat okoz – egy nagyon elenyésző részt tesz ki. Tehát a kármegtérülés országos mértékét a közvetítő eljárások csak nagyon marginális mértékben befolyásolják, így ezekből az adatokból sem lehet igazán messzemenő következtetéseket levonni.

2. A fiatalkorúak aránya

A 2007-ben még az elrendelt ügyek kb. 15%-a volt fiatalkorúakkal kapcsolatos, azonban azóta ez az arány folyamatosan csökken, éves szinten átlagosan az összes ügy 10-11%-ában érintettek a fiatalkorú elkövetők.⁵⁵⁹ Ehhez képest a fiatalkorú bűnelkövetők aránya az összes elkövetőhöz képest az elmúlt 8 évben 7 és 11% között mozgott.⁵⁶⁰ Ebből következik, hogy a mediáció elrendelése tekintetében a fiatalkorúak ugyan minimálisan felülreprezentáltak a teljes lakossághoz képest, de jócskán elmarad más európai országoktól, még a régió belül is. Ennek okáról számos elmélet van. Barabás Tünde szerint az ügyészség azon az állásponton van, hogy a fiatalkorúak többsége nem képes a közvetítő eljárás során megbánni az általa elkövetett cselekményt, az eljárás prevenciós szempontból ritkán vezet eredményre, ezenkívül a fiatalkorú általában nem tudja a jóvátételt megfizetni, így végső soron ez a szülők feladatává válik, abban az esetben, ha ők képesek rá.⁵⁶¹

Ugyanezt a megközelítést támasztják alá Raduly Zsuzsanna elemzései a 2012-ig közvetítői eljárásban részt vevő fiatalkorú személyekről. Kutatása szerint az eljárásban részt vett fiatalkorúak 91,6 százaléka folytatott középiskolai tanulmányokat, 4,16 százalékanak legmagasabb iskolai végzettsége az általános iskola 8. osztálya volt, további 4,16 százaléku érettségit és szakmát szerzett.⁵⁶² A mediációs ügyekkel érintett fiatalkorúak nem rendelkeztek

[HFxVEhjK28wT2NvUEoxNzRidC95UHNycld4Zi9WQTViNFBOcWZxSUVnMkt3em56WTR0WmtmTmFaT2dRYm1NdIQ0WXVBZlhS3JkcGFic2xNeFFZd0tvZTAzNXo](https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_zji003b.html) letöltés dátuma: 2019.03.16.

⁵⁵⁹ BARABÁS (2014), i.m., 113. o.

⁵⁶⁰ http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_zji003b.html

⁵⁶¹ BARABÁS (2014), i.m., 113. o.

⁵⁶² RADULY (2016), i.m., 394. o.

rendszeres jövedelemmel, 87,5 százalékuk vagyontalan volt, de lakhatási problémája egyiküknek sem volt, tehát nem mélyszegénységben élő fiatalokról beszélhetünk.⁵⁶³

A családi életüket és szokásaikat vizsgálva, hogy a dohányzás viszonylag nagy százalékban (25%) fordult elő közöttük. Ugyanakkor mindösszesen 8,16 %-ban volt jelen az alkoholizmus a családban. A gyámhatósági intézkedések száma az érintett családokban valamivel magasabb volt (16,6 %)⁵⁶⁴, de ez sem tekinthető kiemelkedően magas értéknek.

A családok kriminális előéletét illetően egyik fiatalról sem származott olyan családból, ahol a családon belüli erőszak vagy más bűncselekmények elkövetése jellemző lenne. A mediációban részt vevő fiatalok valamennyien büntetlen előéletűek voltak és mindösszesen 8,16%-ukra jellemző, hogy a testvérük korábban bűncselekményt követett el.⁵⁶⁵ Fenti adatokat összegezve megállapítható, hogy néhány kivételtől eltekintve a közvetítői eljárásban részt vevő felek sem szociális, sem anyagi, sem kriminológiai értelemben nem tartoztak a potenciálisan veszélyeztetett személyek körébe. Hogy ennek mi az oka, arról lehet vitatkozni. Elképzelhető, hogy a mélyszegénységben élő fiataloknak és családjuknak az eljáráshoz való hozzáállása sem pozitív, ugyanakkor az is közrejátszhat, hogy az ügyészség nem akar elrendelni eljárást olyan ügyekben, ahol a jóvátétel megvalósulására nem sok esély kívánczik.

Ez a megközelítés ugyanakkor jelen esetben még nagyobb problémákat vet fel, mint felnőtt korúaknál. Hiszen éppen a fiatalok esetében van nagyobb remény arra, hogy a tettük következményeit a sértett és a mediátor segítségével felismerjék és jobb belátásra térítsék. Azon belül is leginkább az a célcsoport igényelné ezeknek a módszereknek az alkalmazását – legalább kísérleti szinten – akik kriminológiai szempontból veszélyeztetettnek minősülnek, ugyanis ezeknél a személyeknél a bűnismétlés és a visszaesés veszélye sokkal inkább fennáll, mint a szociális és anyagi szempontból kevésbé veszélyeztetett családok gyermekeinél. Azonban a jelenlegi rendszer de facto éppen ezeket a személyeket zárja ki az eljárás alól. Pedig ha ezekben az ügyekben nincs is lehetőség a tényleges anyagi jóvátételre, legalább a szimbolikus jóvátétel megadható lenne a sértettek számára, ami viktimológiai szempontból szintén releváns.

Egy másik oka lehet az alkalmazás hiányának itt is a már sokat emlegetett *ipso iure* megszüntetés, vagyis, hogy eredményes eljárás esetében már semmilyen büntetés és

⁵⁶³ RADULY (2016), i.m., 394. o.

⁵⁶⁴ RADULY (2016), i.m., 395. o.

⁵⁶⁵ RADULY (2016), i.m., 395. o.

intézkedés nem alkalmazható, nem úgy, mint mondjuk az eljárás feltételes felfüggesztése esetében. Utóbbinál ugyanis az ügyész előírhat a fiatalkorú számára kötelező magatartási normákat, melyeket be kell tartania és ennek ellenőrzése a pártfogó felügyelet feladata, így pedig hosszú távon rajta tudják tartani a szemüket a fiatalkorú elkövetőn. Éppen emiatt az ilyen ügyek lezárására a pártfogó felügyelettel egybekötött feltételes felfüggesztés (korábban vádemelés elhalasztása) az ügyészség számára hatékonyabbnak tűnhet, mint a közvetítő eljárás.⁵⁶⁶ Ezt a tényt támasztja alá egyébként az is, hogy a szabálysértési eljárások során – ahol ez az alternatív megszüntetési lehetőség nem áll fenn – a fiatalkorúak aránya lényegesen felülreprezentáltabb, kb. 20% körül mozog. A probléma csak az, hogy fiatalkorúak esetében az ügyészség az eddigi tapasztalatok alapján nagyon ritkán írja elő a jóvátételt kötelezettségként a vádelhalasztás mellett, így a resztoratív elem ebből a módszerből végül teljes egészében kimarad.

3. Megyei eltérések

Érdekes vizsgálati kérdést jelenthet a közvetítő eljárások száma megyei szempontból, kiváltképpen az, hogy megfigyelhetők-e tendenciák, vagyis jellemzően ugyanazok a megyék állnak-e az élen a közvetítő eljárások számában, vagy gyakoriak az ellentétek. Különösen az azonosságok relevánsak. Ha minden évben ugyanazokban a régiókban gyakoriak a közvetítő eljárások, és ugyanazok vannak a lista végén, az azt jelenti, hogy egyes területeken a közvetítő eljárás alkalmazása még mindig atipikus.

E tekintetben azonban nem lehet csupán a közvetítő eljárások számát alapul venni, hiszen térségenként a lakosság száma, összetétele, valamint a bűnözés összetétele is jelentősen eltérhet egymástól. Ezért indokolt az egyes megyék összbűnözését figyelembe véve vizsgálni a közvetítő eljárások alakulását. Mindezt az alábbi szempontok szerint tettem:

- a) Közvetítő eljárás iránti kezdeményezések aránya az összbűnözéshez viszonyítva.
- b) Elrendelések aránya
- c) Közvetítő eljárások száma az összbűnözéshez viszonyítva.

⁵⁶⁶ SZEIBERLING (2017), i.m. 53. o.

Vizsgálatom során figyelmen kívül hagytam azokat az éveket, ahol a bűnözés mértéke adott megyében drasztikusan emelkedett az előző évhez képest. Ezt azért tartottam indokoltnak, mert ezekben az esetekben vélelmezhetően nem a bűnözés drasztikus emelkedéséről van szó, hanem arról, hogy egy vagy több nagyszámú elkövetővel és sértettel érintett ügy (ahol a közvetítő eljárás valószínűleg objektív okokból nem volna alkalmazható) lezárása torzítja a statisztikát. A továbbiakban egyesével kerülnek elemzésre az egyes megyék a közvetítő eljárás szempontjából:

3.1. Budapest

A fővárosban a közvetítő eljárások száma a vizsgált 11 évben mindig alacsony volt. A kezdeményezések száma mindig a megyék rangsorának utolsó harmadába került, és egyetlen alkalommal sem érte el az összes ügy 2%-át, az alkalmazás pedig minden évben 1% alatt volt. Az elrendelések aránya 2008 és 2010 között nagyon alacsonyan volt, azóta viszont kicsivel átlag feletti értékeket mutat. Az arány ebben az időszakban 52 és 60% között mozgott. Ehhez ugyanakkor hozzá kell tenni, hogy Budapest bűnelkövetési szempontból eltér az ország többi részétől, ekként ezekből az adatokból nem lehet messzemenő következtetést levonni.

Budapest	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Kezdeményezés (%)	0,230	0,458	0,593	0,787	1,007	0,986	1,016	1,025	1,507	1,843	1,724	1,418	1,844
Elrendelés (%)	63,93	43,38	32,36	40,94	52,72	59,97	57,05	53,92	53,66	55,60	55,44	50,59	48,86
Alkalmazás (%)	0,147	0,198	0,192	0,322	0,531	0,591	0,580	0,552	0,809	1,025	0,956	0,717	0,901

3.2. Bács-Kiskun megye

Bács-Kiskun megyében az első 5 évben a mediációs kezdeményezések száma minden alkalommal az országos lista első harmadában volt. Ezt követően 2012 mélypont volt e tekintetben (2,2%), de utána a kezdeményezések aránya mindig 3-4% között alakult, de ez ekkor már csak a középmezőnybe tartozott. Az elrendelések aránya a kezdeti időszakban rendszerint az országos átlag alatti volt, azóta majd 2017-ig bezáróan minimálisan az átlag

felett alakult. Ugyanakkor az elmúlt két évben bár a kezdeményezések száma más megyékhez képest még nem hozott drasztikus csökkenést, az elrendelések aránya 40-45% közé csökkent. Emiatt a közvetítői eljárással lezárt ügyek aránya az elmúlt 3 évben a legalacsonyabbak között volt az országban. Ez annak tükrében ellentmondásos, hogy az ezt megelőző tíz évben kétszer is a második legjobb értéket produkálta ebben a mutatóban. A különbségek százalékos arányban is jól kijönnek, 2013 és 2016 között minden évben 2% feletti volt a közvetítői eljárás elrendelése a teljes ügylistát tekintve, az elmúlt 3 évben azonban megint 2% alá került.

Bács-Kiskun	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Kezdeményezés %	1,002	1,916	2,516	3,400	3,623	2,209	3,597	3,777	3,476	3,325	3,010	3,890	4,750
Elrendelés %	53,00	36,01	52,73	45,84	52,52	57,49	57,82	62,00	63,06	61,72	56,41	44,47	41,34
Alkalmazás %	0,531	0,690	1,327	1,559	1,903	1,270	2,080	2,342	2,192	2,052	1,698	1,730	1,964

3.3. Baranya megye

Baranya megye az ország mediációs listáját kimagaslóan vezeti. A 11 évből arányaiban véve tíz alkalommal itt volt a legnagyobb a közvetítő eljárások száma, és a 11. alkalommal is második helyen állt. Ez elsősorban a kezdeményezések számának köszönhető, ebben mind a 11 év alatt a mezőny első harmadában szerepelt a megye, 4 alkalommal ezt a listát is vezette. Az elrendelések aránya érdekesebb képet mutat, 2011-ig mindig az országos átlag felett volt, azóta viszont rendszerint alatta (kivéve 2019-et), 5 alkalommal nem érte el az 50%-ot sem. Az a tény azonban, hogy a nagyszámú kezdeményezés egy közepesnél kicsit gyengébb elrendelési aránnyal elegendő ahhoz, hogy a megye vezesse a mediációs listákat, jelzi, hogy nincs olyan régió, ahol a kezdeményezések és az elrendelések aránya egyaránt magas lenne. Baranya megye egyébként a mai napig az egyetlen, ahol volt olyan év (2019), amikor a közvetítői eljárásra kerülő ügyek aránya meghaladta az összes ügy 4%-át.

Baranya	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Kezdeményezés	1,335	1,843	2,589	2,945	3,255	3,068	4,647	5,011	6,930	6,369	6,926	6,914	7,405

vezetés %													
Elrendelés %	95,67	76,47	63,81	53,52	62,43	55,13	48,6	47,96	47,81	56,34	47,21	49,76	57,24
Alkalmazás %	1,277	1,410	1,652	1,576	2,032	1,692	2,259	2,403	3,313	3,58	3,270	3,440	4,238

3.4. Békés megye

2011 és 2017 között Békés megye minden évben a 3-6. helyen állt a közvetítő eljárások száma tekintetében. Ez a viszonylag magas érték átlagos (3-4,2%) kezdeményezéssel és átlagnál valamivel nagyobb (55-67%) elrendelési aránnyal valósult meg. Békés megye egyébként azon kevés megyék egyike, ahol a közvetítői eljárásos ügyek aránya minden évben emelkedett (2012-t nem vettem figyelembe, mert abban az évben egy annyira drasztikus emelkedés volt a bűncselekmények számában, hogy vélelmezhetően egy sokvádoltas ügy zárult le ott, ami az arányos számításokat torzítja), és 2011 óta folyamatosan az ország legjobb 6 megyéje között van ilyen téren.

Békés	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Kezdeményezés %	0,537	1,431	1,439	1,819	2,592	1,707	3,014	3,205	3,850	4,285	4,045	4,634	5,928
Elrendelés %	44,16	39,86	47,71	45,18	56,92	47,37	56,62	64,31	67,42	55,67	67,08	65,56	57,20
Alkalmazás %	0,237	0,570	0,687	0,822	1,476	0,809	1,706	2,061	2,596	2,386	2,713	3,038	3,391

3.5. Borsod-Abaúj-Zemplén megye

A megye éppen ellentétes tendenciát mutat Baranya megyével. A kezdeményezések száma sosem átlag feletti, sőt, néhány évében átlag alatti volt (a legnagyobb arány 3,06 %), az elrendeléseknél azonban 2010 és 2017 között minden évben az első három hely valamelyikén volt, a minimális elrendelési arány 60%, a maximális 79% volt. Összességében azonban ez csupán arra elegendő, hogy minden évben a középmezőnyben végzett, legalábbis 2017-ig. 2018-ra azonban számszerűen nagyon drasztikusan lecsökkent a közvetítői eljárások száma és ez 2019-re sem javult, ráadásul abban az évben az elrendelések is aránya is a megye

mércéjével történelmi mélypontra került (46,86 %). Így az elmúlt két évben a megye mindig a végmezőnybe került.

B-A-Z	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Kezdemén yezés %	0,439	0,917	1,085	1,307	1,797	1,515	1,826	2,494	2,799	3,058	2,812	3,018	4,537
Elrendelés %	85,83	69,53	59,62	60,00	70,49	79,12	77,61	71,54	72,47	73,58	69,79	57,30	46,86
Alkalmaz ás %	0,377	0,637	0,647	0,784	1,267	1,199	1,417	1,784	2,028	2,250	1,962	1,729	2,126

3.6. Csongrád(-Csanád) megye

Csongrád-Csanád megyében a kezdeményezésekre jellemző, hogy a vizsgált időszakban 2 évet kivéve mindig az első 6 helyen volt. Elrendelések arányában azonban közel sem ilyen jó a helyzet, ha az első évet nem számítjuk, akkor ez az arány 44 és 59 % között alakult, a 11 alkalomból hatszor ez a leggyengébbek között volt országos szinten. Ugyanakkor a vizsgált 11 évből nyolcszor ennek ellenére is a legjobb 6-ban volt a közvetítő eljárások aránya a megyében, és mindösszesen egyszer került a lista végére.

Csongrád	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Kezdemén yezés %	0,822	1,982	2,747	2,337	3,185	2,886	4,247	3,986	3,995	3,000	4,308	5,558	6,480
Elrendelés %	64,10	58,82	44,83	37,70	47,59	46,59	44,56	49,01	49,67	49,62	56,38	46,69	57,82
Alkalmaz ás %	0,527	1,166	1,231	0,881	1,516	1,345	1,893	1,953	1,985	1,489	2,429	2,595	3,747

3.7. Fejér megye

Az elrendelések arányában Fejér megye kiemelkedik, 61 és 80% között mozog, ez 2009-en kívül minden évben az első 6 hely valamelyikét jelentette (utóbbi két évben meg mindig a második legnagyobb arányt hozta). Kezdeményezések tekintetében viszont 2015-ig egy év kivételével mindig a lista utolsó harmadában szerepelt. 2016-tól azonban emelkedett a

kezdeményezések száma, meghaladta a 3,5%-ot, sőt, 2019-ben már majdnem elérte az ügyteher 5 %-át. Összességében három alkalommal a mezőny első harmadában volt a megye a mediációk tekintetében, háromszor viszont az utolsó harmadában.

Fejér	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Kezdeményezés %	0,385	0,801	1,243	1,308	1,204	0,805	1,505	2,129	2,710	3,743	3,503	3,723	4,974
Elrendelés %	98,51	79,56	60,82	69,26	69,43	66,04	61,81	73,98	67,71	70,68	62,37	68,53	67,05
Alkalmazás %	0,379	0,637	0,756	0,906	0,836	0,531	0,930	1,575	1,835	2,646	2,185	2,552	3,335

3.8. Győr-Moson-Sopron megye

Az elrendelések aránya a megyében valamennyi másik megyét felülmúlja. A legalacsonyabb érték is meghaladja a 68%-ot, a legmagasabb pedig közel 81%. A tendencia az elmúlt két évben sem romlott sokat, sőt, ha az arányokat nézzük, akkor a legmagasabb elrendelési arányokat mondhatja el magáról a megye. A kezdeményezések tekintetében 2007 és 2010 között mindig a legrosszabban teljesítő megyék között volt, azóta 1 kivétellel a középmezőnybe tartozott. Ebből kifolyólag az első 4 évben a közvetítő eljárások száma is mindig a lista utolsó harmadában szerepelt, azóta viszont négyszer is a mezőny első harmadába került. Az elrendelések száma viszont drasztikusan lecsökkent 2018 óta, és még az ügyek arányában nézve sem éri el a 2017-es szintet, ami a megyében az eddigi legnagyobb volt.

GY-M-S	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Kezdeményezés %	0,220	0,411	0,778	0,748	1,535	1,664	2,683	2,507	3,356	2,928	4,098	3,251	3,578
Elrendelés %	78,38	80,70	82,41	83,74	83,09	80,88	69,43	68,46	69,30	72,00	70,68	69,55	70,87
Alkalmazás %	0,172	0,332	0,641	0,626	1,275	1,346	1,863	1,716	2,326	2,108	2,897	2,261	2,536

3.9. Hajdú-Bihar megye

A kelet-magyarországi megye szinte végig a középmezőnyben volt. 3 alkalommal a lista első harmadban szerepelt kezdeményezések tekintetében, háromszor a végén, az elrendelések arányában is kétszer elől, háromszor hátul szerepel, és összességében is hasonló a kép. Az elrendelések arányában viszont relatíve magas a szórás, 41 és 74 % közötti értékek találhatók meg. Az elmúlt két évben egyébként itt sem csökkent drasztikusan a kezdeményezések száma, az elrendelések aránya viszont elég alacsony értékeket mutatott, ám összességében ez elég volt ahhoz, hogy ezekben az években is a lista közepén foglaljon helyet.

Hajdú-Bihar	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Kezdeményezés %	0,651	0,582	0,794	1,149	1,321	2,108	2,382	3,824	4,887	3,685	4,159	5,092	6,168
Elrendelés %	73,53	73,33	64,64	46,41	55,74	55,37	51,61	48,79	43,66	50,51	47,91	41,46	43,41
Alkalmazás %	0,479	0,426	0,513	0,533	0,736	1,167	1,229	1,866	2,134	1,861	1,993	2,111	2,678

3.10. Heves megye

Heves megyében az elrendelések aránya 2017-ig magas volt, igaz, nem olyan mértékben, mint Győr Moson Sopron megyében (56-74 %). Az elmúlt két év azonban e téren Heves megyében is komoly csökkenést hozott, 2019-ben 42,32 %-os elrendelési arány produkált, ami annak tükrében érdekes, hogy korábban még csak 50% alatti értékük sem volt. Kezdeményezésekben az első 4 évben szintén kiemelkedett, azóta a középmezőnyben található (egy alkalommal az utolsó harmadba került). A közvetítő eljárások száma tekintetében az első 4 évben mindig a 3-6. hely között volt, azóta változóan hol a 4-6., hol a 7-14. hely valamelyikét foglalja el. Érdekesség, hogy Heves megye érte el mediációk tekintetében a történelmi csúcsot legkésőbb, konkrétan 2017-ben 203 üggyel.

Heves	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Kezdeményezés %	1,015	1,398	1,767	2,204	1,937	2,178	1,727	2,683	3,543	3,849	4,091	3,782	5,382
Elrendelés %	90,23	71,61	65,22	57,56	62,87	68,98	73,18	72,34	62,14	56,84	60,78	51,00	42,32

Alkalmazás %	0,916	1,001	1,152	1,269	1,218	1,502	1,264	1,941	2,202	2,188	2,486	1,929	2,278
---------------------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------

3.11. Jász-Nagykun-Szolnok megye

Noha az első néhány évben a megyében viszonylag magas volt a közvetítő eljárások aránya, azóta mind a kezdeményezések száma, mind az eljárások száma messze az átlag alatt van (előbbi 0.9 és 2.7 %, utóbbi 0,5 és 1,5 % között alakult). Ezen a helyzeten az átlag körüli (48-58 % közötti értékek) elrendelési arány sem sokat javít.

J-N-SZ	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Kezdeményezés %	0,458	1,049	1,530	0,921	1,225	0,922	1,068	1,594	2,268	2,076	2,612	2,841	3,804
Elrendelés %	91,89	81,13	64,22	58,54	62,21	56,57	62,34	48,28	51,33	52,40	56,39	48,13	56,13
Alkalmazás %	0,421	0,851	0,982	0,539	0,762	0,521	0,666	0,769	1,164	1,088	1,473	1,367	2,135

3.12. Komárom-Esztergom megye

Kezdeményezések tekintetében a megye élen áll. 2010 óta minden évben a mezőny első harmadában volt e tekintetben, sőt, 3 évben az első helyen állt, és egyes években a kezdeményezések aránya elérte, sőt, meghaladta az 5%-ot is. Ezzel szemben az elrendelési arány nagyon alacsony. Az első évet leszámítva egyszer sem érte el az 53%-ot, de volt olyan év, ahol mindössze 22% volt az elrendelés aránya, de a 2019-es év is alig haladta meg a 27 %-ot. Ebből kifolyólag a megyében a közvetítő eljárások száma sosem került a lista első harmadába, sőt, három alkalommal az utolsó harmadban foglalt helyet.

K-E	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Kezdeményezés %	0,455	1,410	2,274	2,970	3,847	3,402	4,754	4,064	5,296	4,640	4,604	4,953	6,230
Elrendelés %	58,00	52,17	32,64	22,27	28,38	25,13	30,88	37,58	34,30	39,47	37,79	40,00	27,63

Alkalmazás %	0,264	0,736	0,742	0,662	1,092	0,855	1,468	1,527	1,817	1,832	1,740	1,981	1,721
---------------------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------

3.13. Nógrád megye

Nógrád megye volt az egyetlen, ahol az első évben az elrendelések aránya 100% volt, ugyanakkor ez inkább a kezdeményezések csekély számának (mindösszesen 22 darab) tudható be. Az első két év rendkívül alacsony kezdeményezése után azonban a megye ilyen téren felzárkózott, 2009 óta egyszer sem szerepelt a végmezőnyben, sőt, három alkalommal a 3-6. hely valamelyikére került. Kezdeményezések számában – az első év kivételével – az átlagnál kicsit erősebbnek mondható a megye, 48 és 68% között alakul az érték. Az átlagnál picit magasabb kezdeményezések és eljárások azt eredményezik, hogy a mediációk száma – noha számszerűen az egyik legkisebb az országban – a bűnözés arányai tekintetében 8 alkalommal – köztük az utolsó két évben is – a megyék első harmadában végzett.

Nógrád	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Kezdeményezés %	0,231	0,706	1,531	2,139	2,350	2,591	2,030	2,966	3,649	5,145	5,143	5,262	6,653
Elrendelés %	100	67,35	68,09	57,33	54,87	62,12	56,48	58,12	48,91	57,00	51,74	50,26	43,44
Alkalmazás %	0,231	0,475	1,043	1,227	1,289	1,609	1,146	1,724	1,785	2,933	2,661	2,644	2,890

3.14. Pest megye

Kezdeményezések tekintetében Pest megye általában a középmezőnyben található, 3 alkalommal viszont az utolsó harmadban kapott helyet. Az elrendelések aránya azonban 43 és 71% között alakult, ami 6 évben is kiemelkedő volt. De nem annyira, hogy bármelyik évben is a mediációk száma alapján a lista első harmadába kerüljön.

Pest	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Kezdeményezés %	0,383	1,220	1,473	1,624	1,457	1,400	2,192	2,508	2,867	1,583	3,351	3,543	3,632
Elrendelés	77,12	62,89	51,67	43,54	55,22	66,62	67,84	67,14	71,76	70,78	70,88	57,91	64,26

%													
Alkalmazás %	0,296	0,767	0,761	0,707	0,804	0,933	1,487	1,684	2,057	1,120	2,375	2,052	2,334

3.15. Somogy megye

Országos szinten mind a kezdeményezések, mint a mediációk száma tekintetében 2011 óta a legalacsonyabb értékek valamelyikét mutatja a megye. Az elrendelések arányában 4 alkalommal is a vége fele volt a listának, és bár kétszer viszonylag magas arányt mutatott (58 ill 60%-kal), az összképen ez sem sokat javít. Az elmúlt két évben azonban – bár összetettben még mindig a megyék között az utolsó harmadban van az elrendelések aránya – de a számok tekintetében csökkentette a lemaradását a középmezőnyhöz képest, amihez viszonylag magas elrendelési mutatók is társultak, így a közvetítői eljárások arányában lekerült a lista végéről.

Somogy	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Kezdeményezés %	0,600	1,560	1,925	1,107	1,052	1,165	1,430	2,090	2,068	3,016	2,699	3,030	3,849
Elrendelés %	64,29	55,07	34,92	42,50	42,50	56,31	58,03	46,15	44,10	60,09	57,53	64,02	56,35
Alkalmazás %	0,386	0,859	0,672	0,471	0,447	0,656	0,830	0,965	0,912	1,812	1,553	1,940	2,169

3.16. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye

A megye szinte minden szempontból a középmezőnyben van. A kezdeményezések tekintetében a legmagasabb érték 4,1 %, az elrendelések aránya 45 és 66% között mozgott. Egyetlen évben volt kicsit magasabb a kezdeményezések száma, de akkor meg az elrendelések aránya alakult az átlag alatt. A megye a mediációk száma tekintetében szinte mindig a középmezőnyben helyezkedett el.

SZSZB	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Kezdeményezés %	0,417	0,583	0,893	1,398	2,213	2,067	3,303	3,757	4,118	3,900	4,171	3,169	4,902
Elrendelés	52,75	65,85	54,19	46,89	54,75	52,40	51,25	48,47	45,18	56,32	55,37	60,32	51,32

%													
Alkalmazás %	0,220	0,384	0,484	0,655	1,211	1,083	1,693	1,821	1,860	2,197	2,310	1,912	2,516

3.17. Tolna megye

Az első 4 évben Tolna megye mediáció tekintetében nagyon a mezőny végén volt, azóta azonban kezdeményezések tekintetében az élmezőnybe került (sőt, a 2017-es 7,45%-os arány a kezdeményezésekben történelmi rekord, ez a szám egyetlen megyében sem volt még soha ilyen magas). Elrendelések tekintetében azonban, bár 2 évben 60% körül mozgott, minden más évben nagyon alacsony értékeket mutattak a statisztikák (34-52%). Mediációk tekintetében viszont az egyetlen olyan megye, ami arányaiban egy alkalommal le tudta győzni Baranya megyét, Tolna megye volt 2012-ben. A többi évben nagyjából közepes értékeket mutatott ez a statisztikai adat, de 2019-ben Tolna megyének is sikerült a mezőny végére kerülni a második legtöbb kezdeményezéssel, de mindösszesen 26%-os elrendelési mutatóval.

Tolna	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Kezdeményezés %	0,393	0,893	1,234	1,811	2,873	3,321	3,476	4,287	4,746	6,168	7,447	7,032	6,940
Elrendelés %	36,67	63,38	54,26	41,11	51,95	59,17	47,14	39,56	34,58	40,89	35,95	39,31	26,91
Alkalmazás %	0,144	0,566	0,670	0,745	1,493	1,965	1,639	1,696	1,641	2,522	2,677	2,764	1,867

3.18. Vas megye

Gyenge-közepes kezdeményezési és gyenge-közepes elrendelési arány jellemzi a megyét. Előbbi 1,3-3,1%, utóbbi 45-55% között mozgott (kivéve egy évet, amikor 70%-ot is elért). Éppen emiatt a mediációk száma tekintetében is szinte minden évben a lista utolsó harmadában szerepelt (kivéve 2019-ben, amikor Vas megye is a középmezőnybe került).

Vas	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Kezdeményezés %	0,405	1,274	1,334	1,382	1,901	1,774	2,513	2,423	3,271	3,026	2,592	2,737	4,079

Elrendelés %	52,50	49,52	70,21	47,01	55,09	49,25	45,63	46,15	47,49	54,07	52,46	53,15	54,68
Alkalmazás %	0,213	0,631	0,937	0,650	1,047	0,874	1,146	1,119	1,553	1,636	1,360	1,455	2,230

3.19. Veszprém megye

Kezdeményezések tekintetében 2007 és 2010 között minden évben Veszprém megye állt az élen. Ezt követően a dominanciája megszűnt, de így is minden évben a legjobb 6 között szerepelt ebben az értékben. Az elrendelések arányában azonban gyakorlatilag minden évben a lista utolsó harmadában szerepelt, és 2017 volt az első olyan év, ahol az elrendelések aránya meghaladta a megyében az 50%-ot. A magas kezdeményezési arányoknak köszönhetően azonban a mediációk száma tekintetében a 11 évből 9 alkalommal a lista első harmadában szerepelt. Ebből is látszik, hogy a kezdeményezések aránya tekintetében nagyobb a szórás a megyék között, és jobban meghatározza az összértéket, mint az elrendelési arányok.

Veszprém	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Kezdeményezés %	3,161	4,696	4,220	3,471	2,823	3,112	4,516	4,449	6,438	4,971	4,818	5,519	6,793
Elrendelés %	31,92	23,94	30,88	28,70	42,25	46,46	44,62	35,62	43,27	45,98	52,30	47,04	46,36
Alkalmazás %	1,009	1,124	1,303	0,996	1,193	1,446	2,015	1,584	2,786	2,286	2,520	2,596	3,149

3.20. Zala megye

2011 óta Zala megyében a kezdeményezések száma mindig az országos lista utolsó harmadában van. Az elrendelések aránya 40 és 57% között alakult, ami szintén nem túl magas érték. Ebből kifolyólag nem meglepő, hogy a mediációk száma tekintetében Zala megye minden évben az utolsó helyek valamelyikén található (a 2016-os gyenge adatoknak ugyanakkor az az oka, hogy a megyében két, több ezer bűncselekményt megvalósító ügyet tárgyaló büntetőeljárás ért véget, ami az adott év bűnügyi statisztikáira rányomja a bélyegét így azt azért nem indokolt alapul venni). Ugyanakkor Zala megyében a 2018-as év során alig

volt kevesebb mediáció, mint korábban, 2019-re meg érték egy komolyabb növekedést, amellyel a kezdeményezések száma tekintetében felzárkóztak a középmezőnyhöz. Mivel ebben az évben az elrendelési arányuk sem volt rossz, ezért 2019-ben először nem a lista alján foglaltak helyet.

Zala	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Kezdeményezés %	0,485	0,974	1,308	1,458	1,130	1,261	1,711	1,890	2,009	0,572	2,569	2,808	4,592
Elrendelés %	38,78	55,00	41,88	43,24	42,06	51,61	40,46	56,06	50,40	57,89	49,61	54,78	52,32
Alkalmazás %	0,188	0,536	0,548	0,631	0,475	0,651	0,692	1,059	1,013	0,331	1,274	1,538	2,403

4. Konklúzió

Az adatokból látható, hogy bár 1-2 megye kivételt képez (pl. Fejér, Hajdú-Bihar), de összességében a kezdeményezések és az elrendelések aránya is rendszerint ugyanazokban a megyében erős minden évben, és az utolsó helyek listája is évről évre hasonló. Időnként (főleg 2010 környékén volt ez jellemző) 1-1 megyében változik a tendencia, és megemelkedik az eljárások száma, de összességében kialakult tendenciákról lehet beszélni. Hogy ennek mi az oka, azt nehéz megválaszolni. Lehetséges, hogy egyes megyékben a nyomozó hatóságok és az ügyészség kevésbé támogatja a közvetítő eljárásokat, mint más megyékben és ez a szemlélet okozza a különbséget. De az is lehet, hogy a megyéken belül csak egy kisebb régió az, ami drasztikusan magas vagy alacsony mennyiségű közvetítő eljárást alkalmaz, és ez jelenik meg a statisztikákban. Ennek alaposabb vizsgálata szükséges lenne, ugyanis a számok alapján megalapozottan feltételezhető, hogy a közvetítő eljárások tekintetében az ügyész gyakorlat nem egységes. Erre azonban jelen tanulmány már nem tér ki, ez egy későbbi kutatás tárgya lehet.

X. Összefoglaló

1. A kutatás, értekezés áttekintése

Anna Matzak szavaival élve „*a helyreállító igazságszolgáltatás paradoxona az, hogy világszintű népszerűsége a hagyományos büntető igazságszolgáltatási mechanizmusok előli kitérés lehetőségéből ered, azonban, a helyreállító gyakorlatok többsége még mindig a büntető igazságszolgáltatás küszöbén működik.*”⁵⁶⁷ Különösen igaz ez Európára, ahol a resztoratív elemeknek a már létező jogrendszerekbe való beültetése is komoly kihívás elé állította a különböző országokat. A kelet-európai országok esetén pedig a viszonylag rövid határidő és a sértettet perifériára szorító korábbi szocialista jogrendszer is megnehezítette ennek elterjedését nem is elsősorban jogi, sokkal inkább társadalmi okokból. Mindazonáltal látható, hogy a helyreállító igazságszolgáltatás elvitathatatlan erényei és a szinte minden országban megjelenő elégedettségi mutatók indokolják az alkalmazását.

Disszertációm során a resztoratív igazságszolgáltatás sajátos jellemzőit vizsgáltam, valamint az egyes módszerek – különösen a tettes-áldozat mediáció – elterjedését Európában. A problémafelvetést követően az első három fejezetben elméleti szinten foglalkoztam a resztoratív igazságszolgáltatás definíciójával, az egyes fogalmi elemek kifejtésével. A negyedik fejezetben a helyreállító igazságszolgáltatás kritikájaként megfogalmazott legfontosabb érveket helyeztem mérlegre és megkísértem megtalálni a helyét a hagyományos büntető igazságszolgáltatás mellett. Az ötödik fejezetben a helyreállító szemlélet XX. századi történeti áttekintésével foglalkoztam, mely során külön kitértem arra, hogy Kelet-Európában milyen problémák és dilemmák jelentek meg a resztoratív módszerek terjedése során. A hatodik fejezetben egy kelet-európai kitekintés található a közvetítői eljárás alkalmazásával kapcsolatban, azok a jogalkotói dilemmák alapulvételével, amelyek a közvetítői eljárás jogszabályi keretének meghatározása során merülnek fel. Ezt követően a hetedik fejezetben három ország (Románia, Lengyelország, Csehország) által alkalmazott helyreállító módszerek kerültek bemutatásra. A nyolcadik fejezet a helyreállító igazságszolgáltatás múltját és jelenét vázolja fel Magyarországon, a jogi kereteket, annak változásait, valamint a jelenlegi rendszer eddigi eredményeit és kritikáit mutatja be. A

⁵⁶⁷ MATZAK (2017), i.m., 18. o.

kilencedik fejezetben egy főleg statisztikákra alapuló rész található, mely a közvetítői eljárás eddigi magyarországi alkalmazását mutatja be regionális szinten.

2. A kutatás hipotéziseire adott válaszok

1. Az első hipotézis kapcsán egyértelműen bebizonyosodott, hogy a resztoratív igazságszolgáltatásnak helye van az európai büntetőeljárásban, valamint, hogy más jogterületeken is hatékony lehet. Az eljárás eddigi elterjedése és a jó gyakorlatok igazolják, hogy a helyreállító igazságszolgáltatás egy olyan, elsősorban a sértettekről és a felek közötti konfliktusról szóló intézmény, amely alkalmas arra, hogy a mellett, hogy a felek közötti mélyebb konfliktusokat feloldja, sokszor gyorsabb és hatékonyabb is, mint a retributív eljárás. Ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy a resztoratív igazságszolgáltatásnak nem a retributív igazságszolgáltatás helyett van létjogosultsága, hanem a mellett. Ugyanis a helyreállító igazságszolgáltatás széles körű alkalmazása olyan általános alapelvek (pl. önkéntesség, aktív részvétel) sérülését jelentené, ami a koncepció lényegét veszi el.

2. A második hipotézis szerint a resztoratív eljárások során az elkövetői és a sértetti érdekek is megjelennek. Azt gondolom, hogy a sértett érdekeit szükségtelen részletesen kifejteni, hiszen magának az eljárásnak az egyik célja a sértetti érdekek előtérbe kerülése, mely mind a tényleges anyagi kár megtérülésében (gyorsabb és hatékonyabb, mint a bírósági eljárás), mind a viktimizáció csökkenésében megnyilvánul. De az elkövetőknek is érdeke a resztoratív technikák alkalmazása. A közvélekedés ellenére nem lehet kijelenteni azt, hogy a resztoratív igazságszolgáltatás enyhébb következményekkel járna az elkövető számára, mint a retributív, hiszen az eljárás során nem kerülhető el az elkövetői nyilatkozattétel, a szankciók pedig kisebb súlyú bűncselekmények esetén akár súlyosabbak is lehetnek, mint a hagyományos igazságszolgáltatás figyelmeztető jellegű szankciói. Viszont a stigmatizáció – mely ebben az esetben nem csak a jogi értelemben vett büntetlen előéletet, hanem a megbocsájtást is jelenti – és az esetlegesen súlyosabb szankciók elkerülése az elkövető érdekében áll. Arról nem is beszélve, hogy a sértetti oldal megértése és a bűncselekmény súlyának a belátása akár a további bűncselekmények elkövetésétől is visszatarthatja a tettest.

3. A harmadik tézis a resztoratív technikák európai elterjedéséről szólt. A vizsgálatok alapján megállapítást nyert, hogy Kelet-Európa többségében a közvetítői eljárást bevezették, az alkalmazásukra vonatkozó jogszabályok, a jogrendszeren belül betöltött helye és az

alkalmazás gyakorisága azonban országoként óriási eltéréseket mutat. A jogintézmény alkalmazásának céljai között a sértetti szempontok mellett az eljárások gyorsítása, valamint a büntetés-végrehajtási intézetek zsúfoltságának csökkentése is megjelent. Ami még több országban megfigyelhető, hogy az eljárások gyorsítására szolgáló nem resztoratív jellegű jogintézmények számos esetben kihatással vannak a resztoratív technikák alkalmazásának gyakoriságára is.

4. A negyedik tézis a resztoratív igazságszolgáltatás fejlesztésének lehetőségével foglalkozik. E téren megállapítható, hogy a különböző országok egymástól valamilyen szinten eltérő módon alkalmazzák a resztoratív technikákat, különösen igaz ez a közvetítői eljárásra. Ezeknek a megoldásoknak összevetése, hatékonyságának vizsgálata révén a már meglévő resztoratív jogintézmények további fejlesztése lehetséges. Így fenti tézis is megállja a helyét.

3. A kutatás eredményeinek hasznosíthatósága

3.1. A kutatás eredményeinek hasznosíthatósága a jogelméletben

1. A disszertáció során kifejtésre került a helyreállító igazságszolgáltatás fogalma, annak legfőbb fajtái, jellemzői, valamint létrejöttének legfőbb jogi és társadalmi indokai.
2. Meghatározásra került számos konfliktus-fogalom és megtörtént a jelen téma szempontjából releváns fogalmak (pl. jóvátétel, aktív részvétel) kiemelése is.
3. Ismertetésre kerültek a resztoratív igazság legfőbb modelljei, azok fő jellemzőivel, előnyeivel és hibáival.
4. Az értekezés során a vizsgálat tárgyát képezte számos, az ókorban, középkorban és a XIX-XX. században jelenlévő jogintézmény, amely tartalmaz resztoratív elemet. Ezen túlmenően vizsgálat tárgyát képezte, hogy ezek az intézmények miben hasonlítanak és miben térnek el a mai értelemben vett resztoratív igazságszolgáltatástól.
5. A történelmi kitekintés rávilágított a resztoratív igazságszolgáltatás terjedésének néhány hibájára, amely Kelet-Európában a mai napig jelen van.
6. A disszertáció összefoglalja a legfontosabb érveket a resztoratív igazságszolgáltatás mellett és az ezzel szemben megfogalmazott ellenérveket, valamint a helyreállító módszerek alkalmazásával kapcsolatban is számos szakvéleményt megjelenít.

7. Munkám során felvázolásra került, hogy a helyreállító igazságszolgáltatás a büntetőeljárás mely szakaszában milyen feltételek mellett alkalmazható, mely bűncselekményeknél kerülhet sor az alkalmazására, és milyen következményei lehetnek az eredményes eljárásnak a retributív eljárásban.

8. A disszertáció foglalkozik a közvetítői eljárás fogalmával, valamint a jogi kereteivel Magyarországon és Kelet-Európa más országában.

3.2. A jogalkotás számára hasznosítható eredmények

1. A disszertáció felvázolja a közvetítői eljárás hatályos szabályait számos kelet-európai országban, és kitér a jogintézmény hatékonyságára is az egyes országokban. A szabályok és a hatékonyság közötti összefüggések további jövőbeli vizsgálatok alapját képezhetik.

2. Ezek során megállapítást nyert, hogy a közvetítői eljárással érintett bűncselekmények köre és az eljárás alkalmazásának gyakorisága között nincs összefüggés.

3. A vizsgálatokból kiderül, hogy a mediáció egyes súlyosabb bűncselekmények – amelyekre Magyarországon a közvetítői eljárás nem alkalmazható, de más országokban igen – esetén is hatékonyan működik, ugyanakkor a jogalkalmazói döntések miatt a közvetítői eljárások száma fenti ügyekben viszonylag csekély. Különösen a rablás tényállása az, amelynél a mediáció számos országban eredményesen működik.

4. Fentiek alapján indokolt volna Magyarországon a közvetítői eljárással érintett bűncselekmények körét – a büntetés korlátlan enyhítésének lehetőségével – kiterjeszteni a vagyoni elleni erőszakos bűncselekmények, valamint a 2-8 évi szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmények körére. A közvetítői eljárás további feltételei nem tennék lehetővé, hogy ezek a bűncselekmények esetén széles körben kerüljön sor mediációra, de egyedi ügyekben hasznos eszköz lehetne a jogalkalmazó kezében.

5. A jóvátétel következményei – különösen az eljárás ipso iure megszüntetésének lehetősége – ha nem is kizárólagosan, de kétség kívül hatással van a közvetítői eljárások számára.

6. A disszertáció igazolja, hogy az emberek többsége egyetért a helyreállító igazságszolgáltatás céljaival, a következményeivel azonban már jóval kevésbé.

7. Az eddigi adatok alapján megalapozottan feltételezhető, hogy a nem resztoratív jellegű, de a büntetőeljárások gyorsabb lezárása hivatott intézmények alkalmazása csökkenti a resztoratív eljárások számát.

3.3. A jogalkalmazás számára hasznosítható eredmények

1. A kutatások során megállapítást nyert, hogy a resztoratív technikák hatékony működése szempontjából a jogalkalmazás lényegesen nagyobb relevanciával bír, mint az objektív jogszabályi keretek.
2. Magyarországon megfigyelhető, hogy a közvetítői eljárások száma regionálisan nagyon eltérő, a kezdeményezések száma és az elrendelési arányok között is régióként hatalmas a különbség, és ezek az eltérések nem magyarázhatóak kizárólag bűnügyi statisztikai adatokkal. Ráadásul éves szinten szinte tendenciózusan ugyanazok a megyék a leghatékonyabbak és a legkevésbé hatékonyak.
3. A resztoratív igazságszolgáltatás működésének egyik legfontosabb feltétele a megfelelő mennyiségű és minőségű szakember-gárda, a minőségi infrastruktúra és a szükséges anyagi háttér biztosítása.

XI. Summary

1. Summary of the research and dissertation

Anna Matzak has said *“The paradox of restorative justice lies in the fact that, although restorative justice gained its popularity due to the alternative vision of justice administration, most restorative justice practices still function at the peripheries of the formal criminal justice systems”*. This is especially true in Europe, where the incorporation of restorative elements into existing legal systems has also posed a serious challenge to different countries. In the case of Eastern European countries, the relatively short deadline and the previous socialist legal system that pushed the victim to the periphery also made it difficult to spread it, not primarily for legal, but rather for social reasons. Nevertheless, it’s clear to see that the indisputable virtues of restorative justice and the satisfaction indicators that appear in almost all countries justify its use.

In my dissertation, I examined the specific characteristics of restorative justice and the prevalence of certain methods, especially perpetrator-victim mediation, in Europe. In my dissertation, I examined the specific characteristics of restorative justice and the prevalence of certain methods, especially perpetrator-victim mediation, in Europe. In the fourth chapter, I weighed the key arguments formulated as a critique of restorative justice and tried to find its place alongside traditional criminal justice. In the fifth chapter, I engaged with the restorative approach of XX. and the historical overview of the 19th century, during which I specifically addressed the problems and dilemmas that emerged in Eastern Europe during the spread of restorative methods. The sixth chapter provides an Eastern European perspective on the use of mediation, based on the legislative dilemmas that arise when defining the legal framework for mediation. Subsequently, in the seventh chapter, the restoration methods used by three countries (Romania, Poland, and the Czech Republic) are presented. The eighth chapter outlines the past and present of restorative justice in Hungary, the legal framework, its changes, and the results and criticisms of the current system so far. The ninth chapter contains a section based mainly on statistics, which presents the application of the mediation procedure in Hungary so far at the regional level.

2. Responses to research hypotheses.

1. With regard to the first hypothesis, it has been clearly demonstrated that restorative justice has a place in the European criminal proceedings and that it can be effective in other areas of law. The proliferation of the procedure so far and good practices show that restorative justice is an institution, mainly on victims and conflict between the parties, which, in addition to resolving deeper conflicts between the parties, is often faster and more efficient, as the retributive procedure. At the same time, it is also clear that restorative justice does not have a *raison d'être* instead of retributive justice, but in addition to it. This is because the widespread use of restorative justice would violate general principles (eg volunteering, active participation), which would deprive the essence of its concept.

2. According to the second hypothesis, the interests of the perpetrator and the victim also appear during the restorative proceedings. I think it is unnecessary to explain the interests of the victim in detail, as one of the aims of the procedure itself is to put the interests of the victim first, which is reflected in both the recovery of actual pecuniary damage (faster and more efficient than court proceedings) and the reduction of victimization. But perpetrators also have an interest in using restorative techniques. Despite public opinion, it cannot be said that restorative justice would have milder consequences for the perpetrator than retributive, as the perpetrator's statement cannot be avoided during the proceedings and sanctions for minor offenses can be even more severe than traditional justice. dissuasive sanctions. On the other hand, it is in the interests of the perpetrator to avoid stigmatization, which in this case means not only a clean record in the legal sense, but also forgiveness. Not to mention that understanding the victim side and seeing the seriousness of the crime can even deter the perpetrator from committing further crimes.

3. The third thesis was about the spread of restorative techniques in Europe. Studies have shown that mediation procedures have been introduced in most of Eastern Europe, but the legislation governing their application, their place in the legal system and the frequency of their application vary enormously from country to country. In addition to the victim aspects, the objectives of the application of the legal institution also included the speeding up of proceedings and the reduction of the congestion of penitentiary institutions. What can be observed in even more countries is that non-restorative legal institutions used to speed up proceedings in many cases also have an impact on the frequency of the use of restorative techniques.

4. The fourth thesis deals with the possibility of developing restorative justice. In this area, it can be stated that different countries apply restorative techniques in some

different ways, especially for the mediation process. By comparing these solutions and examining their efficiency, it is possible to further develop the existing restorative legal institutions. Thus, the above thesis also holds true.

3. Utilization of research results.

3.1. The applicability of the research results in dottrina.

1. During the dissertation, the concept of restorative justice, its main types and characteristics, and the main legal and social reasons for its establishment were explained.
2. A number of conflict concepts have been identified and concepts relevant to the present topic (eg reparation, active participation) have also been highlighted.
3. The main models of restorative truth, with their main features, advantages and flaws, are described.
4. During the dissertation, the subject of the study was several, in antiquity, the Middle Ages and the XIX-XX. century legal institution, which contains a restorative element. In addition, it was examined how these institutions are similar and different from the restorative justice system at the moment.
5. The historical outlook has highlighted some of the flaws in the spread of restorative justice that are still present in Eastern Europe to this day.
6. The dissertation summarizes the most important arguments in favor of restorative justice and the counter-arguments formulated against it, as well as presents a number of expert opinions regarding the application of restorative methods.
7. In the course of my work, it has been outlined under which conditions restorative justice can be applied in criminal proceedings, under which offenses it may be applied, and what the consequences of effective proceedings in retributive proceedings may be.
8. The dissertation deals with the concept of mediation procedure and its legal framework in Hungary and other countries of Eastern Europe.

3.2. Results that can be used for legislation.

1. The dissertation outlines the rules of mediation in force in many Eastern European countries and also covers the effectiveness of the legal institution in each country. The links between rules and effectiveness may form the basis for further future research.
2. In the course of these, it was established that there is no correlation between the scope of the offenses involved in the mediation procedure and the frequency of the use of the procedure.
3. Studies show that mediation works effectively in the case of some more serious crimes, for which mediation is not applicable in Hungary, but in other countries, but the number of mediation proceedings in these cases is relatively small due to law enforcement decisions. In particular, the fact of robbery is one in which mediation works effectively in many countries.
4. Based on the above, it would be justified to extend the scope of crimes covered by mediation proceedings in Hungary to include violent crimes against property and crimes punishable by 2 to 8 years' imprisonment, with the possibility of unlimited mitigation. Additional conditions for mediation would not allow for the widespread mediation of these offenses, but could be a useful tool in individual cases in the hands of the law enforcer.
5. The consequences of redress, in particular the possibility of terminating the proceedings ipso jure, have an impact on mediation proceedings, albeit not exclusively but undoubtedly.
6. The dissertation proves that the majority of people agree with the aims of restorative justice, but with its consequences much less.
7. Based on the data so far, it can be reasonably assumed that the use of institutions that are not of a restorative nature, but are intended to terminate criminal proceedings more quickly, will reduce the number of restorative proceedings.

3.3. Results that can be used for law enforcement.

1. Research has shown that law enforcement is significantly more relevant to the effective operation of restorative techniques than objective legal frameworks.
2. In Hungary, it can be observed that the number of mediation procedures varies greatly from region to region, the difference between the number of initiatives and the order rates also varies greatly from region to region, and these differences cannot be explained by crime statistics. Moreover, on an annual basis, almost tends to be the same counties are the most efficient and least efficient.

3. One of the most important conditions for the operation of restorative justice is the provision of a sufficient number and quality of staff, quality infrastructure and the necessary financial resources.

Felhasznált irodalom:

- ADAM, J.M. – SCOTUZZI, T.C.M.: Violence and conflict in schools. nalysis of proposals based on restorative justice in Brazil. In: Procedia – Social and Behavioral Sciences 106, 2013.
- ANGYAL Pál: A párbaj és a közvélemény. In: ANGYAL Pál: Tanulmányok és Beszédok a Szociológia és a Büntetőjog Köréből 1922-1927, Pallas részvénytársaság nyomdája, Budapest.
- BALAHUR, Doina: Multidimenzionális Helyreállító Igazságszolgáltatás (Restorative Justice) mindenkinek: romániai fejlesztések. In: Herczog Mária (szerk.) A helyreállító igazságszolgáltatás jogi szabályozása és gyakorlata néhány európai országban, Kiadó: Család, Gyermekek, Ifjúsági Egyesület, 2008.
- BALOGH Ágnes – TÓTH Mihály (szerk.): Magyar Büntetőjog, Általános rész, Osiris Kiadó, Budapest, 2015.
- BARABÁS A. Tünde: Áldozatok és igazságszolgáltatás. P-T Műhely Kft. Budapest, 2014.
- BARABÁS A. Tünde: Börtön helyett egyezség? – mediáció és más alternatív szankciók Európában. KJK KERSZÖV., jogi és üzleti kiadó Budapest, 2004.
- BARABÁS A. Tünde: Mediáció: új szerepek és feladatok az eljárásban. Ügyészek Lapja, 2005. (12. évfolyam), 3. szám, 17. o.
- BARABÁS A. Tünde: Megbékélés és Helyreállítás a Börtönökben. In: BARABÁS A. Tünde – FELLEGI Borbála – WINDT Szandra (szerk.): Felelősségvállalás, Kapcsolat, Helyreállítás – Mediáció és Resztoratív Igazságszolgáltatás a Büntetés-Végrehajtásban, PT-Nűhely, Budapest, 2011.,
- BARABÁS A. Tünde – WINDT Szandra: Az ügyész szerepe a mediációban – első év tapasztalatai. Kriminológiai Tanulmányok, 46. kötet, OKRI, Budapest, 2009
- BÁRD Károly: „Alkalmazott” viktimológia Észa-Amerikában. In: Magyar Jog V.
- BÁRD Petra: Helyreállító igazságszolgáltatás. In: KEREZSI Klára – BORBÍRÓ Andrea (szerk.): A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve I. Budapest, Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium, 2009.

- BARÓ-FARKAS Csaba László: A párbaj megítélése hazánkban a Csemegi-kódex után, angolszász kitekintéssel - Felülírhatja-e a társadalmi elvárás a törvényi normát? Acta Universitatis Szegediensis 2019/2.
- BAZEMORE, Gordon – O'BRIEN, Sandra: The quest for a restorative model of rehabilitation: theory-for-practice and practice for theory. In: WALGRAVE, Lode (szerk.): Restorative justice and the law. Willain Publishing, 2002.
- BÉLI Gábor: Magyar jogtörténet – A tradicionális jog. Dialog Campus kiadó, Budapest-Pécs, 1999.
- BERTÉNYI Imre: Hogyan tovább? A mediáció jövője a büntetőeljárásban. In: Molnár Katalin (szerk.) Társadalom - demokrácia - szolidaritás: tanulmánykötet Kozáry Andrea tiszteletére, Budapest, 2013.
- BIKELIS, Skirmantas – SAKALAUSKAS, Gintautas – PĂROȘANU, Andrea: Lithuania. In: VANHOVE, Adelaide –MELOTTI, Giulia (szerk.) European research on restorative juvenile justice. Research and selection of the most effective juvenile restorative justice practices in Europe: snapshots from 28 EU member states. Szerk.: Brüsszel, 2015.
- BITTERA Ádám: „Mediáció a büntető- és szabálysértési ügyekben” című workshop. In: SZABÓ Péter – GYENGÉNÉ Nagy Márta (szerk.): Mediációs panoráma II. – Előadások a mediáció köréből, Attraktor Kft. Máriabesnyő, 2015
- BLASKÓ Béla: Magyar büntetőjog – Általános rész – Harmadik, átdolgozott kiadás, Rejtjel Kiadó, Budapest- Pécs, 2006
- BLASKÓ Béla – BUDAHÁZI Árpád: A nemzetközi bűnügyi együttműködés joga, Dialóg Campus Kiadó, 2019.
- BLOEMRAAD, Irene – TERRIQUEZ, Veronica: Cultures of engagement: The organizational foundations of advancing health in immigrant and low-income communities of color. Social Science & Medicine 165 (2016).
- BLOHORN-BRENNEUR, Béatrice: Medierea pentru toți : teoria și practica medierii : sinteza cursurilor de mediere susținute de Béatrice Blohorn-Brenneur, Editura Universitară, 2014.
- BOJANIĆ, Igor – PĂROȘANU, Andrea: Croatia. In: VANHOVE, Adelaide –MELOTTI, Giulia (szerk.) European research on restorative juvenile justice. Research and

selection of the most effective juvenile restorative justice practices in Europe: snapshots from 28 EU member states. Szerk.: Brüsszel, 2015.

- BOUTTELIER, Hans: Victimization and restorative justice: moral backgrounds and political consequences. In: WALGRAVE, Lode (szerk.): Restorative justice and the law. Willain Publishing, 2002.
- BÖHM, Bernhard: Methoden der Mediation III.: Der Einsatz von Fragetechniken in der Mediation. AKV Európai Szemle 2017/1.
- BRAITHWAITE, John: In search of restorative jurisprudence. In: WALGRAVE, Lode (szerk.): Restorative justice and the law. Willain Publishing, 2002.
- BRAITHWAITE, John: Principles of Restorative Justice, 10. o. In: HIRSCH, Andrew – ROBERTS, Julian V. – BOTTOMS, Anthony – ROACH, Kent – SCHIFF, Mara: Restorative Justice and Criminal Justice: Competing or Reconcilable Paradigms? Oxford, Hart Publishing, 2003.
- BRUCKMÜLLER, Karin – CROSS, Christoph: A tárgyalás előtt alkalmazott diverziós az áldozatnak és a közösségnek nyújtott jóvátétel elősegítése érdekében Ausztriában. In: Gyökös Melinda-Klopfer Judit-Lányi Krisztina (szerk.): A helyreállító igazságszolgáltatás európai jó gyakorlatai a büntetőeljárásban – konferenciakötet, 2010.
- CHANKOVA, Dobrinka: Restorative Justice in Bulgaria, Specific Programme Criminal Justice European Commission, 2013, 9. o. Link: http://3e-rj-model.web.auth.gr/files/national_reports/Bulgaria.pdf letöltés dátuma: 2021.01.29.
- CHANKOVA, Dobrinka – PĂROȘANU, Andrea: Bulgair. In: VANHOVE, Adelaide – MELOTTI, Giulia (szerk.) European research on restorative juvenile justice. Research and selection of the most effective juvenile restorative justice practices in Europe: snapshots from 28 EU member states. Szerk.: Brüsszel, 2015.
- CLAIR Vilmos: Párbaj-Codex, Singer és Wolfner Kiadása, Budapest.
- COSER, Lewis A.: The Functions of Social Conflict. Free Press, New York. 1956
- DARWIN, Charles: A fajok eredete – Természetes kiválasztás útján (Ford.: KAMPIS György), Neumann Kht., Budapest, 2004.
- DÉNES Veronika – VASKÚTI András: A fiatalok büntető igazságszolgáltatás, a helyreállító szemlélet perspektívái. In: KEREZSI Klára – BORBÍRÓ Andrea (szerk.): A

kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve I. Budapest, Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium, 2009.

- DESCARTES, René: Discourse on the Method, 8. o. Link: <https://genialebooks.com/ebooks/discourse-on-the-method-rene-descartes/> Letöltés dátuma: 2020.11.18.
- DEUTSCH, Morton – COLEMAN, T. Peter – MARCUS, C. Erik: The Handbook of Conflict Resolution Theory and Practice Second Edition, Jossey-Bass, 2006.
- DIGNAN, Jim: Restorative justice and the law: the case for an integrated, systemic approach. In: WALGRAVE, Lode (szerk.): Restorative justice and the law. Willain Publishing, 2002.
- DUFF, R. Antony: Restorative punishment and punitive restoration. In: Walgrave Lode (szerk.): Restorative justice and the law. Willain Publishing, 2002
- DÜNKEL, Frieder: Ciprus. In: VANHOVE, Adelaide –MELOTTI, Giulia (szerk.) European research on restorative juvenile justice. Research and selection of the most effective juvenile restorative justice practices in Europe: snapshots from 28 EU member states. Szerk.: Brüsszel, 2015.
- EISLER Ede: A párbaj ügyéhez. Jogtudományi közlöny (1866-1934), 1905. (40. évf.) 23. sz.
- ELONHEIMO, Henrik: Restorative Justice Theory and the Finnish Mediation Practices. In: NSfK's Research Seminar Proceedings Book "Crime and Crime Control in an Integrating Europe". 3rd Annual Conference of the European Society of Criminology. 27–30 August 2003, Helsinki.
- ERDŐS Tamás: Mediáció büntetőügyekben. Ügyvédek lapja 2009 (4. évfolyam), 4. szám
- FATHUROKHMAN, Ferry: The necessity of restorative justice on juvenile delinquency in Indonesia, lessons learned from the Raju and AAL cases. Procedia Environmental Sciences 17., 2013.
- FELLEGI Borbála: Helyreállító szemlélet a gyakorlatban – Modellek Európában és Magyarországon. In: GYÖKÖS Melinda-KLOPPER Judit-LÁNYI Krisztina (szerk.): A helyreállító igazságszolgáltatás európai jó gyakorlatai a büntetőeljárásban – konferenciakötet, OKRI, 2010.

- FILIPČIČ, Katja – PÄROŞANU, Andrea: Slovenia. In: VANHOVE, Adelaide –MELOTTI, Giulia (szerk.) European research on restorative juvenile justice. Research and selection of the most effective juvenile restorative justice practices in Europe: snapshots from 28 EU member states. Szerk.: Brüsszel, 2015.
- FERENCZI Andrea: A mediáció narratívái - Problémamegoldók-e a mediáció résztvevői? Új Pedagógiai Szemle, 2012 (62. évfolyam), 7-8. szám
- FINK, Clinton F.: Some Conceptual Difficulties in the Theory of Social Conflict. Journal of Conflict Resolution, Vol. 12, No. 4., 1968.
- FINKEY Ferenc: A magyar büntetőjog tankönyve, Grill Károly Könyvkiadó Vállalat, Budapest, 1914.
- FINKEY Ferenc: Büntetéstani Problémák – A Magyar Tudományos Akadémia Jogtudományi Bizottságának Kiadványsorozata, Negyedik szám, Sylvester Irodalmi és Nyomdai Kt, Budapest, 1933.
- FÖLDVÁRI József: A büntetés tana. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest, 1970
- FÖLDVÁRI József: Magyar büntetőjog – Általános rész. Osiris kiadó, Budapest, 2006.
- FREUD, Sigmund: Pszichoanalízis ford.: FERENCZI Sándor, II. előadás, link: <https://mek.oszk.hu/01100/01160/html/>, letöltés dátuma: 2020.11.19.
- GINTER, Jaan – PÄROŞANU, Andrea: Estonia In: VANHOVE, Adelaide –MELOTTI, Giulia (szerk.) European research on restorative juvenile justice. Research and selection of the most effective juvenile restorative justice practices in Europe: snapshots from 28 EU member states, Brüsszel, 2015.
- GÖNCZÖL Katalin: Munkanélküliség, bűnözés, büntetőpolitika a fejlett polgári demokráciában. Főiskolai Figyelő Plusz, 1994/3.
- GÖNCZÖL Katalin: A nagypolitika rangjára emelkedett büntetőpolitika. Kritika, 30. szám, 2001
- GÖNCZÖL Katalin – KEREZSI Klára – KORINEK László – LÉVAY Miklós: Kriminológia-Szakkriminológia, Complex Kiadó, Budapest, 2006.
- GÖRGÉNYI Ilona: Kárjótétel a büntetőjogban, mediáció a büntetőügyekben. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó KFT, Budapest, 2006
- HATVANI Erzsébet: Victim-Offender mediation in Hungary.
- HERKE Csongor: A bűncselekménnyel okozott kár megtérülésének formái. In: KEREZSI Klára – BORBÍRÓ Andrea (szerk.): A kriminálpolitika és a társadalmi

bűnmegelőzés kézikönyve I. Budapest, Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium, 2009.

- HERKE Csongor: Mediáció, Helyreállító Igazságszolgáltatás és büntetőpolitika. Belügyi Szemle, 2003. (51. évfolyam) 11-12. sz.
- HERKE Csongor: Megállapodások a büntetőperben. Monográfia, Pécs, 2008
- HERKE-FÁBOS Barbara Katalin: A bírói útról való elterelés lehetőségei Magyarországon a Gyermekjogi Egyezmény 40. cikkének tükrében. In: Belügyi Szemle, 2021/3.
- HERKE-FÁBOS Barbara Katalin: A megelőző pártfogás, mint sajátos magyar jogintézmény. In: Kádár Hunor (szerk.): A magyar és a román büntetőeljárás törvénykönyv vitatott és problémás kérdései, Forum Iuris kiadó, Kolozsvár, 2019.
- HOTCA, Mihail Adrian: Noul Cod Penal Comentat Partea Generală, Universul Iuridic, Bucuresti, 2014.
- IVÁNY borbála: Magyarországi kezdeményezések, jó gyakorlatok az iskolai erőszak megelőzésében. Új Pedagógiai Szemle 2008 (58. évfolyam) 6. szám.
- IVÁNYI Klára (szerk.): A büntetőügyekben alkalmazható közvetítői tevékenység bevezetésének tapasztalatai Magyarországon. Igazságügyi- és Rendészeti Minisztérium – Országos Bünmegelőzési Bizottság, Budapest, 2008.
- JULESZ Máté: Mediáció Nyugat-Európában. Magyar Jog, 2013. (60. évfolyam) 6. sz.
- KÁDÁR Hunor: Román Büntető Törvénykönyv (Előszó), Forum Iuris Könyvkiadó, Kolozsvár, 2017.
- KALMÁR Margit – NAGY Éva: Resztoratív technikák egy iskola életében. Új Pedagógiai Szemle, 62. évf. 7-8. szám, 2012.
- KARABEC, Zdeně - VLACH, Jiří – HULMÁKOVÁ, Jana: Criminal Justice System in the Czech Republic - 3rd amended and revised edition. Ediční řada Studie, Praha, 2017
- KAUTZ Gusztáv: A magyar büntetőjog tankönyve különös tekintettel a gyakorlati élet igényeire. Eggenberger Kiadó, Budapest, 1881.
- KECSKEMÉTI Mária - CSOMORTÁNI Zoltán - PETRÓCZI Erzsébet - POLYÁK Ferenc - TÓTH Gyula Ernő: Resztoratív eljárások az osztályban. Új Pedagógiai Szemle, 2012. (62. évfolyam) 7-8. szám.
- KERESZSI Klára: A közvélemény és a szakemberek a helyreállító igazságszolgáltatásról. In: Tamási Erzsébet (szerk.): A helyreállító igazságszolgáltatás lehetőségei a bűnözés

kezelésében. Budapest, Budapesti Szociális Forrásközpont, 2006, Link:
<https://docplayer.hu/9052594-Tanulmanyok-dr-kerezsi-klara-a-kozvelemenyes-a-szakemberek-a-helyreallito-igazsagszolgalatasrol.html>, letöltés dátuma: 2020.04.24.

- KEREZSI Klára: A párbeszéd hatalma, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2018.
- KEREZSI Klára: Háború után béke: A helyreállítás párbeszéde. In: FINSZTER Géza – KÖHALMI László – VÉGH Zsuzsanna (szerk.): Egy jobb világot hátrahagyni – Tanulmányok Korinek László professzor tiszteletére, PTE-ÁJK, 2016.
- KEREZSI Klára: Kontroll vagy támogatás: Az alternatív szankciók dilemmája. Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 2006.
- KEREZSI Klára: Konfliktus és helyreállítás. Kriminológiai Közlemények 49., OKRI, 2010
- KEREZSI Klára: The scope of application and competence of restorative justice. In: KOZÁRY Andrea (szerk.) Police – minority relations: Policing – Ethnic minorities. Restorative justice in police practice. L'Harmattan, 2014
- KERTÉSZ Tibor: A büntetőügyekben alkalmazott közvetítői tevékenység gyakorlata és módszertani kérdései – Válogatott esettanulmányok. Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium, Országos Bünt megelőzési Bizottság, Budapest, 2008.
- KINNUNEN, Aarne: Iskolai konfliktuskezelés Finnországban. In: GYÖKÖS Melinda-KLOPPER Judit-LÁNYI Krisztina (szerk.): A helyreállító igazságszolgáltatás európai jó gyakorlatai a büntetőeljárásban – konferenciakötet, OKRI, 2010.
- KIS Médea – KOVÁCS Judit: A bosszú pszichológiai összetevői. Mentálhigiéné és Pszichoszomatika, 2010 11. évf. 2. sz. 129–150.
- KISS Anna: A sértett szerepe a büntetőeljárásban, OKRI, Budapest, 2018.
- KORINEK László: Irányzatok a kriminológiai gondolkodás fejlődéséhez, BM Kiadó, Budapest, 2001.
- KORINEK László: Kriminológia 1. Magyar Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2010.
- KOVÁCS Éva: Mediáció büntetőügyekben. Ügyvédek lapja 2009. (4. évfolyam), 4. szám
- KRONBERGA, Ilona: Restorative Justice in Latvia: Advancement, Perspectives and Challenges in Future. Center For Public Policy Providious, 2016.
- KRONBERGA, Ilona – PĂROȘANU, Andrea: Latvia. In: VANHOVE, Adelaide –MELOTTI, Giulia (szerk.) European research on restorative juvenile justice. Research and

selection of the most effective juvenile restorative justice practices in Europe: snapshots from 28 EU member states. Szerk.: Brüsszel, 2015.

- KUJI Eszter: A mediáció büntetőjogi szabályainak kialakítása hazánkban. *Ügyészek Lapja*, 2006/2.
- KULESZA, Cezary – KUZELEWSKY, Dariusz: Victim-offender mediation as an alternative to the criminal justice system in Poland, *Temida* 21, 2018.
- LEMPERUR, Alain: *Medierea*. C. H. Beck, 2011.
- LINDEMANN, Holger – MAYER, Claude-Hélène – OSTERFELD, Ilse: *Mediáció és Konfliktuskezelés – Rendszerelméletű és Megoldásközpontú Beszélgetésvezetés* (Ford.: KÖRTVÉLYESI Borbála Anna), Z-Press Kiadó Kft., 2020.
- LOSS Sándor: A romani kris a dél-békési oláh cigányoknál – elmélet és gyakorlat. *Fundamentum*, 2005/1.,
- LOVAS Zsuzsa – HERCZOG Mária: *A mediáció, avagy a fájdalommentes konfliktuskezelés*, Wolters Kluwer Hungary Kft., Budapest
- LUTZ Tilmann: Wiedergutmachung statt Strafe? Restorative Justice und der Täter-Opfer-Ausgleich. In: DOLLINGER, Bernd – SCHMIDT-SEMISCH, Henning: *Handbuch Jugendkriminalität*, VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2010.
- MARKLUND, Linda: Iskolai konfliktusok kezelése kortárs-mediációval Svédországban. In: GYÖKÖS Melinda-KLOPPER Judit-LÁNYI Krisztina (szerk.): *A helyreállító igazságszolgáltatás európai jó gyakorlatai a büntetőeljárásban – konferenciakötet*, OKRI, 2010.
- MARSHALL, Tony: *Restorative Justice: An Overview*. London, Home Office Research Development and Statistics Directorate, 1999.
- MATOUSKOVA, Andrea: A mediáció, mint a fiatalkorú bűnözést célzó helyreállító gyakorlat Csehországban. In: GYÖKÖS Melinda-KLOPPER Judit-LÁNYI Krisztina (szerk.): *A helyreállító igazságszolgáltatás európai jó gyakorlatai a büntetőeljárásban – konferenciakötet*, OKRI, 2010.
- MATZAK, Anna: Understandings of punishment and justice in the narratives of lay polish people. Link: http://etheses.lse.ac.uk/3668/1/Matzak_understandings-of-punishment.pdf letöltés dátuma: 2021.01.06.
- MATZAK, Anna: Victim-offender Mediation in Poland – The Lay Perspective. In: *Archiwum Kryminologii* 2018/TOM XL

- MCCOLD, Paul: Toward a Holistic Vision of Restorative Juvenile Justice: A Reply to the Maximalist Model In: Contemporary Justice Review Vol 3. (4), 2000.
- MENKEL-MEADOW, Carrie: Restorative Justice: What Is It and Does It Work? In: The Annual Review of Law and Social Science, 2007.
- MERCEZ Erika - ARADI Eszter - POSCH Eszter (szerk.): Az alternatív vitarendezés helyzete öt európai országban. Forresee Kutatócsoport, 2013.
- MEZEY Barna (Szerk.): Magyar jogtörténet, Osiris kiadó, Budapest, 2007.
- NAGY Ferenc: A jóvátétel, mint a konfliktusfeloldó büntető igazságszolgáltatás egyik formája. Jogtudományi Közlöny, 1993. (48. évfolyam), 3. szám
- NAGY Ferenc: A magyar büntetőjog általános része. Korona Kiadó, Budapest.
- NAGY Zsolt: A konfliktusok társadalmi előnyei és hátrányai jogszociológiai perspektívából. In: Acta Universitatis Szegediensis, 2016.
- NESS, Daniel: Creating restorative systems. In: WALGRAVE, Lode (szerk.): Restorative justice and the law. Willain Publishing, 2002.
- NESS, Daniel – STRONG, Karen Heetderks: Restoring Justice: An Introduction to Restorative Justice, Fourth Edition, Matthew Bender & Company, Cincinnati
- ÖZBEN, Süheda: Teachers' strategies to cope with student misbehavior. In: Procedia Social and Behavioral Sciences 2, 2010
- PAPP Gábor - KOVÁCS Judit - PÁNTYA József - KISS Nóra: Mikor vezet megbocsátáshoz a jóvátétel? Magyar pszichológiai szemle, 2013. (68. köt.) 2. sz.
- PĂROȘANU, Andrea: Malta. In: VANHOVE, Adelaide –MELOTTI, Giulia (szerk.): European research on restorative juvenile justice. Research and selection of the most effective juvenile restorative justice practices in Europe: snapshots from 28 EU member states. Szerk.: Brüsszel, 2015.
- PĂROȘANU, Andrea: Romania. In: VANHOVE, Adelaide –MELOTTI, Giulia (szerk.): European research on restorative juvenile justice. Research and selection of the most effective juvenile restorative justice practices in Europe: snapshots from 28 EU member states. Szerk.: Brüsszel, 2015.
- PAVLICH, George: Towards and ethics of restorative justice. In: WALGRAVE, Lode (szerk.): Restorative justice and the law. Willain Publishing, 2002
- PÓKA Rita: A mediáció bevezetésével kapcsolatos javaslatok. Ügyészek Lapja, 2005. (12. évfolyam) 4. sz.

- PÓKA Rita: A mediáció néhány ország gyakorlatában. *Ügyészek Lapja*, 2005. (12. évfolyam) 4. sz. 66. oldal.
- PÓKA Rita: Gondolatok a Tettes-Áldozat mediáció hazai bevezetéséről. *Magyar Jog*, 2006. (53. évfolyam) 12. sz.
- RADULY Zsuzsa: A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatása és a resztoratív igazságszolgáltatás. *Jogi tanulmányok* 2016.
- RADVÁNYI Sándor: A párbaj. Dunántúl Könyvkiadó és Nyomda R. T. Egyetemi Nyomdája, Pécs, 1925.
- ȘANTA, Mihaiu: Împăcarea prin mediere : îndreptar pe înțeleșul tuturor în soluționarea conflictelor, Universitas XXI, 2011.
- SARTRE, Jean-Paul: Being and Nothingness, Link: http://www.ahandfulofleaves.org/documents/BeingAndNothingness_Sartre.pdf
Letöltés dátuma: 2020.11.10.
- SCHWEIGHARDT Zsanett: Kritikai kérdések a helyreállító igazságszolgáltatás elméletével összefüggésben. In: *Magyar Jog*, 2009. (56. évfolyam) 6. sz.
- SHARPE, Susan: How Large Should the Restorative Justice tent be? In: Zehr, Howard - Toews, Barb: *Critical Issues in Restorative Justice*. Monsey, New York and Cullompton, Devon, UK: Criminal Justice Press and Willan Publishing. 21. o.
- ŠKVAJN, Pet – PĂROȘANU, Andrea: Czech Republic. In: VANHOVE, Adelaide – MELOTTI, Giulia (szerk.): *European research on restorative juvenile justice. Research and selection of the most effective juvenile restorative justice practices in Europe: snapshots from 28 EU member states*. Szerk.: Brüsszel, 2015.
- SÓS József: A személyes meghallgatás a magánvádas eljárásokban. In: *Belügyi szemle*, 2014/5
- SÖMJÉNI László: Az áldozatok jogai. In: Kondorosi Ferenc – Ligeti Katalin (szerk.): *Az Európai Büntetőjog Kézikönyve*, Budapest, Magyar Közlöny Kiadó, 2008
- STRAPATSAS, Michaela – BRANDSTATTER, Franz: Police Mediation. In: KOZÁRY Andrea (szerk.) *Police – minority relations: Policing – Ethnic minorities. Restorative justice in police practice*. L'Harmattan, 2014.
- STRASSER, Freddie – RANDOLPH, Paul: Mediáció – a konfliktusmegoldás lélektana. Ford.: BUDA Júlia, Nyitott Könyvműhely Kiadó, 2005.

- SURI Noémi: Új alternatíva? Bírósági mediáció beilleszthetősége a magyar polgári eljárásjog rendszerébe. In: Magyar Jog 2013/5.
- SÜMEGI Zsuzsa: A büntetőjogi mediáció a jogalkalmazásban. In: Kriminológiai közlemények 79.
- SZABÓ András Alkotmánybíró párhuzamos indoklása a határozat a halálbüntetés alkotmányellenességéről szóló 23/1990. (X. 31.) AB határozatban:
https://dojcsakdalma.files.wordpress.com/2016/10/23-1990- -x- 31- ab_hatarozat.pdf
- SZABÓ András: Jóvátétel a büntetés-végrehajtás alatt – lakossági ellenvélemények. XII. Jogász Doktoranduszok Országos Szakmai Találkozója, 2016, 411-421. o. Link: http://www.kre.hu/ajk/images/doc4/dokumentumok/Allam_es_Jog_22_XII_Doktorandusz_konferencia.pdf letöltés dátuma: 2020.03.19.
- SZABÓ András: Jóvátétel a büntetés-végrehajtás alatt – szakmai és lakossági álláspontok In: Tavaszi Szél 2016. Tanulmánykötet, 1. kötet 349. o.
http://www.dosz.hu/dokumentumfile/TSZ_I_kotet_161114_574o.pdf letöltés dátuma: 2020.03.19.
- SZABÓ András: Reparația în cadrul procesului penal în dreptul român și cel maghiar, ACTA UNIV. SAPIENTIAE, LEGAL STUDIES, 7, 2 (2018) 303–319, Link: <http://www.acta.sapientia.ro/acta-legal/C7-2/legal72-05.pdf> letöltés dátuma: 2020.06.19.
- SZABÓ Sándor: Megismerhető-e az egyensúlytalanság titka a sértett, a terhelt és a hatóságok „Bermuda-Háromszögében?” avagy többszörös pillanatfelvétel a sértett fókuszából a hazai és uniós jogalkotás és jogalkalmazás egyes szeleteiről. In: SZABÓ Péter – GYENGÉNÉ NAGY Márta (szerk.): Mediációs panoráma II. – Előadások a mediáció köréből, Attraktor Kft. Máriabesnyő, 2015
- SZECSKÓ József: A mediáció jogi szabályozása Magyarországon. In: AKV Európai Szemle 2017/1.
- SZEIBERLING Tamás: A büntető és szabálysértési mediáció jelene és jövője. In: AKV Európai Szemle 2017/1.
- SZÉKELY Aladár, ifj.: Glosszák a párbaj büntetésének kérdéséhez: Jogtudományi közlöny (1866-1934), 1905. (40. évf.) 26. sz.
- SZEKERES Diána: A mediáció, mint lehetséges alternatív vitamegoldási irány, 1. rész. Multidisziplináris kihívások, sokszínű válaszok, 2015/2.

- SZEKERES Diána: Jogi segítségnyújtás – közvetítés – áldozatpolitika HVG-ORAC Kiadó, Budapest, 2016.
- SZÖNYI Lídia: Megtorlás vagy jóvátétel? Képmás, 2016. 5. sz. 48-50. old.
- SZÜCS András: A közérdekű munka elévülésével kapcsolatos egyes értelmezési kérdésekről. Ügyészek lapja 2007/3
- SZÜCS Pál: Párbaj és politika a reformkorban – Vay Dániel gróf különleges párbaj-afférja az utolsó rendi országgyűlésen. Történeti Tanulmányok XVIII. Debrecen, 2010.
- TARKÁNY-SZÜCS Ernő: Magyar jogi népszokások, Akadémia Kiadó, Budapest, 1981.
- TILLIE, Sophia – KOLAROVA, Daniela – KOVALENKO, Ralitsa – BATELL, Andy – CASEY, Claire – KUSCH, Janelle – PRODAN, Christina: Restorative Practice: an overview of its adoption in Bulgaria, Ireland, Germany, Malta and Spain. TReP REGIONAL REPORT
- TÓTH Mihály: Hol az igazság mostanában? In: HACK Péter – HORVÁTH Georgina – KIRÁLY Eszter (szerk.): Kodifikációs kölcsönhatások –Tanulmányok Király Tibor tiszteletére, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2016
- TRAIAN, Dima: Drept Penal, Partea Geneala, Editura, Hamangiu, 2014.
- UMBREIT, Mark S. – VOS, Bety – COATES, Robert B. – LIGHTFOOT, Elizabeth: Restorative Justice in The Twentyfirst Century: A social movement full of opportunities and pitfalls. Marquette law review, 2005
- VÁMBÉRY Ruztem: A párbaj. Jogtudományi közlöny (1866-1934), 1917. (52. évf.) 50. sz.
- VERDE, Miguel A. Soria – BERGER, Rita - YEPES-BALDÓ, Montserrat - GARCIA ORTIZ, Virginia – LOVELLE, Ines: Factors Influencing Participant's Satisfaction in A Victim-Offender Program. In: Procedia - Social and Behavioral Sciences 159 (2014)
- VIRÁG György: Az áldozatsegítés módszertana. In: KEREZSI Klára – BORBÍRÓ Andrea (szerk.): A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve I. Budapest, Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium, 2009.
- VRÁBLOVÁ, Miroslava – PĂROȘANU, Andrea: Slovakia. In: VANHOVE, Adelaide – MELOTTI, Giulia (szerk.): European research on restorative juvenile justice. Research and selection of the most effective juvenile restorative justice practices in Europe: snapshots from 28 EU member states. Szerk.: Brüsszel, 2015.

- WOJCIECH, Juszkievicz: A jóvátétel enyhítő körülményként való figyelembevétele a büntetés kiszabásakor mediáció Lengyelországban. In: GYÖKÖS Melinda-KLOPPER Judit-LÁNYI Krisztina (szerk.): A helyreállító igazságszolgáltatás európai jó gyakorlatai a büntetőeljárásban – konferenciakötet, OKRI, 2010,
- WOJCIECH, Zalewski – PĂROȘANU, Andrea: Poland. In: VANHOVE, Adelaide – MELOTTI, Giulia (szerk.): European research on restorative juvenile justice. Research and selection of the most effective juvenile restorative justice practices in Europe: snapshots from 28 EU member states. Szerk.: Brüsszel, 2015
- ZEMAN, Petr (szerk.): Research on Crime and Criminal Justice in the Czech Republic. Ediční řada Studie, Praha, 2017
- ZEHR, Howard – Gohar, Ali: The little book of restorative justice. Published by Good Books, Intercourse, Pennsylvania, USA, 2003
- ZIZAK, Antonia: Mediáció alkalmazása fiatalkorúak büntető ügyeiben Horvátországban. In: GYÖKÖS Melinda-KLOPPER Judit-LÁNYI Krisztina (szerk.): A helyreállító igazságszolgáltatás európai jó gyakorlatai a büntetőeljárásban – konferenciakötet, OKRI, 2010

Felhasznált internetes források:

- BOLDEA, Mihalil: Împăcarea, noutate și neconstituționalitate. Forrás: <https://www.juridice.ro/317853/impacarea-noutate-si-neconstitutionalitate.html>, letöltés dátuma: 2018.03.12.
- CASSAR, Matthew: An Analysis of Restorative Justice under the Restorative Justice Act, University of Malta, 2017. (szakdolgozat)
- DIBLÍKOVÁ, S.: Analysis of Trends in Criminality in the Czech Republic in 2018, Summary, 4. o. Link: <http://www.ok.cz/iksp/en/docs/s454.pdf> Letöltés dátuma: 2020.09.12.
- GIEDRYTE-MACIULIENE, Renata – VENCKEVICIENE, Judita: Mediacijos įgyvendinimas probacijos tarnybose lietuvoje, 77. o. Link: <https://teise.org/wp-content/uploads/2017/02/Giedryt%C4%97-Ma%C4%8Diulien%C4%97-Venckevi%C4%8Dien%C4%97-2016-2.pdf> , letöltés dátuma: 2021.03.02.

- ILIE, Dorin: Câteva considerații privind statistica medierii penale pe anul 2017. Forrás: <http://www.blog.mediatoru.ro/cateva-consideratii-privind-statistica-medierii-penale-pe-anul-2017/>, letöltés dátuma: 2018.03.12.
- ILIE, Dorin: Împăcarea penală și acordul de mediere penală – note și condiții distinctive. Forrás: <https://www.juridice.ro/336835/impacarea-penala-si-acordul-de-mediere-penala-note-si-conditii-distinctive.html>
- ILIE, Dorin: Retragerea plângerii prealabile și acordul de mediere penală – note și condiții distinctive (2017). Link: <https://www.juridice.ro/512919/retragerea-plangerii-prealabile-si-acordul-de-mediere-penala-note-si-conditii-distinctive.html>. Letöltés dátuma: 2018.03.12.
- KISS Anna: A resztoratív igazságszolgáltatás esélyei a XXI. század hajnalán. 6. o. Link: https://www.okri.hu/images/stories/pdf_files/ka_phdfejezet.pdf, letöltés dátuma: 2019.03.14
- NÉMETH Zsolt: A konfliktuspedagógiai elméleti és gyakorlati háttére a testnevelőtanárok munkájában. Link: <http://tamop-sport.ttk.pte.hu/tananyagfejlesztas/a-konfliktuspedagogia-elmeleti-es-gyakorlati-hattere/02#fejezet2-1> letöltés dátuma: 2020.10.12.
- ROIHA, Malin – DOMÍNGUEZ, Ignacio Elpidio: Innovative paths for victims of anti-LGBT hate crimes. Link: <https://www.euforumrj.org/en/innovative-paths-victims-anti-lgbt-hate-crimes> Letöltés dátuma: 2021.04.12.
- SALLA, Jako – SURVA, Laidi – ÜPRUS-TALI, Kaisa: Supporting Victims of Crime in Estonia Link: http://providus.lv/upload_file/Projekti/Kriminalitesibas/Victim%20support/7.%20EE.pdf letöltés dátuma: 2021.02.02.
- SCHEINOST, Miroslav: Sanction policy in practice, Summary, 2014, 7. o. Link: <http://www.ok.cz/iksp/en/docs/s419.pdf> letöltés dátuma: 2020.09.13.
- STANČIKAITĖ - GRĖBLIAUSKIENĖ, Viktorija: Mediacijos probacijos tarnyboje įgyvendinimas, 42. o. Link: <https://vb.mruni.eu/object/elaba:37297975/index.html> Letöltés dátuma: 2021.03.03.
- SZOMBATI, Iulia: Împăcarea și medierea în procesul penal. Forrás: <http://www.budusan.com/articole/impacarea-si-medierea-in-procesul-penal>, letöltés dátuma: 2018.03.12.

- VASKÚTI András: A jóvátételi munka - A bírósági szervezetrendszer jogalkalmazásának javítása az ítélkezési tevékenység hatékonyságának fokozása érdekében, Magyar Igazságügyi Akadémia, 2013.
- VEČERKA, Kazimír – HULMÁKOVÁ, Jana - ŠTĚCHOVÁ, Markéta: Juveniles in the Process of Faulty Socialisation, Summary, Link: <http://www.ok.cz/iksp/en/docs/s458.pdf> Letöltés dátuma: 2020.09.12.
- ZIZAK, Antonia: Mediation in Cases of Juvenile Offenders in Croatia. Link: <https://mirenje.hr/wp-content/uploads/2020/04/Antonija-%C5%BDi%C5%BEak-Mediation-in-Cases-of-Juvenile-Offenders-in-Croatia.pdf>. Letöltés dátuma: 2021.02.03.